

Friluftslivets År 2005
friluftsliv for alle – hver dag

Rapport fra konferansen
Forskning i friluft 2005
Røros 1. og 2. desember

Forskning i friluft

Tidligere utgitte rapporter

- Rapport fra konferansen Forskning i friluft, landskonferanse om friluftsliv og forskning. Stjørdal 18. – 19. november 1998. FRIFO-rapport nr 1. 1999.
- Rapport fra konferansen Forskning i friluft, Øyer 19. – 20. november 2002.

FORORD

Konferansen "Forskning i friluft 2005" ble arrangert på Røros 1. og 2. desember 2005 i tilknytning til avslutningen av Friluftslivets År 2005. Det var Friluftslivets fellesorganisasjon, FRIFO, i samarbeid med Direktoratet for naturforvaltning (DN) og Sosial- og helsedirektoratet (Shdir) som stod for arrangementet. Konferansen ble støttet økonomisk av Norges forskningsråd.

FRIFO vil først takke alle som deltok på konferansen, i alt 227 personer. Vi vil spesielt takke alle dere som bidro med foredrag og dermed gjorde konferansen mulig. I tillegg vil vi takke alle som bidro med faglige postere, noe som etter vår vurdering var et nytt og spennende innslag på konferansen. Det ble også gitt anledning for organisasjoner og andre til å ha en informasjonsstand på konferansen, noe mange benyttet seg av og dermed ble et positivt innslag.

Konferansen var delt inn to hoveddeler. Den første delen var en "tradisjonell" forskningskonferanse der forskere presenterte forskningsresultater innenfor tre temaområder: (1) Barn/Ungdom og friluftsliv, (2) Friluftsliv og forvaltning og (3) Friluftsliv – verdier og livskvalitet. I den andre delen hadde vi utfordret politisk ledelse i fire departementer på temaet Friluftsliv og folkehelse. Det var bare den politiske ledelsen i Miljøverndepartementet som tok denne utfordringen, men vi tror likevel denne delen av konferansen var verdifull og interessant selv om den ble noe annerledes enn planlagt.

Denne konferanserapporten inneholder en skriftlig versjon av samtlige foredrag som ble holdt på konferansen. Rapporten inneholder også en kortere presentasjon av de fleste faglige postere som ble presentert på konferansen.

Forskning i friluft 2005 er den tredje i rekken av slike forskningskonferanser om friluftsliv, og har derfor blitt en tradisjon. Formålet med disse konferansene er blant annet å få økt fokus på friluftslivsforskningen i Norge og å gi forskerne muligheter for å presentere forskningsresultater innenfor dette feltet for et bredere forum. Konferansene er også blitt et viktig møtested for forskere og andre som har interesse og behov for kunnskap om friluftsliv.

Deltakelsen og interessen rundt denne konferansen bekrefter at det er et stort behov for slike konferanser. Gjennomgangen av evalueringsskjemaene viser også det samme. De aller fleste deltakerne var fornøyd med konferansen som helhet og mente at det var behov for slike konferanser i også framtida.

FRIFO vil til slutt takke FRIFOs forskningsgruppe for innsatsen i forbindelsen med konferansen. Forskningsgruppen består av Anne Mari Aamelfot Hjelle (DNT), Siri Parmann (NJFF), Oddvin Lund (Skiforeningen), Annette Bischoff (HiT), Odd Inge Vistad (NINA) og Hans Erik Lerkelund (FRIFO). Disse har sammen med Nils-Yngve Berg fra DN og Marit Espeland fra Shdir utgjort konferansekomiteen. En stor takk til alle for stor innsats og vel gjennomført konferanse!

En stor takk også til Tove Thorsen og Siri Meyer i FRIFO for innsatsen før, under og etter konferansen. Rapporten er redigert av Hans Erik Lerkelund, fagkonsulent i FRIFO.

Juni 2006

Friluftslivets fellesorganisasjon

Harald Tronvik, generalsekretær

INNHOOLD

FORORD.....	1
--------------------	----------

FOREDRAG

BARN/UNGDOM OG FRILUFTSLIV

Friluftsliv i skolen – Per Egil Mjaavatn.....	9
--	----------

Høy puls i uteskolen! En pilotstudie av elever i 1.- 4. klasse i Ute-aktiviteter – Ingunn Fjørtoft og Robert Larsen.....	20
---	-----------

Uteskole og fysisk aktivitet i en 6. klasse. Sammenligning av aktivitetsnivået på en uteskoledag og en tradisjonell skoledag Ivar Grønningsæter, Oddrun Hallås og Torbjørn Kristiansen og	29
--	-----------

Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbefolkning og endringer fra 1992 til 2002 – Olve Krange og Åse Strandbu.....	40
--	-----------

Ungdom i Danmark. Flere måder at dyrke friluftsliv som personligt, sosialt og kulturelt identitetsprosjekt – Hans Jørgen Fisker.....	58
---	-----------

Endringer og stabilitet i norsk ungdoms friluftslivs-utøvelse 1970 – 2004 – Alf Odden.....	68
---	-----------

FRILUFTSLIV OG FORVALTNING

Friluftsliv i Sverige: kunskap och kunskapsbehov – Peter Fredman.....	88
--	-----------

Å sette pris på friluftsliv – bare for eksperter? Verdssetting av rekreasjonsverdier – en kritisk etterprøving av dagens praksis som grunnlag for forbedrete forvaltningsprosedyrer – Ragnhild Skogheim.....	92
---	-----------

Børs eller naturkatedral? Utfordringer knyttet til kommersialisering av friluftslivet – Børre K. Dervo	96
---	-----------

Fornemmelse for stien – Annette Bischoff.....	108
--	------------

Urbanisering av høyfjellet: Villastrøk, blokker, shopping og underholdning? – Sidsel Mæland.....	118
---	------------

Forvaltning av strandsonen – Knut Bjørn Stokke og Aud Tennøy.....	124
--	------------

Lokal forvaltning av motorferdsel – økt fokus på friluftsliv – Margrete Skår.....	136
--	------------

FRILUFTSLIV – VERDIER OG LIVSKVALITET

Friluftslivshistorier – Kirsti Pedersen Gurholt.....	145
---	------------

Å lade batteria. Om turen som kroppsleg og mental restaurering – Odd Inge Vistad.....	154
--	------------

FRILUFTSLIV OG FOLKEHELSE

Utfordringer om friluftsliv og folkehelse – Kjetil Drangsholt.....	157
---	------------

Utfordringer om forskning på helse og friluftsliv – Kjetil Bjørklund.....	162
--	------------

Friluftsliv en ressurs for bedre helse? – Marit Espeland.....	168
--	------------

Friluftsliv – folkehelse – forskning – Eli Ragna Tærum.....	171
--	------------

AVSLUTNING/FRILUFTSLIVETS ÅR 2005

Oppsummering av Forskning i friluft 2005 – Kari E. Fagernæs.....	173
---	------------

POSTERE

Omfanget av friluftslivsaktiviteter i grunnskulane i Sunnhordland og Nord Rogaland. Ei kartlegging av bruken av organisert fysisk aktivitet i skuletida utanom kroppsøvningsfaget og friminutta Trond Egil Arnesen og Jørgen E. Nerland.....	177
---	------------

I grønt i det grønne. Hva slags syn på natur har man i militæret? – Tommy Johansen.....	180
--	------------

Flystøy i friluftsområder. Virkning på opplevelser og bruk. <i>Norun Hjertager Krog</i>	183
Store, runde strukturer i norsk natur – <i>Svein Olav Krøgli</i> <i>og Henning Dypvik</i>	186
En kartlegging av bruken av skolenes referanseområder i Telemark – <i>Roar Kråkenes</i>	189
Skal vi slankeoperere, eller kan vi benytte verdens smukkeste Helsestudio? – <i>Jens Marcussen</i>	192
Holdninger til naturen. Betydningen av friluftslivsaktiviteter i sammenheng med viten om naturen – <i>Jørgen E. Nerland</i> <i>og Nils O. Vikander</i>	195
Beach sandals in the Autumn woods?! Opplevelser som lærere från Norge i canadensisk universitetskurs "Wildland Recreation" <i>Nils O. Vikander</i>	198
 <u>VEDLEGG</u>	
Postere som ikke er presentert i rapporten.....	206
Oversikt over informasjonsutstillinger på konferansen.....	207
Program.....	208
Deltakerliste.....	210

FOREDRAG

FRILUFTSLIV OG SKOLE

Per Egil Mjaavatn

Forsker ved Pedagogisk institutt, NTNU

INNLEDNING

Den kjente barnepsykologen Stanley Hall skrev i 1903 at 5 av menneskets største interesser (for vitenskap, kunst, litteratur, religion og historie) har rot i kjærlighet til naturen og interesse for naturen. Nærkontakt med naturen blir slik noe grunnleggende i menneskets historie og har vært basis for utviklingen av vår kultur. (Bucke 1903)

Louise Chawla har i en komparativ studie fra USA og Norge sett på sett på hva det er som karakteriserer mennesker som er sterkt engasjert i natur og miljøvern. Fellestrekket er nærhet til natur som barn – mange naturopplevelser som barn. (Chawla 1995)

Menneskets forhold til natur kan omtales på flere måter. Vi har for eksempel:

1. **Ressursutnyttaren.** Nøkkelord her er naturen som ressurs, den konkrete nytteverdien. Herunder hører også begrepet ”bærekraftig utvikling” – vi skal bruke naturen, men ikke *forbruke* den.
2. **Dokumentaristen/vitenskapsmannen.** Her finner vi personer som studerer økologi, som er interessert i artskunnskap og kartlegging av naturens ulike sider og funksjoner. Dokumentaristen bereder også grunnen for ressursutnyttelse.
3. **Speideren, friluftsmennesket og idrettsutøveren.** Dette er personer som har friluftsliv i ulike former som hobby. Her har ferdigheter og prestasjoner stor betydning. En kan tenne bål i dårlig vær, fiske med flue og bestige fjell.
4. **Naturelskeren, naturbeundreren.** Her finner vi mennesker som først og fremst søker naturens ro, skjønnhet og mysterier. Naturelskeren har et empatisk forhold til naturen, føler seg i ett med den.

Vi kunne sikkert identifisere flere slike arketyper, og de fleste mennesker vil i større eller mindre grad ha i seg elementer av alle typene. Skolen bør stimulere alle de fire karakterene som her er omtalt. Jeg har imidlertid en følelse av at det særlig er de to første som vies oppmerksomhet. Dette vet vi imidlertid lite om, Vi har skolens planer, men lite forskning som forteller oss hvordan planene på friluftslivsområdet blir fulgt, og lite kunnskap om hvilke mulige mål som blir nådd. (Jvf. Fjørtoft og Reiten 2003)

Chawla finner i sitt arbeid (1996) at det særlig er de som i barndommen har hatt et nært og empatisk forhold til natur som utgjør kjernen i miljøbevegelsen. Det er denne barnlige empatien vi finner når barn vil redde en skogsnegle fra å bli tråkket ned på stien eller viser omsorg for en skadet fugl - eller som spjelker blomster som er brukket. Vi er vel i nærheten av dette i det Abert Schweitzer kalte *Ærefrykt for livet*. Naturen er et gode for oss, men er vi et gode for naturen??

Det viktige er at vi viser barna naturens skjønnhet og mysterier og tar med barn *inn* i naturen ikke bare *ut* i naturen.

HVILKET FORHOLD HAR SKOLEVERKET TIL NATURELSKEREN OG NATUROPPLEVELSEN. HVA ER EGENTLIG SKOLENS FORHOLD TIL FRILUFTSLIV?

St meld 40 1986-87 om friluftsliv definerer friluftsliv som: ”opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med tanke på miljøforandring og naturopplevelse” Så tørt kan det sies i en storingsmelding. ”Friluftsliv er overskuddsliv i naturen”, sier Nils Faarlund i en kronikk i Aftenposten fra 1974 ”Overskuddsliv står her for mangfoldet av kroppslige overlevingsferdigheter utøvd som overskuddsaktiviteter (tjener ikke umiddelbart fysisk overleving ved å gi mat, klær osv.) i samspill med følelsesmessig og intellektuelt engasjement. Faste regler for utøvelse erstattes med respekt for samspillet i naturen og for alt livs selvrealisering.” Og han fortsetter: ”Friluftsliv må markere seg som alternativ til den væremåte sport og idrett i dag har utviklet seg til å bli .”(Faarlund 1974). Dette er en over 30 år gammel definisjon som det kan være viktig å minne om i dag. Dersom vi skal følge Faarlund skal friluftsliv i skolen ikke bare være alternativ kroppssøving eller utendørs biologitimer. Det skal være et overskuddsliv der ikke bare hjernen, men også hjertet trekkes med.

Louise Chawla fant i sin studie av nordmenn og amerikanere som er opptatt av natur og miljøvern at naturopplevelser som barn, særlig sammen med *familien*, var viktig (Chawla 1995). Deretter kom deltakelse i organisasjonsliv – speideren og lignende, først ranket på 4 plass kommer skolen. Må det være slik?

Jeg har stor sans for § 1 i Lov om folkeskolen fra 10.april 1959: ”Skolen har til oppgave saman med heimen å arbeida for at elevane skal bli gode samfunnsmenneske” (*Gangs samfunnsmenneske* het det før) Formuleringen er borte i dagens læreplaner, men Læreplanen for grunnskolen – generell del –(som er videreført fra 1997 planene) sier:

Opplæringen.. ”må lære de unge å se framover og øve evnen til å treffe valg med fornuft. Den må venne dem til ansvar – til å vurdere virkningene for andre av egne handlinger og å bedømme dem med etisk bevissthet ” (s 15). Dette finner vi igjen i læreplanens generelle del i omtalen av ” **Det miljøbevisste mennesket** ”. Der står det følgende: ”Mennesket er en del av naturen, og treffer stadig valg med konsekvenser ikke bare for egen velferd, men også for andre folk og for naturmiljøet. Valgene har konsekvenser på tvers av landegrenser og over generasjoner.” (s 45) Videre står det at kravene økes ”både til viten og til bevisste økologiske, etiske og politiske avgjørelser hos enkeltindivid og samfunn. ” Det sies om undervisningen at ”... den bør vekke ydmykheten overfor det uforklarlige, gleden over friluftsliv, nøre hugen til å ferdes utenfor oppstukne veier og i ukjent terreng, til å bruke kropp og sanser for å oppdage nye steder og til å utforske omverdenen. Friluftsliv rører både kropp, sinn og tanke.

Fostringen må betone forbindelsen mellom naturforståelse og naturopplevelse: kunnskapen om elementene og om samspillet i livsmiljøet må gå sammen med erkjennelsen av vår avhengighet av andre arter, samfølelsen med dem og gleden over naturliv” (KUF 1996, s. 48) Læreplanene ser ut til å legge vekt på økologisk bevissthet og kunnskap om bærekraftig utvikling. Det gjelder særlig naturfagplanen. Men arts kunnskap og systemkunnskap kan også være med på å berike ens naturopplevelser. Det en kan navn på *ser* en lettere, *hører* en lettere, *lukter* en lettere. I omtalen av friluftsliv i de nye planene for kroppssøvingsfaget finner

vi finner mye om mestring og bevegelseskultur der speideren og idrettsutøveren får plass, men også innspill mot en undervisning som skal gi så vel naturopplevelse som naturinnlevelse: Det står at faget ”skal være med på å *gi elevene naturopplevelser* (min uthevelse) og innsikt i å bruke naturen til idrett og friluftsliv på en miljøvennlig måte. (KUF: Kunnskapsløftet s. 117)

På tross av det som her er nevnt fra læreplanene vil jeg hevde at skolens planer avspeiler et ganske instrumentelt forhold til natur og friluftsliv. Samleren, dokumentaristen og til en viss grad speideren går inn i dette bildet, men hvor er det blitt av naturelskeren? Hvor er det blitt av tiltak i skolen som skal gi barn kjærlighet til naturopplevelser og omsorg for omgivelsene? En kjærlighet som kanskje først og fremst det formålsløse friluftslivet kan gi.

Der er ingen mening, der er intet mål, sa Zappfe om sitt friluftsliv, og han fortsatte med å si at når alt som har mening, mål og hensikt en gang ligger som høstens halm, da står der søyler i din erindring med uslokkelig glans. Ved dem skal du vite, når du står ved din siste varde – at du har drukket en jorddag inn. Det er følelsen av levd liv i naturen Zapfe omtaler. Skolen må gi elevene opplevelser som gir næring til sanser og følelser i tillegg til nøktern kunnskap. Det bør ikke være slik at det bare er et lite utvalg barn som via entusiastiske lærere unntaksvis får et glimt av naturens storhet. Vi vet i dag lite eller intet om elevenes opplevelser i skolen på dette området.

BARNES FORHOLD TIL NATUR

Hva er det fineste stedet du vet? Jeg spurte barn fra en rekke steder i Trøndelag om dette. Barn fra bygdemiljø – som Selbu eller Oppdal - nevner ofte steder i skog og fjell når de skal navngi det fineste stedet de vet om. Ofte nevner de vannet ved hytta eller setra i fjellet – steder der de opplever fred og ro. En 7. klassing fra Selbu sier: ”Det fineste stedet æ veit e hytta, for de e itj no fålk der.” Eller en 7 klassing fra Oppdal: Det fineste stedet han vet er Slettvollfjellet – for som han sier. – ”de e så my sau der” Barn fra bygdemiljø nevner naturperler i bygda, bybarna nevner mye oftere byer i utlandet, strender i Syden eller hus i byen. (Mjaavatn 1999)

Det er karakteristisk for nordmenn at mange av oss har navn etter et fysisk sted der vi har våre røtter. Vi kan hete Egge, Naustdal eller Mjåvatn. Mye tyder på at nærkontakt med naturen i barndommen er en viktig faktor når det gjelder det forhold en i voksenlivet har til hjemsted og røtter. Særlig i bygdemiljø ser det ut til at de unge som har hatt et nært forhold til natur i større grad velger å søke hjem etter endt utdanning. Oppvekstmiljøet vil prege våre senere valg. Ser skolen slike sammenhenger? Mange kan ha vonde opplevelser fra barndommen, men sterke naturopplevelser kan ofte overdøve støyen fra det vonde. De første vårtegn, stormene, lydene og ikke minst luktene er viktig for oss. Barndommens lukter bringer fram minner i oss. For meg som vokste opp i en skogdal på Østlandet, er lukten av nyhogd tømmer et sterkt minne. Det er også duften av sjasmin fra sommere i mine besteforeldres hage. Lukt er en sterk reflektor for minnet.

Hva slags forhold har barn til natur i dag som de i voksen alder vil se tilbake på? Hvilke dufter skaper varige spor?

Anne Martinsen, som i mange år var leirskolelærer på Hålandsdalen leirskole, sa på Friluftskonferansen 1992: ”Mange barn i dag har ikke noe forhold til natur i det hele tatt. Barn på tur er ingen enkel sak. Som leirskolelærer i 15 år har jeg erfart en dalende utvikling når det gjelder barns tilfredshet i naturen. De er ofte motorisk svake i terrenget, uten kunnskap om

vær og vind, påkledning og utstyr, og de er utrygge og usikre i terrenget. ” Hun fortsetter: ”Jeg vil påstå at barn i dag er i en helt annen situasjon enn forrige generasjon hva gjelder forhold til natur. Den umiddelbare årsak kan tilskrives en foreldregenerasjon som føler for naturen, men ikke nødvendigvis gjør bruk av den. Resultatet er barn som ikke opplever natur fordi foreldrene Kari & Ola Nordmann selv ikke er bevisst at de har sluttet å bruke naturen aktivt selv.” (Martinsen 1992, s 108) Jeg vil påstå at om mange barn manglet naturopplevelser og naturerfaring i 1992, ja så er det mange flere som mangler dette i dag. Skolen har en formidabel jobb dersom den skal kompensere for manglende friluftsliv i barnefamiliene.

Skal vi drive friluftsliv fordi vi er norske og ønsker å opprettholde mytene og tradisjonene? Eller er det kanskje helseaspektet ved friluftsliv som skal drive oss ut i skog og fjell? Det er klart friluftsliv kan gi et positivt bidrag til vår fysiske og mentale helse, men vi må ikke *bare* legge vekt på dette. Veslemøy er et av de store naturbarna i norsk litteratur. Garborgs skildringer av Veslemøys møte med naturen på Høg- Jæren er preget av innlevelse, varme og mystikk:

*Til deg, du Heid og bleike Myr
med Bukkeblad,
der Hegre stig og Heilo flyr,
eg gjev mitt Kvad.*

*Til deg, du visne Lyng um Haug,
der Draumar sviv,
eg gjev min Song um Dimd og Draug
og dulde Liv.*

(Fra Haugtussa)

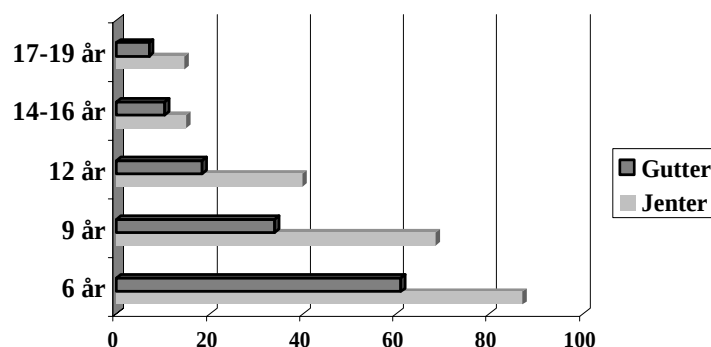
Når alt dette er sagt: Vi har lange tradisjoner i Norge for å gjøre bruk av naturen til ulike formål. Arne Næss har vært opptatt av naturens sjel. Han sa likevel: ”Å bare se på natur er ytterst spesiell atferd. Opplevelsen av et miljø skjer ved å gjøre noe i det, å leve i det.” (Økologi, samfunn og livsstil, 1976) Også Garborgs Veslemøy kunne glede seg over naturens gaver:

Nei sjå kos det blånar her
No må me roe oss kyra.
Å nei, slik fine bær
Og dei som det berre kryr av
Nei maken hev eg kje sett
Sumt godt her er då til fjells
Her vil eg vera til kvelds.

”Det var en deilig sommerdag at Pelle sa til Kari: nå går vi ut i skauen for det er så mye bær”, sang Alf Prøysen. Det er en sang fra den tida barn ennå dro på bærtur. Kanskje vi snakker om 1950-60 tallet? Hvordan ser det ut i dag?

I en undersøkelse jeg gjorde i flere kommuner i Trøndelag var det bare 4-5 av 374 barn i 4. og 7. klasse som hadde plukket bær uten å være sammen med voksne. (Mjaavatn 1999) Laila var et unntak: Hun er sjelden på tur, sier hun, men det hender hun plukker bær sammen med søsteren sin og broren sin, ”for ho mamma har vondt i hofta, og han pappa har vondt i ryggen”. Figur 1 er basert på svar fra en spørreundersøkelse jeg har utført i Agder og Trøndelag. Figuren viser hvor stor andel av et utvalg barn og unge som i dag har lyst til å plukke bær i skog og mark. Det ser ut til at lysten synker sterkt når en kommer opp i ungdomsårene. Det bekreftes også av Strandbu sin undersøkelse av Osloungdom. (Strandbu 2000)

Figur 1. Hva har du lyst til å gjøre ute?
Plukke bær? Prosent av alle. N= 1013.

Dersom vi går inn i detaljer i dette materialet finner vi at barn som har lyst til å plukke bær i skogen har mødre med høyere alder (var over 35 år da barnet begynte på skolen) enn 6-åringer som ikke har lyst til å plukke bær. Bærplukking ser i dag ut til å høre hjemme i de eldre generasjoner, og kanskje mer på landet enn i byen. Jørund Aasetre fant for øvrig alt i 1992 i en undersøkelse fra Nordmarka at de som plukker sopp og bær hadde en langt høyere gjennomsnittsalder enn de som ”bare gikk på tur” (Aas & Aasetre 1994). Ingunn Grimstad Klepp har belyst dette nærmere i sin doktoravhandling *På stier mellom natur og kultur: turgåeres opplevelser av kulturlandskapet og deres synspunkter på vern* (Grimstad Klepp 1998). Hun siterer en middelaldrende mann som var vokst opp på landet og var vant med bærplukking fra barnsben. I dag vil han ikke plukke bær fordi han oppfattet det som matauk – og dermed arbeid. Andre naturopplevelser fra barndommen ser han annerledes på: ”når lørdagskvelden kom, så hadde vi fri, og da dro mange ganger jeg og boren min og kameratene våre med sekker og fiskestenger inn på noen vann innpå skogen og var der og overnatta under åpen himmel. Jeg vet ikke hvor liten jeg var første gangen jeg var på sånn tur” (s 91). Her var det kanskje minner om friheten og selvforvaltningen som var sentral – ikke matauken. Kona var vokst opp i byen og sier: ”... vi hadde hver vår måte å gå på tur på. Fordi at han gikk jo for å fiske eller på jakt og var veldig uvant med det å gå (på tur) for turens skyld” (s 92). Etter en tilvenningsperiode sier kona – klarte også mannen å gå – bare for å gå.

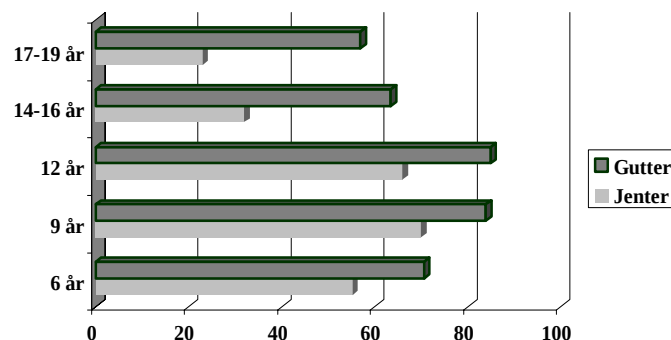
Er samleren, høsteren, på veg ut av friluftslivet? Skal bærplukking være en oppgave for skolen? I Salten har skolene i flere år hatt prosjekter der elevene plukker bær, lager saft og selger som en del av en elevbedriftsvirksomhet. De opplever å kunne høste av naturens overflod. Erfaringene er positive.

Ingunn Grimstad Klepp siterer en mann som minnes sin barndoms fisketurer. Jeg har også slik minner. Det hele begynte den høsten jeg startet på skolen. Sammen med et par kamerater var vi ivrige med fiskestanga oppover bekken mellom jernbanen og hovedveien i bygda vår. Det var ikke så store området, i grunnen bare noen kratt med et og annet tre, men det var vårt territorium, guttenes territorium, her var ingen voksne, og liten plass for jenter. Vi utforsket hver krok i denne delen av bekken, og vi begynte å sette ståsnører. Bandt senestumper i greiner på overhengende trær og lot marken ligge natta over. Vi var tidlig ute om morgenen når vi hadde fri, og sprang til bekken rett fra skolen, spente på om det var fisk. Vi plukket blåveis og hvitveis langs bekken, og senere store buketter med liljekonvall. Vi tappet bjørkesaft om våren og lagde blåserør av sløke for å blåse rognebær om høsten. Vi lagde kvernkall og demninger om sommeren og gikk bekkelangs på skøyter om vinteren. Det var i flere år et herlig selvforvaltet liv i naturen langs bekken. Og jeg spør: Har dagens unger sin bekk – eller er den ikke spennende nok i det moderne samfunn? Kanskje den er for farlig for dagens barn? Går det gutter lenger med fiskestang langs bekkene? Jeg har i seinere tid spurt folk – er det fisk i bekken vår nå? Nei fisk – sier de og ser litt forundra ut – det er det vel ikke? Men kanskje det bare ikke er noen unger lenger som ser etter?

Vi måtte få Barnas Fiskeklubb i regi av Norges Jeger og Fiskerforbund for å få opp fiskeinteressen hos småbarnsfamiliene. På samme måte som vi måtte få Barnas Turlag i Turistforeningen for å få barnefamiliene ut i fjellet igjen. Skal jakt, fiske og friluftsliv i det hele tatt være en oppgave for skolen? Mange barn lærer ikke å fiske i dag. Foreldrene kan ikke fiske heller. Det er en svikt i opplæringen gjennom flere generasjoner. Barnas Fiskeklubb og Barnas Turlag når relativt få barn, og helst de med foreldre med spesiell interesse. Skolen når alle barn. Det er mange som trenger en innføring i denne delen av friluftslivet.

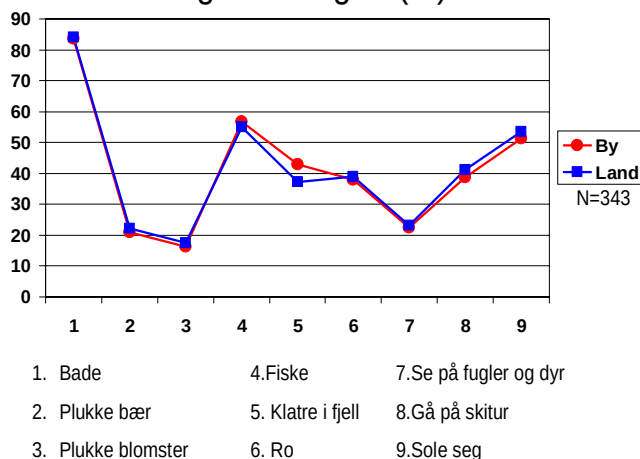
”Ekte 68-ere spiser ikke seipanetter”, het det i sin tid. Jeg er ikke sikker på om de spiser fisk i det hele tatt, det er i alle fall få av dem som er blitt fiskere.

Figur 2. Hva har du lyst til å gjøre ute? Dra på fisketur? Prosent av alle. N= 1013.

Den tidligere refererte undersøkelsen fra Agder og Trøndelag viser at mange barn stadig har lyst til å fiske (Figur 2). Det gjelder særlig gutter i 10-12 års alderen. Problemet er at mange ikke kan, eller gis anledning. Også på dette området er det de eldre som fører an. Hør bare på Jarle som går i 4. klasse og bor i Trondheim. Han fortalte han hadde vært på fisketur på en av øyene utenfor Trondheimsleia. ”Jaså”, sa jeg i intervjuet, ”har du familie der ute kanskje?”. ”Nei-jaa jeg er ikke helt sikker på om det er familie”, sa Jarle. Jeg var på fisketur sammen med faren til kjæresten til bestemor”. Den eldste generasjon trår til og 68-erne lever opp til sitt rykte!

Figur 3. Hva har barn lyst til å gjøre ute?
Sammenligning mellom by og land.
9 og 12- åringer. (%)

Figur 3 viser data fra et utvalg kommuner i Sør Trøndelag. Jeg har spurt barna hva de har lyst til å gjøre ute, og har bedt dem velge mellom 27 ulike aktiviteter. Jeg finner svært liten forskjell mellom by og land i barnas preferanser. (Mjaavatn 1999). De samme spørsmålene er gitt til ca 100 barn på Sørlandet. Her er spørsmålene gjentatt hver år fra 1. til 4. klasse. (Mjaavatn og Aasen Gundersen 2005) Vi finner i studien at der både barn og foreldre oppgir at de er mye ute i naturen sammen, er det signifikant flere av barna som har lyst til aktiviteter som å jogge, gå på skitur, plukke bær eller dra på telttur. Det er på den annen side signifikant flere av de barna som i liten grad er ute i naturen med foreldrene som har lyst til å sole seg, spille fotball, gå på rullestol eller stå på rullebrett. Jeg vil ikke ta stilling til om den ene livsstilen er bedre enn den andre, men konstaterer at en mer urban livsstil kan utfordre det tradisjonelle friluftslivet.

Hvor aktive er ungdom i friluftsliv? Vi har en rekke studier på dette området, og her er resultater fra en undersøkelse jeg gjennomførte blant ungdomsskoleelever i 3 landsdeler i 2002.

Tabell 1. Andel (%) jenter og gutter i alderen 13-15 år som oppgir at de *mer* enn 1 gang per år driver med ulike aktiviteter. N=918

Friluftsliv.	Sørlandet	Oslo	Trøndelag
Fottur i skog og mark	47,3	54,8	67,8
Fiske	52,2	39,4	52,5
Fottur på fjellet	40,8	36,5	52,0
Jakt	11,8	5,8	10,4

Tabellen viser at ca halvparten av ungdommene minst en gang per år gikk fottur eller var på fisketur. Det er et positivt utgangspunkt for skolens arbeid. Mange bringer med seg erfaringer fra sin familie Og familiens livsstil preger barna. Der minst en av foreldrene er medlem av enten turistforening eller jeger- og fisker organisasjoner øker deltakelsen i forhold til fotturer, jakt og fiske.

Skolens læreplaner er klare i forhold til hvor hovedansvaret for oppdragelse og sosialisering skal ligge. Det er foreldrene som har primæransvaret for oppfostringen av sine barn. I forhold til friluftsliv kan det være et problem for skolen at mange barn totalt mangler erfaringer hjemmefra.

Skolen skal også knytte seg opp mot lokalsamfunnets kultur og tradisjoner. Jeg har sans for barnehagen i Lierne som satte rypesnarer på tomte – en innføring i lokal kultur. De ansvarlige måtte imidlertid tåle hard kritikk fra dyrevernaktivister. Jeg har også sans for læreren på småskoletrinnet i Nord - Trøndelag som sist høst tok med elevene på gåsejakt. Likesom jeg har sans for en svensk bygd jeg vet av der den første elgen som blir skutt i jakta kjøres inn på barnehagen for partering. Dette er en del av vår kultur, en del av vår lokale identitet og er ingen motsetning til ærefrykt for livet.

ØKS OG KNIV

Alle barn i min oppvekst lærte å spikke seljefløyte, og mange kunne denne reglen.:

Pippil, pippil vil du gå,
skal du få
kjøtt og kål i Kongens gård
og fire skilling attpå.

Seljefløyte hørte våren til. Når jeg lukker øynene og tenker på det kjenner jeg ennå smaken av seljesaft i munnen. Men hva med dagens barn? Det er ikke lenger lov å gå med kniv på offentlig sted. Foreldrene kan ikke spikke og tør ikke la barna slippe til. Tør lærerne? Og kan de? Jeg har sett mange gode eksempler i de senere år i skolen. Skjelnan barneskole utenfor Tromsø for eksempel, der elevene hele uker av gangen har uteskole i fjæra og i skog og mark og der ungene alt i første klasse bruker kniv, øks og sag uten at voksne henger over dem med formaninger. Dette er redskap mange barn i dag er uvante med. De fleste har ingen erfaring med å hugge ved og lage bål. Friluftsliv er som vi har sett svært mye mer enn fiske, knivbruk og bålbrekking, men jeg synes skolene skal fortsette å lære elevene noen basisferdigheter de kan ha glede av i et framtidig liv. Vi begynner å få forskning om uteskolen, her har bl.a. Høgskolen i Hedmark gått foran. (Se f. eks Jordet 2003) Vi vet litt om innholdet, blant annet at mange skoler flytter ordinær undervisning i ulike fag ut i naturens klasserom. Men vi vet fremdeles svært lite om hvilken virkning uteskolen har for barns interesse for, og ferdigheter i, friluftsliv.

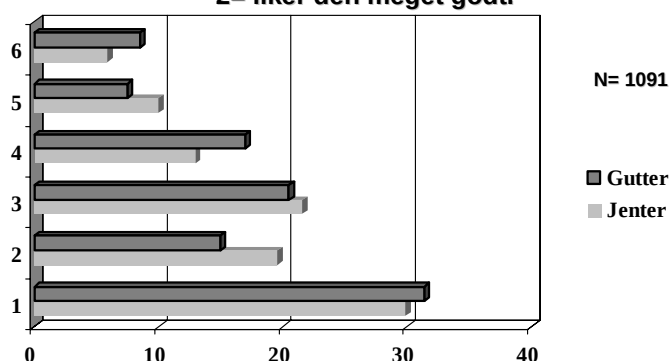
FRILUFTSLIV I ENDRING

”Men hvor ble det av anorakkene? Og tøflene og strikkejakkene. Hvor ble det av termosflaskene? Og gnagsårene og rumpe-taskene?”, sa Odd Børresen. Han traff folkesjela med sin sang. Men la oss ikke bli for nostalgiske. Der vi før gikk i fjellet med nikkere og anorakk og trakk løype med breie fjellski, lages det nå maskinpreparerte spor så far kan ta på langrennskia og kondomdressen – ev med en enkel overtrekksdress – og vise hvor langt han kan gå på en time. Endring fra fjellski/turski til langrennsski er kanskje mest

merkbar for foreldregenerasjonen. Ungdommen er vokst opp med dette og vil helst kjøre *twin tip* eller *snowboard off pist* ved slalåmbakken. Alternativt tar de seg fram med avansert *randonee* utstyr og kjører ned fra de bratteste tindene. Gjør det noe? Nei! Må en ha Bergans meis og anorakk for å drive friluftsliv? Nei! Men vi må ikke miste friluftslivets sjel!

Figur 4 viser resultater fra en undersøkelse utført i ungdomsskoler og videregående skoler i Troms, Sør-Trøndelag, Sogn og Fjordane, Buskerud, Akershus og Østfold i 2000. (Mjaavatn 2002) Ca 30 prosent av både jenter og gutter sier de ikke liker den tradisjonelle kulturen som forbindes med friluftsliv i Norge. Bare 6 prosent av jentene og 8 prosent av guttene liker denne tradisjonelle kulturen svært godt.

Figur 4. Hvor godt liker du kulturen som preger friluftsliv/skitur tradisjonen ? Svar (%) fra jenter og gutter i alderen 14-17. 1= liker den ikke i det hele tatt. 2= liker den meget godt.

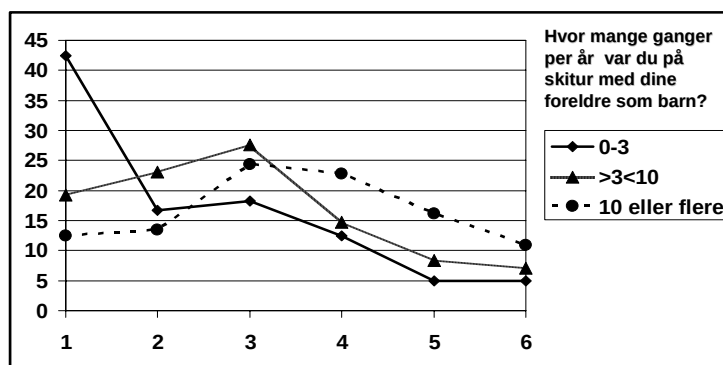

Det er imidlertid en klar forskjell ($p < 0,001$) i holdning mellom de som var ofte på tur som barn med sine foreldre, og de som sjelden var det. Figur 5 viser at blant de som sjelden var på skitur med sine foreldre som barn, var det hele 42,5 prosent som ikke likte den tradisjonelle friluftslivskulturen, blant de som ofte hadde vært på tur med sine foreldre som barn var det bare 12,4 prosent som svarte det samme.

Figur 5. Hvor godt liker du kulturen rundt den tradisjonelle norske friluftslivstradisjonen?

1= liker den ikke. 6= liker den meget godt.

N= 852

Det er ikke overraskende at holdningene til friluftsliv henger sammen med opplevelser i barndommen. Men det betyr også at mange kommer på skolen uten erfaringer og med negative holdninger. Mange skoler ser ut til å ønske å gi elevene innblikk i 1950 tallets friluftsliv. For mange elever er det en dødfødt ide. Friluftslivet er i sterk endring. Men hvor mange lærere tar signalene og tar med snøbrettet til bakkene og klatreselen til fjellveggen? Hvor mange lærere – og foreldre - tar på alvor barn og unges behov for spenning og utfordringer? – i tillegg til at vi alle har behov for tid til kontemplasjon og stillhet.

ALENE MED NATUREN?

I sin tale til ungdommen i 1921 advarte Nansen mot ungdommens tendens til å drive sport og friluftsliv i flokk.(Nansen 1922) Polarfareren hadde ikke fått med seg at da som nå er det slik at der voksne trenger ensomhet trenger barn ofte fellesskap. ”Dæ æ artigast å gå på tur når dæ æ nuggun som æ samen” sier ei jente som Bjørg Lund intervjuet i sin hovedoppgave fra NIH: ”At ein er ute og slikt” (Lund 1995) Barn vil ha fellesskap med andre – med ikke nødvendigvis med MANGE andre. Foreldre bommer ofte på dette når de trekker med seg sine barn på tur – uten å huske den viktige lære – at andre barn bør inviteres med samtidig. Her har skolen en stor fordel – her kan en sørge for naturopplevelser sammen med jevnaldrende – det er slike opplevelser som ofte tenner barn og unges interesse for friluftsliv.

Mens Nansen kanskje bommet litt med hensyn til ungdom og ensomhet, sa han i sin tale i 1921 noe annet viktig:

”gi oss erstatning og føre oss tilbake til en mer menneskelig tilværelse – bort fra de mange, bort fra det evige jaget, den forvirrede larm”.

Er stillhet truende for menneskene? Er det derfor vi så ofte omgir oss med konstante lydkulisser. Er det derfor ungdommen ikke klarer å gjøre lekser uten musikk, og velger en Ipod i øret framfor svarttrostens sang når de går kveldstur i parken? Skolen har en viktig oppgave i å oppøve elevenes evne til å tåle stillhet. Bare slik kan de lytte til naturen.

Jeg har i de senere år vært sterkt opptatt av fysisk aktivitet og helse, og om skolens ansvar for barn og unge på dette område. Jeg har i liten grad berørt dette her. Friluftsliv i skolen skal ikke som hovedsak gjøres til et middel for noe – til noe instrumentelt, for eksempel en hovedarena for fysisk aktivitet. Friluftsliv i skolen skal gi opplevelser som gir gjenklang innerst i sjelen. Slik sett kan friluftslivet gi et bidrag til den mentale helsen. Den vet vi er tynnslikt hos mange unge i dag. Mange har erfart virkningen av en naturopplevelse på sinnet. Hør bare på Per Chr. Asbjørnsen:

”Når verden går meg i mot, og det unnlater den sjelden å gjøre når det gies noen leilighet til det, har jeg stedse funnet meg vel ved å ta en friluftsvandring, som demper for min smule bekymring og uro. Hva som hadde vært i veien denne gang, husker jeg ikke nu mer; men det som står klart for min erindring er at jeg en sommerettermiddag for noen år siden vandret oppover østsiden av Akerselven med fiskestangen i hånden, forbi Torshaug og Sandaker gjennom Lillohagen til oset ved Maridalsvannet. Den klare luft, høylukten, blomsterduften, gangen, fuglekvitteret og de friske luftningene ved elven, virket i høy grad oppkvikkende på mitt sinn.”

(Fra ”Kvernsagn”)

Jeg vil la Asbjørnsens iakttakelse være min avslutning. Han hadde lært å gå *inn* i naturen.

REFERANSER

- Bucke WF. Cyno-psychoses. Children's thoughts, reactions and feelings toward pet dogs. *Journal of Genetic Psychology* 1903 10:459-513. Referert i : Strande Ødegårdstuen T og Bjerke T: Hva synes barn og dyreartene? *Barn* 1995;4:49-67
- Chawla L. Significant life paths into effective environmental action. *Journal of environmental education* 1996;31(1):15-26
- Chawla L. Childhood sources of adult environmentalism. *Barn* 1995;4:38-48
- Faarlund N. Om friluftsliv kontra sport og idrett. *Kronikk, Aftenposten* 29.august 1974.
- Fjørtoft I, Reiten T. Barn og unges relasjoner til nature og friluftsliv. En kunnskapsoversikt. Høgskolen i Telemark. HiT skrift 10-2003
- Grimstad Klepp I: På stier mellom natur og kultur
Turgåeres opplevelser av kulturlandskapet og deres synspunkter på vern.
Universitetsforlaget, Oslo 1998,
- Jordet, A. "Lutvann undersøkelsen" delrapport nr 2, Høgskolen i Hedmark 2003
- KUF 1996. Læreplan for grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring. Generell del.
- Nansen, F.: Friluftsliv. Nansens tale på Den norske Turistforeningens møte for skoleungdommen i juni 1921. 1 Den norske Turistforening (red) DNT-årboken 1922: 1-2. DNT: Oslo 1922
- Næss, A. Økologi, samfunn og livsstil , 1976
- Lund B. "At ein er ute og slikt" Barn sitt møte med natur – perspektiver på friluftslivspedagogiske konsekvenser. Hovedoppgave, Norges idrettshøgskole 1995
- Martinsen A. Barn, natur og friluftsliv.i: Fra ide til aktivitet. DN-notat ,1992-6: 108- 114
- Mjaavatn PE. Children and nature in contemporary Norway. I: Gollop & McCormack (red): Children and young people's environments. s 41-53. Children's issues centre , Dunedin New Zealand 2002.
- Mjaavatn PE. Splitthopp, Epleslang og Fotball. En rapport om barn og egenorganisert fysisk aktivitet. Norges Idrettsforbund og Olympiske komité 1999.
- Mjaavatn PE og Aasen Gundersen K: Barn-bevegelse-oppvekst. Akilles forlag, Oslo 2005
- Aas, Ø & J. Aasetre: "Bærplukking i Norge - En truet friluftslivsaktivitet?" I: Emmelin, L., red.: Nordiskt seminarium om friluftslivsforskning.Nordplan 22/4 - 24/4 1992. Nordplan; Rapport 1994:3. 61-72.

HØY PULS I UTESKOLEN!

En pilotstudie av elever i 1.- 4. klasse i Ute-aktiviteter

Ingunn Fjørtoft

Førsteamanuensis ved Avdeling for estetiske fag, folkekultur og lærerutdanning, Høgskolen i Telemark

Robert Larsen

Høgskolelektor ved Avdeling for estetiske fag, folkekultur og lærerutdanning, Høgskolen i Telemark

INNLEDNING

Europeiske og norske studier viser at barn og ungdom i 9- og 15 –års alder er blitt tyngre og er i mindre fysisk aktivitet enn før og at ungdom blir mindre aktive med alder (Klasson-Heggebø 2003, Riddoch et al. 2004). På ungdomstrinnet synes det å være lite fysisk aktivitet i friminuttene og aktiviteten synker merkbart fra 7. til 10. klassetrinn (Bjelland og Klepp 2000). Forklaringen på dette kan være for korte friminutt (det er ikke vanlig med midttid på ungdomstrinnet) eller at skolegården er kjedelig og ikke gir utfordringer som fremmer fysisk aktivitet (Limstrand 2003). Fysisk aktivitet i dagens skole synes å være mest tilpasset elever som mestrer dette best. Dette rammer de elevene som aller mest trenger å øke sitt aktivitetsnivå. En bedre tilretteleggning av skolegården vil kunne ha særlig stor effekt for ungdomstrinnet. Lengre friminutt og /eller midttid med fri aktivitet i et godt tilrettelagt bevegelsesmiljø vil øke fysisk aktivitet i skolehverdagen også på ungdomstrinnet (Mjaavatn og Skisland 2004).

Det er generelt akseptert at mangfold og variasjon i utemiljøet øker aktiviteten og særlig synes naturlandskap å motivere til økt fysisk aktivitet. Studier av barn på naturlekeplasser viser en økt variasjon i bevegelsesleken som igjen gir en positiv effekt på barnas motoriske mestring (Fjørtoft 2000, 2004). Landskapselementer som topografi og vegetasjon synes å ha en klar sammenheng med barnas mangfold i bevegelseslek og fysisk aktivitet (Fjørtoft and Sageie 2000).

Lindholm (2001) har i en studie av skolegårder dokumentert hvordan aktiviteten kan påvirkes ved ombygging og tilrettelegging. Det viste seg at skoler med tilgang på store områder og natur har best utbytte av tilrettelegging for bruk.

Myndigheter og helsepolitikere har gitt uttrykk for bekymring for barn og ungdoms helse og fysiske inaktivitet. Dette har resultert i flere nasjonale retningslinjer der fysisk aktivitet blant barn og unge har vært viktige satsningsfelt. Skolemeldingen (St. meld. nr. 30), Folkehelsemeldingen (St. meld. nr. 16) og Friluftsmeldingen (St. meld. nr. 39) gir alle klare anmodninger om vektlegging av fysisk aktivitet i skole og fritid, der særlig utemiljøet blir

framholdt som en viktig arena for fysisk aktivitet og helse. Handlingsplanen for fysisk aktivitet (Departementene 2005) gir klare føringer for økt fysisk aktivitet i skolehverdagen med bevisst bruk av uteområdene, der anbefalinger for barn og unge er en time fysisk aktivitet hver dag.

Det å være ute synes å være den beste garanti for å være i fysisk aktivitet (Baranowski et al. 2000). Ute vil barn være i naturlig fysisk aktivitet og dette vil stimulere barns motoriske utvikling og helse. Stort mangfold i utemiljøet gir større variasjon i aktiviteter. Særlig synes naturområder å være inspirerende og motiverende leke- og aktivitetssmiljø for barn (Fjørtoft 2000, 2004).

Skoler og barnhager har et stort ansvar for å gi barn tilfredsstillende fysisk aktivitet i løpet av hverdagen, der skolen og barnehagens uteområder vil være naturlige arenaer for fysisk aktivitet. Mange skoler benytter Uteskole som en flerfaglig virksomhet der fysisk aktivitet og friluftsliv inngår som naturlige elementer (Fjørtoft og Reiten 2003). Det er gjort få studier av innholdet i Uteskolen med fokus på fysisk aktivitet og det vil være interessant å se nærmere på hvilken betydning fysisk aktivitet i Uteskolen kan ha sett i forhold til barns helse.

Fysisk aktivitet er tydelig korrelert med en sunn livsstil og virker forebyggende på livsstilssykdommer (Frost-Andersen et al. 2004, Ege and von Kries 2004, m. fl.) Men for å virke forebyggende på livsstilssykdommer må aktiviteten være av en viss intensitet. Det anbefalte intensitetsnivå er moderat til høy aktivitet (Melbourne et al. 1999, Sallis and McKenzie 1997). Intensitetsnivå måles gjerne som hjerterefrekvens, % av maks hjerterefrekvens eller som metabolske ekvivalenter beregnet etter aksellerometer (Massin et al. 2004, Klasson-Heggebø and Andersen 2003, Ekelund et al. 2001).

For å undersøke nærmere hvordan uteaktiviteter i skolehverdagen og fysisk aktivitet i Uteskolen kan være en helsegevinst for elevene, ble det gjennomført en pilotstudie med elever ved en fådelt skole i Midt-Telemark.

PROBLEMSTILLINGER

Hovedproblemstillingen for denne studien var å undersøke elevenes fysiske aktivitet under fri leik i skolens uteområde og under ulike aktiviteter i Uteskolen.

Følgende delproblemstillinger ble formulert:

- Hvor aktive er elevene i skolens uteområde?
- Hvor aktive er elevene i Uteskolen?
- Fysisk aktivitet i skolehverdagen
 - Hvordan etterkommer dette kravet om minimum 60 minutters fysisk aktivitet av moderat – høy intensitet hver dag?
- Er det kjønnsforskjeller i fysisk aktivitetsnivå?
- Er det forskjell i aktivitetsnivået i en kroppsøvingstime inne og en aktivitetsdag ute?

METODE

Utvalg og områdebeskrivelse

Skolen er en fådelt 1- 4-skole med i alt 28 elever, der 1. og 2. klasse og 3. og 4. klasse hadde undervisning sammen. Skolen har felles uteareal med en barnehage som holdt til i samme bygning.

Skolens uteområde var en kombinasjon av tilrettelagt lekeplass med noen standard lekeapparater (klatrehus, sklie, sandkasse, huske, balansestokk), to ferdigbygde hytter og en ball-løkke med et fotballmål (Figur 1) og naturterreng med en hinderløype med klatrestiger, taubro, balansetau og turnstokk (Figur 2). Alle elevene hadde en midttide på 50 minutter til fri lek i uteområdet.

Figur 1. Skolens tilrettelagte uteområde.

Figur 2. Aktiviteter i skolens naturområde.

Skolen hadde også et referanseområde i skogen ca. 1 km fra skolen, som ble benyttet til Uteskole for alle klassene 2,5 timer en dag i uka. Tema for uteskolen var tilpasset klassetrinn og årstid og var i samsvar med skolens læreplan L-97.

Målemetoder

For måling av fysisk aktivitet ble det benyttet måling av hjerterfrekvens med Polar sport-tester der hjerterfrekvens ble registrert med 5 sekunders intervall. Intensitetsnivå for aktivitet ble satt til: HR < 120 slag pr. minutt = lav intensitet, HR 120-140 slag pr. minutt = lav til moderat intensitet, HR 140-160 = moderat til høy intensitet og HR > 160 slag pr. minutt = høy intensitet.

Antall målinger av elever i aktivitet ble begrenset til antall klokker og antall barn til stede i de ulike klassene.

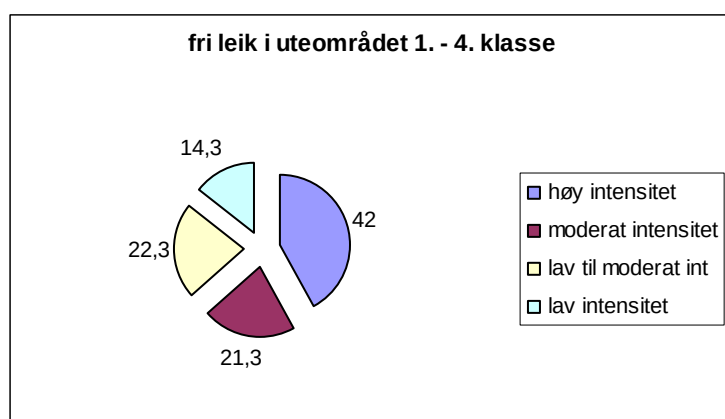
Målinger ble utført i skolen uteområde i midttimen (50 minutter), i skolens referanseområde i Uteskolen (2,5 timer en gang i uka) og i en kroppsøvingstime i skolens gymnastikksal.

RESULTAT

Fri lek i uteområdet

Under 50 minutters fri lek i uteområdet ble hjerterfrekvens målt på 5 elever i 1. og 2. klasse og 10 elever i 3. og 4. klasse. Første – og andreklasser elever hadde en gjennomsnittspuls på 132 slag pr. minutt med laveste målte gjennomsnittspuls på 104 og høyeste på 155. Gjennomsnittspulsen for elevene i 3. og 4.klasse gruppa var 157, med laveste gjennomsnittspuls på 137 og høyeste på 182 i løpet av 50 minutter. Det var ingen forskjell på jenter og gutter i utvalget.

Inndelt i intensitets-kategorier viser Figur 3 at elevene i 1. – 4. klasse var høyaktive (HR > 160) 42,0 % av utetida, 21,3 % av tida er de moderat til høyt aktive, 22,3 % av tida er de lavt til moderat aktive og 14,3% av tida er de lavaktive av utetida som totalt var på 50 minutter. Summert så har disse elevene vært moderat til høyt aktive i ca 63 % av utetida, og dette tilsvarer drøye 30 minutter med moderat til høy fysisk aktivitet. Aktivitetsnivået er noe høyere hos 3. og 4. klassingene enn hos 1. og 2. klassingene, mens vi registrerer ingen kjønnsforskjeller.

Figur 3. Fri lek, 50 minutter i skolens uteområde, 1. - 4. klasse.
N=15

Fysisk aktivitet i Uteskolen

Uteskolen varte i 2,5 timer inkludert lunsjpause og forflytning mellom skole og referanseområdet.

Aktivitet: Spor og sportegn

Aktivitetsnivået ble målt i 1. og 2. klasse under aktiviteter med spor og sportegn (naturfag) der elevene skulle finne spor, identifisere disse og følge spor (Figur 4). Elevene brukte ski på veien mellom skole og referanseområdet.

Figur 4. Aktivitet i Uteskolen: Spor & sportegn.

Det ble målt hjerterefrekvens på i alt 4 elever. Gjennomsnittspuls for denne gruppa var 124 med høyeste gjennomsnittspuls på 137 og laveste på 112. Elevene var høyt aktive i bare 5% av tiden, og moderat aktive i 20,1% av uteskoletiden. Dette tilsvarer et lavt til moderat intensitetsnivå (Figur 5 og Tabell 1).

Figur 5. Fysisk aktivitet i Uteskolen: Spor og sportegn, 1. og 2. klasse.
N=4

Tabell 1. Gjennomsnittspuls, maks. og min. puls i utskoleaktiviteten Spor og sportegn (n=4).

snittpuls	125	112	137	122
høyeste målt puls	186	168	201	185
Laveste målt puls	87	63	91	79

Aktivitet: Ski & Leik

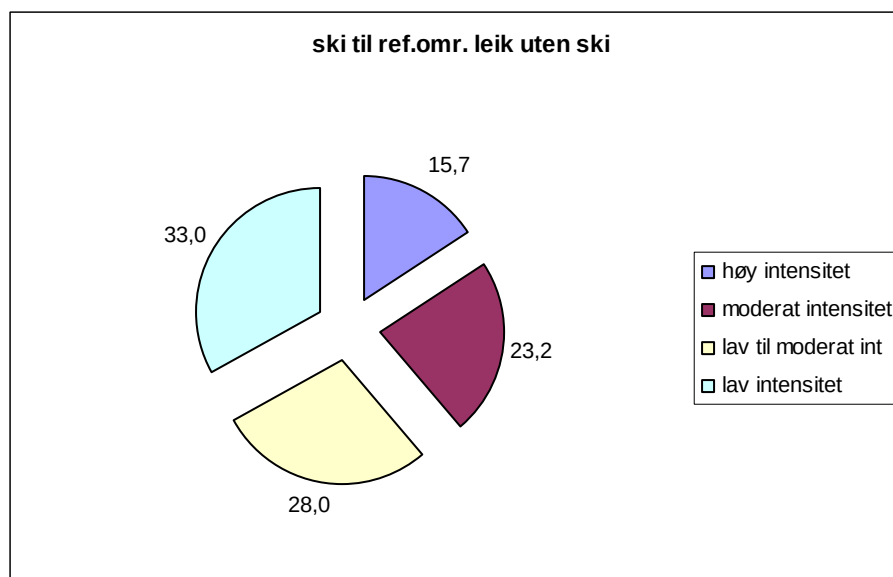
Aktiviteten i 3. og 4. klasse foregikk på ski til referanseområdet og leik med snø, bygging av snøborg (kunst og håndverk) som uteskoleaktivitet (Figur 6).

Figur 6. Bygging med snø i Uteskolen.

Gjennomsnittspulsen for 9 elever i denne Uteskoledagen på 2,5 timer var HR 131, med høyeste gjennomsnitt for enkeltelev på HR 147 og laveste på HR 118.

Figur 7 viser at i aktiviteten bygging med snø er elevene mest i lav og lav til moderat aktivitet. Elevene var høyt aktive i 15,7 % av uteskoletida, 23,2 % moderat aktive, 28 % av tida var de lavt til moderat aktive og 33 % av tida var elevene lavaktive.

Figur 7. Prosentvis andel av aktivitetsnivå under Uteskoleaktivitet, ski til referanseområdet og bygging med snø.

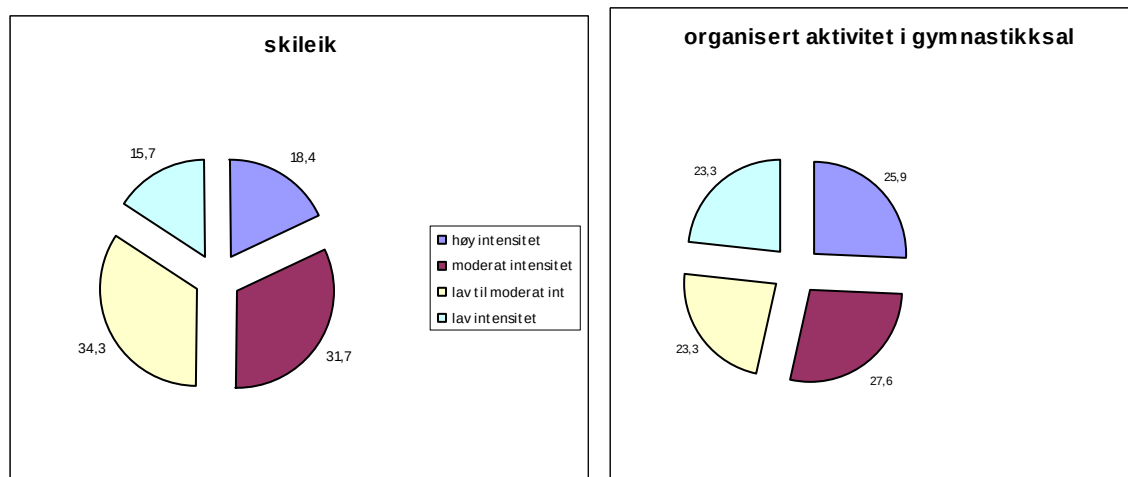
N= 9

Fysisk aktivitesnivå ute i skileik og inne i gymnastikksal

Hjertefrekvensen ble målt på de samme fem 3. og 4. klassinger under aktiviteten skileik, samt i organisert aktivitet i gymnastikksal. Målingene foregikk over en tidsperiode på henholdsvis 65 minutter og 75 minutter.

Gjennomsnittspulsen for de 5 elevene under skileiken var 140 slag pr. min. med en variasjon hos enkeltindivider på 130-154. Under aktivitetene i gymsal var gjennomsnittspuls for gruppa 142, med en variasjon fra 133-154 hos enkeltindividene. Med andre ord var gjennomsnittspulsen svært lik under de to aktivitetsformene.

Intensitetsnivået under disse aktivitetene er også ganske like. Figur 8 viser at under fri aktivitet i skileik var elevene lavt til moderat aktive (34,3 %) og moderat aktive (31,7 %), mens de var høyaktive i 18,4 % av tida. Organisert i gymnastikksalen var elevene lavt til moderat aktive i 27,5 % av tida, og høyaktive i 25,9 % av tida.

Figur 8. Prosentvis fordeling av intensitetsnivå under skileik og i organisert aktivitet i gymnastikksal.

N=5

Resultatene viser her lite forskjell i intensitet i aktivitetsnivå mellom fri aktivitet i skileik ute og organisert aktivitet inne i gymsal. Vi kan si at elevene var omtrent like aktive i begge aktivitetsformene. Elevene var moderat til høyt aktive i 50 % av tida i skileik, mens de var tilsvarende aktive i 53,5 % av tida i aktiviteter i gymsal.

DISKUSJON OG KONKLUSJON

Denne pilotstudien har først og fremst vært et forsøk på prøve ut målemetoder for fysisk aktivitetsnivå i uteaktiviteter i skolen. Utvalget har vært lite og spesifikt valgt ut og det kan derfor ikke generaliseres noe fra resultatene fra denne studien. Det som imidlertid er interessant er at resultatene sier noe om aktivitetsnivået i noen aktiviteter i Uteskolen som nødvendigvis ikke hadde fysisk aktivitet som hovedmål. Dermed kan en si at aktiviteter i Uteskolen ofte innebærer oppgaver og aktivitetsformer som også krever at barna naturlig er i fysisk aktivitet og at nivået ofte kommer opp i en intensitet som tilfredsstillende de krav til

fysisk aktivitet som bidrar til helsefremmende effekter, dvs. aktivitet med intensitet på moderat til høyt intensitetsnivå (Melbourne et al. 1999, Sallis and McKenzie 1997).

Konklusjonen fra denne studien vil være følgende svar på problemstillingene:

- Skolens uteområde inviterer til variert fysisk aktivitet og elevene er moderat til høyt aktive i store deler av utetimen (50 min.) hver dag
- Uteskolen er en naturlig arena for fysisk aktivitet. Veien til og fra krever adkomst til fots og på ski og faglige tema innebærer bevegelse for å utføre oppgaver. I Uteskolen en dag pr. uke er elevene moderat aktive i 2,5 time, med matpause inkludert.
- Utaktivitet med skileik kan sammenlignes med inneaktivitet i gymsal med moderat til høy intensitet
- Det ble ikke registrert merkbare kjønnsforskjeller i intensitetsnivå i aktivitetene

Det å være ute er den beste garanti for at barn vil være i fysisk aktivitet. Gjennom Uteskolen ligger det store potensialer for både å lære barn friluftsliv, natur-, kultur- og samfunnskunnskap samtidig som aktivitet i uteskolen naturlig fremmer fysisk aktivitet hos elevene. Det ligger trolig gode helsegevinster i en god uteskole. Dette er imidlertid et tema det bør forskes mer og grundigere på. Det er å håpe at denne studien kan inspirere til flere og mer omfattende studier på tema Uteskole.

REFERANSER

- Baranowski, T., J. Mendlein, K. Resnicow, E. Frank, K.W. Cullen and J. Baranowski (2000). Physical Activity and Nutrition in Children and Youth: An Overview of obesity Prevention. *Preventive Medicine*, 31, S1-S10.
- Bjelland, M. og Klepp, K. I. 2000. Skolemåltidet og fysisk aktivitet i grunnskolen. Tabellrapport. Institutt for ernæringsfysiologi, Universitetet i Oslo.
- Ege, M.J., and R.von Kries (2004). "Epidemiology of obesity in childhood and adolescence". In: Kiess, Marcus and Wabitsch (eds.). *Obesity in Childhood and Adolescence*. Karger Press: Switzerland.
- Ekelund U, Poortvliet E, Yngve A, Hurtig-Wennlöf A, Nilsson A, Sjöström M. (2001). Heart rate as an indicator of physical activity in adolescents. *Eur J Appl Physiol* 85;244-249
- Fjørtoft, I. 2000. Landscape as Playscape. Learning effects from playing in a natural environment on motor development in children. Doctoral dissertation. Norwegian University of Sport and Physical Education, Oslo.
- Fjørtoft, I. 2004. The value of natural environments on children's play and motor development. *Children, Youth and the Environment*. Children, Youth and Environments 14(2), 2004. <http://www.colorado.edu/journals/cye>.
- Fjørtoft, I. and Sageie, J. 2000. The natural environment as a playground for children. Landscape description and analyses of a natural playscape. *Landscape and Urban Planning* 48, 83-97.
- Fjørtoft, I. og Reiten, T. 2003. Barn og unges relasjoner til natur og friluftsliv. En kunnskapsoversikt. *Hit-Skrift* 10/2003.
- Frost-Andersen, L., I.T.L. Lillegaard, , N. Overby et al. (2004). Overweight and obesity among Norwegian schoolchildren: Changes from 1993 to 2000. *Scand J Public Health*.
- Handlingsplan fysisk aktivitet: Sammen for fysisk aktivitet. Departementene 2005.
- Klasson-Heggebø, L. 2003. European Youth Heart Study – The Norwegian Part. A cross-sectional Study of physical activity, cardiorespiratory fitness, obesity and blood

- pressure in children and youth. Dissertation. The Norwegian Council of Cardiovascular Diseases. The Norwegian University of Sport and Physical Education, Oslo.
- Norwegian schoolchildren: Changes from 1993 to 2000. *Scand J Public Health*.
- Klasson-Heggebo, L. and Anderssen, S. A. 2003. Gender and age differences in relation to the recommendations of physical activity among Norwegian children and youth. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*. 13(5):293-298.
- Limstrand, T. Tarzan eller sytpeis? En undersøkelse om fysisk aktivitet på ungdomsskoletrinnet. Fylkesmannen i Nordland, Nordland fylkeskommune, Salten friluftsråd.
- Lindholm, G. 2001. Mer att göra på skolgården? – en undersökning av barns aktiviteter på nio skolgårdar före och efter ombyggnad. Institutionen för landskapsplanering, Alnarp. Rapport 01:2.
- Massin, M.M., Bourguignon, A., Lepage, P., and Gerard, P. 2004. Patterns of Physical activity defined by continuous heart rate monitoring among children from Liege. *Acta Clin Belg*. Nov-Dec. 59(6): 340-5.
- Melbourne F: H., Sallis, J. F., Kolody, B. and McKenzie, T.L. 1999. Children's Physical Activity Choices: A Developmental Analysis of Gender, Intensity Levels, and Time. *Pediatric Exercise Science*, 11, 158-168.
- Mjaavatn, P. E. og Skisland, J.-O. 2004. Fysisk aktivitet i skolehverdagen. Sosial og helsedirektoratet. Rapport IS-1156, 2/2004.
- Riddoch, C.J., Bo Andersen, L., Wedderkopp, N., Harro, M., Klasson-Heggebo, L., Sardinha, L.B., Cooper, A., Ekelund, U. Physical Activity Levels and Patterns of 9- and 15-yr-Old European Children. *Medicine & Science in Sports & Exercise*. 36(1):86-92, January 2004.
- Sallis, J.F. and McKenzie, T.L. 1997. The effects of a 2-year physical education programme (SPARK) on physical activity and fitness in elementary school students. *American Journal of Public Health*, Vol.87, Issue 8, pp. 1328-35
- St. meld.nr.39 (2000-20001) Friluftsliv – En veg til høgare livskvalitet. Miljøvrndepartementet.
- St. meld. nr. 30 (2003-2004). Kultur for læring. Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet.
- St. meld. nr.16. (2002-2003). Resept for et sunnere Norge. Folkehelsepolitikken. Oslo: Helsedepartementet.

UTESKOLE OG FYSISK AKTIVITET I EN 6. KLASSE

Sammenligning av aktivitetsnivået på en uteskoledag og en tradisjonell skoledag

Ivar Grønningsæter

Høgskolelektor ved Høgskolen i Bergen

Oddrun Hallås

Høgskolelektor ved Høgskolen i Bergen

Torbjørn Kristiansen

Høgskolelærer ved Høgskolen i Bergen

UTESKOLE

Uteskole er en pedagogisk arbeidsmåte i skolen hvor man flytter deler av skolehverdagen ut av det tradisjonelle klasserommet til et sted i skolens nærområde. Ved bruk av uteskole driver man en regelmessig aktivitet utenfor klasserommet hvor elevene møter virkeligheten og lærer om samfunnet i samfunnet og om naturen i naturen. Aktivisering av alle skolefag i en integrert undervisning hvor ute- og inneundervisning har en nær sammenheng er helt sentralt i denne arbeidsmåten. Både forarbeid, uteopplevelser og refleksjon er viktige elementer i læreprosessen.

Uteskolens grunnfilosofi bygger på erfaringsbasert undervisning, aktivitetspedagogikk og opplæring gjennom konkrete livserfaringer hvor eleven er i sentrum og får egne førstehåndserfaringer. Når man skal organisere uteskole, kan man legge undervisning enten til besøk i byrommet eller kompetansesentra i nærmiljøet. Det er også helt sentralt å bruke naturen som læringsarena enten ved bruk av en fast opparbeidet leirplass som kan være som et uteklasserom eller dra til et naturområde i skolens nærmiljø (1). Uteskole har, siden midten av 90-tallet, vært brukt som arbeidsmåte i norsk skole (2). Fra en landsomfattende kartleggingsundersøkelse vedrørende skolemåltidet og fysisk aktivitet i grunnskolen, våren 2000, viser tallmaterialet at for mellomtrinnet hadde 16,3% av klassene uteskole/utendørsundervisning en halv dag eller mer pr. uke. Omfanget av uteskole en dag pr. uke er 36,7% i 1.- 4. klasse, 4,6 % i 5. - 7. klasse og bare 0,9%. I 8. – 10. klasse (2).

FYSISK AKTIVITET

I rapport 2/2004 fra Sosial- og helsedirektoratet: Fysisk aktivitet i skolehverdagen er det i kap. 11 under Forskningsmessige anbefalinger etterlyst forskning på sammenhengen mellom uteskole og fysisk form. I kap.7 er det også sagt følgende: "Det foreligger i Norge ingen komparative studier av tradisjonell skole og uteskole der fysisk testing av elevene inngår" (3 s.52).

Fysisk aktivitet blir ofte brukt som en samlebetegnelse for ulike former for fysisk utfoldelse. Følgende definisjon er hentet fra Bouchard: "Physical activity comprises any body movement produced by the skeletal muscles that results in a substantial increase over the resting energy expenditure." (4). Handlingsplan for fysisk aktivitet 2005-2009 presiserer at fysisk aktivitet i denne definisjonen er knyttet til mange termer, for eksempel mosjon, friluftsliv, lek, trening, trim, arbeid, idrett, kroppsøving, fysisk fostring m.m. (5 s.10).

Fysisk aktivitet i skolehverdagen er primært knyttet til tre arenaer: transport til og fra skolen, undervisning i kroppsøving og aktiviteter i friminuttene. I tillegg vil det være noe aktivitet knyttet til undervisning i andre fag og til turer samt spesielle arrangementer (3 s.19). Det er overbevisende dokumentert at utvidet timetall/tid i kroppsøving bidrar til generelle forbedringer av barn og unges fysiske form (3 s.29).

Nasjonale retningslinjer for fysisk aktivitet anbefaler minimum 60 minutters fysisk aktivitet av moderat til høy intensitet for barn og unge hver dag. Det er en viktig oppgave for skolen å sikre en tilstrekkelig mengde og intensitet av fysisk aktivitet i skolehverdagen (5 s.12). Det er en nær sammenheng mellom aktivitetsnivå og hjerterefrekvens; fra hvile til maksimal aerob utholdenhetstrening vil hjerterefrekvensen være stigende opp til sitt maksimale nivå som er individuelt.

Hjerterefrekvens er mye brukt som mål for intensiteten særlig ved trening av utholdenhet som er en viktig faktor i den fysiske formen og dermed også for helsen. Et nivå over 70-72% av maksimal hjerterefrekvens tilsvarende starten på I-sone 2 (6) eller moderat (7) er hos voksne idrettsutøvere regnet for å være gunstig med tanke på å utvikle den aerobe utholdenheten. I følge Gjerset når ikke slagvolumet hos en del barn og unge den maksimale verdien før ved intensiteter på 75-80% av det maksimale O₂-opptaket, og må derfor trene med høyere hjerterefrekvens for å oppnå samme treningseffekt. 80% av maksimal hjerterefrekvens kan hos disse tilsvare nedre grense for I-sone 2 eller moderat.

SHdir antyder at det er mulig at lengre friminutt og/eller bruk av midttid vil gi økt fysisk aktivitet i skolehverdagen (3 s.62). I SEF's skoleundersøkelse antydes det at det er mulig at uteskole bidrar til økt aktivitet i friminuttene på vanlige skoledager (3 s.58). Fysisk aktivitet i friminuttene blant barn i alderen 10-13 år (5.-7. klasse) er på 78%. Dette er en reduksjon i forhold til 1.-4. klasse (89%) (8).

Omfanget av fysisk aktivitet knyttet til uteskole er svært varierende (3 s.53). Det ser ut som om kroppsøvingslærere i liten grad er koblet opp mot planlegging av undervisning hvor uteskole står sentralt. Det ser også ut til at det ikke drives systematisk planlegging for å oppnå allsidig fysisk aktivitet hos elevene gjennom bruk av uteskole (3 s.52).

VÅR UNDERSØKELSE

I en undersøkelse foretatt i en 6.klasse ved en middels stor skole i en by på Vestlandet vinteren 2005 ble aktivitetsnivået på en tradisjonell skoledag og en uteskoledag sammenlignet. Vi finner det interessant å se hvor høyt aktivitetsnivå elever i en 6. klasse hadde på disse dagene/ i deler av disse dagene. Dette er interessant for å kunne drøfte om ulike arbeidsmåter i skolen har betydning for elevers mulighet for økt fysisk aktivitet over et visst belastningsnivå gjennom skoledagen.

Begrepet ”uteskoledagen” har vi brukt om en skoledag som startet i klasserommet med pakking av diverse utstyr, 15 minutter. Deretter gikk elevene 45 minutter gjennom et kupert kultur- og naturlandskap til et egnet område som lå ca 2 km fra skolen. Temperaturen var rundt 0 grader C og det var ca 5 cm nysnø. Her arbeidet elevene i 180 minutter med faglige aktiviteter hentet fra fagene samfunnsfag, geografi, matematikk, kunst- og håndverk, kroppsøving og heimkunnskap. Temaene var vikinger og samer og elevene satte opp lavo, bygget en enkel vikingbolig av lange staur, laget grue og tilberedte samisk mat på bål. Forflytningsetappen tilbake til skolen tok 40 minutter. Skoledagen ble avsluttet i klasserommet.

”Den tradisjonelle skoledagen” har vi brukt om en skoledag med 6 undervisningstimer for elevene hvor 5 foregikk i klasserommet og 1 time var kroppsøving i skolens gymnastikksal. Hver av timene var på 45 minutter. Skoledagen inneholdt i tillegg 2 korte friminutt på 10 minutter hver og ett langfriminutt på 45 minutter. På vår tradisjonelle skoledag var temperaturen ute ca. + 3 grader C og det var noen regnbyger.

METODE

Data er hentet fra egne forsøk. Registreringene ble gjort to påfølgende dager vinteren 2005.

Forsøkspersoner

4 jenter og 14 gutter av i alt 20 elever fra en 6. klasse deltok i forsøket. Elevene var 11-12 år gamle. Det var frivillig for elevene å delta, og de kunne fritt trekke seg undervegs. Elevene ville i rapporten bli anonymisert, bortsett fra kjønn. Elevene, ledelsen ved skolen og elevenes foreldre hadde godkjent forsøket ved å signere et informasjonsskriv om prosjektet. To av elevene i klassen hadde ikke anledning til eller ville ikke delta. Valg av målgruppe ble gjort fordi elever på mellomtrinnet har helse og fysisk aktivitet som tema knyttet til flere skolefag. Denne klassen hadde også brukt uteskole som en av arbeidsmåtene i undervisningen i flere år. Undervisningen i klassen og aktiviteten i friminuttene ble gjennomført som vanlig de to forsøksdagene.

Registrering

Vi målte aktivitetsnivået til elevene to hele skoledagar ved hjelp av å registrere hjertefrekvensen. Det ble brukt Polar Accurex Plus pulsklokker og Polar WearLink™³¹ brystseler med elektroder og kodete senderer. Denne typen brystseler kan lett tilpasses små personer. Elektrodene i brystselen registrerer pulsaktiviteten og sender signal trådløst til pulsklokken på armen der signalet blir lagret. Bruk av Polar pulsregistreringsutstyr er tidligere rapportert valid og reliabel for pulsregistrering hos barn. (9, 10). Pulsklokkene ble synkronisert og programmert til å registrere pulsfrekvensen hvert 15. sekund.

Framgangsmåte

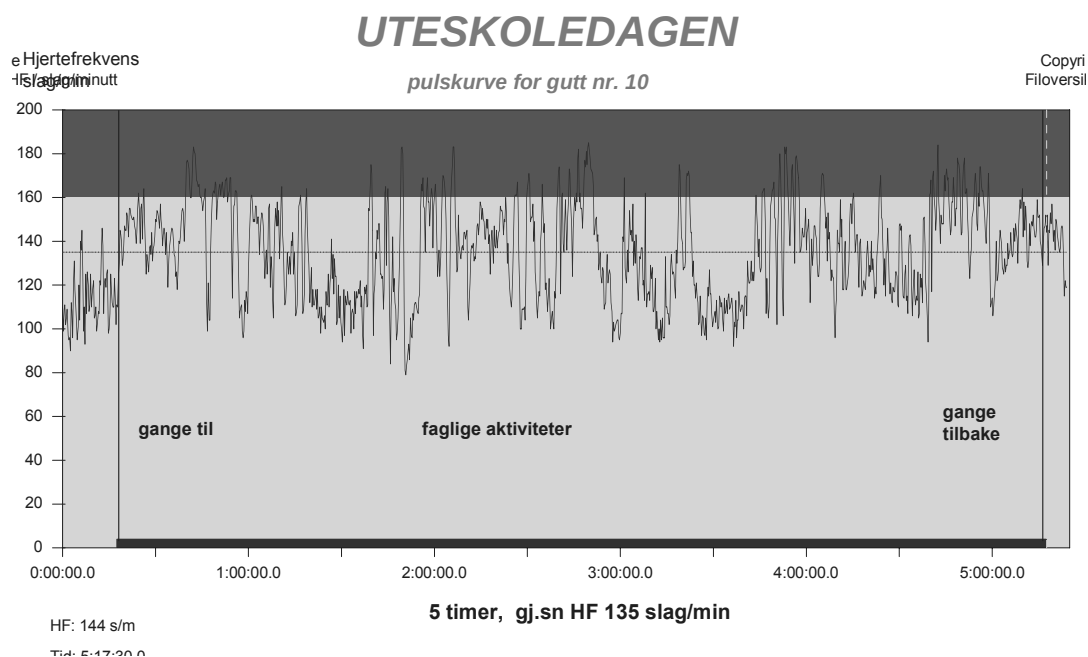
Alle elevene møtte i klasserommet og fikk på brystsele og pulsklokke. Jentene fikk på utstyret i eget rom. Alle klokkene var merket slik at hver elev brukte den samme klokken begge dagene. Forsøkslederne kodet og startet klokkene. Klokkene ble deretter dekket til med elastisk tape for å unngå uønsket berøring av taster og for å beskytte klokkene. Tildekking av klokkene ble også gjort for å motvirke Hawthorne effekten (11). Deretter ble dagene gjennomført etter timeplanen. På slutten av dagene ble klokkene stoppet av forsøkslederne og klokker og brystseler samlet inn. Framgangsmåten var lik de to forsøksdagene. Etter siste forsøksdag ble merkingen på klokkene fjernet bortsett fra merking av kjønn.

Analyse

Analysen for uteskoledagen er gjort fra elevene startet å gå til naturområdet kl 0920 til de kom tilbake til skolen kl 1420. Analysen for den tradisjonelle skoledagen er gjort for perioden fra kl 0900 til 1340. Data fra registreringene ble overført til Polar Training AdvisorTM programvare på Pc for analyse ved hjelp av Polar Interface Plus. Vi fikk godkjente registreringer for 3 jenter og 11 gutter de to forsøksdagene. I undersøkelsen ville vi sammenligne nivået for pulsfrekvensen de to skoledagene både for hver enkelt elev og samlet for hele gruppen. Synkronisering av klokken gjorde det mulig å sammenligne registreringene fra både hele dager og deler av dagene. Vi brukte programmet til å lage kurver og regne ut gjennomsnittsverdier for hele dagene og utvalgte perioder og til å regne ut prosentvis andel med hjerterefrekvens ≥ 160 slag/min i de ulike periodene og framstille dette i stolpediagram.

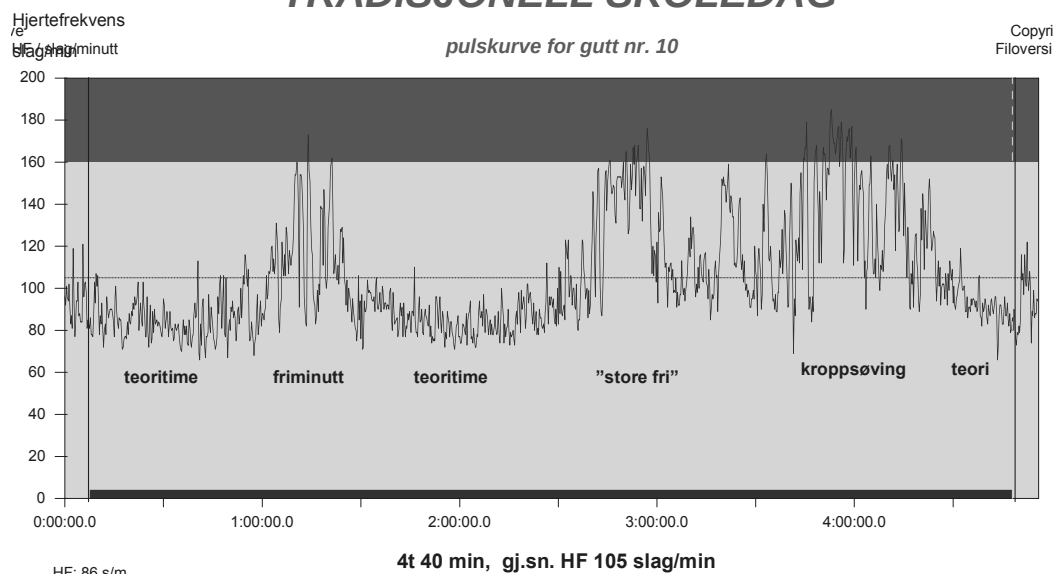
Resultat

Hjerterefrekvensregistreringene for en enkeltelev, gutt 10, er vist som kurver for uteskoledagen (Figur 1) og den tradisjonelle skoledagen (Figur 2). I løpet av uteskoledagen varierte registreringene fra 79 slag/min under samlingen i lavvoen til 185 slag/min under fri leik før matøkten. Gjennomsnittet for hele denne dagen var 135 slag/min. Den tradisjonelle skoledagen var gjennomsnittet 105 slag/min med laveste registrering 66 slag/min både i den første og den siste teoritimen og høyeste 188 slag/min i kroppsøvingstimen.

Figur 1: Hjerterefrekvenskurve for gutt 10 uteskoledagen. Valgt periode (strek under kurven) viser tiden fra elevene startet fra skolen kl 0920 og til de kom tilbake kl 1420.

TRADISJONELL SKOLEDAG

Figur 2: Hjertefrekvenskurve for gutt 10 den tradisjonelle skoledagen. Valgt periode (streken under kurven) viser tiden fra undervisningen startet kl 0900 og til den var slutt kl 1340.

Tabell 1 viser gjennomsnittlige hjertefrekvenser for de 14 elevene, 3 jenter og 11 gutter, som hadde godkjente registreringer begge dagene. Gjennomsnittet på uteskoledagen var 136 slag/min med variasjon fra 125 til 145 og på den tradisjonelle skoledagen 104 slag/min med 90 som laveste og 118 som høyeste verdi. Det er også regnet ut gjennomsnittlige hjertefrekvenser for uteskoledagen uten forflytning, dvs for de 3t 35 minuttene elevene oppholdt seg i uteskoleområdet. For denne perioden var gjennomsnittet 130 slag/min med variasjon fra 118 til 142. Tilsvarende beregninger er gjort for den tradisjonelle skoledagen uten kroppsøving som utgjorde 4 timer. Der varierte gjennomsnittlig hjertefrekvens fra 88 til 114 med en gjennomsnittsverdi på 99.

Tabell 1: Gjennomsnittlig hjertefrekvens i slag/minutt uteskoledagen, og den tradisjonelle skoledagen, uteskoledag uten forflytning og tradisjonell skoledag uten kroppsøving

	uteskoledagen	den tradisjonelle skoledagen	uteskoledag uten forflytning	tradisjonell skoledag uten kroppsøving
jente 2	145	111	142	105
3	135	90	123	89
4	138	104	130	98
gutt 1	130	97	122	88
2	141	107	135	101
3	125	102	118	97
4	135	106	128	100
6	143	118	135	114
7	135	97	129	98
8	137	100	133	93
9	140	102	134	96
10	135	105	131	100
11	135	113	130	108
12	129	107	124	101
gj.sn	136	104	130	99

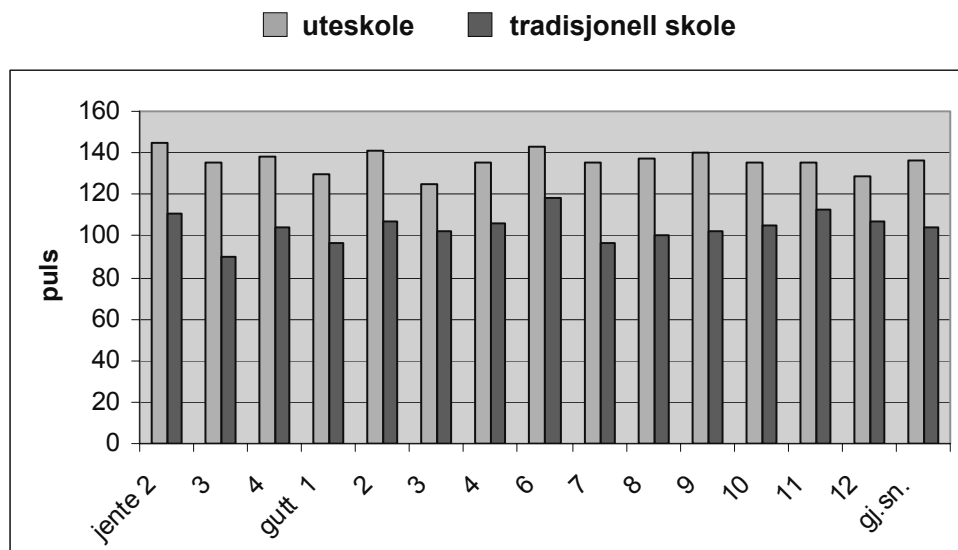
Tabell 2 viser prosentvis andel av tiden med hjerterefrekvens ≥ 160 slag/minutt de to ulike dagane. Her ser vi på gjennomsnittsverdiene for hele klassen og derfor har vi tatt med jente 1 den tradisjonelle skoledagen og gutt 5 uteskoledagen selv om disse elevene bare hadde registreringer en dag. Uteskoledagen var den gjennomsnittlige andelen med hjerterefrekvens ≥ 160 slag/min 16,8% og den tradisjonelle skoledagen 5,1%. Også her har vi tatt med uteskoledag uten forflytning som har gjennomsnitt på 9,7% og tradisjonell skoledag med gjennomsnitt 1,6%.

Tabell 2: Prosent av tiden med hjerterefrekvens ≥ 160 slag/min uteskoledagen, den tradisjonelle skoledagen, uteskoledag uten forflytning og tradisjonell skoledag uten kroppsøving

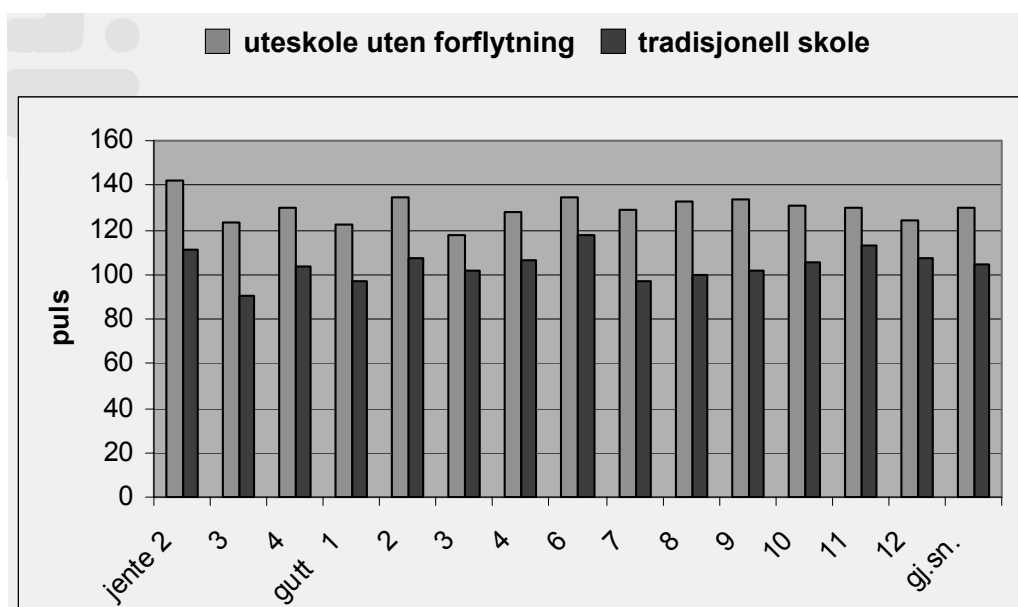
	uteskoledagen	den tradisjonelle skoledagen	uteskoledag uten forflytning	tradisjonell skoledag uten kroppsøving
jente 1		6,7		0,7
2	28,3	5,9	21,7	0,8
3	21,1	1,2	5	0
4	15,5	3,8	4,3	0,1
gut 1	16,7	6,4	9,9	0,8
2	22,8	8,1	16,8	5,2
3	12,8	2,8	8,7	1,6
4	11,9	5,4	3,4	0,1
5	5,9		3,8	
6	26,6	8,3	9,5	4,5
7	13,5	0,6	9,3	0,7
8	13,4	4,6	8,1	0,2
9	21,3	5,7	13,6	1
10	16,7	5,8	13,3	2,2
11	14,7	7,6	10,3	4,2
12	10,8	4,9	8,1	2
gj.sn.	16,8	5,1	9,7	1,6

DISKUSJON

Sammenligning av aktivitetsnivået ved hjelp av den gjennomsnittlige hjerterefrekvensen for uteskoledagen og den tradisjonelle dagen viser klart høyere hjerterefrekvens uteskoledagen (Figur 3). Alle elevene har høyest verdi den dagen, og den laveste verdien uteskoledagen, 125 for gutt 3, er høyere enn den høyeste verdien, 118 for gutt 6, den tradisjonelle dagen. Gjennomsnittet for hele klassen er 30,8 % høyere uteskoledagen enn den tradisjonelle dagen.

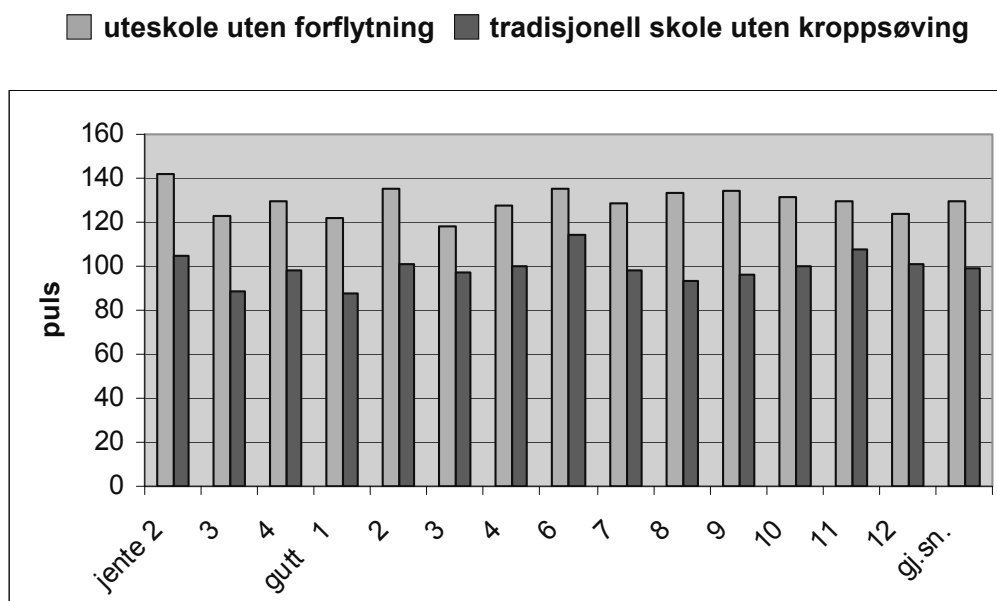
Figur 3: Gjennomsnittlig hjerterefrekvens for alle elevene for uteskoledagen og for den tradisjonelle skoledagen. Diagrammet viser også gjennomsnittlig hjerterefrekvens for hele klassen

Figur 4: Gjennomsnittlig hjerterefrekvens for alle elevene for uteskoledagen uten forflytning og for den tradisjonelle skoledagen. Diagrammet viser også gjennomsnittlig hjerterefrekvens for hele klassen

Forflytning er en relativt stor del av uteskoledagen (1t 25min) og det vil kunne variere hvor langt fra den enkelte skole elevene må forflytte seg for å komme til et uteskoleområde. Vi finner det derfor av interesse å se på aktivitetsnivået i de faglige aktivitetene for seg. Når vi tar bort registreringene for forflytningen, er gjennomsnittlig hjerterefrekvens for uteskoledagen likevel 25% høyere enn for den tradisjonelle dagen (Figur 4). Og ingen av elevene har lavere

gjennomsnittlig hjerterefrekvens på uteskoledagen enn 118 slag/min som er høyeste gjennomsnittlig hjerterefrekvens for en elev på den tradisjonelle skoledagen.

Figur 5: Gjennomsnittlig hjerterefrekvens for alle elevene for uteskoledagen uten forflytning og for den tradisjonelle skoledagen uten kroppsøving. Diagrammet viser også gjennomsnittlig hjerterefrekvens for hele klassen

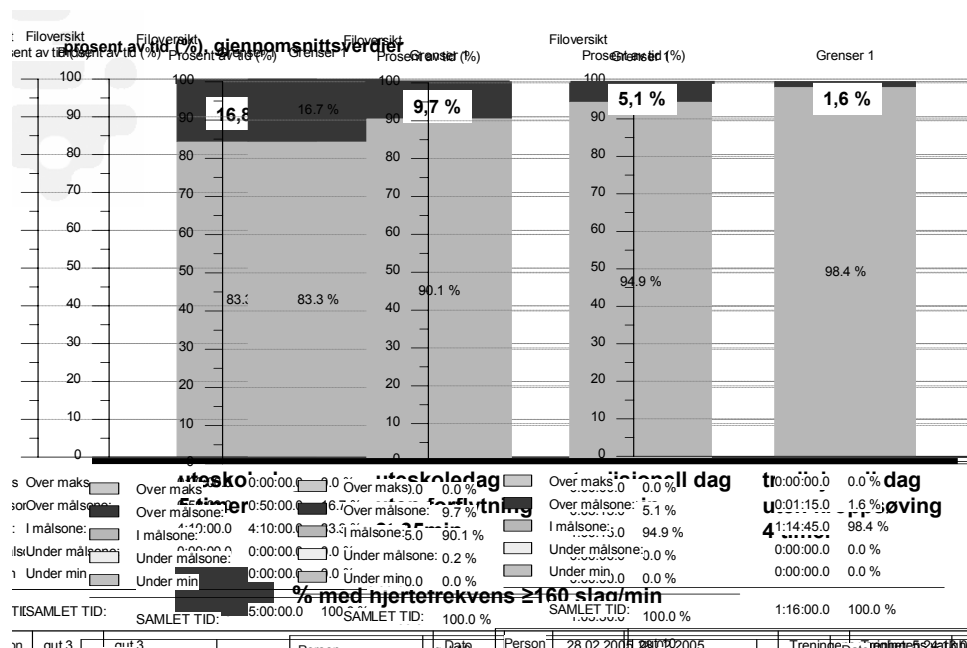
De fleste tradisjonelle skoledager er uten kroppsøving på timeplanen. Derfor valgte vi også å se på en dag med bare teoriundervisning og sammenligne den med en uteskoledag uten forflytning. Dette gjorde vi ved å ta vekk registreringene fra kroppsøvingstimen på den tradisjonelle skoledagen og det som stod igjen var teoritimer og friminutt. Den gjennomsnittlige hjerterefrekvensen for en slik dag ble 99 slag/min med en variasjon fra 88-114 slag/min. Sammenlignet med en slik "teoridag" ligger en uteskoledag uten forflytning 31,3% høyere.

Uteskole slik den var organisert for elevene i vår undersøkelse og under de forhold som var den aktuelle dagen, ga et klart høyere (30,8%) aktivitetsnivå for alle elevene enn den tradisjonelle skoledagen selv om den inneholdt en kroppsøvingstime. Selv om forflytning tas vekk er aktivitetsnivået fremdeles høyere (25%) for uteskoledagen enn den tradisjonelle skoledagen. Og gjør en om den tradisjonelle skoledagen til en tenkt dag uten kroppsøving, blir forskjellen til en uteskoledag uten forflytning noe større, 31,3%.

For å se nærmere på hvilken påvirkning uteskoledager sammenlignet med tradisjonelle skoledager kan ha på den fysiske formen så vi også på hvor stor andel av registreringene som var over et visst hjerterefrekvensnivå. Vi valgte 160 slag/min som grenseverdi utifra at denne aldersgruppen har en maksimal hjerterefrekvens på ca 200. Her støtter vi oss til Fredriksen m.fl. (12) som har funnet at grunnskoleelever i Oslo i alderen 10-13 år har verdier for maksimal hjerterefrekvens rundt 200. Med utgangspunkt i dette vil 160 slag/min tilsvare 80% av den maksimale hjerterefrekvensen. Dette er et forsøk på omtrentlig å vurdere hva dette nivået representerer og ikke en absolutt utregning. Uansett er det god grunn til å mene at dette nivået

ligger ganske høyt og sannsynligvis godt over moderat intensitet slik det er brukt i Handlingsplanen for fysisk aktivitet 2005-2009 (5 s.12). Aktivitet med hjerterefrekvens ≥ 160 slag/min vil mest sannsynlig ha en gunstig effekt på den aerobe utholdenheten til elever på dette alderstrinnet (7).

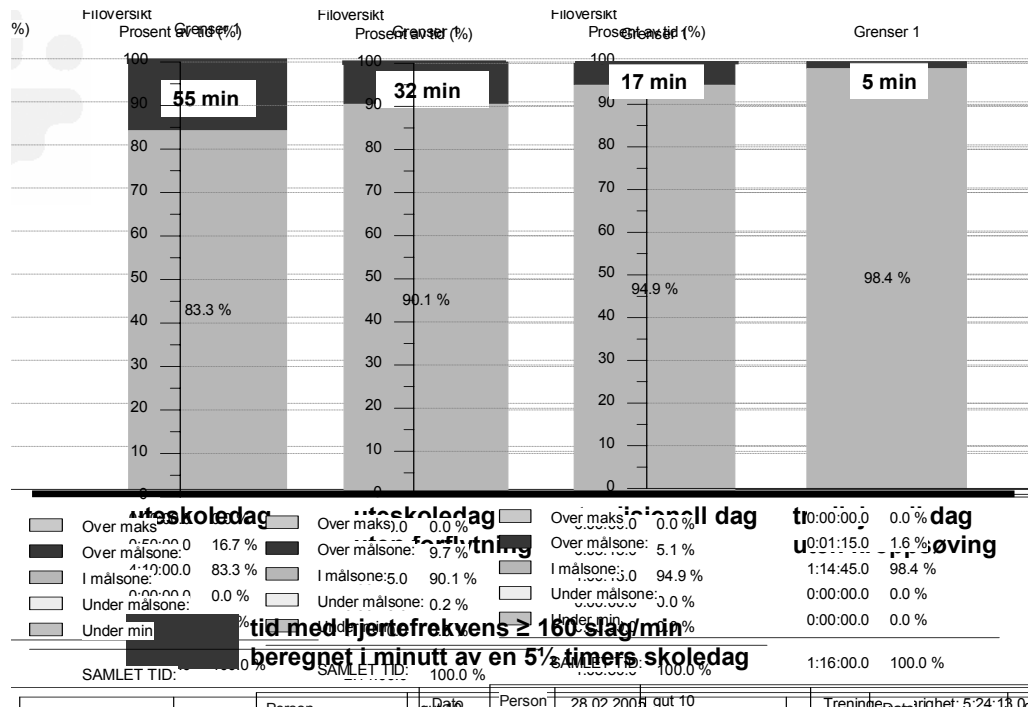
Gjennomsnittsverdiene for klassen viser at på uteskoledagen har elevene klart større andel av aktivitet på dette nivået, 16,8 mot 5,1% (Figur 6). Også en tenkt uteskoledag uten forflytning vil ha nesten dobbelt så stor andel som den tradisjonelle dagen selv om den inneholder en kroppsøvingstime. Når vi tar bort kroppsøvingstimen, vil den tenkte tradisjonelle dagen uten kroppsøving bare inneholde 1,6% aktivitet med hjerterefrekvens ≥ 160 slag/min.

Figur 6: %-vis andel av registreringer med hjerterefrekvens ≥ 160 slag/min på uteskoledagen, uteskoledag uten forflytning, den tradisjonelle skoledagen og tradisjonell dag uten kroppsøving.

Forskjellene kan også vises ved å ta utgangspunkt i en vanlig skoledag fra 0830 til 1400, dvs 5½ time og tenker oss organisert på fire ulike måter: som 1) den uteskoledagen vi registrerte, 2) en tenkt uteskoledag uten forflytning, 3) den tradisjonelle skoledagen vi registrerte og 4) en tenkt tradisjonell skoledag uten kroppsøving. Da vil den tiden av dagen med aktivitetsnivå med hjerterefrekvens ≥ 160 slag/min, fordele seg som på Figur 7. Da vil 1) gi 55 minutter aktivitet med hjerterefrekvens ≥ 160 slag/min dvs bare 5 minutter mindre enn Handlingsplan for fysisk aktivitet 2005-2009 anbefaler med moderat og/eller høy intensitet, 2) 32 minutter, 3) 17 minutt selv med en enkelttime i kroppsøving og 4) 5 minutter og det må være knyttet til aktivitet i friminuttene.

Dersom en uteskoledag og en tradisjonell skoledag med kroppsøving blir organisert og gjennomført under samme forhold som de dagene vi var med på, så vil uteskoledagen gi om lag tre ganger så lang tid med hjerterefrekvens ≥ 160 som en tradisjonell skoledag.

Figur 7: beregnet tid i minutt av en 5½ timers skoledag med hjerterefrekvens ≥ 160 slag/min på uteskoledagen, uteskoledag uten forflytning, den tradisjonelle skoledagen og tradisjonell dag uten kroppssøving.

KONKLUSJON

Det er mulig å registrere hjerterefrekvensen hos elever på dette alderstrinnet gjennom hele dager med pulsklokker når utstyret er godt tilpasset og utprøvet på forhånd. Hjerterefrekvensen ser så langt ut til å være et godt mål for å vurdere aktivitetsnivået.

Når uteskoledager og tradisjonelle skoledager blir organisert som for elevene i vår undersøkelse og gjennomført under lignende forhold, vil uteskole gi et klart høyere aktivitetsnivå og ha en betydelig større del av tiden med et aktivitetsnivå som vil kunne påvirke den aerobe utholdenheten.

Utifra vår undersøkelse ser det ut til at uteskole med stor sannsynlighet vil

- ☐ medføre betydelig økt fysisk aktivitet sammenlignet med tradisjonell skole
- ☐ ha en gunstig effekt på den fysiske formen fordi:
 - aktivitetsnivået vil være klart høyere på slike dager enn på tradisjonelle skoledager
 - hjerterefrekvensen vil en god del av en uteskoledag kunne være ganske høy (>80 % av maksimalpuls)

Vår undersøkelse bygger kun på to dagers registreringer i en klasse og må ses i lys av dette. Det er behov for betydelig mer forskning på ulike utforminger av uteskole som arbeidsmåte på ulike alderstrinn som fokuserer på sammenhengen mellom uteskole, aktivitetsnivå og fysisk form.

LITTERATURHENVISNINGER

- 1 Jordet, A.N. Nærmiljøet som klasserom. Oslo, Cappelen Akademiske forlag, 1998, s. 11.
- 2 Bjelland, M. og Klepp, K-I. Skolemåltidet og fysisk aktivitet i grunnskolen, Institutt for ernæringsforskning, UiO 2000.
- 3 Sosial- og helsedirektoratet. Fysisk aktivitet i skolehverdagen. Oslo, Rapport 2/2004.
- 4 Bouchard, C. m fl. Physical activity, Fitness, and Health. Consensus Statement, Human kinetics Publishers, Campaign IL, 1993, s. 11.
- 5 Utdannings- og forskningsdepartementet. Handlingsplan for fysisk aktivitet 2005 – 2009 Sammen for aktivitet. Oslo, Dep. 2005, s. 10.
- 6 Aasen, S.B. (red). Utholdenhet – trening som gir resultater. Akilles 2005, s. 37-45.
- 7 Gjerset, A., Haugen, K., Holmstrand, P. Treningslære. Gyldendal Norsk Forlag 2001 s.67-68.
- 8 Aadland, A. Fysisk aktivitet og helse – fokus på barn og unge. Seminarforedrag Oslo, 08.- 09.09.2003.
- 9 Strand B., Reader S. Using Heart Rate Monitors in Research on Fitness Levels of Children in Physical Education. Journal of teaching in physical education, 1993, 12, 215-220.
- 10 Mitchell, Brett M., Strasburger, Jeanett F., Donkin-Kursar, Susan Heart rates during an intensity-controlled one-mile run in 11-to 14-year-old children. Measurement in Physical Education & Exercise Science, 2001, Vol. 5, Issue 2, s. 109.
- 11 Franke, R.H.& Kaul, J. D. The Hawthorn experiments: First statistical interpretation. American Sociological Review, 1978, 43, s. 623-643.
- 12 Fredriksen, P.M. m fl. Aerob kapasitet hos barn og unge – nordiske resultater gjennom 45 år. Tidskr Nor Lægeforen nr 20, 1998, s. 3106 – 10.

UNGDOM, IDRETT OG FRILUFTSLIV

Skillelinjer i ungdomsbefolkning og endringer fra 1992 til 2002

Olve Krange

Forsker ved Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring, NOVA

Åse Strandbu

Forsker ved Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring, NOVA

OPPSUMMERING AV FUNN

- Turer i skog og mark er den mest utbredte friluftslivsaktiviteten. Mindre enn halvparten (43 prosent) svarte at de sjeldent eller aldri deltar.
- For alle de fire måtene å drive friluftsliv som er målt i denne undersøkelsen har det vært en nedgang i aktivitetsnivået blant ungdom fra 1992 til 2002. Størst har nedgangen vært for fotturer og skiturer.
- Andelen som er på tur en eller flere ganger i uka, er i tidsperioden fra 1992 til 2002 redusert fra 25 til 14 prosent for guttene og fra 24 til 15 prosent for jentene.
- Det er like mange gutter og jenter som går tur en gang i uka eller mer. Blant de som aldri er på tur er guttene i flertall, mens jentene litt oftere rapporterer at de en sjelden gang tar en tur i skog og mark.
- Fotturer er like vanlig blant de yngste som de eldste ungdommene, noen færre midt i tenårene går på tur.
- Andelen som er aktive turgåere stiger jo mindre sted den unge bor, men det er ingen forskjeller i turinteressen mellom ungdom fra en stor eller en mellomstor by.
- Den kulturelle dimensjonen ved klassebegrepet – kulturell kapital – betyr mer for unges friluftslivsaktivitet enn inntektsmessige klasseforskjeller.
- Unge med foreldre fra ikke-vestlige land er oftere enn etnisk norske unge i gruppen som sjelden eller aldri går på tur i skog og mark. Mens nær tre av fire med innvanderbakgrunn lar være å gå turer gjelder det samme under halvparten av de som har minst en av foreldrene født i Norge.

INNLEDNING

Denne teksten er basert på foredraget ”Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbefolkning og endringer fra 1992 til 2002” som ble holdt på konferansen ”Forskning i friluft 2005”. Resultatene er også presentert i rapporten ”*Ungdom, idrett og friluftsliv: skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002*” (Krange og Strandbu 2004). Formålet med gjennomgangen er todelt. Vi viser endringer i ungdoms friluftslivsaktiviteter fra 1992 til 2002.

I tillegg undersøker vi om friluftsliv klarer å rekruttere bredt. Skal friluftslivet ha legitimitet som noe positivt i det norske samfunnet er det avgjørende at den rekrutterer og favner bredt, og at

ingen grupper er systematisk underrepresentert. Her undersøkes friluftslivets rekkevidde langs flere mulige ulikhetsdimensjoner. Kjønn, alder, klassebakgrunn og bosted er de klassiske variablene i studier av sosiale skillelinjene i det norske samfunnet. I det moderne Norge hvor unge med innvandrerbakgrunn etterhvert utgjør en anseelig del av ungdomsbefolkningen, er det viktig også å studere majoritet/ minoritet som en potensielt forskjellskapende dimensjon.

Teksten har to hovedtema med underproblemstillinger:

1. Endringer fra 1992 til 2002 i ungdoms deltakelse friluftsliv:

- Hvilke endringer i ungdoms deltakelse i friluftsliv finner vi fra 1992 til 2002?
- Er det endringer i betydningen kjønn, alder, bosted, klassebakgrunn og minoritets-/majoritetsbakgrunn har for aktivitet fra 1992 til 2002?

2. Hvem driver med friluftsliv?

- Hva kjennetegner aktive og inaktive ungdommer med hensyn til kjønn, etnisitet, bosted, alder, sosial klasse og foreldrenes utdanning
- Har familiens økonomi betydning for deltakelse i friluftsliv?

DATAMATERIALET

Datamaterialene er to landsdekkende undersøkelser, *Ung i Norge 2002* og *Ung i Norge 1992*. Både i 1992 og i 2002 deltok nesten 12 000 ungdommer fra hele landet, fordelt over de tre klassetrinnene på ungdomsskolen og de tre på videregående skole. Begge undersøkelsene er landsrepresentative for ungdommer i Norge i alderen 13–19 år. Takk til alle deltakerne i undersøkelsen som brukte to skoletimer til å besvare mer enn 600 spørsmål, og til lærere og ansvarlige ved skolene som gjorde sitt for at datainnsamlingen gikk sin gang.

En grundigere gjennomgang av dataene fra disse undersøkelsene finnes i rapporten som foredraget er basert på. Flere detaljer finnes dessuten i metoderapporten fra prosjektet (Rossow & Bø 2003).

De fleste variablene blir beskrevet etter hvert som de brukes utover i artikkelen. Variablene innvandrerbakgrunn og klassebakgrunn trenger imidlertid noe mer plass og blir redegjort for under.

Innvandrerbakgrunn

Definisjonen av innvandrerbakgrunn er i denne artikkelen at de unge har to utenlandsfødte foreldre. Dette er i tråd med den definisjonen Statistisk sentralbyrå normalt operer med. Der det kun finnes opplysninger om den ene av foreldrene, og denne er født i utlandet, inkluderes ungdommen i gruppen med innvandrerbakgrunn. Alle utenlandsadopterte er regnet med i majoritetsbefolkningen. Med denne definisjonen har 2,9 prosent av deltakerne i *Ung i Norge 1992* og 5,6 prosent av deltakere i *Ung i Norge 2002* – innvandrerbakgrunn. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at antallet tenåringer med to utenlandsfødte foreldre utgjør 7 prosent av det totale antallet tenåringer i Norge (Rossow & Bø 2003). Det kan derfor se ut som ungdom med innvandrerbakgrunn er noe underrepresentert i materialet. Dette kan skyldes at minoritetsspråklige elever oftere dropper ut av skolen. En annen mulighet er at elever kan ha flyttet ut av landet uten at dette er fanget opp av Folkeregisteret. Det kan også være at

minoritetsspråklige elever med begrensede norskkunnskaper ikke fikk mulighet til å delta, da det ikke var ressurser til å oversette spørreskjemaet (Bakken 2003).

Opplysningene om hvilket land far og mor er født i brukes videre til å skille mellom bakgrunn fra vestlige og ikke-vestlige land. 94 personer som oppga at begge foreldrene var født i utlandet, hadde ikke oppgitt hvilket land foreldrene var født i. Svarene disse gir på andre spørsmål (blant annet om religion) bestemmer om de er innlemmet i kategorien med foreldre fra vestlige eller ikke-vestlige land.

Sosial klasse

Klassebakgrunn er målt med spørsmål om foreldrenes yrke. Ungdommene ble bedt om å oppgi både mors og fars yrke. I tillegg ble det spurt om hva foreldrene gjør når de er på jobb.

Opplysningene ble kodet etter ISCO-88 – et system for yrkesklassifisering (ILO 1990; Hoffman 1993), og ble brukt som råmateriale for å dele ungdommene inn i seks klassekategorier. Klassekategoriene er mer utførlig beskrevet i (Skogen 1999). Inndelingen er brukt i en rekke ungdomsundersøkelser i regi av NOVA og tidligere Ungforsk.

Høyere og administrative stillinger omfatter ledere i offentlig og privat sektor, og selvstendige næringsdrivende som har 4–5 ansatte eller flere. Herunder hører direktører, og «ledere» som har et administrativt ansvar av forholdsvis betydelig omfang. I tillegg kommer militært personell med rangen oberst og høyere. Mellomlagene er delt inn etter fagområde. De *humanistisk/sosiale mellomlagene* omfatter lærere, utdannet helsepersonell, pedagoger, sosialarbeidere, kunstnere, biologer og visse grupper selvstendig næringsdrivende (som privatpraktiserende leger) med få ansatte. Dette er yrker som vanligvis krever to til tre års utdanning eller mer på universitet eller høyskole innen humanistiske fag, samfunnsfag eller sosialfag. De *teknisk/økonomiske mellomlagene* omfatter sivilingeniører, datafolk, markedsførere, arkitekter, økonomer, forskere i tekniske fag, polititjenestemenn i mellomsjiktet, politijurister, militært personell fra og med løytnant til og med oberstløytnant, funksjonærer på mellomnivå som jobber med tekniske eller økonomiske spørsmål i privat virksomhet eller forvaltning, i tillegg til selvstendig næringsdrivende i slike yrker, forutsatt at de kun har noen ganske få ansatte. Kategorien dekker yrker som normalt krever to til tre års utdanning eller mer på universitet eller høyskole. *Lavere funksjonærer* er medarbeidere innen bank/forsikring, post, saksbehandlere, salgspersonell, tjenesteytere på lavere nivå i offentlig og privat sektor (som hjelpepleiere, hjemmehjelpere, resepsjonsyrker og lignende), vaktyrker, samt militært personell til og med fenrik. Dette er yrker som vanligvis krever mindre enn toårig høyskoleutdanning. *Primærnæring* omfatter bønder og fiskere. *Arbeidere* er lønnsarbeidere i manuelle yrker (som produksjonsarbeidere, sjåfører, maskinførere og håndverkere) og selvstendige håndverkere og sjåfører uten egne ansatte, eventuelt med noen få ansatte hvis vedkommende selv arbeider i produksjonen.

Det er rimelig å anta at fars yrke fremdeles har større betydning for familiens plassering i den sosiale lagdelingen, enn mors yrke. I tillegg er det større spredning i fedrenes plassering. For å unngå for kompliserte beregninger er fars yrke brukt til å bestemme det samlede målet på sosial bakgrunn. Der fars yrke ikke er oppgitt, brukes opplysninger om mors yrke. Med denne framgangsmåten får en den prosentvise klassefordelingen som er oppgitt i tabell 1. Åtte prosent gjenstår med uoppgitt. Dette er en sammensatt gruppe. For eksempel har 28 prosent av disse svart at far er utenfor arbeidsmarkedet, og seks prosent at far er død.

Et problem i vår sammenheng er at unge med bakgrunn fra ikke-vestlige land er overrepresentert i gruppen som ikke har svart på spørsmålet om mors og fars yrke. 28 prosent i denne gruppen har verken svart på mors eller fars yrke, mot 8 prosent i hele utvalget. Dette

skaper problemer i analysene hvor vi tester om de observerte forskjellene mellom ungdom med innvandrerbakgrunn og etnisk norske ungdommer skyldes klasseforskjeller. Hvis vi antar at gruppen på 28 prosent som ikke har svart på spørsmål om foreldrenes yrke oftere hører til blant de laveste kategoriene i klassehierarkiet, kan vi fastlå at vi nok underestimerer betydningen av klasse for minoritetsungdommenes deltakelse på forskjellige arenaer

Klassebakgrunn er interessant i seg selv, men som antydnet over også viktig her fordi det er en annen klassemessig fordeling blant ungdom med innvandrerbakgrunn.

Sosial bakgrunn etter foreldres fødested 2002. Prosent

	Norge	Vestlige land	Ikke-vestlige land	Totalt
Høyere og administrative stillinger	14	14	8	13
Teknisk/økonomiske mellomlag	18	20	7	17
Humanistiske/sosiale mellomlag	14	22	11	14
Lavere funksjonærer	9	6	8	9
Primærnæring	6	2	1	33
Arbeidere	33	29	37	5
Uoppgitt	7	8	28	8
Totalt	100	100	100	100
N	10746	87	554	11 406

46 prosent av de norske og 56 prosent av ungdommene med foreldre fra et annet vestlig land enn Norge havner i mellomlagene eller på det høyere administrative nivået. Dette samme gjelder for 26 prosent av ungdommene med foreldre født i et ikke-vestlig land. Betydningen av å skille mellom disse to gruppene av unge med innvandrerbakgrunn skulle være klar.

TEMA 1: ENDRINGER FRA 1992 TIL 2002 I UNGDOMS DELTAKELSE FRILUFTSLIV

Spørreskjemaet inneholder spørsmål om fem ulike former for friluftsliv. Ungdommene ble bedt om å svare på hvor ofte de «går på tur i skog og mark», «går på skitur i skog og mark», «går på bær eller sopptur», «drar på fisketur» og hvor ofte de «kjører snowboard». For alle variablene er svaralternativene, «Sjeldent eller aldri», «Sjeldnere enn en gang i måneden», «En eller et par ganger i måneden», «Omtrent en gang i uka» og «Flere ganger i uka». I tabellen nedenfor presenteres fordelingene på de fire variablene.

Prosentvis fordeling på ulike frilftsaktiviteter 2002. Prosent

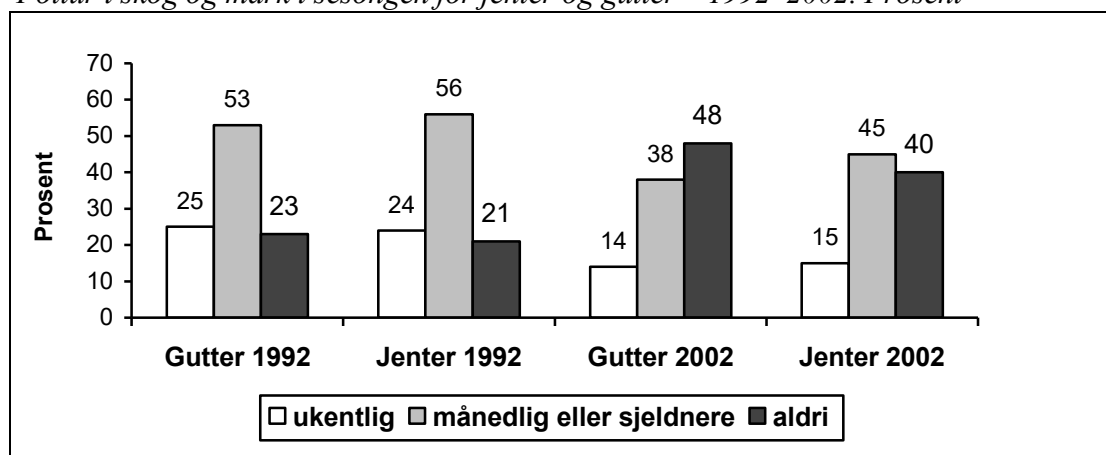
	Fottur i skog og mark	Skitur i skog og mark	Bær- og sopptur	Fiske- tur	Snow-board
Flere ganger i uka	5	4	1	4	9
Omtrent 1 gang i uka	10	8	3	6	8
En eller et par ganger i måneden	18	15	8	13	15

Sjeldnere enn 1 gang i måneden	23	18	18	20	14
Aldri eller nesten aldri	44	55	70	56	54
Totalt	100	100	100	100	100
N	11053	11060	11019	11019	11061

Vi ser at turer i skog og mark er den mest utbredte friluftslivsaktiviteten. Mindre enn halvparten (44 prosent) svarte at de sjeldent eller aldri deltar. Det er ikke vanlig at ungdom er veldig aktive turgåere. 15 prosent oppgir at de går turer i skog og mark en eller flere ganger i uka. Men et flertall tar seg altså en tur av og til. Sammenligner vi med snowboard, som var blant de mest utbredte formene for uorganisert idrettsutøvelse, ser vi at det er færre som aldri eller nesten aldri har gått på tur i skog og mark. Norske ungdommer går fremdeles på tur.

Selv om norske ungdommer fremdeles går på tur har det vært en tilbakegang i løpet av tiårsperioden. Vi sammenligner tallene for 1992 og 2002 i figuren under. Snowboard er ikke med i sammenligningen fordi det ikke ble spurt om denne aktiviteten i 1992.

Fottur i skog og mark i sesongen for jenter og gutter – 1992–2002. Prosent

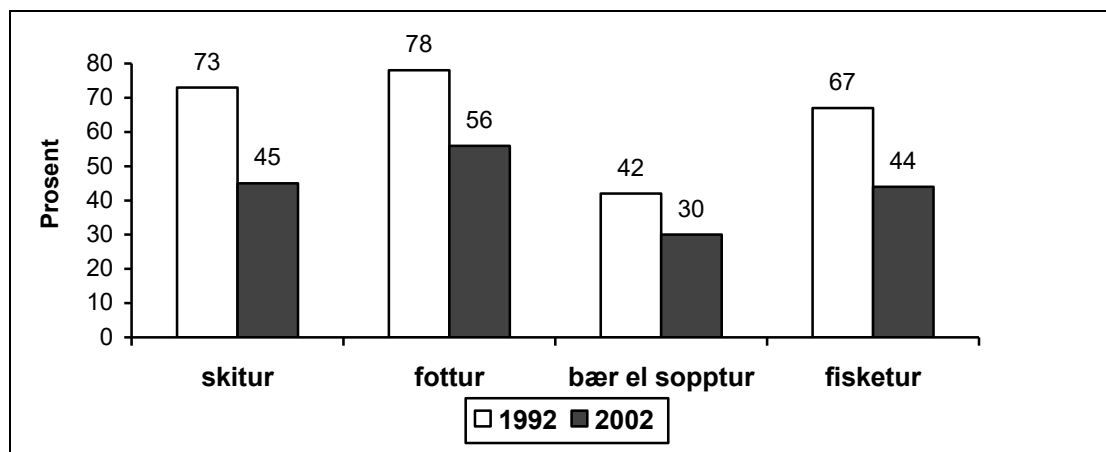

Note: Figuren er også presentert i artikkelen Ungdom og tradisjonell bruk av naturen (Øia og Strandbu 2004)

De aktive turgåerne som er ute en eller flere ganger i uka, er i tidsperioden fra 1992 til 2002 redusert fra 25 til 14 prosent for guttene og fra 24 til 15 prosent for jentene. Samtidig har det vært en tydelig nedgang også i gruppa som svarer at de er ute på tur en eller et par ganger i måneden eller sjeldnere. Andelen som «aldri eller nesten aldri» er på tur er doblet både blant jenter og gutter – fra 23 prosent til 48 prosent blant guttene og fra 21 til 40 prosent blant jentene.

Men selv om det har vært en nedgang i ungdoms interesse for turlivet, viser undersøkelsen at det fremdeles er mange (nesten 60 prosent) som går på tur. De andre formene for friluftsliv har også rimelig stor oppslutning. Unntaket er kanskje bær og sopptur. To tredjedeler av de unge oppgir at de sjeldent eller aldri plukker bær og sopp. Mens fisketur og fremfor alt skitur fremdeles er ganske vanlig blant norske ungdommer. Også her ser vi imidlertid en tilbakegang gjennom de siste 10 årene. Figuren under viser prosentandelen i 1992 og 2002 som går på skitur, fottur, bær eller sopptur og til slutt fisketur.

Andel som tar del i ulike friluftaktiviteter 1992–2002. Prosent

Note: «tar del i» omfatter her alle de som **ikke** har kryssset av for at de «aldri eller nesten aldri» tar del i aktiviteten.

For alle de fire måtene å drive friluftsliv som er målt i denne undersøkelsen har det vært en nedgang i aktivitetsnivået blant ungdom fra 1992 til 2002. Størst har nedgangen vært for skiturer. I 1992 svarte 27 prosent av ungdommene at de aldri eller nesten aldri gikk skiturer. I 2002 var denne andelen økt til 55 prosent.

Tradisjonell bruk av natur til ulike former for friluftsliv har i tiårsperioden fra 1992 til 2002 gått markert tilbake blant norsk ungdom. Dette er i tråd med det Vaage (1999) finner i sin sammenligning av SSBs Levekårsundersøkelser med friluftslivsundersøkelsen fra 1970: Det har vært en nedgang i tradisjonelle friluftslivsaktiviteter blant ungdom, ikke blant voksne (Vaage 2004: 28-29). Når det gjelder nye former for friluftsliv som frikjøring på ski ved anlegg og i fjellet, fjellklatring, juvvandring, rafting, elvepadling og skiseiling er derimot de unge overrepresentert (Bischoff & Odden 2003). Om deltagelse i de nye formene for friluftsliv representerer en videreføring eller et brudd på friluftslivets kulturelle mening og verdier, er et annet spørsmål (jf. Vorkinn, Riese et al. 2000). Det spekuleres i om populariteten til aktiviteter som snowboard gir uttrykk for en mer grunnleggende endring i retning av at individets lek og utfoldelse blir mer sentralt – og at hensynet til, og opplevelsen av, naturen blir mer underordnet (jf. Vorkinn m.fl. 1997: 98). I Ung i Norge-materialet finner vi imidlertid at langt flere av de aktive snowboardkjørerne enn av andre ungdommer driver med de tradisjonelle formene for friluftsliv (Øia & Strandbu 2004). I en kvalitativ undersøkelse fant Eise (2004) at tradisjonelle friluftslivsverdier står sterkt blant sentrale aktører i snowboardmiljøer.

TEMA 2: HVEM DRIVER MED FRILUFTSLIV?

Torsdag 4/11-04 presenterte Aftenposten tall fra statistisk sentralbyrå (SSB) som fortalte at folk med høy utdanning og gode inntekter trener mer og er flittigere brukere av *Marka* enn folk med lavere utdanning og lavere inntekter (Vaage 2004). Reportasjen inneholdt også intervjuer med personer som kunne stå som eksempler på de statistiske funnene. En høy tjenestemann i det offentlige og en kvinnelig student fortalte om hvor viktig trening og friluftsliv var for dem personlig og om hvordan det også ga dem krefter i en hektisk hverdag. Gjennom tallene og intervjuene tegnet avisoppslaget et bilde av markabrukeren som en ressurssterk person med klar tilhørighet i de øvre sjiktene av det norske samfunnet.

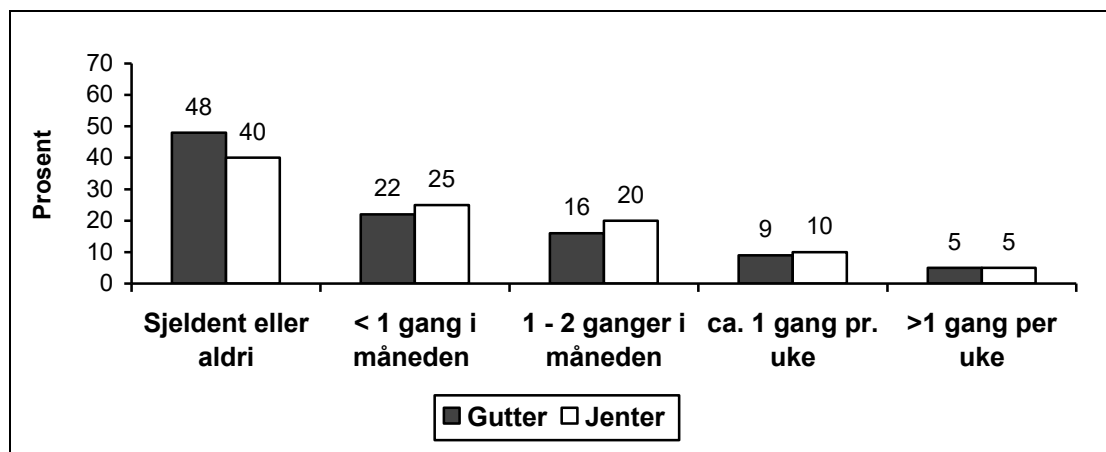
Høsten 2004 publiserte Tormod Øia og Åse Strandbu artikkelen *Ungdom og tradisjonell bruk av naturen* (Øia & Strandbu 2004). Artikkelen var, som denne, basert på data fra Ung i Norge 1992 og Ung i Norge 2002. I tillegg til å gi en oversikt over endringer i unges praksis på dette feltet, forsøker Øia og Strandbu å plassere utviklingene i en historisk kontekst. Et hovedfunn er at ungdoms involvering i det tradisjonelle friluftslivet har gått tilbake de ti siste årene. Forfatterne diskuterer også to historiske røtter til det norske friluftslivet. Den ene er en nytteorientert matauktradisjon. Den andre linjen, som er en rekreasjonstradisjon, kom med britiske overklasseturister og ble ført videre av det norske byborgerskapet. I dag, hevder forfatterne, er det ikke lenger empirisk grunnlag for å opprettholde et strengt skille mellom de to tradisjonene. Men som meningsdimensjoner lever de trolig videre. Slik kan det også hende at det går en kulturhistorisk linje fra britiske overklasseturister via et norsk byborgerskap til dagens utøvere slik de framstår i SSB's statistikk.

Er det slik, også blant ungdom, at aktive utøvere av friluftsliv hører til i samfunnets øvre sjikt? Hvordan varierer praksis med kjønn, alder, sosial klasse, skoleprestasjoner, bosted og etnisk bakgrunn? For å lette framstillingen valgte vi å konsentrere presentasjonen rundt frilftsaktiviteten som flest er aktive i – turer i skog og mark. I tillegg til å ha høy prevalens er variabelen også sterkt korrelert med de andre målene for friluftsliv (Skitur Pearson korrelasjon 0,608, Bærtur Pearson korrelasjon 0.51). Det kan se ut til at unntaket er fisketur (Pearson korrelasjon 0,384), men det relativt lave statistiske samsvaret mellom fisketur og vanlig tur skyldes at fisketur er betydelig mer lavfrekvent enn turer i skog og mark. En enkel krysstabell viste at 80 prosent av de som aldri går på tur i skog og mark i tillegg holder seg helt unna fisketurer. Alt i alt gir det trolig et brukbart bilde av unges friluftslivsvaner å bare studere turer i skog og mark. Nedenfor kommer vi noen steder til å operere med en såkalt dikotom eller todelt variabel. I de tilfellene har vi gruppert de som aldri og de som sjeldnere enn en gang i måneden går på tur i skog og mark sammen i kategorien «driver ikke friluftsliv», og de som går oftere enn en gang i måneden i kategorien «driver friluftsliv».

Kjønn og alder

Er det, som vi har sett at det er når det gjelder idrett, kjønnsforskjeller når det gjelder de unges deltagelse i friluftsliv? Nedenfor presenteres en figur hvor gutter og jenters turaktivitet sammenlignes. Vi ser at blant de helt inaktive er guttene i flertall, mens jentene i noe større grad rapporterer at de hører med blant de som en sjelden gang tar en tur i skog og mark. Blant de mest aktive, som går tur en gang i uka eller mer, er det ingen kjønnsforskjeller.

Turaktivitet etter kjønn. Prosent

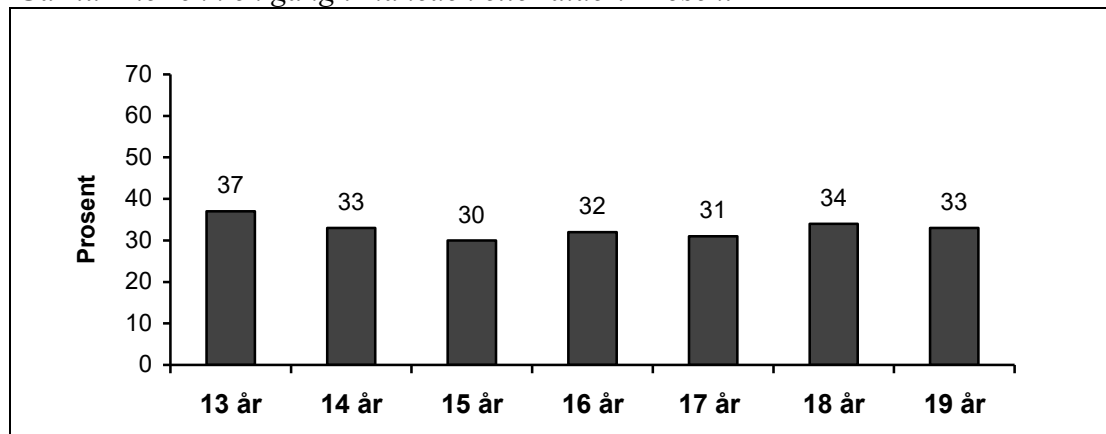

Note: Pearson $\chi^2 = 707,35$; $p < 0,001$

Tallene gir ikke grunnlag for å hevde at denne formen for friluftsliv varierer med kjønn i særlig grad. Ser vi på fisketurer endrer bildet seg. Mens nesten 15 prosent av guttene forteller at de drar på fisketur en eller flere ganger i uka, gjelder det samme bare 5 prosent av jentene. Samtidig sier nesten 70 prosent av jentene at de aldri drar på fisketur, mens bare 45 prosent av guttene er så fremmede for fritidsfiske. Fisketurer er hva vi kan kalle en gutteaktivitet.

Frafallet fra den organiserte idretten løper gjennom hele ungdomstida (Krange og Strandbu 2004). En del av tendensen skyldes trolig unges behov for autonomi. Særlig gjaldt dette den organiserte idretten som nok kan framstå som uforenlig med løsrivelse og selvstendig definering av hvordan fritida skal benyttes. Hvordan faller friluftsliv inn i denne formasjonen?

Går tur mer enn en gang i måneden etter alder. Prosent

Note: $\chi^2 = 60,59$, $p < 0,001$

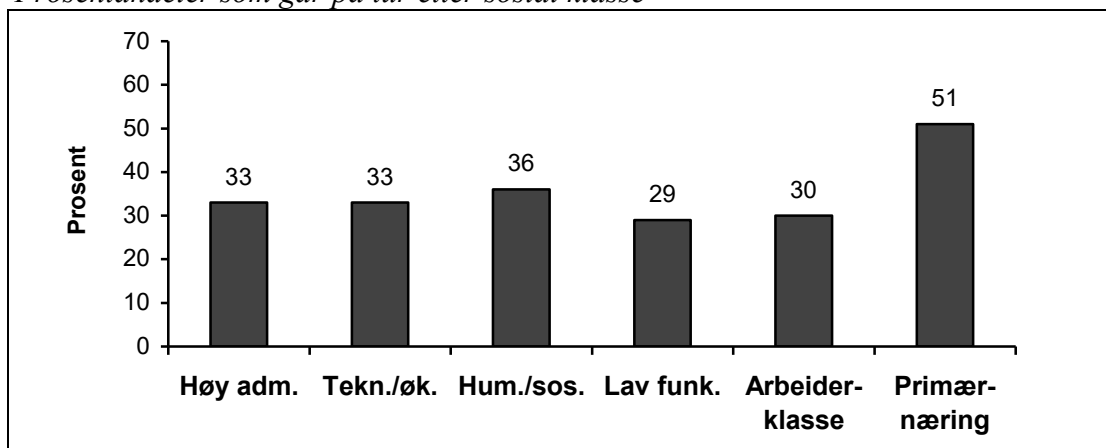
Sammenheng mellom alder og aktivitet er ikke særlig sterk. Vel er andelen aktive noe større blant de helt yngste, men hovedinntrykket er at aktiviteten er på omtrent samme nivå for alle aldersgruppene. I figuren er det den dikotome variabelen som presenteres, men bildet er det samme om vi legger den femdelte skalaen til grunn. Kanskje noe av bakgrunnen er at friluftsliv i motsetning til organisert idrett både kan være voksenstyrt og egenstyrt. Blant de yngste er det trolig oftest foreldrene som tar initiativ, samtidig er det å gå på tur en form for praksis som man også kan utvikle sammen med jevnaldrende. I en undersøkelse av storbyungdoms forhold til natur og friluftsliv, var naturen som en egnet arena for morsomt samvær med andre ungdommer en av de viktigste grunnene de unge oppga til at de dro på turer (Strandbu 2000).

Når det gjelder de andre formene for friluftsliv er det en noe sterkere tendens til at aktiviteten er avtagende etter hvert som alderen øker, selv om også disse formene for friluftsliv har en relativt høy grad av aldersstabilitet. Skal vi legge vekt på noe når det gjelder aldersvariasjon må det være at kurven som stolpediagrammene danner tenderer mot en u-form. Midt i tenårene er de unge minst aktive. Kanskje ser vi spor etter overgangen fra en type turkamerat til en annen – fra foreldre til jevnaldrende venner? En annen mulig forklaring er knyttet til skjevheter i utvalget. Blant de eldste er gutter i yrkesutdanning underrepresentert og hvis turgåning er forbundet med akademiske prestasjoner kan det gjøre utslaget.

Sosial klassebakgrunn

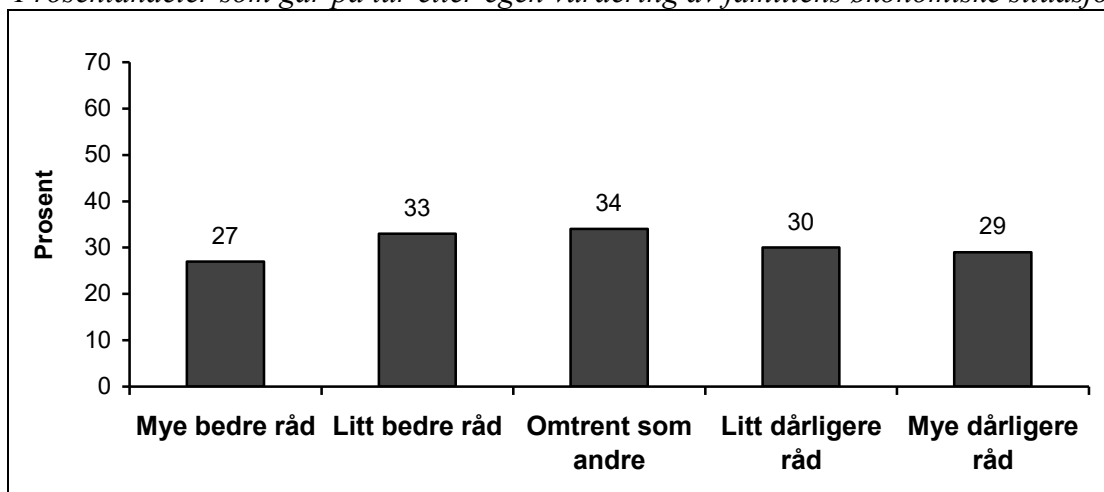
Uansett hvor du bor i Norge er friluftsliv – i alle fall i form av turer i skog og mark – tilgjengelig uten at store kostnader er forbundet med aktiviteten. Når det gjelder mulighetene for å komme seg på tur er det derfor neppe slik at klassebetingede budsjettsskranker setter grense for folks aktivitet. Men som vi har sett har klassebegrepet også en kulturell side, slik som for eksempel Øia og Strandbu peker på i sin artikkel. I norsk språk finnes for eksempel begreper som «Nikkersadelen», som nettopp peker på sammenhengen mellom turaktiviteter og en bestemt sosial posisjon. Hvordan står det til med slike skillelinjer i dag? Er det nikkersadelens barn som er mest aktive turgåere. Vi begynner med det generelle målet for sosial klasse, variabelen som tar utgangspunkt i fars yrke, og viser andelen som svarer at de går på tur (som har oppgitt svaralternativet «sjeldnere enn en gang i måneden» eller hyppigere).

Prosentandeler som går på tur etter sosial klasse

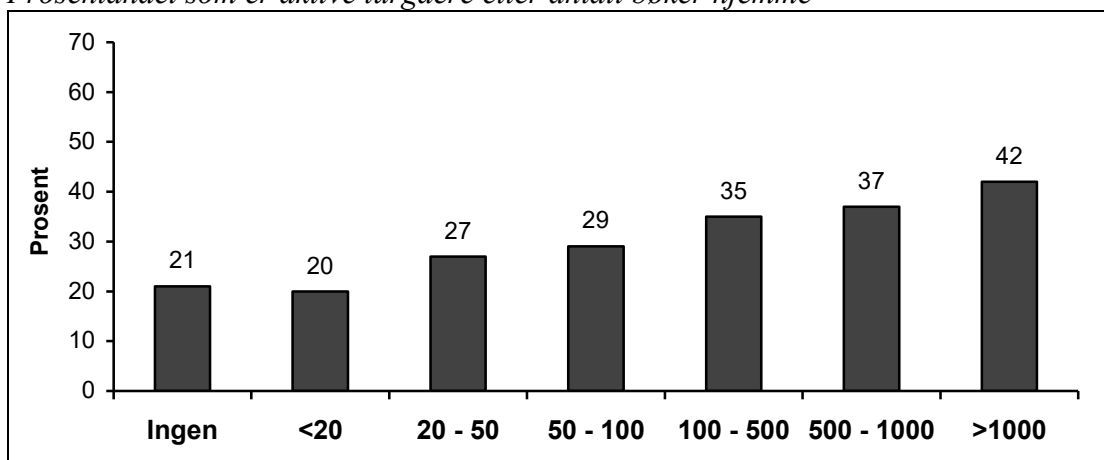
Note: $\chi^2 = 184,77$, $p < 0,001$

Figuren viser at det er en gruppe som skiller seg ut ved at særlig mange er aktive turgåere – nemlig unge med bakgrunn fra primærnæringene. Det kan finnes noen kulturelle grunner til det. I tråd med friluftslivets tradisjonelle meningsdimensjoner, kan det tenkes at «bondebefolkningen» mer enn andre yrkesgrupper er bærere av friluftstradisjonen. En annen og mer sannsynlig grunn er at en ekstra stor andel av unge fra primærnæringene bor nær natur. Når det gjelder de andre gruppene ser vi at det er en lavere andel blant ungdom som har vokst opp i klassen av lavere funksjonærer og arbeidere som er aktive turgåere. Også dette funnet svarer til det Øia og Strandbu fant å gjelde friluftslivet generelt. De knytter funnet til den delen av friluftstradisjonene som byborgerskapet har ført videre. Det er altså ting som tyder på at variasjonen i friluftslivsaktiviteten har å gjøre med kulturelle forskjeller i det norske samfunnet. Nedenfor presenteres en analyse hvor den dikotome turvariabelen sees i sammenheng med de unges oppfatning av familiens økonomiske situasjon.

Prosentandeler som går på tur etter egen vurdering av familiens økonomiske situasjon

Note: $\chi^2 = 17,8$, $p < 0,001$.

Figuren viser at det ikke er noen lineær sammenheng mellom vurderingen av familiens økonomi og turaktivitet. I tråd med antagelsen over kan vi konkludere med at unge folks turaktivitet er lite forbundet med familiens økonomi. Hva så med familiens kulturelle ressurser? Er det å gå på tur forbundet med høy kulturell kapital? For å besvare spørsmålene benytter vi en røff indikator på kulturelle ressurser hjemmet. De unge blir bedt om å estimere hvor mange bøker de har hjemme. Resultatene vises i figuren under.

Prosentandel som er aktive turgåere etter antall bøker hjemme

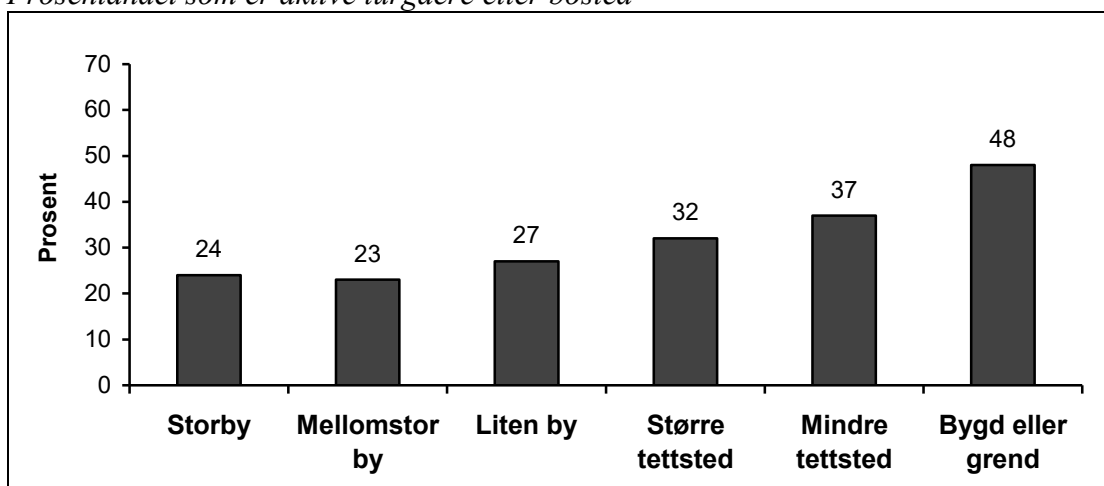
Note: $\chi^2 = 130,2$, $p < 0,001$

Her ser vi at en klar sammenheng. Jo flere bøker man estimerer å ha hjemme, jo større er sannsynligheten for at man er aktiv turgåer. I statistisk forstand er sammenhengen sterk. Situasjonen er med andre ord den at variabelen som gir et enkelt mål på familiens kulturelle ressurser skiller bedre enn målet for familiens relative økonomiske situasjon, når det gjelder unges turaktivitet. Vi har tidligere framholdt at begrepet om sosial klasse er flerdimensjonalt og at to viktige dimensjoner er økonomi og kultur. Det virker rimelig å konkludere med at den kulturelle dimensjonen ved klassebegrepet – kulturell kapital – betyr mer for unges friluftslivsaktivitet enn inntekstmessige klasseforskjeller. Funnene er i tråd med hva vi antok ut fra faktumet at det er gode gratis turmuligheter nesten alle steder i Norge. Samtidig står de også godt til tolkningen som legger vekt på at en friluftstradisjon som er båret oppe av byborgerskapet i Norge, fremdeles er virksom.

Bosted

I forrige avsnitt så vi at unge fra primærnæringene er særlig aktive turgåere. Som nevnt er en sannsynlig forklaring at unge som vokser opp med foreldre som er bønder eller fiskere er bosatt slik at de har særlig god tilgjengelighet til turer i skog og mark. I dette avsnittet skal vi undersøke om det virkelig forholder seg slik. En alternativ forklaring kan være at folk i landbruk og fiske har en særlig affinitet for nasjonale tradisjoner og at friluftslivet er en slik tradisjon. Igjen skal vi bruke variablene som er basert på spørsmålet «hvor bor du?». Resultatet finnes i figuren under.

Prosentandel som er aktive turgåere etter bosted

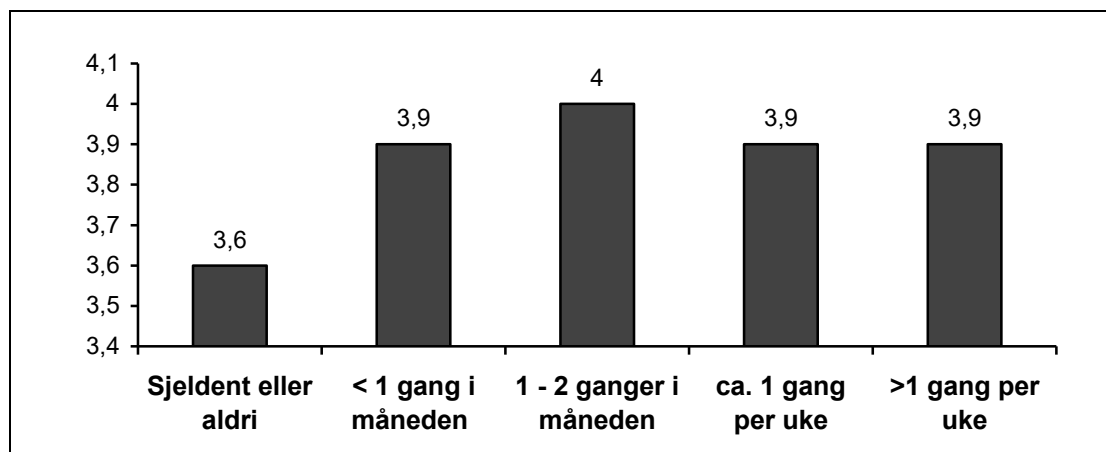
Note: $\chi^2 = 482,63$, $p < 0,001$

Figuren viser at det ikke er noen forskjell mellom ungdom fra en stor eller en mellomstor by, ellers viser det seg at andelen som er aktive turgåere stiger jo mindre sted den unge bor. Tilgangen til natur er den sannsynlige og mest åpenbare grunnen til dette.

Utdanningsplaner og skoleprestasjoner

Vi har til nå vist at friluftsliv har feste i klassestrukturen. Ungdom fra middelklassene og høyere administrative lag er noe mer aktive enn barn av lavere funksjonærer og arbeiderklassens unge. Vi vet også at mellomlagenes unge gjennomsnittlig gjør det bedre på skolen og at de jevnt over har høyere utdanningsmål enn andre unge. Derfor er det grunn til å anta at også friluftsliv er forbundet med skoleprestasjoner og utdanningsplaner. Nedenfor undersøker vi en slik hypotese. I figuren under vises gjennomsnittsskårene på karaktermålet mot de ulike nivåene for turaktivitet.

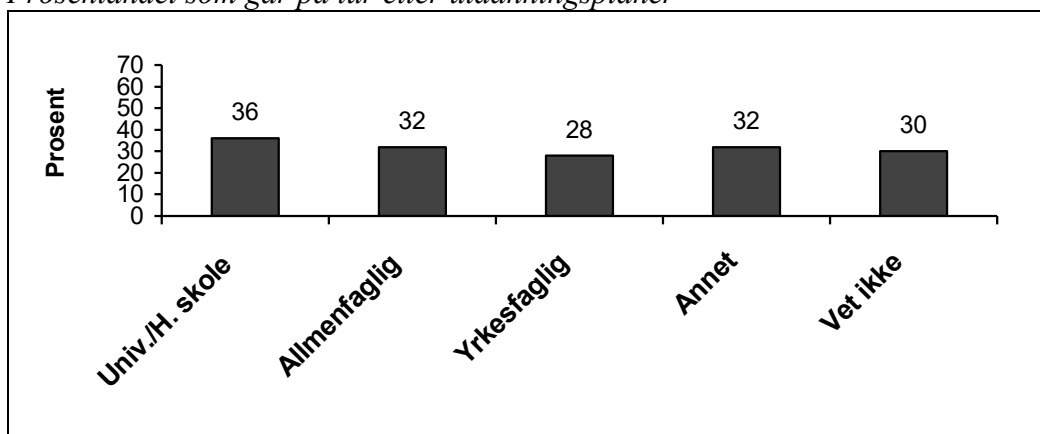
Gjennomsnittsskarakter etter turaktivitet. Prosent

Note: F 84,91, $p < 0,001$

Tallene forteller at det bare er en gruppe som skiller seg negativt ut og det er de som aldri går på tur. Mot en gjennomsnittskarakter nær 4 for de resterende gruppene, har de som aldri går på tur 3,6. Som tilfellet var når det gjaldt organisert idrett skjuler også disse målene en bestemt form for spredning. Blant 361 elever som hadde gjennomsnittskarakteren to var det 228 som aldri går på tur. I denne gruppen av elever med svake skoleprestasjoner var det med andre ord 63 prosent som aldri går på tur. I den samme gruppa var det 38 personer (10 prosent) som går på tur en eller flere ganger i uka. Nå er det mange flere som aldri går på tur enn som går mer enn en gang i uka, men poenget kommer fram når vi sammenligner med gruppen som fikk karakteren fem eller bedre. I denne gruppen som består av 1030 personer var det 305 som aldri går på tur. Det utgjør 30 prosent. Samtidig var det 199 personer som går på tur mer enn en gang i uka. Det utgjør 19 prosent. En betydelig del av den observerte gjennomsnittsforskjellen oppstår altså i ytterkant av karakterskalaen.

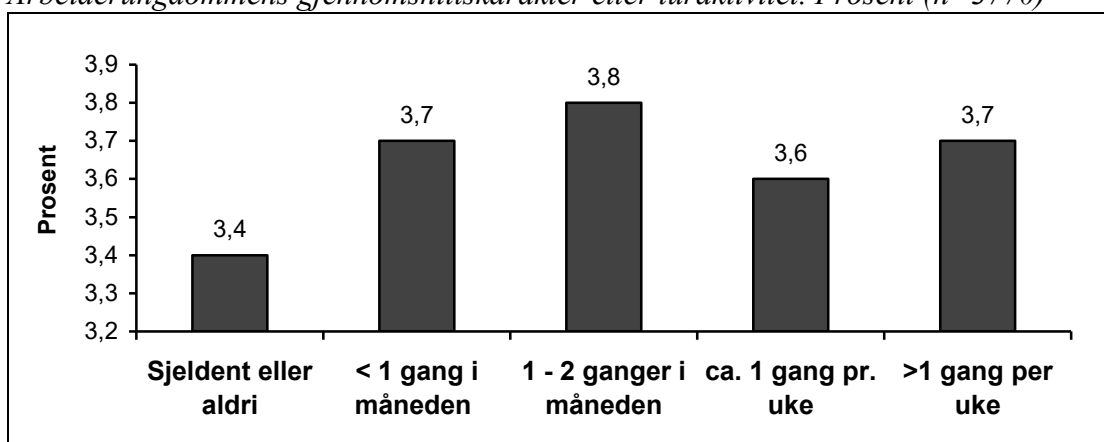
Selv om sammenhengene over er sterke og klare i statistisk forstand, kan de virke tilfeldige og teoretisk meningsløse. Årsakssammenhengen er på ingen måte klar. Kan høy turaktivitet føre til gode karakterer, eller omvendt? Neppe helt direkte, men sammenhengene er likevel sosiologisk interessante. Noe av bakgrunnen her kan være at gode skoleprestasjoner og aktivt friluftsliv henger fast i samme type livsførsel – en livsførsel eller livsstil som har best vilkår i de sosiale mellomlagene. Hvis det er tilfelle kan vi, ut fra et enkelt prinsipp om sosial reproduksjon, tenke oss at friluftslivsaktivitet også peker framover mot de unges framtidige tilpasning i det norske samfunnet. Vi stiller spørsmål om hvordan turaktivitet henger sammen med de unges utdanningsplaner, og resultatet presenteres i figuren under.

Prosentandel som går på tur etter utdanningsplaner

Note: $\chi^2 = 158,56$, $p < 0,001$.

Mønsteret gjentar seg. De som sikter mot høyere utdanning er oftere aktive turgåere. De som sikter mot yrkesfaglig utdanning har lavest tilbøyelighet til å gå på tur. Prosentdifferansen mellom disse gruppene er åtte prosentpoeng. I dette tilfellet innbærer det at det er 30 prosent flere aktive turgåere blant de med planer om utdanning på høyskole og universitetsnivå enn det er blant de med planer om å ta praktiske yrkesfag. Også i denne analysen framstår dagens unge som befolkningen ellers. I SSBs levekårsundersøkelse oppga 67 prosent av de med grunnskole som høyeste fullførte utdanning at de går på tur i skog og mark, mot 96 prosent av de med høyere utdanning (Vaage 2004).

Konklusjonen synes klar: Friluftsliv, her målt gjennom et enkelt spørsmål om hvor ofte unge går på turer i skog og mark, har sterkest feste i de øverste sjiktene av samfunnet. Men det må understrekes at det ikke er noen determinisme i dette. I alle samfunnsgrupper finnes det eksempler på ungdom som er aktive utøvere av forskjellige former for rekreasjon i naturen. Når vi likevel legger vekt på forskjeller som på øyemål kan synes små og ubetydelige, har det å gjøre med hva vi kan kalle friluftslivets sosiale kulturelle funksjoner. En enkel analyse kan illustrere poenget: Nedenfor har vi delt ungdommen med arbeiderklassebakgrunn inn i grupper etter hvor ofte de går på tur og sammenlignet gjennomsnittskarakterene.

Arbeiderungdommens gjennomsnittskarakter etter turaktivitet. Prosent (n=3770)

Note: F 26,99, $p < 0,001$

Her ser vi at det er en positiv sammenheng mellom turaktivitet og skolekarakterer også innenfor arbeiderklassen. Vi kan se på friluftsliv som en kulturell ressurs på linje med for eksempel andre elementer i det som vi har kalt kulturell kapital.

Majoritet – minoritet

På Frifos hjemmesider springer for tida denne notisen leseren i øyet:

Friluftsliv som dagligliv

Som "friluftslivminister" vil hun sørge for at friluftsliv bli en viktig del av folks hverdagliv. - Det skal være lett å komme ut i naturen. Vårt mål er at alle som bor i byer og tettsteder daglig skal ha tilgang til marka, sier Helen Bjørnøy i et intervju i Dagsavisens friluftsbilag.

- Friluftsliv er helsefremmende og trivselskapende og fungerer godt som et sosialt lim, fastslår Bjørnøy, og fremhever betydningen av marka og andre friluftsområder som trygge og sosiale møte-plasser.

Det er stor interesse for hvordan innvandrere forholder seg til norsk friluftsliv, men lite forskning er gjort i Norge. Nedenfor følger et lite bidrag.

Til innvandrerbefolkningen regnes gjerne personer med to foreldre født i utlandet (jf. Statistisk sentralbyrå). Tidligere var det vanlig å snakke om barn født i Norge av innvandrere som «andre generasjons innvandrere». Denne språkbruken ser vi sjeldnere nå. I den nye stortingsmeldingen om integrasjon hvor forskjellen mellom innvandrere og barna de har født og oppdratt i Norge vektlegges, brukes for eksempel termene *innvandrere* og *etterkommere* (Kommunal- og regionaldepartementet 2004). Benevnelsene er også brukt i nyere publikasjoner fra Statistisk sentralbyrå (Østby 2004). I Ung i Norge 2002 er fødested og tidspunkt for flytting til Norge for ungdom med innvandrerbakgrunn som vist i tabellen nedenfor.

Ungdom med innvandrerbakgrunn etter fødested og tidspunkt for flytting til Norge. Prosent

Født i Norge	37
Flyttet til Norge før fylte 7 år	31
Flyttet til Norge etter fylte 7 år	33
Totalt	101
N	632

Når det gjelder barn og ungdom er det ikke alltid relevant å skille mellom innvandrere og etterkommere, og vi har vurdert det som lite formålstjenlig for vårt siktemål. I denne rapporten vil begge grupper inkluderes i det vi kaller *ungdom med innvandrerbakgrunn*. Dette begrunnes med at en viktig problemstilling er om det er minoritetssituasjonen eller sosiale og økonomiske forhold som har betydning for om de unge blir med i et idrettslag, og for valg av andre former for fysisk aktivitet. Fartstid i Norge kan ha betydning, men det kan også en rekke andre forhold. Med denne problemstillingen blir det ikke interessant å skille mellom de som er født i Norge og de som har kommet til landet som barn eller ungdom.

I Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser rapporterer litt over halvparten (54 prosent) av innvandrerne, og i overkant av 80 prosent av majoritetsbefolkningen å ha gått fotturer eller skiturer i skog og mark, eller på fjellet i løpet av det siste året (Blom og Ritland i (Vassenden 1997). I

en undersøkelse av Osoulungs forhold til naturen oppga i overkant av 40 prosent av de unge fra majoritetsbefolkningen at de hadde vært på tur i skog og mark sist måned, mot i overkant av 20 prosent av de unge med foreldre fra ikke-vestlige land. Det var ikke betydningsfulle forskjeller mellom ungdom med foreldre fra Norge og ungdom med bakgrunn fra andre vestlige land. Undersøkelsen viste også at mange unge med innvandrerbakgrunn bruker skogen som fritidsarena. Nesten hver tiende ungdom med foreldre fra land i Asia eller Afrika oppga at de hadde vært tre eller flere turer i skog og mark den siste måneden (Strandbu 2000).

Om analysene av innvandreres forhold til norsk natur er få, har flere samfunnsforskere med utenlandsk opprinnelse uttalt seg om det norske friluftslivet. Sosialantropologen Long Litt Woon som opprinnelig er fra Malaysia, forteller om sitt møte med den norske naturkulturen i artikkelen «Hvordan jeg lærte å gå på tur» (Long Litt 1993). I utgangspunktet forsto hun lite av den norske turtradisjonen. Etter hvert kom hun til følgende forståelse: Meningen med en tur for mange nordmenn er at anstrengelsen skal gi god samvittighet, en skal få trekke sunn frisk luft og at naturen gir fred og ro og etterlengtet stillhet. Også andre med innvandrerbakgrunn har beskrevet norsk naturforståelse som særpreget og eksotisk. Witoszek (1998) er den som går lengst i en slik retning. Hun kritiserer tanken om at dagens norske holdninger til naturen stammer fra det 19. århundres «naturromantikk». Hun sporer røttene til nordmenns holdning til naturen tilbake til norrøne myter. Sosialantropologen Archetti (1984:46), som er fra Argentina, medgir etter mange år i Norge «at 'å gå på tur' og 'å gå på ski' aldri vil bli en kilde til uhemmet glede for meg» (Archetti 1984:46). Fellesnevneren for Long Litt Woon, Witoszek og Archetti er at de opplever den norske turkulturen som særegen og eksotisk. De understreker hvor fremmed de opplever det norske friluftslivet – og bekrefter dermed synspunktene til dem som gjerne vil forbinde noe særegent norsk med naturdyrking og friluftsliv.

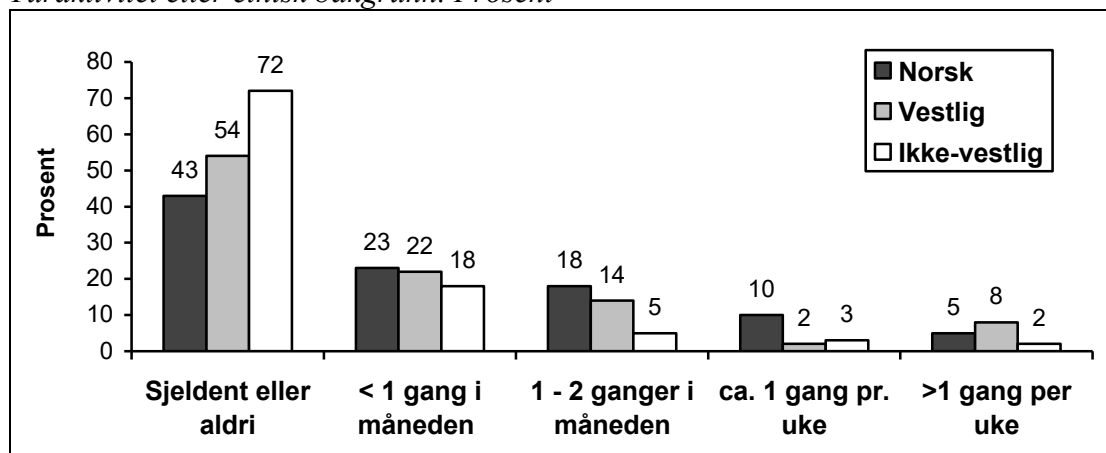
Minoritetsbefolkningens lavere deltakelse i friluftsliv er ikke bare et norsk fenomen. Amerikansk forskning har vist at minoritetsbefolkningen (det er først og fremst den afroamerikanske som har vært studert) er mindre aktiv innen friluftsliv enn den hvite majoritetsbefolkningen. To hypoteser har vært særlig diskutert i den nord-amerikanske litteraturen (Floyd & Gramann 1993).

Marginalitetshypotesen betoner at minoritetsgruppers relativt lavere deltakelse i utendørsaktiviteter må forstås på bakgrunn av begrensede økonomiske ressurser (Washbourne 1978). *Etnisitetshypotesen* trekker fram kulturelle forhold, og hevder at den lavere deltakelsen er et resultat av forskjeller i verdsetting av friluftsliv, samt ulike sosialiseringsmønstre (Washbourne 1978, (West 1989). Begge hypotesene har støtte i forskning (West 1989). Blant annet har Carr og Williams (1993) vist at etniske forskjeller i deltakelse i friluftsliv holder seg når sosio-økonomiske faktorer trekkes inn. Dersom etnisitetshypotesen skulle ha betydning, ville en forvente at ulike former for tilpasning, særlig i form av kulturell assimilering, ville ha betydning for deltakelse i friluftsliv. Floyd og Gramanns studie (1993) av amerikanere med meksikansk opprinnelse føyer seg inn i et slikt bilde. De fant at rekreasjonsmønsteret, også friluftslivsmønsteret, til sterkt assimilerende amerikanere med meksikansk opprinnelse, var mer likt mønsteret til angloamerikanere enn til amerikanere med meksikansk opprinnelse som var lite assimilert.

Eriksen (1997) har i en hovedfagsoppgave undersøkt friluftsliv som en mulig arena for integrering av innvandrerungdom, basert på intervjuer med elever fra en ungdomsskole nær sentrum av Oslo som har drevet med mange friluftslivsaktiviteter. Halvparten av guttene og ingen av jentene i klassen hadde innvandrerbakgrunn. Eriksen intervjuet guttene i klassen. Ingen av guttene med innvandrerbakgrunn ga uttrykk for at foreldrenes holdninger, religion eller minoritetskulturens verdisyn hindret dem fra å drive med friluftslivsaktiviteter. De opplevde likevel at de hadde flere hindringer enn de norske guttene – noe som særlig handlet om utstyr og ferdigheter. Særlig ga vinteraktiviteter dårlig mestingsfølelse. Uten å hevde at dette er hele historien om den kulturelle

bakgrunnens betydning, er det påfallende at guttene ikke selv opplevde sin kulturelle bakgrunn som hinder for deltakelse i friluftsliv. De norske elevene i klassen var derimot av en annen oppfatning. De beskrev i intervjuene at guttene med innvandrerbakgrunn hadde problemer med å være med på turer på grunn av restriktive foreldre, religion og andre kulturelle barrierer. Hvordan står det til med ungdommene med innvandrerbakgrunn i denne undersøkelsen? Går mange av dem på tur i skog og mark?

Turaktivitet etter etnisk bakgrunn. Prosent

Figuren forteller at unge med foreldre fra den tredje verden mye oftere enn unge med foreldre fra Norge er i gruppen som sjelden eller aldri går på tur i skog og mark. Mens nær tre av fire med innvandrerbakgrunn lar være å gå turer gjelder det samme under halvparten av de som har minst en forelder født i Norge.

Ikke overraskende viser vår undersøkelse, som Osloundersøkelsen (Strandbu 2000), at langt flere ungdommer med norskfødte foreldre enn ungdommer med innvandrerbakgrunn har vært på tur i skog og mark. I Eriksens undersøkelse (1997) vektla også ungdommene med innvandrerbakgrunn de sosiale mulighetene friluftslivet tilbyr. Dette samme gjaldt for ungdommer – både fra majoritets- og minoritetsbefolkningen – som ble intervjuet i et prosjekt om storbyungdoms forhold til natur (Strandbu 2000). Den viktigste motivasjonen for å drive med friluftsliv for ungdommene i denne undersøkelsen var at det er morsomt å være sammen med andre på turer, og at naturen innbyr til andre måter å være sammen på. Turlivet innbyr til intenst og morsomt samvær.

Integrering og friluftsliv

Kanskje er interessen for å trekke innvandrerungdom ut i naturen det mest interessante med koblingen friluftsliv og unge med innvandrerbakgrunn. Det er stor interesse for å innvie unge med innvandrerbakgrunn i friluftslivets gleder. Ambisjonene har dels vært å oppdra dem til økt fortrolighet med naturen (Oslo og omegn friluftsråd), og dels å bruke friluftsliv som en aktivitet i integreringssammenheng (Frigo). Dersom det virkelig er noe i forestillingen om det særegent norske ved friluftslivet kunne en kan tenke seg en rekke andre aktiviteter som var mer kulturelt nøytrale og som dermed ville være mer egnet i integreringsøyemed. Idrett er, på tross av noen viktige motforestillinger (Strandbu 2002), en mer iøynefallende arena (Walseth 2004).

Det er også grunn til å være kritisk til en tanke om integrering av innvandrere til det norske samfunn gjennom friluftsliv. Hompland (1995) spør om ikke innvandrere i Norge har nok nytt å sette seg inn i – om de ikke også må lære seg å drive med friluftsliv: «Dei er jo som regel

komne hit for å ta del i det moderne liv, ikkje for å øva seg i primitivisme»¹. Som Eriksen (1997:89) nevner, er kanskje friluftslivet så distansert fra andre sider av det moderne livet at en vanskelig kan overføre kunnskap fra friluftslivet til dagliglivet. De fleste av ungdommene som ble intervjuet i en undersøkelse av storbyungdoms forhold til natur (Strandbu 2000), hevdet at de som friluftslivsinteresserte ble oppfatta som kanskje litt på siden av den rådende ungdomskultur. Det kan være at det å drive med tradisjonelle frilftsaktiviteter (som fot, ski og båtturer) nettopp ikke er noen god inngangsbillett i et multikulturelt ungdomsmiljø.

Med snowboard og andre mer spektakulære aktiviteter stiller det seg annerledes. Inntrykket fra intervjuene med Osoulungdom (Strandbu 2000) var at snowboard hadde høy stjerne i mange ungdomsmiljøer – også blant ungdom med innvandrerbakgrunn. De aller fleste uttrykte begeistring både for sporten i seg selv og mente at de som drev med dette hadde høy prestisje i ungdomsmiljøer. At det globale og tverrnasjonale er et viktige fundament i kulturene rundt brettssportene (Bäckström 2000) har kanskje også bidratt til at de lettere fanger interesse også blant ungdom med innvandrerbakgrunn. Men også for denne aktiviteten er det færre med innvandrerbakgrunn som er aktive. 32 prosent av de unge med foreldre født i Norge kjører snowboard en gang i måneden eller oftere når det er sesong. Det samme gjelder for 27 prosent av ungdommene med foreldre fra et ikke-vestlig land og 12 prosent av ungdommene med foreldre fra et ikke-vestlig land.

LITTERATURLISTE

- Archetti, E. P. (1984). Om maktens ideologi – en krysskulturell forståelse. *Den Norske væremåten : antropologisk søkelys på norsk kultur*. A. M. Klausen. [Oslo], Cappelen: 193 s.
- Bakken, A. (2003). *Minoritetsspråklig ungdom i skolen: reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet?* Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Bischoff, A. & A. Odden (2003). Nye trender i norsk friluftsliv – Utvanning eller forsterking av gamle mønstre og idealer? *Rapport fra konferansen Forskning i friluft. Øyer 19.-20. november 2002*: 231-246.
- Bäckström, Å. (2000). *Constructing images of skateboard and snowboard*. The Nordic Youth Research Symposium 2000, «Making and Breaking Borders», Helsinki – Finland.
- Carr, D. S. & D. R. Williams (1993). «Understanding the Role of Ethnicity in Outdoor Recreation Experiences.» *Journal of Leisure Research* 25(1): 22-38.
- Eriksen, J. W. (1997). *Friluftsliv som arena for integrering av ungdom med innvandrerbakgrunn: en kvalitativ undersøkelse om ungdom med innvandrerbakgrunn sitt forhold til friluftsliv, sett i et integreringsperspektiv*. Oslo, Norges idrettshøgskole.
- Ese, Jo (2004). Helser ein enno på framande i fjellet? Nye trendar i den norske naturen. Hovudoppgåve i sosiologi. Inst for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo.
- Floyd, M. F. & J. H. Gramann (1993). «Effects of Acculturation and Structural Assimilation in Resource-Based Recreation: The Case of Mexican Americans.» *Journal of Leisure Research* 25(1): 6-21.
- Hoffman, E. (1993). «Kartverk for arbeidsmarkedet.» *Tidsskrift for samfunnsforskning* 34(1): 77-88.

- Hompland, A. (1995). Friluftsliv – kva skal vi med det? *Om friluftslivets egenart og naturverntanken i friluftsliv*, Høgskolen i Nord-Trøndelag, Levanger.
- ILO (1990). International standard for classification of occupations – ISCO 88. Geneva, International Labour Office.
- Kommunal- og regionaldepartementet (2004). *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse : ansvar og frihet*. [Oslo], Departementet.
- Long Litt, W. (1993). Norsk friluftsliv sett utenfra : eller: Hvordan jeg lærte å gå på tur. *Plan og arbeid*.
- Rossow, I. & A. K. Bø (2003). Metoderapport for datainnsamlingen til «Ung i Norge 2002». Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Skogen, K. (1999). *Cultures and natures: cultural patterns, environmental orientations and outdoor recreation practices among Norwegian youth*. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Strandbu, Å. (2000). *Storbyungdom og natur : en undersøkelse av Osloulungdoms forhold til friluftsliv og miljøproblemer*. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Vassenden, K. (1997). *Innvandrere i Norge : hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Vorkinn, M., H. Riese, et al. (2000). *Norsk friluftsliv – på randen av modernisering?* Lillehammer, Østlandsforskning.
- Vaage, O. F. (2004). *Trening, mosjon og friluftsliv : resultater fra Levekårsundersøkelsen 2001 og Tidsbruksundersøkelsen 2000*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Walseth, K. (2004). «En problematisering av idretten som arena for integrasjon av etniske minoriteter.» *idrottsforum.org*(27. januar).
- Washbourne, R. F. (1978). «Black Under-Participation in Wildland Recreation: Alternative Explanations.» *Leisure Sciences* 1(2): 11-28.
- West, P. C. (1989). «Urban Region Parks and Black Minorities: Subculture, Marginality, and Interracial Relations in Park Use in the Detroit Metropolitan Area.» *Leisure Sciences* 11: 11-28.
- Witoszek, N. (1998). *Norske naturmytologier : fra Edda til økofilosofi*. Oslo, Pax.
- Øia, T. & Å. Strandbu (2004). «Ungdom og tradisjonell bruk av naturen. «*Tidsskrift for Ungdomsforskning* 4(2): 33-53.
- Østby, L. (2004). *Innvandrere i Norge – hvem er de, og hvordan går det med dem?* Oslo, Statistisk sentralbyrå Avdeling for personstatistikk

UNGDOM I DANMARK

Flere måder at dyrke friluftsliv som personligt, socialt og kulturelt identitetsprojekt

Hans Jørgen Fisker

Stipendiat ved Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole,
Danmark

1. INDLEDNING

Jeg vil fortælle om nogle enkelte, udvalgte pointer fra min igangværende ph.d.-afhandling, *Unge friluftsliv i Danmark i det 21. århundrede*.

Afhandlingens formål er bl.a. at undersøge: *Hvilke identiteter unge henter i friluftslivet?* Herunder at stille og besvare spørgsmålet: *Er der forskelle på de identiteter unge henter i friluftslivet?* Og i givet fald: *Hvad er forskellene?*

Jeg vil prøve på at svare på spørgsmålene undervejs i oplægget, og jeg håber, at I undervejs kan trække nogle parallelle linjer til unges friluftsliv i Norden, og at I kan bruge nogle af perspektiverne på jeres arbejde med ungdom i de nordiske lande.

Her tænker jeg på perspektiver, der kan bruges i *praksis hos de, der arbejder frivilligt og professionelt med friluftsliv og ungdom til daglig*. Perspektiver, der kan bruges til at formulere *overordnet politik på tværs af natur- og miljøpolitik, socialpolitik, kulturpolitik og sundhedspolitik m.fl.* Og endelig på perspektiver, der kan bruges inden for *planlægning og forvaltning* af de nævnte politikområder.

2. OPLÆG

I oplægget skal vi først se på, hvad det vil sige, at unge dyrker friluftsliv som identitetsprojekt på personligt, socialt og kulturelt niveau.

Dernæst skal vi se på friluftslivets felt i Danmark. Her skal vi se, at de unge dyrker friluftslivet som et personligt, socialt og kulturelt identitetsprojekt på fire forskellige måder. Nemlig *den traditionelle måde, den moderne måde, den post-traditionelle måde og den post-moderne måde*. Den post-traditionelle måde og den post-moderne måde afviger væsentligt fra den nuværende konstruktion af friluftslivets felt.

Så skal vi se eksempler på den traditionelle, den moderne, den post-traditionelle og den post-moderne måde at dyrke friluftsliv som personligt, socialt og kulturelt identitetsprojekt. Hver måde har sine styrker og svagheder. Men set relativt er det især den post-moderne og den post-traditionelle måde, der har de største styrker.

Endelig vil jeg til sidst give nogle bud på fremtidsperspektiver for de unges friluftsliv som identitetsprojekt.

3. UNGES FRILUFTSLIV SOM PERSONLIGT, SOCIALT OG KULTURELT IDENTITETSPROJEKT

Som eksempel på identitetsprojektet på personligt niveau, er der nedenfor et citat fra et interview, jeg har lavet:

Grænser overskrides fysisk og psykisk. Det udvikler man sig af. Det første store skridt jeg nogensinde har taget, var at optræde foran andre og smide mine hævninger og fordomme om mig selv væk. Efterhånden er der heller ikke grænser for, hvad jeg kan finde på at lave. Kostumer. Jeg går også rundt i dem til hverdag, fordi det er cool at sige: "Se, hvad jeg har lavet", "Se, hvad jeg kan". Så rollespil har hjulpet mig meget. Nu kan jeg sige: "Jeg kan noget", "Det hjælper her". (20-årig kvinde. Rollespil. Tidligere spejder og ridning)

Citatet tjener som et eksempel på, at de unge på personligt niveau bruger deres aktiviteter til deres *stil* i hverdagslivet. Det omfatter de unges personlige oplevelser af at opbygge, styrke, vedligeholde og/eller få afløb for deres fysiske og mentale talenter, deres kreativitet, deres temperament, deres karaktertræk, deres image osv. Ja kort og godt, her handler det om, at de unge bruger deres aktiviteter til at overskride grænser i mindre eller mere udpræget grad, med henblik på at opdage rum for personlig udvikling og overskud såvel fysisk som psykisk.

Som et eksempel på identitetsprojektet på socialt niveau er følgende citat:

Jeg er SF'er (Socialistisk Folkeparti), og dér kan man trække nogle linjer til friluftslivet. Fordi det i stedet for pengepolitik og erhvervsliv er det sociale og miljøet, jeg har lagt vægt på. Der trækker jeg tit, hvis jeg er i tvivl: "Hvor og hvad er det egentlig, der er rødderne?". Og: "Hvilken ideologi kan man så støtte sig til". (23-årig mand. Windsurfing, ski og fodbold. Tidligere svømning, badminton, sejlsads, lystfiskeri og ridning)

Citatet tjener som eksempel på, at de unge på socialt niveau bruger deres aktiviteter til deres *livsstil*. Det omfatter de unges samværsaktiviteter og/eller enkeltmandsaktiviteter til afprøvning af en lang række forskellige handlinger, holdninger og værdier. Det vil rent handlingsmæssigt sige, at de bruger aktiviteterne til at dyrke og styrke deres sociale status, evner til at begå sig alene og/eller i fællesskab. Udforske og at være deres køn og forskellige roller i hverdagen. Endelig, og ikke mindre vigtigt, bruger de aktiviteterne til at eksperimentere og øve sig i tillids-, og risikorelationer. Det vil rent holdningsmæssigt sige, at de bruger aktiviteterne til at modne deres politiske holdninger, holdninger til asylansøgere og fremmedarbejdere, holdning til terrorangreb og terrorister, holdninger til naturen og miljøet, holdninger til fest, druk, stoffer og sundhed. Og endelig vil det rent værdimæssigt sige, at de bruger aktiviteterne til at forme deres opfattelse af individualitet kontra fællesskab i skolen og uddannelsessystemet, i venskabsrelationer i fritiden og i samfundet generelt. Ultimativt kan aktiviteterne medvirke til valg af en helt ny livsstil.

Som eksempel på identitetsprojektet på kulturelt niveau er følgende:

Jeg er uddannet dyreassistent og har taget det meste af uddannelsen med heste. Men jeg tænker også, at jeg er 24 år nu, og hvis jeg skal være en ung mor, ligesom min mor, og det vil jeg gerne, så skal jeg have børn om nogle år. Men hvis jeg skal have børn, så bliver mit konkurrenceplan også et helt andet niveau. Fordi hvis man sætter børn til verden, så må man også være der for dem hele tiden 100 procent. Så derfor har jeg ikke travlt med at få børn lige nu. (24-årig kvinde. Ridning. Tidligere BMX, svømning og kickboksning)

Citatet tjener som eksempel på, at aktiviteterne påvirker de unge på kulturelt niveau og dermed også påvirker de unges *livsform*. Det omfatter at aktiviteterne kan åbne de unge øjne for deres tradition og dermed dybereliggende etik og moral arvet gennem familie og kultur. Det viser sig faktisk, at aktiviteterne spiller en betydelig rolle hvad angår indflydelse på ønsker til og valg af uddannelse, arbejde, bolig, bosætning og familiemønstre. Her ses også, at aktiviteterne giver de unge muligheder for at konkludere, at de har behov for at ændre på deres arvede tradition og dermed evt. bryde med forældregenerationens livsform. De kan altså igennem deres aktiviteter finde dybtfølte motiver for, at gøre eller ikke gøre forældrene efter. I yderste konsekvens viser det sig faktisk, at de unge igennem deres aktiviteter kan finde troen på, at rødderne skal rykkes op og båndene kappes, fordi et andet og bedre liv end derhjemme, findes et andet sted, eventuelt i udlandet.

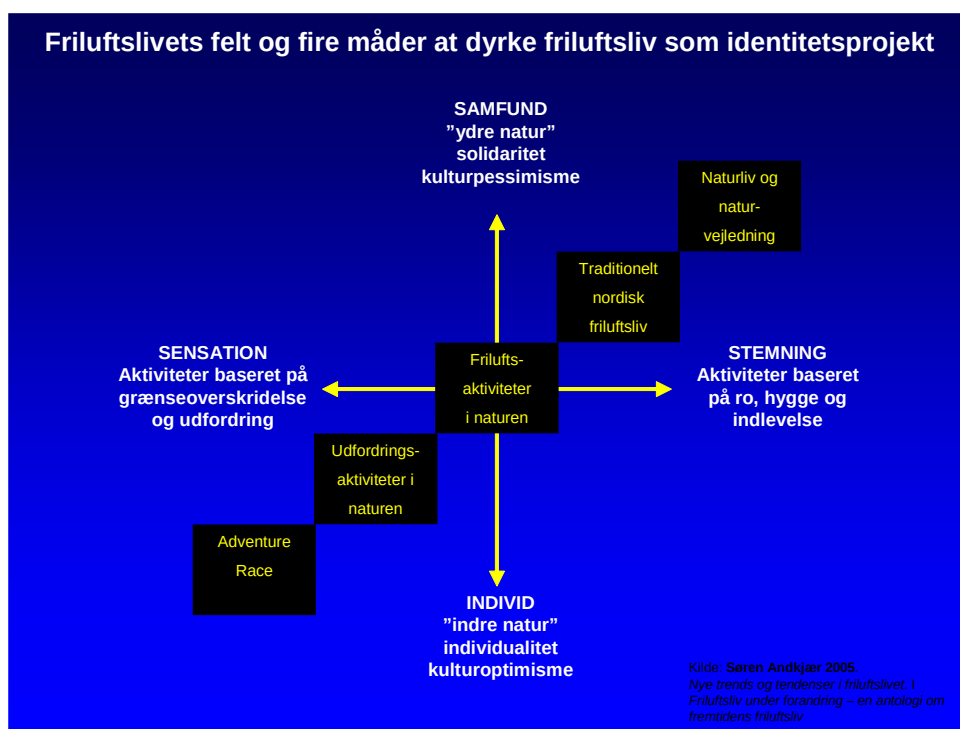
Vi skal nu videre for at se på konstruktionen af friluftslivets felt i Danmark, hvori jeg vil placere 4 forskellige måder, hvor indenfor de unge dyrker deres personlige, sociale og kulturelle identitetsprojekt.

4. FRILUFTSLIVETS FELT I DANMARK

Det danske friluftslivsfelt kan fremstilles grafisk som vist i figur 1. Den vandrette akse angiver ud fra de unges udøvende perspektiv, den konkrete praksis og dermed de unges motivation for at dyrke aktiviteter. Den væsentlige forskel handler her om aktiviteter baseret på grænseoverskridelse og udfordring overfor aktiviteter baseret på ro, hygge og indlevelse. Den lodrette akse angiver den overordnede pædagogiske fokusering og legitimering. Den væsentlige forskel handler her om den "ydre natur" i form af naturen og miljøet overfor den "indre natur" i form af kroppen. Om det overordnede samfundsmæssige overfor individet. Den politiserede solidaritet overfor den politiserede individualitet. Om kulturpessimisme overfor kulturoptimisme.

I det fremkomne felt ligger de 5 institutionelle hovedretninger og dermed hovedkategorier i det danske friluftsliv. Det strækker sig fra adventure race nederst i venstre hjørne til naturliv og naturvejledning i øverste højre hjørne. Ind imellem ligger udfordringsaktiviteter i naturen, friluftslivsaktiviteter i naturen og traditionelt nordisk friluftsliv.

Det er vigtigt at påpege, at der med de sorte kasser ikke er tale om totalt adskilte hovedkategorier. Der findes nuancer og

Figur 1. Friluftslivets felt i Danmark.

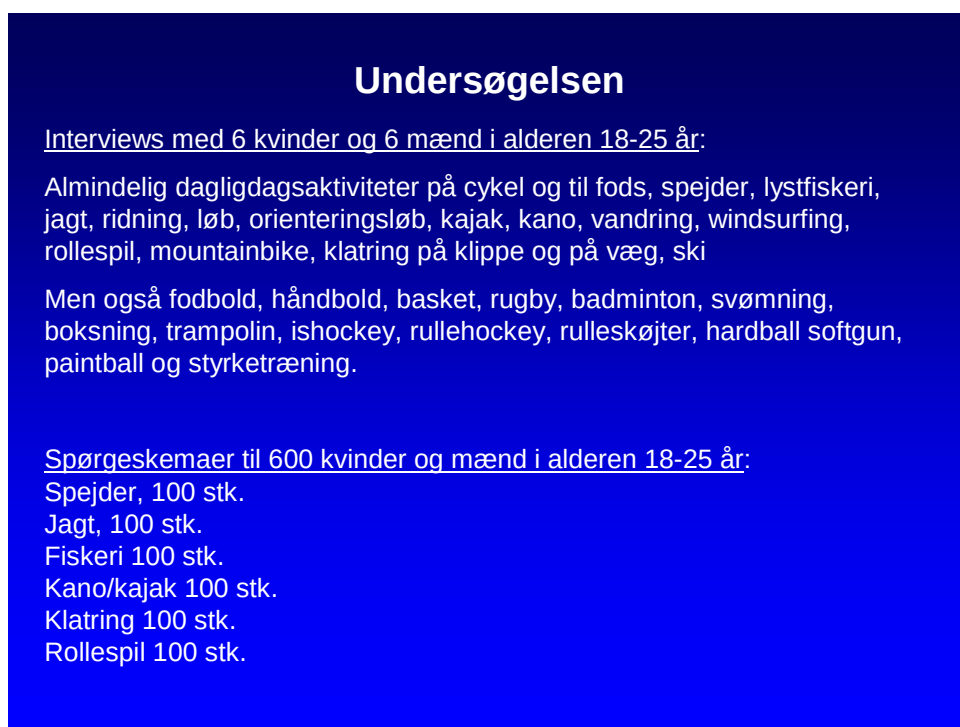
blandingsformer af hovedkategorierne i de sorte kasser. Det gælder ud fra et institutionsperspektiv, fordi de enkelte institutioner kan blande hovedkategorierne og tilbyde flere former for friluftsliv. Og det gælder også ud fra udøverens perspektiv, fordi den enkelte unge kan dyrke flere forskellige former for friluftsliv.

Men på trods af den kendsgerning viser min undersøgelse, at der i friluftslivets felt kan placeres 4 forskellige måder, hvor indenfor de unge dyrker deres identitetsprojekt. Inden jeg placere de 4 forskellige måder, vil jeg lige kort fortælle om min undersøgelse.

5. UNDERSØGELSEN

I min undersøgelse har jeg udover teoretiske studier interviewet 12 unge og sendt spørgeskemaer til 600 unge som vist i figur 2. De interviewede og spørgeskemaerne repræsenterer de aktiviteter, der fremgår af figuren. Men som der også kan se, så er der aktiviteter, der ikke decideret kan kaldes friluftsliv. Fodbold og håndbold osv. I både interviewundersøgelsen og spørgeskemaundersøgelsen har jeg spurgt hvilket former for friluftsliv, sport og motion, de unge tidligere har dyrket, hvilke former for friluftsliv, sport og motion, de dyrker i dag, og hvilke former for friluftsliv, sport og motion, de kunne tænke sig at dyrke i fremtiden. Pointen er, at man ud fra en identitetsvinkel og over tid, ikke kan skelne skarpt imellem friluftsliv, sport og motion. Det hænger sammen med at de unge skaber deres identitetsprojekt på baggrund af både deres fortidige, nutidige og også fremtidige aktiviteter. Og det er både friluftsliv-, sports- og motionsaktiviteter. Faktisk bruger de unge alle mulige tænkelige aktivitetsformer til at skabe synergi i konstruktionen af deres identitetsprojekter.

Ja, der kan ligefrem tales om, at rent identitetsmæssigt, så står unge, der er mere eller mindre ensformige i deres fortidige, nutidige og fremtidige aktiviteter, lidt ringere stillet, end unge, der er mere alsidige i deres fortidige, nutidige og fremtidige aktiviteter. Dvs. flere forskellige former for aktiviteter er bedre for identiteten end blot få aktiviteter. Det forhold er nok den væsentligste årsag til, at jeg i min undersøgelse er nået frem til de 4 forskellige måder, hvor indenfor de unge dyrker deres identitetsprojekt.

Figur 2. Undersøgelsen.

6. FIRE MÅDER AT DYRKE (FRILUFTS)AKTIVITETER SOM IDENTITETSPROJEKT

Jeg har fundet, at de unge dyrker deres (friluft)s aktiviteter som identitetsprojekt indenfor fire forskellige måder. De fire måder er den moderne, den traditionelle, den post-moderne og den posttraditionelle måde.

Jeg vil nu placere de fire måder på friluftslivets felt, som der tidligere blev vist. Det fremgår af figur 3.

Den traditionelle måde ligger i friluftslivets felt i skæringspunktet hvor aktiviteter baseret på ro, hygge og indlevelse møder den pædagogisk fokusering på og legitimering af solidaritet osv.

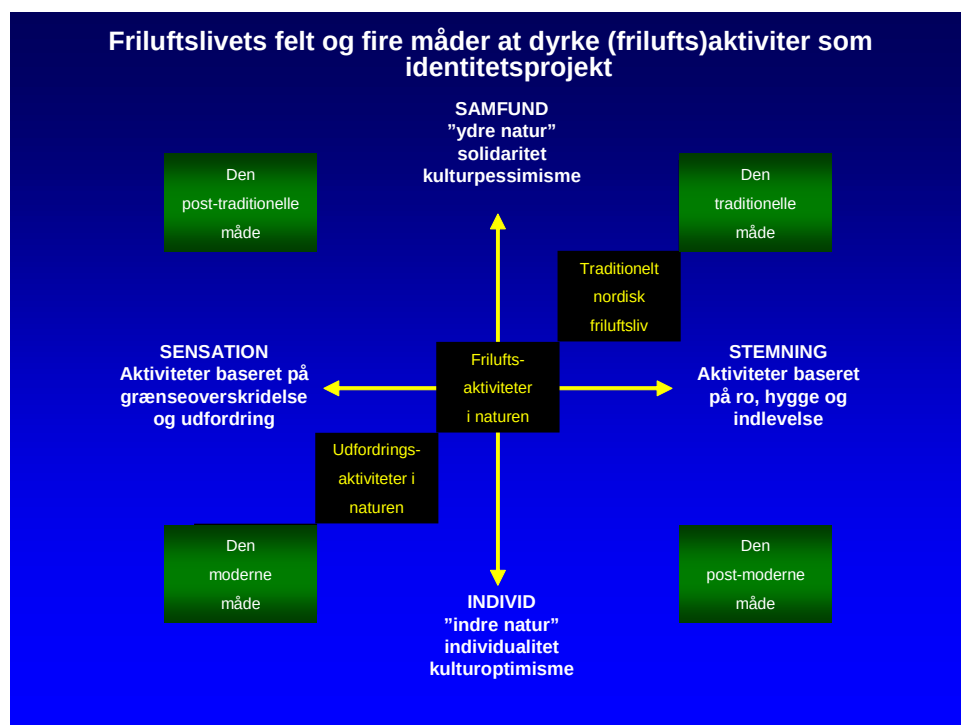
Den moderne måde ligger i friluftslivets felt i skæringspunktet hvor aktiviteter baseret på grænseoverskridelse og udfordring møder den pædagogisk fokusering på og legitimering af individualitet osv.

Den post-moderne måde ligger i friluftslivets felt i skæringspunktet hvor aktiviteter baseret på ro, hygge og indlevelse møder den pædagogisk fokusering på og legitimering af individualitet osv.

Den post-traditionelle måde ligger i friluftslivets felt i skæringspunktet hvor aktiviteter baseret på grænseoverskridelse og udfordring møder den pædagogisk fokusering på og legitimering af solidaritet osv.

Den traditionelle måde omfatter unge, der har dyrket én til flere traditionelle aktiviteter og ingen til få moderne aktiviteter i deres fortid. I dag dyrker de én til flere traditionelle men ingen moderne aktiviteter, og i fremtiden ønsker de at fortsætte med en til flere traditionelle aktiviteter.

Den moderne måde omfatter unge, der har dyrket ingen til få traditionelle aktiviteter og én til flere moderne aktiviteter i deres fortid. I dag dyrker de ingen traditionelle aktiviteter men én til flere moderne aktiviteter, og i fremtiden ønsker de at fortsætte med én til flere moderne aktiviteter.

Figur 3. De fire måder på friluftslivets felt.

Den post-moderne måde omfatter unge, der har dyrket én til flere traditionelle og én til flere moderne aktiviteter i fortiden. I dag dyrker de stadig én til flere traditionelle men ingen til få moderne aktiviteter. I fremtiden ønsker de stadig at dyrke én til flere traditionelle aktiviteter og ingen til få moderne aktiviteter.

Endelig omfatter den post-traditionelle måde unge, der har dyrket én til flere traditionelle og én til flere moderne aktiviteter i fortiden. I dag dyrker de stadig én til flere moderne aktiviteter men ingen til få traditionelle. I fremtiden ønsker de stadig at dyrke én til flere moderne og ingen til få traditionelle aktiviteter.

Til illustration af den traditionelle måde er her et citat:

Jeg vil gerne væk fra København og ud og bo i naturen. Naturskovene og søerne som i Silkeborg. Men det er meget langt væk hjemme fra. Jeg vil ikke væk fra min familie og venner. Så skal du til at få nye venner, og jeg er vandt til at se mine forældre en gang om ugen. Så det er et dilemma, jeg roder med. (19-årig kvinde. KFUK-pigespejder og løb)

Som det ses hersker identitetsprojektets sociale og kulturelle niveau over det personlige niveau, der på den måde måske står relativt svagt sammenlignet med den moderne, post-moderne og post-traditionelle måde.

Til illustration af den moderne måde er her et citat:

Mine forældre arbejder meget og afbetaler på hus. Det tærer utroligt. Den måde at leve på kan jeg ikke. Jeg skal være på farten hele livet med en masse fysisk aktivitet. Jeg tænker på den vilde udfordring i et arbejde i brandvæsenet, politiet, militæret eller som soldat. Men det kan ikke være spændende i Danmark. Det skal helst være et sted, der siger mig noget mere som i udlandet, tæt på god natur. Jeg vil have nye indtryk og ikke bindes for meget til det samme. Det kan også gøre det svært, at der skal så meget til, før det tilfredsstillende. Jeg skal jo finde en permanent holdbar løsning i længden. (19-årig mand. Mountainbike, klatring, styrketræning, vandring, ski. Tidligere cykling, orienteringsløb og overlevelsesture)

Her er det omvendt den traditionelle måde. Som det ses hersker identitetsprojektets personlige niveau her over det sociale og kulturelle niveau. Og man kan diskutere om dette ikke netop gør især det kulturelle niveau svagt i længden, når der skal findes holdbare løsninger.

Til illustration af den post-moderne måde er her endnu et citat:

Jeg skød min første buk, så har man et ritual, at man skal smøres med blod i hovedet. Det var min far, der gjorde dét. Og da gik det op for mig, at det er min far. Jagt har altid været hans. Jeg var bare tilskuer. Og lige pludselig, er jeg med. I ordets betydning bliver man egoistisk: "Jeg kan også hér". Man føler, man er noget. Før i tiden har far bare været en, ligesom lærerne i børnehaven. Så det har bundet mig sammen med min far. Det har også gjort at jeg har valgt at flytte sammen med ham. Bo i hans hus. Fordi mine forældre er skilt. (20-årig mand. Lystfiskeri, jagt og rugby. Tidligere spejder, boksning, fodbold, trampolin, ishockey, flowball og rulleskøjter)

Her er det især omvendt af den moderne måde. Det iøjnefaldende er især, at det personlige niveau ikke hersker over det kulturelle niveau. Der er god ligevægt imellem de to identitetsniveauer. Men med til historien skal der fortælles, at den unge mand ikke altid har haft ligevægt imellem de to identitetsniveauer. Tidligere brugte han sine udfordringsaktiviteter til at komme af med aggression. Når han dyrkede en mere socialt baseret aktivitet som fodbold, blev han også udstødt af fællesskabet på grund af aggressivitet.

Han var også en slagsbror i det hele taget, når han var i byen. Men her har han altså taget sit fokus på personlig udvikling og udfordring med over i en traditionel aktivitet, og bliver af den vej forsonet med både sig selv og den livsform, han oprindeligt kommer fra, men som han tidligere har kæmpet så meget imod. Betegnelsen post-moderne skal forstås sådan, at der her egentligt er tale om et moderne identitetsprojekt, der sættes ind i rammerne for et traditionelt identitetsprojekt.

Endelig til illustration af den post-traditionelle måde:

Når du surfer, oplever du en form for frihed, hvor der ikke er grænser for, hvad du kan. Jeg tror de fleste mennesker søger friheden og kan blive hvad som helst. Ikke forstået sådan, som inden for det liberale synspunkt, at det kun handler om at opnå egen frihed og at enhver er sin egen lykkes smed, fordi alle har lige muligheder til goderne. Det sociale betyder også meget, og det har det også altid gjort i min fodbold... Med min uddannelse kunne jeg tænke mig at skabe noget fra bunden i et U-land med opbygningsprojekter. Gør forholdet bedre for mennesker med svære vilkår, der ikke oplever friheden. Og jeg vil også gerne skabe et eftermæle. Det behøves ikke være stort. Men det må godt være sådan, at jeg måske har gjort en forskel. Især for nogle andre, som kan sige: "Han gjorde sgu noget for os", ligesom man siger i fodbold. (23-årig mand. Windsurfing, ski, fodbold. Tidligere svømning, badminton, sejlad, fiskeri og ridning)

Her er det især omvendt af den traditionelle måde. Det iøjnefaldende er især, at det personlige niveau ikke hersker over det sociale og kulturelle niveau. Der er god ligevægt imellem identitetsniveauerne, ligesom inden for den post-moderne måde. Men til forskel fra den post-moderne måde er der tale om, at den unge sætter et traditionelt identitetsprojekt om sociale værdier ind i rammen for et moderne identitetsprojekt om værdien af frihed. Han har haft de sociale værdier med sig fra fodbold inden han sætter dem ind i de moderne værdier om frihed. Deraf betegnelsen post-traditionel.

7. FREMTIDSPERSPEKTIVER

Til sidst vil jeg give nogle bud på nogle mulige fremtidsperspektiver.

Først vil jeg sige, at alle de unge får noget positivt og godt ud af deres personlige, sociale og kulturelle identitetsprojekt. Det gælder uanset om projektet dyrkes inden for den traditionelle, moderne, post-moderne og post-traditionelle måde.

Dog kan vi tale om, at den traditionelle og den moderne måde i rene former, stiller de unge lidt ringere identitetsmæssigt, sammenlignet med den post-moderne og den post-traditionelle måde. Det faktum hænger sammen med den alsidighed og den ensformighed, der skiller de unge på deres friluft-, sports-, og motionsaktiviteter i fortid, nutid og fremtid.

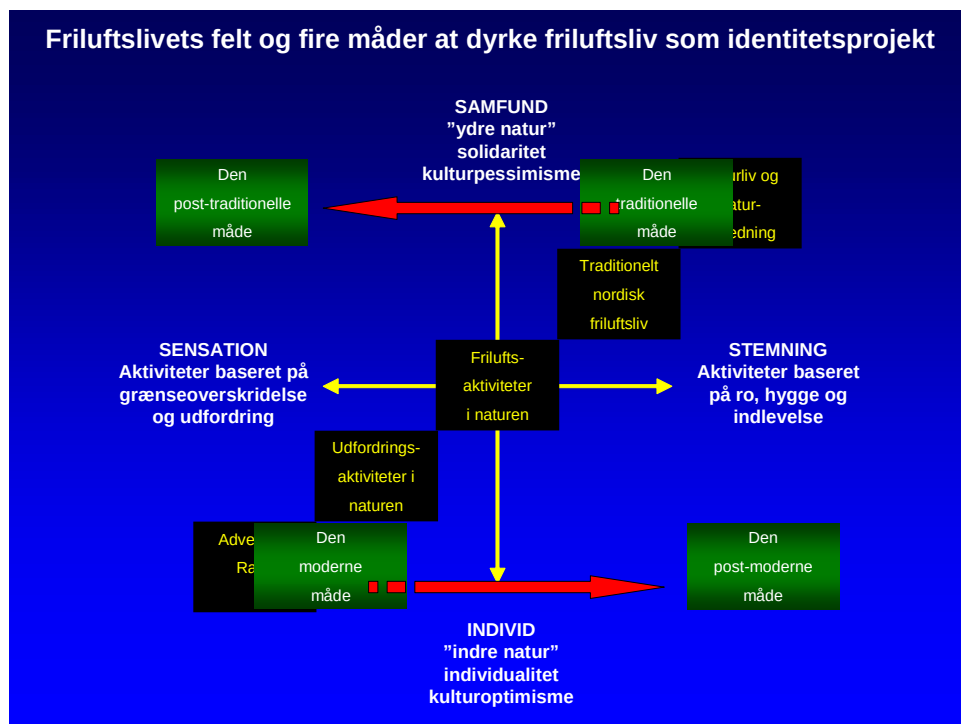
Men fordi unge i dag dyrker flere og flere forskellige aktiviteter og rent identitetsmæssigt profiterer og drager nytte af både friluftsliv, sport og motion. Og fordi unge i dag søger identitet på både personligt, socialt og kulturelt niveau. Og fordi den post-moderne og den post-traditionelle måde netop opfylder denne søgen. Og endelig fordi, som vist i figur 4, at den post-moderne måde vokser ud fra den moderne måde og den post-traditionelle måde vokser ud af den traditionelle måde, så kan vi måske i fremtiden forvente, at både den post-moderne og den post-traditionelle måde, bliver de herskende måder på friluftslivets felt. Så kan alle disse fordi'er igen betyde, at de nuværende hovedkategorier på friluftslivets felt må blive hvor de er, forsvinde eller følge med og opstå på ny. Hvis hovedkategorierne følger med

forandringerne i de unges friluftsliv, vil der måske opstå en helt ny akse med nye skæringspunkter imellem den overordnede pædagogiske fokusering og den legitimering og den konkrete praksis som vist i figur 5, og hermed er friluftslivets felt under forandring.

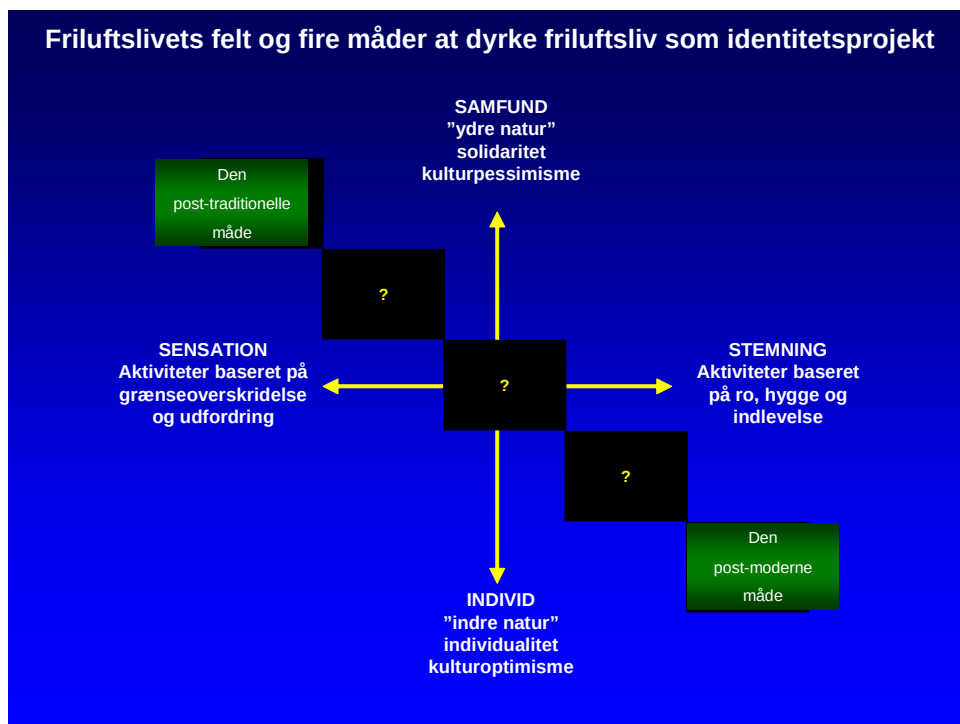
Til sidst nogle fremtidsperspektiver til de, der arbejder frivilligt og professionelt med friluftsliv og ungdom, til politiske rådgivere og politikere og til planlæggere og forvaltere.

Frivillige og professionelle

Jeg ser to muligheder for de, der arbejder frivilligt og professionelt med de unge. Den ene mulighed handler om at fortsætte med Jeres arbejde og blive endnu bedre lige netop inden for Jeres kompetencer. Men da vil jeg sige, at I skal prøve på at sende de unge videre til nye aktivitetsformer, fordi kun af den vej får de unge de rigeste muligheder for, at opbygge deres identitetsprojekt på både personligt, socialt og kulturelt niveau. Lidt provokerende kan man sige, at I skal hjælpe de unge med at *surfe* eller *shoppe* imellem forskellige aktiviteter. Den anden mulighed handler om at revurdere den

Figur 4. Den post-moderne måde vokser ud af den moderne måde og den post-traditionelle måde vokser ud af den traditionelle måde

Figur 5. Friluftslivets felt under forandring.

overordnede linje i den pædagogiske fokusering og legitimering, med henblik på at flytte sine skæringspunkter med de unges praksis. I det tilfælde spiller man med på de forandringer, der sker på friluftslivets felt.

Rådgivere og politikere

Politiske rådgivere beskæftiger sig typisk med at fremskaffe og levere viden til politikere om muligheder for og forslag til friluftsliv. Siden er det politikernes opgave at få nogle af disse mange muligheder og forslag ført ud i livet. Der skal prioriteres, og de fornødne midler skal findes, så muligheder og forslag kan blive gjort til virkelighed. I denne arbejdsproces er det afgørende, at politikere og rådgivere opbygger, udvikler og fastholder bevidsthed og viden om, at friluftsliv skaber og styrker vigtige psykosociale og sociokulturelle værdier, som de unge bruger til perspektivering af deres hverdagsliv og fremtid. I fremtiden må der grundlæggende tilvejebringes og formidles viden om: Hvilke naturoplevelser, naturbrug og natursyn, der på kort og lang sigt tjener unge positivt i hverdagslivet – og hvorfor og hvordan. Herunder er det vigtigt at være opmærksom på, at der er sammenhæng imellem unges (friluftsliv)aktiviteter og deres valg af bl.a. uddannelse, karriere, familieform og sågar valg af politisk orientering. Fordi det handler om de unges egne styrkelse og/eller (ny)dannelse af psykosociale og sociokulturelle værdier, skal de unge medinddrages 'nedefra'. Det er afgørende at unge (både dem der dyrker organiseret og uorganiseret friluftsliv, sport og motion) inddrages i beslutningsprocesserne om udmøntning af muligheder for, forslag til og prioriteringer af friluftsliv, hvad enten det er på lokalt, regionalt eller nationalt niveau. De unge kan sidde som repræsentanter i udvalg, kommissioner og råd, som har indflydelse på såvel det lovforberedende som det rådgivende arbejde for friluftsliv. Repræsentantskaberne kan institutionaliseres ved at knytte an til netværkslignende fora på tværs af offentlige politikområder, offentlige forvaltningsområder, halvoffentlige og private interesseområder. Og gerne med repræsentantskab for ungdomsgrupper indenfor minoriteter som socialt oversete og belastede, fysisk og psykisk handicappede, nydanske mv. Resultatet af et sådant arbejde kan føre til friluftspolitiske målsætninger. I Danmark er friluftspolitiske målsætninger indbygget i forskellige love som f.eks. Naturbeskyttelsesloven og Skovloven. Men med argumentet om at unges friluftsliv har vidtrækkende betydning for vore samfundsværdier, kan det diskuteres, om ikke også f.eks. lovgivning inden for sociale og kulturelle politikområder samt inden for sundhedspolitikken, bør indeholde friluftspolitiske målsætninger.

Planlæggere og forvaltere

Hjælp med at implementere på tværs af de nævnte politikområder. Det gælder både landskabsforvalteren, socialrådgiveren, skole- og fritidsforvalteren osv. Gør som I allerede gør, og gør det endnu bedre. Fysisk planlægning og forvaltning af landskab og natur i traditionel forstand er i sig selv ikke nogen garanti for, at de unge får det optimale ud af landskab og natur. Det hænger sammen med, at deres egen personlige, sociale og kulturelle bagage er en forudsætning for hver enkelts oplevelse landskab og natur. De skal med andre ord selv, og på baggrund af sig selv, fortolke landskab og natur til noget, som de selv kan bruge i deres hverdagsliv. Men i en vis udstrækning har den fysiske planlægning og forvaltning alligevel noget at byde på. For eksempel: at forbedre mulighederne for nye spændende og udfordrende friluftslivaktiviteter for unge især bynært; at inddrage unge borgere, lokale ungdomsforeninger og myndigheder m.fl. mere direkte i ideudvikling om arealer; at skabe andre, nye naturområder med øje for de unges ønsker; at udvikle og understøtte lokalt samarbejde om aktivitetstilbud til unge på tværs af natur-, miljø-, social-, kultur- og sundhedsmyndigheder; at forbedre adgangen til information om natur- og friluftslivaktiviteter bl.a. ved brug af internettet. Sådanne initiativer kan yderligere udvikles inden for

netværkslignende forpligtigelser på tværs af offentlige politikområder. Hermed kan der skabes grobund for bl.a. nytænkning og »bottom up« processer inden for friluftsområdet.

ENDRINGER OG STABILITET I NORSK UNGDOMS FRILUFTSLIVSUTØVELSE 1970 – 2004

Alf Odden

Stipendiat ved Institutt for idretts- og friluftslivsfag, Høgskolen i Telemark

INNLEDNING

Dette innlegget skal handle norsk ungdoms deltakelse i ulike friluftslivsaktiviteter i tidsrommet 1970 - 2004. Hvilke aktiviteter har blitt mer populære, hvilke aktiviteter driver ungdommen mindre med og hva holder seg noenlunde stabilt. Opp gjennom årene har det blitt samlet inn en enorm mengde data om Nordmenns friluftslivsdeltakelse (Teigland 2000), og jeg skal etter beste evne prøve å trekke ut det viktigste og presentere det for dere.

En god del av dere har hørt meg prate om dette tidligere, og begynner trolig å bli litt lei av å se på de samme figurene med kurver som bare peker nedover. Derfor kan jeg denne gang friste med nye og spennende avsløringer. Statistisk sentralbyrå har akkurat frigitt resultatene fra den siste landsrepresentative friluftslivsundersøkelsen fra 2004¹ så nå skal dere få vite om de siste års trender fortsetter eller om det er noe nytt på gang.

Ellers er det lite nytt i at jeg som en representant for den voksne generasjonen, står og beklager meg over at dagens ungdom ikke gjør som vi gjorde da vi var unge. Eksempler på dette finner vi helt tilbake i antikkens Hellas, i tekster fra Romerriket og i de norrøne kongesagaene. Av litt nyere dato har Fridtjof Nansen bemerket seg ved å klage over at 1920 tallets ungdom foretrakk selskapeligheter og sport framfor lange ensomme skiturer. Og i arbeidet med dette innlegget kom jeg over noe som tyder på at det heller ikke stod så bra til med norsk ungdom i 1950. Den 13 januar i 1950 gikk Einar Bergsland, en sentral skikkelse i Skiforeningen og forfatter av en rekke skibøker, ut i Verdens Gang og uttrykte sin misnøye over Osloungdommens sviktende interesse for skiturer. Alt var bedre for bare 10 år siden, mente Bergsland. Da gikk folk på ski fra byen og opp i Nordmarka, hvor de gikk en lang tur før de stod på ski igjen. Nå tok folk derimot trikken opp til Nordmarka hvor de subbet rundt noen timer før de tok trikken ned igjen. På bakgrunn av dette spår Bergsland Norges undergang som skinasjon og legger skylda for elendigheten på foreldrene. I stedet for å lære ungdommen til å slite på ski, utstyrrer forfengelige foreldre sine barn med rattkjelke og slalomski. Resultatet er at ungdommen blir ”dovne” og ute av stand til å hevde seg i vår nasjonalsport.

For meg var det en tankevekker å lese dette. Selv i 1950 da Norsk friluftsliv var inne i sin sterkeste vekstperiode fant noen noe å klage på. Hvordan var det da med det jeg hadde tenkt å

1

http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0&nvl=true&PLanguage=0&tilside=selectvarval/define.asp&Tabellid=05778&direkte=1

legge fram på Røros, ville mine påstander virke like urimelige i etterkant som de Bergsland kom med i 1950?

Det vil det heldigvis gå mange år før vi får fasiten, men lille historiske gjennomgangen viser oss at vi bør være forsiktige med å tolke all endring som forfall og stille oss som moralsk dommer over generasjonen etter oss.

FRILUFTSLIV PÅ 1970 TALLET

Vi skal starte med å tenke oss tilbake til 1970. Det er 35 år siden nå, men bare 25 år etter krigen sluttet. Det var 10 år siden rasjoneringen av biler opphørte og ennå 5 år til fargefjernsynet kommer. Per Borten var statsminister, men skulle snart overlate den posisjonen til Trygve Bratteli. Den ukentlige arbeidstida er 42.5 timer, og mange arbeider fortsatt eller går på skole på lørdag. Det bor 3.86 millioner mennesker i Norge. Om lag 14% har høyere utdanning, mens hele 53% ikke har skolegang utover grunnskolen. Det er anorakken, fiskestang, kaffekjele, gummistøvler, bergansmeiser, treski, bekssaumsko og bambusstaver som utgjør grunnutrustningen i friluftslivet. Mye av friluftslivet foregår i skogen, særlig knyttet til aktiviteter som fisking og bærplukking eller vanlige turer på ski eller på beina. Dette var også søndagsturens glansperiode hvor hele familien var samlet rundt bålet med matpakke, kaffe, kakao og appelsin så å si hver søndag sommer som vinter. Samtidig var det et yrende båt og badeliv liv langs kysten og fjellfriluftslivet begynte for alvor å gripe om seg. Derimot var det fortsatt langt mellom alpinanleggene².

Min beskrivelse av utviklingstrekkene innen norsk friluftsliv starter i 1970 av en god grunn. Det var i 1970 Statistisk sentralbyrå gjennomførte sin første landsomfattende friluftslivsundersøkelse. Dermed blir det mulig å tallfeste hvor mange av ulike grupper i den norske befolkningen som driver med forskjellige former for friluftsliv. Dette ble den første av i alt 12 slike undersøkelser som gjør det mulig å følge utviklingen helt fram til 2004. Det var også blitt gjennomført nasjonale kartlegginger av friluftslivsdeltakelse på 1950 og 1960 tallet, men her var det mer snakk om oppslutningen om enkelt aktiviteter eller deltakelsen blant enkelte befolkningsgrupper.

Uansett ville ikke 1970 vært et dumt år å starte dersom man ønske å gi en beskrivelse tradisjoner og trender innen norsk friluftsliv. I 1970 begynner effektene av etterkrigstidens velstandsvekst og sosiale utjevning for alvor å synes innen friluftslivet (Frislid 1983, Tordsson 2003). Stadig flere har fått både tid og råd til å dra på tur, og dette gir seg særlig utslag i økt aktivitet blant kvinner og blant medlemmene av arbeiderklassen. Dermed er oppslutningen om friluftsliv i den norske befolkningen trolig høyere enn noen gang tidligere.

DATAGRUNNLAG

Resultatene som blir presentert i dette innlegget er i all hovedsak hentet fra Statistisk sentralbyrås (SSB) undersøkelser. Mellom 1970 og 2004 har SSB stått for til sammen ni landsrepresentative kartlegginger av nordmenns friluftslivsdeltakelse. I denne sammenhengen vil det bli benyttet data fra de to første og de tre siste av disse undersøkelsene.

Opplysninger om friluftslivsdeltakelsen på 1970 tallet vil normalt være hentet fra Ferie og fritidsundersøkelsen 1970 og Friluftslivsundersøkelsen 1974. Den første omfatter til sammen

² Tall fra Norske skiheisers landsforening viser at det fantes 135 skiheiser i 1979 mot 417 i 1989 og 536 i 2004.

2614 respondenter i alderen 16-74 år og 436 respondenter i gruppen 16-24 år. Ettersom ikke alle aktiviteter er kartlagt i 1970 undersøkelsen og enkelte sosiokulturelle variabler mangler i datafilene som finnes hos Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste, bygger enkelte av dataene på 1974 undersøkelsen. Her er det registrert 2255 respondenter hvorav 429 i alderen 16-24 år. For de fleste aktiviteters vedkommende er det kun mindre forskjeller i oppslutningen fra 1970 og 1974 undersøkelsen.

For begge disse undersøkelsene er data samlet inn gjennom en kombinasjon av besøks- og telefonintervjuer³. Opplysninger om de seinere års friluftslivsdeltakelse er hentet fra SSB's Levekårsundersøkelser fra 1997, 2001 og 2004. Her er det samlede antallet respondenter for aldersgruppen 16-74 år henholdsvis 1660, 1865 og 2522, mens antallet respondenter i ungdomsgruppen (16-24 år) er henholdsvis 257, 258 og 343. I de tre levekårsundersøkelsene er opplysninger om friluftslivsdeltakelse samlet inn gjennom et eget postalt spørreskjema⁴.

De kommende resultatene vil bli presentert i form av prosentandeler av befolkningen som har deltatt minst en gang i de ulike aktivitetene i løpet av det siste året. Det er ellers viktig å gjøre oppmerksom på at de oppgitte verdiene ikke er helt nøyaktige. Dersom man opererer med et signifikansnivå på 95% (+/- 2 standardavvik) vil en med et samlet utvalg på 300 ungdommer ha et konfidensintervall på +/- 3.5% for aktiviteter med en oppslutning på 50% og et konfidensintervall på +/- 2.1% for aktiviteter med en oppslutning på 10% eller 90%.

I denne presentasjonen er det ofte aktuelt å sammenlikne to prosenttall som hver for seg er usikre. I denne situasjonen vil ofte usikkerheten på forskjellen mellom tallene være større enn usikkerheten knyttet til hvert enkelt tall. Denne usikkerheten kan beregnes i og med at standardavviket til forskjellen mellom to prosenttall er lik kvadratroten av summen av kvadratene av standardavvikene til enkelttallene. Videre i denne presentasjonen blir vurderinger av om forskjellene i deltakelse mellom to tidspunkt er signifikant eller ikke beregnet ved hjelp av en ordinær Kji kvadrat test.

Når resultatene blir oppgitt som prosent andeler er det også viktig å være klar over at stabil oppslutning i prosentpoeng ikke nødvendigvis betyr stabilitet i antall utøvere. I tidsrommet mellom 1970 og 2004 har folketallet i Norge økt fra 3.7 til 4.6 millioner noe som utgjør en vekst på om lag 25%. Dette innebærer at for en aktivitet hvor oppslutningen er stabil i form av prosent deler har hatt en økning på 25% når det gjelder antall utøvere. Videre betyr dette at den prosentvise reduksjonen i en aktivitet kan være 25% (ikke prosentpoeng) uten at antallet utøvere har gått ned. Dermed vil en aktivitet med en oppslutning på 40% i 1970 måtte ha en oppslutning i 2004 som er under 30% for at det reelle antallet utøvere skal ha blitt mindre.

LANGTIDSTRENDER I NORSK FRILUFTSLIV 1970 - 2004

Vi kan starte denne gjennomgangen med å se på hvilke aktiviteter den voksne delen av befolkningen drev med i 1970, og hvordan dette har endret seg fram til 2004.

³ Grundigere dokumentasjon for disse to undersøkelsene er å finne i Faye og Herrigstad (1986) og Vorkinn et.al (1997).

⁴ Det er utarbeida egne dokumentasjonsrapporter for de tre siste undersøkelsene. Se (Sundvoll & Teigum 1998, Vågane 2002 og Hougen 2005).

Tabell 1. 10 på topp aktiviteter for 1970 og 2004. Hele befolkningen 16-74 år.

10 på topp 1970			10 på topp 2004	
Aktivitet	Deltakelse i %		Aktivitet	Deltakelse i %
1. Fottur	68		1. Fottur	82
2. Skitur	58		2. Badet utendørs	78
3. Fisketur	57		3. Båttur	51
4. Badet utendørs	55		3. Fisketur	51
5. Bær og sopplukking	51		5. Skitur	50
6. Båttur	49		6. Sykkeltur	46
7. Sykkeltur	17		7. Bær og sopplukking	38
8. Skøytetur	7		8. Alpinanlegg	23
9. Jakt	7		9. Jakt	9
10. Alpinanlegg	4		10. Frikjøring	8

For 1970 ser vi at det er 5-6 aktiviteter som dominerer lista med en oppslutning mellom 50 og 70 prosentpoeng. Alle plassene fra 1 – 5 er besatt av enkle og lett tilgjengelige lavkostnadsaktiviteter, mens de litt mer krevende aktivitetene kommer lengre ned på lista. Selv om disse aktivitetene til sammen engasjerer 91% av befolkningen, ser vi også at ingen av aktivitetene har en svært høy oppslutning. Dette kan tolkes som et tegn på at friluftsliv ennå ikke er særlig utbredt innen enkelte befolkningsgrupper og oppslutning på 80-90% derfor er vanskelig å oppnå..

Fram til 2004 har det skjedd en del endringer i aktivitetsmønsteret, men hovedinntrykket er likevel stabilitet. Sett bort fra båtturene er det de enkle og lett tilgjengelige aktiviteter dominerer den øverste delen av liste, mens de mer krevende fortsatt kommer til slutt. Aktivitetene på lista engasjerer nå 95% av befolkningen og de høye tallene for fotturer og utendørs badning tyder på at de fleste befolkningsgrupper nå deltar i friluftslivet. Hovedinntrykket er dermed at oppslutningen om friluftsliv har økt de siste 34 årene selv om det kan spores en viss nedgang i aktiviteter som skiturer, fisketurer og bær og sopplukking.

For alle som er glade i friluftsliv og er bevisst friluftslivets mange positive bidrag, er tallene i tabell 1 gledelig lesning. Friluftslivet står svært sterkt i den norske befolkningen og de tradisjonelle aktivitetene ser fortsatt ut til å dominere aktivitetsmønsteret. Likevel står ikke alt så bra til som en lett kan få inntrykk av. Tallene i tabell 1 representerer gjennomsnittet for den voksne befolkningen mellom 16 og 74 år, og skjuler dermed store forskjeller og svært forskjellige utviklingsretninger mellom ulike befolkningsgrupper. Det største avviket fra gjennomsnittet finner vi innenfor de ulike aldersgruppene. Fra 1970 og fram til i dag har oppslutningen blant eldre utøvere mellom 55 og 74 år økt formidabelt, og det er denne veksten som skaper inntrykket av vekst og stabilitet innenfor de tradisjonelle friluftslivsaktivitetene som vi ser i tabell 1.

I de yngre aldersgruppene er imidlertid utviklingen en helt annen. Både når det gjelder ungdomsgruppa (16-24 år), som vi skal se nærmere på og gruppa unge voksne (25-34 år), har nedgangen i oppslutningen om enkelte tradisjonelle friluftslivsaktiviteter vært så omfattende at vi kan snakke om en rekrutteringssvikt.

Tabell 2. Ti på topp aktiviteter i 1970 og 2004. Ungdom 16-24 år.

10 på topp 1970		10 på topp 2004	
Aktivitet	Deltakelse i %	Aktivitet	Deltakelse i %
1. Fottur	84	1. Badet utendørs	91
1. Badet utendørs	84	2. Fottur	79
3. Skitur	82	3. Båttur	61
4. Båttur	71	4. Fisketur	51
5. Fisketur	71	5. Alpinanlegg	50
6. Bær og sopplukking	41	6. Sykkeltur	47
7. Sykkeltur	30	7. Skitur	44
8. Skøyttetur*	25	8. Frikjøring	29
9. Alpinanlegg*	13	9. Bær og sopplukking	25
10. Jakt	9	10. Riding	10
		10. Fjellklatring	10

* tall fra SSB 1974 ettersom opplysninger om disse aktivitetene mangler i 1970 undersøkelsen

Som vi ser av tabell 2 er oppslutningen om de enkle turaktivitetene svært høy blant ungdommen i 1970. Til sammen fem av disse aktivitetene har en oppslutning på over 70 prosentpoeng, mens deltakelsen i mer krevende aktiviteter er langt lågere. I alt beskjefteger 99% av ungdommen seg med en eller annen form for tradisjonelt friluftsliv. Aldri noen gang, verken før eller seinere, har ungdommens oppslutning om det tradisjonelle turfriluftslivet vært så høy i Norge. Fra midten av 1970 tallet begynner kurvene å peke nedover og fra midten av 1980 tallet begynner aktivitetsmønsteret for alvor å endre seg (Odden 2004). Oppslutningen om de fleste aktivitetene øverst på lista synker, mens aktivitetene lengre ned får økt oppslutning. Samtidig kommer etter hvert også nye aktiviteter til.

Dersom vi ser på dagens oppslutning blant ungdommen er det mange påfallende endringer. Riktig nok er det ingen store endringer på toppen av lista. De enkle og lett tilgjengelige aktivitetene bading og fotturer ligger fortsatt øverst og oppslutningen virker å være relativt stabil. Imidlertid har oppslutningen om skiturer blitt nær halvert og oppslutningen om fisketurer og bærplukking er kraftig redusert. Derimot har aktiviteter som bruk av alpinanlegg, sykkelturer og frikjøring hatt en kraftig vekst. Mye av det enkle og naturnære friluftslivet har dermed måtte vike plassen for et mer aktivitetsbasert og utstyrskrevenende friluftsliv. Den totale oppslutningen om tradisjonelt friluftsliv har også gått noe ned fra 99% i 1970 til 88% i 2004. Mens oppslutningen om alle former for friluftsliv har gått ned fra 99% til 97%. Denne utviklingen blir ennå tydeligere dersom en tar en nærmere kikk på langtidstrendene og sammenholder deltakelsen i enkeltaktiviteter for 1970 og 2004 (tabell 3).

Tabell 3. Endringer i ungdommens deltakelse i ulike friluftslivsaktiviteter 1970 - 2004

Aktivitet	1970	2004	Differanse	Signifikans
Fotturer i alt	84	79	-5	* ($X^2=5.25$, $df=1$, $p=0.022$)
Lang dagstur	57	43	-14	*** ($X^2=20.63$, $df=1$, $p=0.000$)
Kort fottur	81	72	-9	** ($X^2=11.72$, $df=1$, $p=0.001$)
Skiturer i alt	82	44	-38	*** ($X^2=14.82$, $df=1$, $p=0.000$)
Bær og sopplukking	41	25	-16	*** ($X^2=14.82$, $df=1$, $p=0.000$)
Fisketur i alt	71	51	-20	*** ($X^2=44.55$, $df=1$, $p=0.000$)
Jaktturer i alt	9	7	-2	n.s ($X^2=1.01$, $df=1$, $p=3.15$)
Båttur i alt	72	61	-11	*** ($X^2=12.46$, $df=1$, $p=0.000$)
Motor eller seilbåt	49	51	+2	n.s ($X^2=1.76$, $df=1$, $p=0.185$)
Rodd eller padlet	51	30	-21	*** ($X^2=15.17$, $df=1$, $p=0.000$)
Skøytetur	25	13	-12	*** ($X^2=25.38$, $df=1$, $p=0.000$)
Alpinanlegg	13	48	+35	*** ($X^2=145.75$, $df=1$, $p=0.000$)
Sykkeltur i natur	30	46	+16	*** ($X^2=30.27$, $df=1$, $p=0.000$)
Ridetur	8	11	+3	n.s ($X^2=2.96$, $df=1$, $p=0.085$)
Fjellklatring	3	10	+7	*** ($X^2=13.90$, $df=1$, $p=0.000$)
Badet utendørs	84	91	+7	*** ($X^2=14.21$, $df=1$, $p=0.000$)

Fotturene har en svært høy oppslutning på begge målingene. Nedgangen på 5 prosentpoeng er imidlertid signifikant og indikerer at oppslutningen er noe lågere nå enn for 34 år siden. Nedgangen synes å være særlig stor for de lengre fotturene, mens de korte fotturene holder noe bedre stand.

Skiturene har som nevnt en svært sterk nedgang på til sammen 38 prosentpoeng. Også her er nedgangen størst for de lengre turene. Når det gjelder skiturene skyldes noe av nedgangen helt klart de varme vintrene med dårlig skiføre i Sør Norge. Imidlertid er nedgangen i skiturene også markert før de dårlige vintrene kommer for fullt på slutten av 1980 tallet. Dette innebærer at vi også må lete etter andre forklaringer på hvorfor norsk ungdom legger bortoverskiene på hylla.

Bær og sopplukking har aldri vært noen favoritt aktivitet blant ungdom, men nedgangen fra 1970 er likevel betydelig. Denne aktiviteten har imidlertid sin største utbredelse i 1979 hvor den samla oppslutningen ligger på 45%, fordelt på bærplukking med 40% og sopplukking med 10%. Dette innebærer at all nedgangen har kommet innenfor bærplukkingen, men oppslutningen om sopplukking faktisk har økt.

Oppslutningen om fisketurer har gått litt opp og ned siden 1970 tallet, men hovedtendensen er en klar nedgang. Nedgangen er også klart signifikant for de to underaktivitetene fiske i sjøen og innlandsfiske.

Det er også registrert en liten nedgang i ungdommens deltakelse i jakt, men denne er ikke signifikant. Alt tyder derfor på at oppslutningen om jakt har vært relativt stabil de siste 34 årene.

Oppslutningen om båtturer har også gått ned. Reduksjonen er mindre enn for mange av de andre aktivitetene, men den er likevel signifikant. Ellers er det vert å legge merke til at turer med motorbåter og seilbåter faktisk har økt en tanke, mens ro og padleturene har gått kraftig ned.

Bruk av alpinanlegg er den aktiviteten som har hatt den sterkeste veksten siden 1970 tallet. Fra å være en relativt liten aktivitet har den nå vokst til å omfatte halvparten av norsk ungdom. En vekst som helt klart har sammenheng med det økende antallet alpinanlegg.

Sykkelturene har også gjennomgått en betydelig vekst. I 1974 var 30% av ungdommen på sykkelstur, mens dette har økt til nærmere 50% 30 år seinere. Veksten tar for alvor av mot slutten av 1980 tallet og faller i stor grad sammen med introduksjonen av off road sykkel.

Utendørs bading var den største frilftsaktiviteten både i 1970 og i 2004. Veksten på 7 prosentpoeng er også signifikant og innebærer at bading er mer populært enn noen gang.

KORTTIDSTRENDER I NORSK FRILUFTSLIV 1997/2001 - 2004

Vi skal nå forlate de langsiktige utviklingstrekkene for en stund og ta en kikk på utviklingen de siste årene. Et interessant spørsmål er da om hovedtrekkene i utviklingen er den samme eller om nye utviklingstrekk har begynt å gjøre seg gjeldene.

Tabell 4. Endringer i ungdommens deltakelse i ulike friluftslivsaktiviteter 1997/2001 - 2004

Aktivitet	1997	2004	Differanse	Signifikans
Fotturer i alt	83	79	-4	n.s (X ² =1.46, df=1, p=0.227)
Fotturer i skogen	71	71	0	n.s
Fotturer på fjellet	54	49	-5	n.s (X ² =1.74, df=1, p=0.188)
Overnattingstur til fots	15	27	+12	*** (X ² =14.82, df=1, p=0.000)
Skiturer i alt	49	44	-5	n.s (X ² =1.74, df=1, p=0.187)
Skiturer i skogen	30	24	-6	n.s (X ² =3.17, df=1, p=0.075)
Skiturer på fjellet	37	32	-5	n.s (X ² =2.82, df=1, p=0.092)
Overnattingstur på ski	7	11	+4	n.s (X ² =2.80, df=1, p=0.092)
Bær og sopplukking	31	25	-6	* (X ² =3.74, df=1, p=0.050)
Bærtur	28	20	-8	** (X ² =6.36, df=1, p=0.012)
Sopptur	10	11	+1	n.s (X ² =0.57, df=1, p=0.450)
Fisketur i alt	56	51	-5	n.s (X ² =1.90, df=1, p=0.169)
Jaktturer i alt	7	7	0	n.s
Båttur i alt	64	61	-3	n.s (X ² =0.70, df=1, p=0.403)
Sykkeltur i natur	40	46	+6	n.s (X ² =3.33, df=1, p=0.073)
Badet utendørs	85	91	+6	** (X ² =7.21, df=1, p=0.07)

(Tabell 4 forsetter.)

Aktivitet	2001	2004	Differanse	Signifikans
Kjørt i alpinanlegg	48.0	50.0	+2.0	n.s ($X^2=0.26$, $df=1$, $p=0.613$)
Frikjøring i alt	22.1	29.2	+7.1	* ($X^2=3.80$, $df=1$, $p=0.050$)
Frikjøring ved anlegg	19.8	25.4	+5.6	n.s ($X^2=2.61$, $df=1$, $p=0.106$)
Frikjøring i fjellet	9.3	13.4	+ 4.1	n.s ($X^2=2.42$, $df=1$, $p=0.120$)
Skiseiling	<1	<1	0	n.s
Terrensykling	14.7	8.5	-6.2	** ($X^2=5.85$, $df=1$, $p=0.016$)
Fjellklatring	7.0	9.9	+2.9	n.s ($X^2=1.61$, $df=1$, $p=0.205$)
Brevandring	2.3	3.5	+1.2	n.s ($X^2=0.69$, $df=1$, $p=0.404$)
Juvvandring	3.1	5.2	+2.1	n.s ($X^2=1.64$, $df=1$, $p=0.200$)
Rafting	4.7	6.1	+1.4	n.s ($X^2=0.61$, $df=1$, $p=0.433$)
Elvepadling	4.3	2.9	-1.4	n.s ($X^2=0.79$, $df=1$, $p=0.373$)
Nyere aktiviteter	34.1	36.4	+2.3	n.s ($X^2=0.35$, $df=1$, $p=0.554$)

Som vi så av langtidstrendene hadde fotturene mistet noe oppslutning siden 1970 tallet, og som det går fram av tabell 4 ser det meste av nedgangen i aktiviteten ut til å ha kommet de siste sju årene. Nedgangen mellom 1997 og 2004 er ikke signifikant, men tall fra Ung i Norge undersøkelsene (Krange & Strandbu 2004, Øya & Strandbu 2004) tyder på at oppslutningen om fotturer er på full fart nedover blant de litt yngre ungdommene⁵. Vi kan derfor forvente at den framtidige oppslutningen om fotturer vil bli lågere enn den er i dag. Det er imidlertid en form for fotturer som er i vekst. Fotturer som krever overnatting har gjennomgått en betydelig og signifikant økning fra 15 til 27 prosentpoeng de siste årene.

Skiturene er den aktiviteten som har hatt størst nedgang siden 1970 og mye tyder på at nedgangen bare fortsetter. I 2004 var oppslutningen på 44%, noe som er en nedgang på 5 prosentpoeng siden 1997. Denne nedgangen er ikke signifikant, men alt tyder likevel på at norsk ungdom stadig går mindre på ski. Det er imidlertid en form for skiturer som ser ut til å vokse. Akkurat som for fotturer ser deltakelsen i overnattingsturer ut til å være på veg opp. Den generelle nedgangen i skitur aktiviteten de siste årene blir også bekreftet av Ung i Norge undersøkelsene⁶.

Sammen med skiturer og fisketurer er bær og sopp plukking den aktiviteten med den sterkeste reduksjonen i oppslutning siden 1970 tallet. Deltakelsen fortsetter også å falle med en signifikant nedgang på 6 prosentpoeng siden 1997. Denne generelle nedgangen skjuler imidlertid betydelige forskjeller mellom underaktivitetene bærplukking og sopplukking. For mens nedgangen for bærplukking er på 8 prosentpoeng øker oppslutningen om sopplukking med 1 prosentpoeng. Også nedgangen i denne aktiviteten fanges opp av Ung i Norge undersøkelsene⁷.

Nedgangen i fisketurene har vært betydelig siden 1970 tallet og nedgangen ser ut til å fortsette. Reduksjonen mellom 1997 og 2004 er på hele 5 prosentpoeng og selv om nedgangen ikke er signifikant tyder mye på at den negative utviklingen fortsetter. Det er imidlertid et visst håp om at denne negative tendensen kan snu som en følge av bortfallet av fisketrygde avgiften i 2001 og åpningen for fritt fiske for ungdom under 16 år i 2002. Begge disse

⁵ Oppslutningen om fotturer i skog og mark blant ungdom i alderen 13-19 år var 78% i 1992 mot 56% i 2002

⁶ Oppslutningen om skiturer i skog og mark blant ungdom i alderen 13-19 år var 56% i 1992 mot 45% i 2002

⁷ Oppslutningen om bær og soppturer blant ungdom i alderen 13-19 år var 42% i 1992 mot 30% i 2002

tiltakene burde lette tilgangen til fiske og gledelig nok har oppslutningen om fiske kun gått ned fra 52% i 2001 til 51% i 2004. Ung i Norge undersøkelsene fanger også opp denne nedgangen i fiske aktiviteten⁸.

Jakt er en tradisjonsrik aktivitet hvor aktiviteten har vært relativt stabil. Ungdommens deltakelse reduseres riktig nok fra 9 til 7 prosentpoeng mellom 1970 og 1997, men den har vært uforandret de siste 7 årene.

Det har også vært en liten og ikke signifikant reduksjon i oppslutningen om båtturer mellom 1997 og 2004. Dette tyder likevel på at nedgangen i denne aktiviteten fortsetter.

Sykkelturer i naturomgivelser har også gjennomgått en kraftig vekst de siste 30 årene og mye tyder på at denne aktiviteten stadig omfatter en større del av ungdommen. Selv om veksten på 7 prosentpoeng mellom 1997 og 2004 så vidt ikke er signifikant, tyder likevel alt på at på at veksten er reell.

Når det gjelder utendørs bading er denne aktiviteten fortsatt i vekst mellom 1997 og 2004. Økningen på 6 prosentpoeng er signifikant og innebærer at det meste av veksten i denne aktiviteten har funnet sted de siste sju årene. En oppslutning på 91% er imidlertid svært høgt slik at det er vanskelig å tenke seg at denne aktiviteten vil vokse ytterligere. Selv om bading er en forsiktig form for friluftsliv er det svært gledelig at så mange tar del i badelivets gleder.

Kjøring i alpinanlegg har hatt en formidabel vekst siden 1970 tallet. Etter en topp i oppslutningen tidlig på 1990 tallet ser deltakelsen nå ut til å ha stabilisert seg rundt 50%. Mellom 2001 og 2004 øker oppslutningen med 2 prosentpoeng, men denne økningen er ikke signifikant.

Frikjøring på ski og snøbrett er en aktivitet som knapt nok eksisterte på 1970 tallet, men som nå omfatter nær 30% av ungdommen. Ettersom mye av denne aktiviteten skjer i tilknytning til alpinanleggene er veksten i antall alpinanlegg en viktig forutsetning for denne veksten. En god del av frikjøringen foregår også i fjellet uavhengig av alpinanleggene. Imidlertid har de fleste av disse utøverne øvet opp ski og brett ferdighetene i alpinanleggene så det er trolig riktig å se veksten i begge frikjøringsaktiviteten i lyset av det som har skjedd i alpinanleggene. Begge disse formene for frikjøring har hatt en markert vekst på 4-5 prosent poeng siden 2001. Selv om denne økningen hver for seg ikke er signifikant, er veksten i den samla frikjøringsaktiviteten på 7 prosentpoeng så vidt signifikant. Dette tyder på at frikjøring er en aktivitet som er i fortsatt vekst.

Fjellklatring er også en aktivitet i vekst. Vi har ikke tall for oppslutningen på 1970 tallet, men i 1987 oppgir 3% av ungdommen at de utøver denne aktiviteten. I 2001 er oppslutningen vokst til 7% og videre til 10% i 2004. Selv om økningen siden 2001 ikke er signifikant er det mye som tyder på at fjellklatring fortsatt er en aktivitet i fortsatt vekst.

I undersøkelsene fra 2001 og 2004 ble også deltakelsen i en rekke andre nye former for friluftsliv kartlagt. De fleste av disse aktivitetene er relativt krevende sett i forholdt til både fysikk, tekniske ferdigheter og behov for spesialisert og ofte dyrt utstyr. Den største av disse aktivitetene er terrengsykling som har en oppslutning på 8.5% i 2004. Noe som representerer en nedgang på hele 6 prosentpoeng fra 2001. Jeg stiller meg imidlertid svært tvilende til at

⁸ Oppslutningen om fisketurer blant ungdom i alderen 13-19 år var 67% i 1992 mot 44% i 2002

dette er riktig. Interessen for terrengsykling virker å være større enn noen gang. Dette gjenspeiler seg blant annet i salget av sykler og den formidable interessen for å delta i Birkebeinerrittet. Ettersom det er 2004 undersøkelsen som har det største nettoutvalget og det minste frafallet må vi feste størst lit til resultatene fra denne. Undersøkelsen fra 2001 har også et par andre "rare" resultater så sannsynligvis er deltakelsen satt for høgt i 2001.

De andre aktivitetene har en oppslutning fra 3 – 6% og så å si alle aktivitetene virker å være i vekst selv om økningen i oppslutning ikke er signifikant i noen av tilfellene.

Ved å slå sammen deltakelsen i frikjøring, fjellklatring og disse mindre aktivitetene kan vi få et inntrykk av ungdommens samlede involvering i disse nye formene for friluftsliv. Vi har ikke noe sammenlikningsgrunnlag bakover i tid, med det skal svært mye til at oppslutningen oversteg 10% på midten av 1980 tallet eller at den nådde opp mot 5% i 1970. Når vi kommer fram til 2001 er imidlertid den samla oppslutningen på hele 34% og tre år seinere er den oppe i 36%. I henhold til det som tidligere ble sagt om terrengsykling er tallet for den samla oppslutningen i 2001 trolig noe for høgt slik at veksten de siste tre årene trolig er større enn det som framgår av tabellen.

Denne gjennomgangen har vist at korttidstrendene i all hovedsak synes å representere en forlengelse av utviklingen som ble beskrevet gjennom langtidstrendene. Et viktig unntak er imidlertid fotturene hvor det meste av nedgangen har kommet de siste sju årene.

UTVIKLINGEN BLANT ULIKE SOSIODEMOGRAFISKE GRUPPER

Før vi går i gang med å sammenfatte og tolke de utviklingstrekkene vi nå har sett på så langt, skal vi så vidt innom hvordan disse generelle trendene arter seg for noen spesielle grupper ungdom. Her kommer vi til å se på forholdet mellom menn og kvinner, by og land og ulike utdanningsgrupper. Dette blir gjort fordi utviklingen for disse gruppene kan inngå som en viktig del av forklaringene på endringene av det samlede aktivitetsmønsteret.

Jeg skal ikke gå inn på utviklingen på dette området for alle aktivitetene, men vil bruke utviklingen innenfor utendørs bading, fiske og sykkelturner som eksempler.

Tallene er hentet fra undersøkelsen i 1974 i stedet for 1970 fordi tilgjengelige datafiler fra 1970 mangler enkelte sentrale variabler.

Som det går fram av tabellen representerer utendørs bading og sykkelturner det typiske mønsteret fra 1970 tallet med at menn er mer aktive enn kvinner, at aktiviteten er større i byene enn på bygda og at deltakelsen øker med økende utdanningsnivå. Unntaket er fisketurer hvor forskjellene mellom menn og kvinner er svært store og oppslutningen i spredt bygde strøk er like stor som i de store byene, samt at de med høy utdanning er minst aktive. Fram mot 2004 skjer det imidlertid store endringer, og utjevning er det sentrale stikkordet. For utendørs bading og sykkelturner øker oppslutningen blant kvinner, ungdom bosatt i spredt bygde strøk og ungdom med lite utdanning mer enn den gjør for de andre gruppene. Dermed blir forskjellene i 2004 blir langt mindre enn de var i 1974. For fiske hvor oppslutningen er avtakene, er nedgangen minst blant kvinner og ungdom på bygda slik at disse gruppene posisjon styrkes også i denne aktiviteten.

Tabell 5. Oppslutning om aktivitetene utendørs bading, fisketurer og sykkelturner i 1974 og 2004 for ulike sosiodemografiske grupper. Ungdom 16-24 år.

	Utendørs bading			Fisketur			Sykkeltur		
	1974	2004	Diff.	1974	2004	Diff.	1974	2004	Diff.
Mann	83	89	+6	87	52	-35	31	44	+13
Kvinne	79	93	+14	57	50	-7	29	50	+21
Spredt bygd strøk	74	89	+15	76	55	-22	26	47	+21
Tettbygd strøk	85	90	+5	71	50	-31	32	43	+11
Stor by	84	93	+9	74	50	-24	33	53	+20
Grunnskole*	58	85	+27	67	61	-6	15	54	+39
Videregående skole	74	83	+9	66	50	-16	22	45	+23
Høgskole/Universitet	77	91	+14	58	57	-1	22	51	+29

* Tallene for utdanningsgruppene gjelder for aldersgruppa 25-34 år ettersom langt fra alle i aldersgruppa 16-24 år har rukket å komme i gang med en eventuell høyere utdanning

Selv om utviklingen som er skissert i tabell 5 er en gjennomgående trend for de fleste aktivitetene er det også viktig unntak. Dette gjelder særlig de nyere aktivitetene hvor forskjellene mellom de ulike sosio demografiske gruppene er svært tydelige.

Tabell 6. Oppslutning om Nyere aktiviteter* i 2004 blant ulike sosio demografiske grupper

Sosial gruppe	2004	Signifikans
Mann	45	
Kvinne	25	
		*** ($X^2=32.26$, $df=1$, $p=0.000$)
Spredt bygd	30	
Tettbygd	32	
Stor by	46	
		*** ($X^2=12.80$, $df=2$, $p=0.002$)
Grunnskole	22	
Videregående skole	17	
Høgskole/Universitet	32	
		*** ($X^2=22.91$, $df=2$, $p=0.000$)

* med Nyere aktiviteter siktes det til frikjøringsaktiviteter, klatreaktiviteter, padleaktiviteter og terrengsykling

Som det går fram av tabell 6 er det markerte og statistisk signifikante forskjeller mellom kjønnene, bostedsgruppene og utdanningsgruppene. Unge menn er klart mer aktive enn unge kvinner, ungdom bosatt i de store byene deltar i større grad enn ungdom bosatt på mindre steder og unge voksne med høyere utdanning er mer aktive enn de med mindre skolegang.

STABILITET OG ENDRING I UNGDOMMENS FRILUFTS- LIVSDELTAKEELSE

Dersom vi gjør et forsøk på å sammenfatte både langtids og korttidstrendene, kommer det tilsyne et svært sammensatt bilde av norsk ungdoms friluftslivsdeltakelse.

Et iøynefallende hovedtrekk er imidlertid en modernisering av aktivitetsmønsteret hvor flere tradisjonelle aktiviteter mister oppslutning, mens nyere aktiviteter er i vekst.

Stabilitet er nok en betegnelse som passer mye bedre for hele befolkningens aktivitetsmønster enn det gjør for ungdommens. Imidlertid kan noen få vidt utbredte aktiviteter framvise en høy grad av stabilitet, slik at oppslutningen om tradisjonelle aktiviteter i sum ikke har den sterke nedgangen som mange av enkeltaktivitetene.

Stabilitet

Vi kan starte med å se nærmere på de stabile trekkene ved aktivitetsmønsteret før vi går nærmere inn på utviklingstrekkene som indikerer en endring.

Stabiliteten representeres i første rekke ved de store aktivitetene fotturer og utendørs bading, samt en del mindre aktiviteter som jakt og riding. Når såpass store aktiviteter som de to førstnevnte ikke endrer seg nevneverdig, vil dette i seg selv bidra til et inntrykk av stabilitet. Både bading og fotturer er lett tilgjengelige og lite kostnadskrevende aktiviteter slik at mye ligger til rette for en stabil og høy deltakelse. Samtidig har de også opprettholdt sin sterke stilling gjennom å være aktiviteter som er attraktive for kvinner. Bading og fotturer har dermed fått særlig dra hjelp av den generelle trenden med at kvinner blir mer og mer inkludert i friluftslivet. Økt deltakelse blant kvinner i denne type aktiviteter er ellers et vanlig trekk i flere land og ikke spesielt for Norge (Henderson 1999).

Et annet trekk som bidrar til stabilitet er at ennå en gruppe med relativt låg deltakelse i 1970 åra nå styrker sin oppslutning. Ungdom bosatt i spredt bygde strøk har i løpet av de siste 35 årene opparbeidet seg en interesse for friluftsliv som ikke lengre står tilbake for det vi finner blant ungdom i byene. At denne gruppen ungdom øker sin deltakelse har også bidratt til at oppslutningen bading og fotturer har holdt seg oppe.

Endring

Som tidligere nevnt er det endringene som er det mest iøynefallende når man ser på utviklingen i aktivitetsmønsteret. I det følgende skal jeg gå nærmere inn på disse endringene og forsøke å skille ut de viktigste utviklingstrekkene.

For det første har aktivitetsmønsteret har blitt mer mangfoldig i og med at en del nye aktiviteter har kommet til. Dette handler i første rekke om frikjøringsaktivitetene, men også en rekke mindre aktiviteter som rafting, elvepadling, juving, kiting, bølgesurfing og terrengsykling. Dette er alle aktiviteter som enten ikke eksisterte eller som hadde svært liten oppslutning da friluftslivsundersøkelsene ble satt i gang i 1970.

Til dette hører også en spesialisering av aktivitetsmønsteret. Dette skjer gjennom at mange av disse nye aktivitetene er spesialiserte med hensyn til ferdigheter og utstyr, men også ved at flere av de gamle og trauste aktivitetene får spesialiserte avleggere. Fotturene omfatter nå alt fra stavgang (Nordic walking) til spesialiserte topturer hvor målet er å samle topper etter bestemte kriterier.

Med i dette bildet hører også den tydelige veksten i fot og skiturer som innebærer overnatting. Dette er mer krevende former for turer enn de vanlige dagsturene og kan være nok en indikasjon på at gruppe unge velger former for friluftsliv som krever sterkere involvering

Fornyelsen av aktivitetsmønsteret har selvsagt skjedd gjennom oppkomsten av de helt nye aktivitetene, men den mest synlige fornyelsen har skjedd gjennom at aktiviteter som var små på 1970 tallet har vokst seg store. Sykkelturer er eksempler på eldre aktiviteter som har fått sterkt fornyet aktualitet, mens bruk av alpinanlegg er en langt nyere aktivitet som her gjennomgått en svært sterk vekst de siste 30 årene.

Samtidig bærer endringene i aktivitetsmønsteret preg av en mer makelig og mindre fysisk krevende friluftsliv. Det er deltakelsen i de lange fotturene og skiturene som reduseres mest. Det er bading som er den klart mest utbredte aktiviteten. Det er ro og padleturene som reduseres og ikke turene med motorbåt. Det er turskiene som støver ned på loftet, mens det er alpinksia og snøbrettene som er nypreparerte og i flittig bruk. Til dette høre også et økende fokus på bevegelsen og mindre vektlegging av turen som helhet. Innen enkelte av disse nye aktivitetene foregår det også en utvikling som fjerner dem fra friluftslivet og bringer de nærmere idretten. En av drivkreftene i dette er det økte fokuset på bevegelsen som reduserer naturen til en kulisser eller fjerner den fullstendig. Eksempler på det første er jibbing og ulike hoppaktiviteter på ski og snowboard, samt bruk av ferdigsikrete klatrefelt. Innendørs klatrevegger er et eksempel på det siste.

Innen disse nye aktivitetene ser vi også en tendens til det vi kan kalle økt selvsentring. Det fokuseres i økende grad på egne prestasjoner og ferdigheter samt utbyttet for den enkelte. Her tenkes det både på sterke opplevelser, gjerne beskrevet som "kick" eller "rush", og friluftslivsaktivitetens funksjon som identitetsmarkør (Tordsson 2003). Samtidig virker tanker om friluftslivets funksjon som en vegviser til en mer bærekraftig samfunnsutvikling å være på tilbaketog. Disse trendene er også en bevegelse bort fra naturkontakten som er en helt sentral del av friluftslivet. Det kan også diskuteres om aktiviteter på overfylte badestrender, i store motorbåter eller i alpinanleggene overhode kan kalles friluftsliv.

Alt dette bidrar til at aktivitetsmønsteret avtradisjoniseres gjennom at oppslutningen om flere aktiviteter som er sentrale bærere av den norske friluftslivstradisjonen går sterkt tilbake. Oppslutningen om skiturer er nesten halvert på 34 år, mens oppslutningen om fisketurer og bærplukking reduseres med 15-20 prosentpoeng. Selv om deltakelsen i fotturer og jakt holder seg noenlunde oppe hindrer ikke dette at den samla oppslutningen om tradisjonelle aktiviteter reduseres fra 97% til 88% mellom 1974 og 2004. Ut fra resultatene fra Ung i Norge undersøkelsene er det også mye som tyder på at vi kan forvente en ytterligere reduksjon i deltakelsen i de tradisjonelle aktivitetene de kommende årene.

Det skjer også en nyetablering av sosiale skillelinjer i aktivitetsmønsteret. Oppkomsten av de nyere aktivitetene gjeninnfører forskjellene mellom menn og kvinner og mellom by og land, som var i ferd med å forsvinne i mange av de andre aktivitetene.

Demokratiserings og differensieringsprosesser

De tendensene til stabilitet som vi ser i aktivitetsmønsteret blir båret fram av en prosess som vi kan kalle en alminneliggjøring eller demokratisering (Lamprecht & Stamm 1996) av friluftslivet. Utover 1970 tallet medfører den generelle velstandsveksten, økningen i tilgjengelig fritid, utjevningen mellom kjønnene og nedbyggingen av kulturelle sperrer, at

større befolkningsgrupper får anledning til å utøve friluftsliv. Når det gjelder norsk ungdom er dette særlig tydelig blant kvinner og ungdom i spredt bygde strøk. At flere sosiale grupper tar opp friluftslivet for fullt vil dermed kunne bidra til å bremse effekten av en eventuell nedgang i andre grupper og dermed fungere stabiliserende.

Effekten av demokratiseringsprosessene er langt tydeligere i hele befolkningen enn blant bare ungdommen. Dette skyldes ikke minst at eldre mennesker er den sosiale gruppen med størst økning i friluftslivsdeltakelsen.

Et annet forhold som er med på å stabilisere aktivitetsmønsteret er den grunnleggende sosialiseringen til friluftsliv som mange norske barn og unge får gjennom oppveksten. Mye nasjonal og internasjonal forskning viser at tidligere erfaring fra en fritidsaktivitet har stor betydning for om dette er et aktuelt handlingsvalg i ungdomsårene (Kelly 1977, Iso-Ahola et al 1994, Scott & Willits 1998). Dermed vil en vedvarende grunnsosialisering på et høgt nivå kunne fungere som en viktig forutsetning for en høy og stabil deltakelse blant ungdom. Det er selvfølgelig ingen automatikk i at en ungdom som har vokst opp med skitur vil fortsette å gå på ski, men sjansen for at dette skjer er langt større enn om erfaringsgrunnlaget fra oppveksten er tynt.

På samme måte som en vedvarende grunnsosialisering vil virke stabiliserende på aktivitetsmønsteret vil en svikt i grunnsosialiseringen kunne åpne for endringer i oppslutningen om en aktivitet. Når en ungdomsgenerasjons deltakelse i en aktivitet blir redusert med 20-30 prosentpoeng er det stor fare for at mange av disse heller ikke utøver aktiviteten når de selv blir foreldre. Dermed vil det vokse opp en ny generasjon med ennå svakere forankring i denne aktiviteten. Vi vil dermed være inne i en nedadgående spiral hvor oppslutningen vil bli stadig mindre. Det er selvsagt lov å håpe at de som er unge i dag vil vende tilbake til barndommens fiske, ski og bærturer når de selv får barn, men så langt har jeg funnet få eksempler på at en kohort deltar mer i en aktivitet som voksne enn de gjorde som ungdom.

Endringene i aktivitetsmønsteret blant ungdom kan betraktes som et resultat av en rekke differensieringsprosesser (Lamprecht & Stamm 1996). Den påfallende enheten fra 1970 tallet har blitt erstattet av et langt mer oppsplittet og spesialisert aktivitetsmønster, hvor det i tillegg er de nye aktivitetene som bidrar sterkest til en sosial differensiering.

Samtidig blir også effekten av differensieringsprosessene forsterket av en del strukturelle forhold. Fra 1971 til 2000 økte norsk ungdoms disponible fritid fra 5 timer og 50 minutter en gjennomsnittsdag til 6 timer og 58 minutter. Samtidig bli tiden brukt på idrett og friluftsliv redusert fra 39 minutter til 34 minutter. Denne nedgangen skyldes mest trolig økt konkurranse fra andre fritidsaktiviteter for eksempel økte tidsbruken på TV-seing fra 48 minutter i 1971 til 1 time og 39 minutter i 2000.

Vi har med andre ord hatt en utvikling hvor friluftslivet taper konkurransen med andre fritidsaktiviteter. I tillegg skal den reduserte tiden ungdommen bruker på friluftsliv fordeles på et økende antall tilgjengelige aktiviteter. Dette medfører et økt konkurranseforhold mellom aktivitetene hvor det nærmest blir automatikk i at noen må tape oppslutning dersom andre blir prioritert. Konkurranse forholdene blir også ytterligere skjerpet ved at mange av de nye aktivitetene er sterkt spesialiserte og dermed krever en omfattende tidsbruk for å oppnå et akseptabelt ferdighetsnivå.

DISKUSJON

Avslutningsvis skal vi se litt nærmere på hva som kan være drivkreftene bak norsk ungdoms bevegelse bort fra det tradisjonelle friluftslivet over mot de nyere aktivitetene. Vi har så langt ikke sagt noe om hvorfor disse nye aktivitetene oppstår. Nå er det i og for seg ikke noe nytt at aktiviteter splittes opp og spesialiseres noe som utviklingen innen skiaktivitetene er et godt eksempel på, men det er liten tvil at denne utviklingen har vært særlig sterk de siste 30 årene.

En sentral forutsetning er den økonomiske utviklingen som har skapt en svært kjøpesterk ungdomsgruppe. Dette har igjen medført at sterke kommersielle krefter har blitt knyttet til ungdommens fritidsinteresser. Innenfor friluftslivet er dette først og fremst knyttet til utstyrsmarkedet hvor utviklingen av nytt materiell har skapt grunnlaget for nye aktiviteter. Selv om kommersielle interesser er en viktig forutsetning for at ulike innovatørers prototyper kan bli gjort tilgjengelig for brede ungdomsgrupper, er dette neppe hele forklaringen på hvorfor telemarksskiene, snøbrettet og terrengsykkelen har fått såpass stor utbredelse. Nytt materiell skaper også nye utfoldelsesmuligheter som gir nye former for opplevelser. Selv om det alltid har vært moro å kjøre på ski i fjellet er det liten tvil om at om at høge støvler sammen med korte, brede ski med stor innsving gir en kvalitativt bedre følelse av skiglede og mestring enn det du fikk med det gamle utstyret.

Til dette hører også en utbygging av infrastrukturen. Å kjøre på ski og snøbrett i fjellet er fullt mulig, men aktiviteten blir atskillig lettere tilgjengelig med et alpinanlegg i nærheten. Flere alpinanlegg vil dermed føre til at flere kjøper denne type utstyr samtidig som alpinanleggene er god butikk i seg selv.

Tilgangen til nye og attraktive opplevelser som utviklingen av nytt materiell gir kan fungere som en forklaring i seg selv. En skal imidlertid heller ikke se bort fra at ungdommens bevegelse fra det tradisjonelle friluftslivet over mot disse nye aktivitetene også har en kulturell dimensjon.

I henhold til teoriene om en ny fase i moderniteten vil prosesser som individualisering og kulturell frisetting medføre at ungdommen i større grad enn tidligere kan velge aktiviteter uavhengig av sosial og kulturell tilhørighet (Ziehe 1989, Giddens 1994, Beck et al 1994, Baumann 2000). Ungdommene må i stedet selv skape sin egen identitet og valg av fritidsaktivitet blir av mange sett på som en stadig viktigere arena for iscenesettelse av denne identiteten (ibid). Dermed kan deltakelse i en av de nye aktivitetene forstås som et ønske om å framstå som et tidsriktig menneske, hvor utøvelse av en statusaktivitet som frikjøring er et signal til omgivelsene om hvem du er (Bischoff & Odden 2002).

Disse teoriene bidrar med en viktig forståelse av at dagens norske ungdom kulturelt sett står fritt til å velge å delta i den formene for friluftsliv som de ønsker, og at valg av nyere aktiviteter også er et uttrykk for hva dagen ungdom ønsker å bli identifisert med. Sammen med forståelsen av at de nye aktivitetene også representerer opplevelser som er attraktive både kroppslig og mentalt, er vi etter mitt syn godt på veg til å forklare hvorfor disse aktivitetene er såpass populære blant dagens unge.

Teoriene om den nye moderniteten har imidlertid en alvorlig mangel når det gjelder å forklare sentrale trekk ved utviklingen av aktivitetsmønsteret. Disse teoriene forfekter et syn hvor individualiseringen er forholdsvis absolutt (Krange 2004, Krange & Øya 2005). Dette innebærer at sosial og kulturell bakgrunn avvises som gyldige forklaringer på ungdommenes adferd i dagens seinmoderne samfunn. Nå er det å være ung som er den altoverskyggende

egenskapen som gir føringer for valg av for eksempel fritidsaktivitet. Imidlertid viser det seg at en slik tilnærming trolig er vanskelig forenelig med enkelte utviklingstrekk i det norske friluftslivet.

Som nevnt tidligere har den sosiale differensieringen av det norske friluftslivet vært avtakene gjennom hele 1900 tallet og er nå nærmest borte i en del vanlige aktiviteter. Isolert sett kan denne utviklingen ses på som en bekreftelse på modernitetsteoriens påstand om at tradisjonelle sosiale variabler mister sin betydning. Det er derfor både påfallende og paradoksalt at de sosiale forskjellene skal nettopp skulle gjenoppstå i mange av de nye aktivitetene.

Noe av forklaringen ligger trolig i rent økonomiske forhold. Utstyrskrevene aktiviteter som frikjøring og fjellklatring krever store investeringer og dette kan virke begrensende for enkelte befolkningsgrupper.

En annen og trolig viktigere årsak er at disse aktivitetene i stor grad tar utgangspunkt i ski og fjellsport aktiviteter hvor de sosiale skillene tradisjonelt har vært klare. Så når disse aktivitetene videreutvikles til frikjøring er det ikke unaturlig at utviklingen i første rekke ledes av de gruppene som tradisjonelt har den sterkeste forankringen. I dette tilfellet er det unge høgt utdannede menn som er bosatt i de store byene.

Denne utviklingen leder lett tankene i retning av en forklaring basert på distinksjons mekanismer (Bourdieu 1984). Når det i første rekke er unge urbane mennesker med høyere utdanning og mye friluftslivserfaring som trekker sin skikjøring ut i fjellsidene og gir seg frikjøringen i vold. Kan dette i lys av distinksjonsbegrepet forstås som et forsøk fra elitens side på å gjenopprette et skille fra den gemene hop som holder til i alpinanleggene. At dette kan være en relevant framstilling blir understøttet av analysene som påviser at telemarksbølgen på 1980 tallet også kan forstås som et forsøk fra elitens side på å skape avstand til den vanlige bruken av alpinanleggene (Bergsgard 1993, Sisjord 1997).

Lavere deltakelse i friluftsliv – hva så?

At oppslutningen om friluftsliv nå begynner å synke blant norsk ungdom, kan minne litt om historien i romanen "Beretningen om et varslet mord". Alle vet godt hva som kommer til å skje, men ingen gjør noe med det.

Allerede de første offentlige utredninger om friluftsliv tidlig på 1970⁹ tallet forutsier denne utvikling, og resonnementet ble fulgt opp i den første stortingsmeldingen om friluftsliv¹⁰. En fryktet at moderniseringen av samfunnet og oppløsningen av det tradisjonelle familiemønsteret ville gå ut over rekrutteringen til friluftslivet. Dette var faktisk en av de viktigste årsakene til det offentlige engasjement i friluftslivet, som helt fra starten har bygd mye av sin legitimitet på å hindre nettopp en slik utvikling. Målsettingen har hele vegen vært å sikre at friluftslivet skal ha en stabil og høy oppslutning i den norske befolkningen. Både for å bevare og videreutvikle en viktig tradisjon og for å sikre befolkningens helse og miljøengasjement. Noe som seinst har kommet til uttrykk i den siste Stortingsmeldingen om friluftsliv (Miljøverndepartementet (2001).

⁹ Finansdepartementet (1973). Spesialanalyse Friluftsliv.

¹⁰ Miljøverndepartementet (1986/87). Stortingsmelding nr 40. Om friluftsliv.

Offentlige stortingsmeldinger og handlingsplaner har da også vært fulle av lovord om friluftslivet betydning og advarsler mot konsekvensene ved et redusert aktivitetsnivå. Nå har det vært lagt ned liten forskningsinnsats på å dokumentere friluftslivets positive potensial, og følgelig vet man også lite om de negative konsekvensene ved at folk driver mindre friluftsliv. Det kan likevel godt tenkes at forvaltningens skremmebilder ikke er langt fra sannheten.

Det er liten tvil om at mindre friluftsliv vil gi mindre fysisk aktivitet i befolkningen. Dette henger sammen med at de tre klart største kildene til fysisk aktivitet i befolkningen var friluftslivsaktivitetene fotturer, sykkelture og skiturer (Vaage 2004). I en tid da det stadig rapporteres om nordmenns økende kroppsvekt og synkende aktivitetsnivå, er ikke mindre friluftsliv den medisinen vi trenger¹¹. Det er også mye som tyder på friluftsliv har en positiv innvirkning vår mentale helse uten at jeg skal gå nærmere inn på det her¹². Det forventes også at lågere friluftslivsdeltakelse vil ha negativ innvirkning både på folks holdninger til miljøvern og deres evne til å ferdes i naturen og dermed forholde seg til f.eks allemannsrettens plikter. Gode eksempler på dette kan hentes fra forsvaret¹³ og redningstjenesten¹⁴ som til daglig møter konsekvensene av nordmenns synkende fortrolighet med å ferdes ute i naturen.

Ellers er det selvsagt bedre at ungdom bruker alpinanlegg og skateramper og dermed er fysisk aktive – enn at de ikke gjør det. Det er likevel viktig å minne om at de gjennom disse aktivitetene ikke får den naturkontakten som er så sentralt ved friluftslivet.

Mulige tiltak

Hva kan så gjøres for å bremse eller kanskje snu den negative utviklingen?

Jeg skal i det følgende prøve å peke på noen tiltak som kan bidra til å styrke sosialiseringen til tradisjonelt friluftsliv. Forslagene er i stor grad hentet fra Børge Dahle (2000) som gjennom mange år blant annet har arbeidet med spørsmål knyttet til sosialisering til friluftsliv. Dahle (ibid) opererer med et skille mellom primære sosialiseringsarenaer som i denne sammenheng er utøvelse av friluftsliv i en familiesammenheng, og arenaer som støtter opp

¹¹ Om utviklingen i Nordmenns vektutvikling og sammenhengen mellom friluftsliv og fysisk helse se blant annet ulike artikler i Tidsskrift for Den Norske Lægeforening nr.

¹² Sammenhengen mellom friluftsliv og mental helse blir blant annet diskutert av Norling (2001) og Martinsen et al (2004). Samtidig påpeker også Tordsson (2003) at nordmenn benytter naturen som et rom for bearbeiding av vanskelige spørsmål i livet.

¹³ Når det gjelder forsvaret melder Aftenposten 07.06.01 at forsvaret ikke lenger har mange nok vernepliktige som makter å gjennomføre den krevende tjenesten som grensevakt i Sør Varanger. Sjefen for Garnisonen i Sør Varanger Oberstløytnant Einar Johnsen sier blant annet at andelen vernepliktige som er vandt til å ferdes i skog og mark har gått kraftig ned de siste årene.

Denne utviklingen bekreftes også av Major Jo Gunnar Ellevold ved Natos kompetansesenter for vinterkrig. I et innlegg på konferansen Snøskred og friluftsliv på Stryn 10-13.11.2005 sier han at "I løpet av de siste 20-30 årene har norsk ungdom endret seg. Færre og færre av dem har et nært forhold til friluftsliv, og spesielt til friluftsliv under vinterforhold. Slike forhold som nordmenn for noen ti-år siden tok som en selvfølge, skaper i dag et spørsmål om å overleve. Det er blitt fjernt og unaturlig for oss å klare oss under enkle kår i naturen."

¹⁴ I Friluftslivsmagasinet UTE Nr.1 2005 refereres det til statistikk fra Hovedredningssentralen som viser at antallet redningsaksjoner har økt sterkt de tre siste årene. Det refereres også til Kaptein Fritz-Ivan Gulbrandsen som sier at: "Vi redder langt oftere korpulente innesittere enn erfarne friluftsfolk og ekstremsportutøvere". Mye av det samme kommer fram i Aftenposten 16.01.06. Ved Hovedredningssentralene i Sør Norge og Nord Norge var det registrert 3710 og 3423 hendelser i 2005. Dette var en økning på henholdsvis 7.4% og 21% i forhold til 2004. Samlet sett har antallet registrerte hendelser økt med hele 55% de siste fem årene. Økningen har blant annet sammenheng med folks fritidsaktivitet sier Redningsinspektør Terje Langås ved Hovedredningssentralen for Sør Norge.

om en sosialiseringsspross til friluftsliv som omfatter aktiviteter i barnehage, skole og ulike organisasjoner.

Siden familien er den viktigste arenaen for sosialisering til friluftsliv er det også her eventuelle stimuleringsiltak først og fremst bør settes inn.

Slike tiltak kan for eksempel være:

- Organiserte fellesturer for barnefamilier etter mal fra DNT's "Barnas Turlag.
- Kurs for småbarnsforeldre i enkle turferdigheter
- Etablering av lokale utstyrssentraler hvor skoler, organisasjoner og privatpersoner kan låne utstyr som lavvoer, telt, kokeapparater, kanoer m.m.
- Sikring av turområder nær der folk bor

For min egen del vil jeg gjerne tilføye at en form for kopling til skoleverket vil være viktig dersom tilbudet om de ulike aktivitetene skal nå ut til alle.

Formålet med disse tiltakene vil være å få i gang folk som ellers ikke har så lett for å komme på tur. Et tilbud om turfølge eller en enkel grunnopplæring kan være alt som skal til. Tiltakene er enkle, men må ha et stort omfang dersom de skal være effektive. Ideelt sett bør det faktisk være et slik tilbud i hver skolekrets slik at mulighetene finnes der hvor folk bor. Denne nærheten til folks bosted vil også være svært viktig for å ivareta den sosiale dimensjonen ved friluftslivet.

Noen steder vil det være naturlig at ulike frivillige organisasjoner står for den praktiske gjennomføringen. De må da kunne motta økonomisk støtte fra det offentlige for sin innsats. Andre steder kan dette være en kommunal oppgave. Det har tidligere vært forsøksordninger med offentlig ansatte naturveiledere i kommunene og dette kan med fordel tas opp igjen. En slik stilling vil både kunne gjennomføre praktiske opplegg, samordne ulike organisasjoners arbeid og styre en utlånssentral for utstyr.

Dette vil koste penger. For eksempel vil 500 naturveiledere enten ansatt i kommuner, bydeler eller frivillige organisasjoner anslagsvis koste 200 millioner i året. Oppbygging av kommunale utstyrssentraler vil komme på om lag 150 millioner dersom hver kommune får tildelt 100.000 kroner årlig i fem år. I forhold til hva det offentlige bruker på friluftsliv i dag er disse summene astronomiske. Samtidig er det noe slik som må til dersom sosialiseringen skal styrkes. I tillegg vil det være behov for at eksisterende arbeide innen skoleverk og frivillige organisasjoner styrkes.

Det eksisterer ingen tradisjon i Norge for å bruke penger på friluftsliv (Skaset 2004). Norsk friluftsliv har fram til nå vært selvrekutterende og det har dermed kostet lite å oppfylle målende om en høg og stabil friluftslivsdeltakelse. Nå som dette har endret seg får vi virkelig se om Stortinget mener alvor med sine målsettinger. Slik jeg ser det er det heller ingen grunn til å vente med å sette inn tiltak, og regjeringen må umiddelbart fremme forslag om en vesentlig økning i den økonomiske støtten til friluftslivet. Som en start bør for eksempel FRIFO bli tildelt ressurser slik at de kan starte planleggingen med å legge til rette for en massiv kampanje for å sikre rekrutteringen til Norsk friluftsliv. Her kan det legges til at det i Sverige nå foregår en revitalisering av det offentligets satsing på friluftsliv (Fredman 2005).

Uansett om eller hvor mye det offentlige vil satse på friluftslivet i framtida vil det være behov for en viss nyorientering av norsk friluftslivspolitik og forvaltning. Fram til nå har det meste

av satsingen vært konsentrert om sikring og forvaltning av områder. Dette arbeidet må holde fram og helst i mye større omfang enn i dag, men det er viktig å være klar over ikke mangel på steder å drive friluftsliv som er skyld i den nedgangen vi nå ser blant norsk ungdom.

LITTERATUR

- Aftenposten 16.01.2006. Reddet i siste sekund – rekordmange redningsaksjoner i 2005.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Polity Press, Cambridge.
- Bergsgard, N.A. (1993). *Krafttak og eleganse – en kulturanalyse av klasseforskjellar innen idrettsfeltet*. Hovudfagsavhandling i sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Bischoff, A. & Odden, A. (2002). Nye trender i norsk friluftsliv – utvanning eller forsterking av gamle mønster og idealer. Innlegg på FRIFO,s forskingskonferanse ”Frisk i friluft”, Øyer 19-20.11.02.
- Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. (1994). *Reflexive Modernization*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction*. Cambridge, Mass, Harvard University Press.
- Dahle, B. (2000). Friluftsliv. Livslang læring – opplevelsen – refleksjonen – erkjennelsen I Dahle, B. (red.). *Friluftsliv – i et nytt århundre. Friluftsliv i et internasjonalt perspektiv*. Rapport fra konferansen 19 og 20 januar. Norges Idrettshøgskole.
- Faye, A. & Herigstad, H.(1984). *Friluftsliv i Norge 1970-1982*. Statistisk Sentralbyrå rapport 12/84
- Finansdepartementet (1973). *Friluftsliv. Spesialanalyse 6*. Vedlegg til Langtidsprogrammet 1974-1977. Oslo.
- Fredman, P. (2005). Friluftsliv i Sverige. Innlegg på konferansen Forskning i friluft, Røros 1-2.12. FRIFO.
- Frislid, R. (1983). Fritid i friluft. I *Norges kulturhistorie Bind 7: 163-178*. Aschehoug. Oslo.
- Giddens, A. (1994). *Modernitetens konsekvenser*. Hans Reitzels Forlag
- Henderson, K. (1999). Gender inclusion as a recreation trend. In *Gartner & Lime (eds.). Trends in Outdoor recreation, Leisure and Tourism*. CAB International.
- Hougen, H. (2005). *Samordnet levekårsundersøkelse 2004 - tverrsnittsundersøkelsen: dokumentasjonsrapport*. Statistisk sentralbyrå. Oslo
- Iso-Ahola, S., Jackson, E. & Dunn, E. (1994). Starting, Ceasing and Replacing Leisure Activities Over the Life-Span. *Journal of Leisure Research* 26: 227-249.
- Kelly, J.R.(1977). Leisure Socialization: Replication and Extension. *Journal of Leisure Research*, Vol 9, pp 121-132.
- Krange, O. (2004). *Grenser for individualisering - ungdom mellom ny og gammel modernitet*. NOVA rapport nr.4
- Krange, O & Øya, T. (2005). *Den nye moderniteten – ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo. Cappelen akademisk forlag.
- Krange, O. & Strandbu, Å. (2004). Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbefolkningenes og endringer fra 1992 til 2002. NOVA Rapport 16/04.
- Lamprecht, M. & Stamm, H. (1996): Age gender patterns of sport involvement among the Swiss labor force. *Sociology of Sport Journal* 1996, nr. 13.
- Martinsen, E. W, Moser, T, Borge, L, Moe, T, Johannessen, B, Kaggstad, J. (2004). *Kropp og sinn : fysisk aktivitet og psykisk helse*. Bergen. Fagbokforlaget.
- Odden, A. (2004). Ungdom og friluftsliv – tradisjon og trender. Landskonferanse Friluftsliv. Tromsø 2-4 juni 2004. Direktoratet for naturforvaltning. Notat 2004-3.
- Scott, D. & F. K. Willits (1998) Adolescent and Adult Leisure Patterns: A Reassessment. *Journal of Leisure Research* 1998, 30, 3, 319-330.

- Sisjord, M.K (1997), Downhill and Telemark skiing as part of young people's lifestyle *Science and skiing*. London : E & FN Spon.
- Skaset, H. P. (2004): *Hvorfor er friluftslivet en taper i kampen om økonomiske ressurser?* Landskonferanse Friluftsliv. Tromsø 2-4 juni 2004. Direktoratet for naturforvaltning. Notat 2004-3.
- Stortingsmeldingen nr. 40 (1986-87). *Om friluftsliv*. Miljøverndepartementet. Oslo.
- Stortingsmelding nr. 39 (2000-2001). *Friluftsliv. Ein veg til høgare livskvalitet*. Miljøverndepartementet. Oslo.
- Strømme, K. (2005). *Fra spikerstøvler til borebolter. Sikkerhetstenking i Norsk klatresport*. Hovedfagsoppgave i idrett/friluftsliv Høgskolen i Telemark. Institutt for idrett og friluftsliv.
- Sundvoll, A. & Teigum, H.M. 1998. *Samordnet levekårsundersøkelse 1997 – tverrsnittsundersøkelsen. Dokumentasjonsrapport*. Statistisk sentralbyrå Notater
- Telseth, F. (2005). *Dra på. Bidrag til en forståelse av frikjørerens og frikjøringsfenomenets meningsdimensjoner*. Hovedfagsoppgave i idrett/friluftsliv. Høgskolen i Telemark. Institutt for idrett og friluftsliv.
- Teigland, J.(2000). *Nordmenns friluftsliv og naturopplevelser*. Vestlandsforskning.VF-rapport7
- Thomsen, I (1980). *Prinsipper og metoder for Statistisk sentralbyrås utvalgsundersøkelser*. Samfunnsøkonomiske studier nr.33. Statistisk sentralbyrå. Oslo
- Tordsson, B. (2003). *Å svare på naturens åpne tiltale – en undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900 tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*. Dr.scient.avhandling. Institutt for samfunnsfag, Norges Idrettshøgskole.
- Verdens Gang 13.01.1950. Når var de sist på Kikut?
- Vorkinn, M, Aas, Ø. & Kleiven, J. (1997). *Friluftslivsutøvelse blant den voksne befolkningen utviklingstrekk og status i 1996*. Østlandsforskning. ØF-rapport nr. 07.
- Vågane, L. 2002. *Samordnet levekårsundersøkelse 2001 – tverrsnittsundersøkelsen. Dokumentasjonsrapport*. Statistisk sentralbyrå Notater 2002/56.
- Vaage, O. F. (2002). *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*. Statistiske analyser 52. Statistisk sentralbyrå. Oslo-Kongssvinger.
- Vaage, O. F. (2004). *Trening, mosjon og friluftsliv: Resultater fra Levekårsundersøkelsen 2001 og Tidsbruksundersøkelsen 2000*. Rapport 13, Statistisk sentralbyrå. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Ziehe, T. (1989). *Ambivalenser og mangfoldighet : en artikkelsamling om ungdom, skole, æstetik og kultur*. København: Politisk revy.
- Øya, T. & Strandbu, Å. (2004). *Ungdom og tradisjonell bruk av naturen*. Tidsskrift for ungdomsforskning. – 4, s. 33-53.

FRILUFTSLIV I SVERIGE: KUNSKAP OCH KUNSKAPSBEHOV

Peter Fredman

Forskningsledare ved Mittuniversitetet/ETOUR, Sverige

I Sverige definieras friluftsliv som ”*Vistelse utomhus i natur- och kulturlandskapet för välbefinnande och naturupplevelser utan krav på tävling*”. Efter en period av nedtonat intresse från statsmakterna har det från slutet av 1900-talet och början av 2000-talet skett ett ökat engagemang för friluftsfrågorna i Sverige. Detta har tagit sitt uttryck i en rad utredningar, skrivelser och propositioner det senaste decenniet. I regeringens skrivelse om en samlad naturvårdspolitik betraktas friluftslivet som en av naturvårdens hörnstenar. Den pekar också på friluftslivets stora betydelse för folkhälsa, miljömedvetande, och hållbar utveckling. Friluftslivet ingår i flera av riksdagen antagna miljömål, och det samspelar med turism och regional utveckling. Samtidigt innebär förändringar i samhället (t.ex. ökad urbanisering, kulturell mångfald, globalisering, teknifiering) att människans rekreation i naturlandskapen tar sig nya former och uttryck. Något som får stor betydelse för planering, skötsel, nyttjande och skydd av våra naturresurser. En nyligen publicerad forskningsöversikt visar på behovet av tvärvetenskaplig kunskapsuppbyggnad för Naturvårdsverkets planering och förvaltning av natur för friluftsliv. Såväl friluftsliv som naturturism är breda akademiska fält som omfattar flera discipliner och tillämpningsområden.

Friluftslivets ökande betydelse som politik- och myndighetsområde har kommit till uttryck på många sätt, vilket kan åskådliggöras genom följande punkter (hämtade från Naturvårdsverkets förslag på strategi för forskning kring friluftsliv);

- Departementsskrivelsen ”Statens stöd till friluftsliv och främjandeorganisationer” (Ds 1999:78) kom med förslag för att förstärka friluftslivet. Där föreslås bl.a. bildandet av FRISAM (Friluftsorganisationer i samverkan) samt att Naturvårdsverket ska fördela medel till berörda organisationer och att ett särskilt friluftsråd bör inrättas med hänsyn till friluftspolitikens sektorsövergripande karaktär.
- År 2000 bildades FRISAM, friluftsorganisationernas samarbetsorgan som idag har 19 medlemsorganisationer som samlar 1,9 miljoner medlemmar.
- I regeringens skrivelse till riksdagen ”En samlad Naturvårdspolitik” (Skr 2001/02:173) lyfter regeringen fram betydelsen av friluftsliv, naturturism och social naturvård och betonar att Naturvårdspolitik och folkhälsopolitik hänger samman. Det tätortsnära friluftslivet i natur- och kulturlandskapet betonas särskilt.
- År 2002 tydliggörs sambandet mellan naturvård och friluftsliv inom regeringskansliet genom att ansvaret för friluftsfrågorna förs från näringsdepartementet till miljödepartementet.

- Regeringens folkhälsoproposition (2002:03/35) pekar ut "ökad fysisk aktivitet" som ett av elva så kallade målområden. Friluftsliv nämns i propositionen som en av de vanligaste formerna av fysisk aktivitet i Sverige. Även skolans viktiga roll att skapa möjligheter till och ett livslångt intresse för motion och naturupplevelser hos alla barn uppmärksammas.
- År 2003 inrättade regeringen Friluftsrådet vid Naturvårdsverket. Rådets uppgift är bland annat att *"bistå naturvårdsverket i fullgörandet av verkets ansvar för bevarande och utvecklande av förutsättningarna för friluftslivet utifrån en helhetssyn på natur- och kulturlandskapet, samt ge råd till myndigheter och övriga i sådana frågor"*.
- Naturvårdsverket initierar två utredningsuppdrag. Ett om forskning och utbildning inom Friluftsliv (Schantz & Silvander, 2004), samt ett om planering och förvaltning för friluftsliv (Emmelin, Fredman & Sandell, 2005).
- Naturvårdsverket förstärker arbetet med friluftsliv genom att bilda enheten för friluftsliv och fysisk planering (2005).
- I den forskningspolitiska propositionen *Forskning för ett bättre liv* omnämns forskning om friluftsliv för första gången någonsin. Regeringen skriver *"Friluftsliv har stor betydelse för rekreation, hälsa, naturupplevelser och livskvalitet. I Sverige finns också mycket goda möjligheter för friluftsliv och naturturism tack vare en rik natur och vår allemansrätt. Men friluftsliv och naturbaserad turism har också stor betydelse för samhällsekonomi och regional utveckling som har stora möjligheter till utveckling och tillväxt. Forskning inom detta område utförs endast i begränsad utsträckning i Sverige."*
- Naturvårdsverket utlyser 2005 medel för ett forskningsprogram inom friluftsliv (4-6 mkr/år i 4-6 år).
- 2005 används för första gången ordet "Friluftspolitik" i en budgetproposition. Anslaget "stöd till friluftsanslag" ökas från 15 till ca 25 miljoner kronor per år. Medlen fördelas av Friluftsrådet inom Naturvårdsverket.
- Sveaskog meddelar 2005 att man kommer att finansiera en professur vid SLU i Umeå med inriktning på vilt- och fisketurism och en professur med inriktning på naturupplevelser vid ETOUR, Mittuniversitetet i Östersund.

Naturvårdsverket är idag den myndighet i Sverige som har ansvar för friluftsliv inskrivet i sin instruktion. Detta har konkretiserats av Naturvårdsverket som att förutsättningarna ska utvecklas för ett rikt friluftsliv åt alla medborgare på ett för natur- och kulturlandskapen ekologiskt hållbart sätt och som ger långsiktigt positiva effekter för individer och samhället. Genom sitt Miljöforskningsanslag är Naturvårdsverket också en forskningsfinansiär med särskilt ansvar för forskning till stöd för myndighetens eget kunskapsbehov. Utöver Naturvårdsverket kan även nämnas det statliga skogsbolaget Sveaskog som nyligen fått regeringens uppdrag att utveckla naturturism på statens mark samt Skogsstyrelsen som arbetar med skogens sociala värden, särskilt i tätortnära natur. Den svenska skogspolitik är även föremål för en översyn där skogens sociala värden i framtiden sannolikt kommer tillmätas en ökad betydelse.

Min överblick av dagens friluftsliv i Sverige bygger på ett föredrag vid Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien i Stockholm den 20 april 2004 (KSLA, 2005). Från detta framgår att den främsta källan till kunskap på området är Statistiska centralbyråns (SCB) återkommande undersökningar av svenskarnas levnadsförhållanden (SCB, 2004). Sedan 1976 har man där undersökt våra fritidsvanor genom intervjuundersökningar, där friluftsliv är ett av de områden som undersökts. SCB har inkluderat åtta olika aktiviteter under begreppet friluftsliv.

Tabell 1 och 2 redovisar hur stor del av den svenska vuxna befolkningen som ägnar sig åt dessa åtta friluftaktiviteter minst en gång per år. Den vanligaste aktiviteten är nöjespromenader, som nästan 90 procent av alla svenskar ägnar sig åt, åtminstone någon gång. ”Att ströva i skog och mark” är nästan lika vanliga. Båda dessa aktiviteter har dessutom ökat sedan mitten av 1970-talet. Tittar man närmare på siffrorna visar det sig dock att ökningen inte är jämt fördelad. Den har framför allt skett bland äldre människor. Yngre åldersgrupper ägnar sig i mindre grad åt de enkla friluftaktiviteterna, som promenader och trädgårdsarbete, och där finns ingen tydlig trend mot ökad aktivitet. Högutbildade är generellt mer ute i skog och mark än lågutbildade, även om det finns en liten minskning av skillnaden över tid. Detta gäller dock inte jakt och fiske, som i högre grad utövas av lågutbildade. Utrikes födda är mindre friluftaktiva än infödda svenskar. Det gäller samtliga aktiviteter, utom möjligen nöjespromenader. Det finns också en tydlig regional skillnad – norrlänningar ägnar sig i betydligt högre grad åt friluftaktiviteter än invånarna i andra delar av landet. Enda undantaget är här nöjespromenader bland män.

Det faktum att det skett en ökning av friluftaktiviteterna bland äldre men en viss stagnation bland yngre säger kanske något om vilken utveckling vi kan vänta oss i framtiden.

Tabell 1

Aktivitet	Kön	Deltagande	Ålder	Trend
Nöjespromenader	M	83 %		+ 23%*
	K	89 %		+28%*
Ströva i skog och mark	M	77%		+9%*
	K	79%		+12%*
Trädgårdsarbete	M	74%		+11%*
	K	72%		+13%*
Friluftsbad	M	72%		-3%
	K	67%		-4%

Tabell 2

Aktivitet	Kön	Deltagande	Ålder	Trend
Utflykt fritidsbåt	M	44%		0
	K	33%		0
Fritidsfiske	M	43%		-4%*
	K	21%		0
Fjällvandrat	M	12%		+2%
	K	10%		+2%
Jakt	M	12%		0
	K	2%		+1%

Avslutningsvis några ord om framtidens friluftsliv. I en undersökning av svenskarnas framtida friluftsliv i svenska fjällen har Fredman & Sandell (2005) studerat vilka aktiviteter som ett urval av Sveriges befolkning tror kommer öka om 10 år. Störst andel (51%) tror att vandring med övernattnings kommer öka, följt av endagsvandring (47%), utförsåkning på skidor (43%), fiske (41%) samt snöskoter (40%). De aktiviteter som svenska folket i minst utsträckning tror kommer öka i fjällen är jakt (24%), bär- och svamplockning (22%) och ridning (20%). Endast fem procent tror inte att någon aktivitet kommer att öka.

LITTERATUR

- Ds 1999:78. Statens stöd till friluftsliv och främjandeorganisationer. Kulturdepartementet.
- Emmelin, L., Fredman, P. & Sandell, K. 2005. Planering och förvaltning för friluftsliv – en forskningsöversikt. Naturvårdsverket, rapport 5468.
- Fredman, P. & Sandell, K. 2005. *Delrapport om svenskars fjällbesök samt inställning till allemansrätten och skyddade naturområden – särskilt fjällen*. FjällMistrarapport nr 15. Umeå, Sweden.
- KSLA, 2005. Friluftsliv – Framtid – Folkhälsa. *Kungliga Skogs- och Lantbruksakademiens tidskrift*, nr 8, årgång 144.
- SCB, 2004. *Fritid 1976-2002: Levnadsförhållanden*. Rapport nr. 103. Statistiska Centralbyrån, Stockholm.
- Schantz, P. & Silvander, U. [red.] 2004. Utredning om utbildning och forskning inom friluftsliv. FRISAM, Stockholm
- Skr 2001/02:173. *En samlad naturvårdspolitik*. Regeringskansliet.

Å SETTE PRIS PÅ FRILUFTSLIV – BARE FOR EKSPERTER?

Verdsetting av rekreasjonsverdier – en kritisk etterprøving av dagens praksis som grunnlag for forbedrete forvaltningsprosedyrer¹

Ragnhild Skogheim

Forsker ved Norsk institutt for by- og regionforskning, NIBR

PROSJEKTETS UTGANGSPUNKT

Prosjektet har søkt etter svar på spørsmålet om fagfolk i forskjellige forvaltninger har ulike oppfatninger av hvordan verdsetting av rekreasjonsverdier bør skje.² Vår ”hovedhypotese” har vært at verdsettingens metoder og praksis vil avhenge av det faglige perspektivet og kunnskapssynet som målbæres av *fagekspertisen* i forvaltningene.

Studien har vært avgrenset til de tre forvaltningene. Det empiriske grunnlaget i undersøkelsen har vært dokumentstudier av håndbøker og veiledningsmateriale om konsekvensutredning og verdsetting som de tre forvaltningene har hatt faglig ansvar for. I tillegg er det gjennomført intervjuer med fagfolk i de samme forvaltningene. Vi har valgt et flerdimensjonalt teoretisk-analytisk perspektiv. Et viktig bidrag i dette har vært teori om iverksetting av offentlig politikk, mer spesifikt den situasjon hvor nasjonal politikk blir iverksatt gjennom *sektorprinsippet*, slik tilfellet er på natur- og miljøvernområdet. Et utfyllende perspektiv, hentet fra kunnskapssosiologien, har vært å studere empirien i lys av teori om bruk av vitenskapelig kunnskap som argumentasjon.

EKSPERTERS PARADIGME SOM FORSTÅELESRAMME

Prosjektet har søkt etter svar på spørsmålet om fagfolk i forskjellige forvaltninger har ulike oppfatninger av hvordan verdsetting av natur- og kulturmiljøgoder bør skje. Den britiske antropologen Mary Douglas (1986) har lansert begrepene ”faglig tankeverden” og ”tenkestil” for å beskrive den anskuelse og argumentasjon som fagfolk benytter når de definerer problemer og foreskriver løsninger. Faglige argumenter har røtter i disiplin- og profesjonsideologier som er dypt forankret i utdanning og tradisjon – hva vi kan omtale som et *ekspertparadigme*. Vi knytter våre empiriske funn til noen sentrale dimensjoner i fageksperters tankeverden og tenkestil – variasjoner over et ekspertparadigme – inspirert av den svenske vitenskapsteoretikeren Håkan Törnebohm (1977, 1978). Dimensjonene er:

¹ Foredraget baserer seg på NIBR-rapport 2005:2, finansiert av Norges forskningsråd innenfor programmet ”Landskap i endring”.

² Forvaltningene er Statens Vegvesen, Norges vassdrags- og energidirektorat og Direktoratet for naturforvaltning.

- *Faglig territorium*, dvs. hvordan eksperter definerer sin plass i "verden", forstått som forholdet til andre faggrupper og forvaltninger som opererer innenfor eller i utkanten av det større fagfeltet som dreier seg om verdsetting av konsekvenser av planer, utbygging og inngrep. Hva er "vårt" og hva er "de andres" ansvar?
- *Kunnskapssyn*, dvs. hva som er akseptert som faglig (vitenskapelig) holdbare kunnskapskilder og metoder. Hva er faglig versus lokal (leg) problemforståelse, innsikt og løsninger? Hva slags autoritet knyttes til faglig fundert skjønn i forhold til lekmansskjønn?
- *Syn på strategier og beste praksis*, dvs. hva som anses som gode, faglig forankrede strategier, løsninger og forvaltningspraksis
- *Forholdet mellom fag og politikk*, dvs. hvordan fageksperter oppfatter grensene mellom fag og politikk og rolledelingen mellom eksperter og politiske beslutningsfattere (sentralt og lokalt)
- *Selvrefleksjon*: I hvilken grad og hvordan reflekterer fagfolk over sin egen rolle og eventuelt evaluerer dens konsekvenser i forhold til andre grupper i samfunnet.

Hensikten har ikke vært å avdekke eksistensen av spesifikke forvaltningskulturer i de tre aktuelle forvaltningene. De fem dimensjonene fungerer som nyttige "analytiske knagger" i forsøket på å beskrive hvordan fageksperter forholder seg til sine forvaltningsnære omgivelser og de brukergrupper de skal betjene.

FAGETS OG OBJEKTIVITETENS HEGEMONI?

Det kunnskapssynet som kommer til uttrykk i veilederne er dominert av naturvitenskap, instrumentelle formål og eksperttradisjon. Naturmiljø og fysiske egenskaper ved områdene har langt bredere plass enn kulturmiljø, stedstilknytning og opplevelse. Veilederne understreker "faglighet", "objektivitet" og "nøytralitet" som viktige referanser for verdsetting. Samtidig ser vi at faglig tilnærming varierer betydelig og viser ulikheter både med hensyn til tidsperspektiv, bruk av verdiskala og metoder for å rangere verdier.

Faglighet og objektivitet blir trukket fram som sentrale profesjonelle verdier også i intervjuene, men informantene viser her et langt mer reflektert syn på verdsettingens praksis i forhold til den idealmødel veilederne presenterer. Det medgis at verdivurderinger ofte vil være prosjektavhengig og at de ofte gjøres både intuitivt og med manglende begrunnelser. Det er også forståelse for at verdier, samfunnsinteresser og politisk utslagsgivende argumenter både er situasjonsavhengige og endrer seg over tid.

Fagfolkene i vår undersøkelse har størst tillit til den kunnskapsbasen de selv er bærere av. Det som anses som gyldig og anvendbar kunnskap har rot i en vitenskapelig tradisjon. Verdsetting er en jobb for fagfolk, også i situasjoner der det er spørsmål om å utøve skjønn og avveie motstridende forhold. Det betyr ikke nødvendigvis at de betrakter denne som uangripelig, "sikker" viten, men de påpeker at lekfolk ofte ikke tar overordnede, langsiktige hensyn, eller ser – eller ønsker å se – uheldige konsekvenser av enkelttiltak. Denne skepsisen til å gi større åpning for lokalt skjønn finner vi hos alle fagfolk vi har intervjuet, særlig poengtert i forhold til egne ansvarsområder.

ET "NÆRSYNT" SEKTORPERSPEKTIV?

Dokumentstudien av forvaltningenes veiledningsopplegg avdekker at verdsetting av friluftsliv og kulturmiljø er klart preget av sitt sektoropphav. Faglig fokus, tematisk avgrensning og substansielt innhold er preget av forvaltningenes ånd, basisoppgaver og faglige tradisjoner.

Perspektivet er forvaltningenes behov for å gi klare retningslinjer i forhold til behandling av saker som ligger under deres oppgavemessige ”revir”, men også for å markere viktige symbolsaker.

De tre forvaltningene har alle ambisjoner om å revidere og forbedre dagens veiledere, både med instrumentelle og mer markeringsmessige, symbolske hensikter. Det instrumentelle ligger i behovet for å korrigere og oppdatere materialet i forhold til endringer i omgivelsene – politisk, økonomisk, sosialt og verdimessig. Men det ligger også et viktig incitament for revisjon i å vise at forvaltningen følger med i faget, noe som nedfeller seg i klare ønsker om å utvide kunnskapsgrunnlaget, forbedre metoder og trekke flere forhold inn i konsekvens- og verdivurderingen, slik at forvaltningens ”kunnskapsdomene” blir oppdatert og utvidet. Vi finner liten støtte for at retningslinjer for verdsetting i planlegging og konsekvensutredning kan være generelle og sektorovergripende. Hver forvaltning understreker sin sektors spesielle behov og faglige rammer. Samarbeid og samordning på tvers av forvaltningene blir derfor ikke noen selvfølgelig eller naturlig arbeidsform om ikke dette anses som en fordel for, eller profilerer, begge parter. Forvaltningene ser behov for en sterk statlig instans som både kan sette lokale virkninger inn i en større, langsiktig sammenheng og som kan supplere og eventuelt, på faglig grunnlag, overprøve lokale vurderinger og vedtak. Denne hegningen om veiledningsansvaret er et uttrykk for høyst rasjonell organisatorisk atferd: Å ha ansvar for råd- og veiledning, og kunne sette sitt spesifikke verdimessige og faglige preg på dette, styrker forvaltningens oppgaver og institusjonelle rammer så vel som dens status som nasjonal ekspertise på feltet. Det er vanskelig å se at forvaltningen av egen interesse skulle oppgi en slik strategi.

ET EKSPERTPARADIGME?

På tross av variasjoner mellom forvaltningene, avdekker det empiriske materialet noen felles trekk som går utover hva utsagn om verdier, metoder og praksis uttrykker hver for seg. Vi øyner konturene – eller kanskje mer korrekt, noen *fragmenter* – av noen sentrale innholds-elementer i et ekspertparadigme, slik vi har definert dette begrepet ovenfor.

- Det grunnleggende ”verdenssynet” – måten forvaltningene definerer sin plass i verden på – er selvsentrert og definert av forvaltningens formelle oppgaver, styrende lovverk og etablerte faglige tradisjoner. Forholdet til andre forvaltninger er delvis preget av konkurranse, delvis av teigdeling. Konkurranseforholdet er imidlertid sjelden eksplisitt uttrykt som nedvurdering av annen kompetanse. Det dominerende kunnskapssynet er preget av et naturvitenskaplig og positivistisk grunnsyn hvor produksjon og bruk av kunnskap ses som et objektivt og nøytralt bidrag fra eksperter til en politisk beslutningsprosess som ofte tar, eller må ta, ”andre hensyn”. Hva som skjer i etterkant er ikke ekspertenes ansvar. Fag og politikk er klart atskilte sfærer
- Forvaltningspraksis og valg av faglige strategier har klar forankring i forvaltningens basisoppgaver og faglige tradisjoner, hvor nye oppgaver defineres og tilpasses eksisterende institusjonelle rammer. Det er en grunnleggende oppfatning at det er behov for en sterk sentral ekspertise som bør kunne etterprøve lokale beslutninger og være et korrektiv til lekfolks og politikeres problemforståelse og avveieinger
- Eksperter har gjennomgående et reflektert forhold til egen faglige praksis. De både observerer og erkjenner et gap mellom faglige idealer og forvaltningens løpende praksis. Løsningen for å redusere gapet er primært å produsere mer og oppdatert kunnskap, flere og bedre data og mer avanserte metoder

- Sektorprinsippet står sterkt, og vilkårene for lik praksis i planlegging og konsekvensutredning hvor kulturverdier, rekreasjons- og friluftsområder inngår, er prissatt den aktuelle situasjonsdefinisjonen.

Konklusjonen blir derfor at vår for-forståelse i store trekk er bekreftet: Vi har funnet hva vi forventet å finne, men holdbarheten av konklusjonene står og faller med andres bekræftelse eller avvisning. Det avgjør også om prosjektet har gitt innsikt som vil kunne bidra til at eksisterende verdsettingspraksis endres.

Statlig styring har gjennom en lengre periode vært preget av desentralisering med overføring av ansvar og myndighet til kommunene. Ikke minst gjelder dette innenfor miljøforvaltning og planlegging. Kommunenes ansvar for fysisk planlegging – og etter hvert også for konsekvensutredning av tiltak som fremmes gjennom kommunale planer – understreker at kommunene i langt større grad vil måtte gå inn i problematikken knyttet til verdsetting. I hvilken grad dette vil føre til iverksettingsproblemer, revir- og kompetansestrid er usikkert. Vi har imidlertid sett at sektorekspertisen ikke er spesielt positivt innstilt til desentralisering og større myndighetsutøvelse på lokalt nivå. Skepsisen til kommunenes faglige kompetanse og til politiske beslutningsprosesser er påtagelig. Men om større lokal innflytelse og beslutningsmyndighet i siste instans vil gi ”bedre” avgjørelser, og om en eventuell gevinst ville være viktig, stor eller liten, kan ikke denne undersøkelsen – om noen – svare på.

REFERANSER

- Douglas, M. (1986). How institutions think. Syracuse: Syracuse University Press.
- Törnebohm, H. (1977). Paradigm i vetenskapsteorin. Del I. Rapport nr. 91. Göteborg: Institut för vetenskapsteori.
- Törnebohm, H. (1978). Paradigm i vetenskapsteorin. Del II. Rapport nr. 100. Göteborg: Institut för vetenskapsteori.

BØRS ELLER NATURKATEDRAL?

Utfordringer knyttet til kommersialisering av friluftslivet

Børre K. Dervo

Forsker ved Avdeling for naturbruk, Norsk institutt for naturforskning, NINA

SAMMENDRAG

I løpet av de siste par tiårene har ulike former for naturbasert turisme i økende grad blitt organisert som kommersielle virksomheter og gitt grobunn for nye arbeidsplasser. En rekke mindre firmaer tilbyr nå jakt, fiske, ulike andre aktiviteter knyttet til naturopplevelse, spenning og mestring, samt overnatting og bespisning med basis i utmarksressurser og bygdemiljø.

I ulike undersøkelser i fjell- og dalregionen i Sør-Norge er utmarksbasert turisme kartlagt. Rammen for det ene prosjektet har vært hvilken rolle allemannsrettene spiller for utviklingen av turismen i utmark. Markeder og salg av produkter, hvordan utmarksressursene brukes, aktiviteter og produktspekter er studert nærmere. Det andre prosjektet har sett på omfanget av næringsvirksomhet knyttet til nasjonalparker. Videre er utviklingen av jakt- og fiskekortpriser studert. Til slutt diskuteres utviklingen i det ”kommersielle” friluftslivet i forhold til det ”tradisjonelle og enkle” friluftslivet.

Undersøkelsene omfatter både typiske landbruksbaserte turist- og opplevelsesbedrifter, og mindre overnattingsbedrifter innenfor den tradisjonelle hotellbransjen, og nyere bedrifter som dels springer ut av eller er beslektet med tilbud som er gitt av frivillige organisasjoner og ikke har vært kommersialisert i samme grad tidligere. For alle typer bedrifter står utmarksressursene helt sentralt, men at de utnyttes på ulike måter. Allemannsretten er for flertallet av bedriftene mer et gode enn et hinder. Alt i alt viser undersøkelsene at utmarksturismen i denne regionen er i vekst og at næringsaktørene ser positivt på mulighetene. Konfliktene i dag i forhold til tradisjonelt friluftsliv synes å være små. Det er de tradisjonelle friluftsutøverne som er de viktigste kundene til disse bedriftene. Friluftsutøverne bruker mer penger nå en før, men dette er først og fremst på utstyr.

INNLEDNING

Norske distriktsnæringer står overfor store utfordringer. Oppgavene for landbruksnæringene er sammensatte og rører ved kultur, tradisjon, identitet, forvalter- og produksjonsroller og miljøspørsmål. Men på umiddelbar sikt er de tyngste og største utfordringene knyttet til økonomi. Strukturrasjonalisering, det generelle kostnadsnivået i Norge, minskende støtteordninger og globaliseringen av landbruksøkonomien og politikken, spesielt gjennom Verdens Handelsorganisasjon WTO, betyr at inntektsgrunnlaget for svært mange av aktørene i distriktene må utvides.

Utmarka i Norge har alltid hatt en økonomisk betydning, og denne er nå økende. I forsøkene på å skaffe nye næringsveier er begrepet ”alternativ næringsutvikling i utmark” stadig oftere

hørt. Store deler av det norske landarealet består av en eller annen form for utmark av varierende beskaffenhet, kvalitet og egnethet for turisme. Men sammenligner vi med andre europeiske land er vi i en helt spesiell stilling. Norge har den laveste befolkningstettheten i Europa og er et stort land arealmessig. Mot våre beskjedne 4 % med kultiverte arealer har for eksempel Nederland og Danmark nyttet henholdsvis 64 % og 62 % av sine areal til jordbruk.

I det tradisjonelle jord- og skogbruk er utsiktene til økt verdiskapning begrenset. Gjennom offentlige kanaler og dokumenter stimuleres det nå til at videre verdiskapning skal skje ved at ressursbaserte næringer utvider sin virksomhet basert på lokale ressurser og diversifisering (St. melding 19, 1999-2000 og St. meld. 17, 1998-99). Landbruksmyndigheter og bransjeorganisasjoner legger vekt på det næringsmessige potensialet og utformer målsettinger deretter, noe som også gir seg utslag i en rekke offentlige støttede prosjekter, satsninger og store tilskudd (se for eksempel SND 2002, SND 2003).

Sammenlignet med annen bruk av utmarka har naturbasert turisme en kort historie i Norge. Kort fortalt kan man si at turismen har vokst fram i det moderne og sen-moderne samfunn, dvs. det 19. og 20. århundre. I moderne tid har folk flest i den vestlige verden fått tid, økonomi og overskudd til å reise for fornøyelsen og rekreasjonens skyld. Turisme er den største sivile næringen i verden, og den naturbaserte turismen er det raskest voksende segmentet av turistindustrien. Ashton (1991) anslår at turisme til "villmarksområder" verden over vokste med 20 % for hvert år i perioden 1980 til 1990. Norsk natur er meget populær blant utlendinger. Selv om vi ikke har gode tall for hvor mange utlendinger som bruker norsk natur er det god grunn til å anta at besøkstallene er økende på lengre sikt, selv om besøket år for år er utsatt for konjunkturer og ulike hendelser. Norge mottar i følge NORTRA rundt 5 millioner turister hvert år (grovt anslag). En betydelig del av disse turistene oppsøker utmark. Også når det gjelder utlendingers bruk av norsk natur finner vi et stort mangfold i aktiviteter og preferanser.

Hvordan påvirker satsningen på utmarksbasert reiseliv det tradisjonelle friluftslivet? Vil alle naturopplevelsene bli kommersialisert og havne på børsen? Er "våre naturkatedraller" truet. Disse problemstillingene vil bli belyst med resultater fra ulike prosjekter, samt eksempler fra jakt og fiske. Tre ulike sider ved kommersialiseringen av friluftslivet er beskrevet. Først beskrives omfanget av den utmarksbaserte turismen. Så beskrives prisutvikling på jakt og fiske for til slutt å beskrive utviklingen i bruk av utstyr

OMFANGET AV NATURBASERT TURISME

Definisjoner

Innledningsvis er det valgt å se nærmere på begrepene reiseliv, turisme og utmark. I norsk dagligtale brukes ofte reiseliv om alle former for reiser, mens turisme brukes om ferie- og fritidsreiser. Her er det valgt ikke å skille på disse begrepene, da det er for mange gråsoner til å gjøre en slik grenseoppgang teoretisk og praktisk holdbar (Kamfjord, 2001).

World Tourism Organization (WTO) definerer reiseliv som (<http://www.world-tourism.org>): "Reiselivet omfatter personers reise og opphold utenfor det geografiske området hvor de vanligvis ferdes, og hvor hovedmålet med reisen ikke er lønnet arbeid på stedet de besøker".

Kamfjord (2001) har en forenklet definisjon av reiseliv:

"Reiselivet er det livet man lever midlertidig et annet sted enn på hjemstedet når formålet med oppholdet ikke er fast arbeid".

Det er viktig å merke seg at ingen av definisjonene stiller krav om overnatting utenfor hjemmet ifm. reisen. Personer på dagstur utenfor sitt "hjemmeområde" er også turister. Med utmarksbasert turisme, menes her alt utmarksbasert reiseliv, slik det er definert over

I utgangspunktet er utmark alle arealer som ikke er innmark, dvs. arealene utenfor by- og tettstedsstrukturer og det tradisjonelle landbrukets innmark (Arnesen, 2003). I Arnesen (2003) er det en nærmere drøfting av utmarksbegrepet, både den lovmessige, forvaltningsmessige og daglige bruken av det.

Omsetning

I tabell 1 er det gjort et forsøk på å beregne omsetningen knyttet til jakt, fiske og annen naturbasert turisme. Den samlede omsetningen er anslått til mellom 3 og 6 milliarder, hvor jakt, innlandsfiske, laksefiske og andre utmarksbaserte opplevelser utgjør henholdsvis 0,6, 0,6, 1 og 1 til 3 milliarder kroner (NOK 2003). Tallene er grove fordi det er usikkerhet knyttet til antall utøvere og forbrukstall. I Dervo et al. (2005) er det redegjort nærmere for forutsetningene og usikkerheten i utregningene.

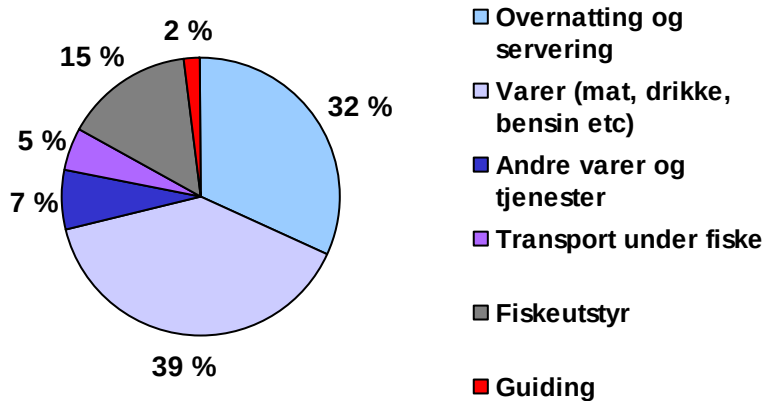
Tabell 1. Brutto omsetning ifm utmarksbasert turisme i Norge (NOK 2003).

Aktivitet (antall deltakere, norske= N og utenlandske= U)	Dagens omsetning ¹⁾
Jakt (145 000 N og 2 000 U) ²⁾	
Småviltjakt	75 millioner
Storviltjakt	195 millioner
Tilleggstjenester	560 millioner
Innlandsfiske (600 000 N og 25 000 U)	
Fiskekort og leie	260 millioner
Tilleggstjenester	635 millioner
Laksefiske (150 000 N og 35 000 U)	
Fiskekort og leie	400 millioner
Tilleggstjenester	945 millioner
Andre naturbaserte opplevelser (3,4 mill N og 2,3 mill U)	
Aktiviteter og tileggstjenester (grovt anslag)	1 - 3 milliarder
SUM	3 - 6 milliarder

1) NOK 2003

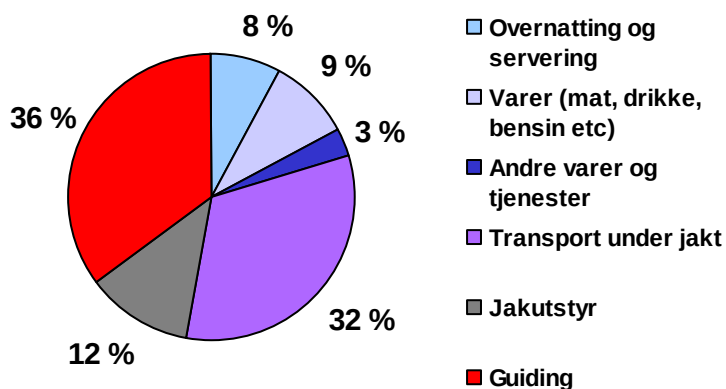
2) Tall fra RBL og NSF 2004

Det aller meste av forbruket i forbindelse med utmarksbasert turisme er knyttet til kjøp av overnatting og servering og til ulike varer som mat, drikke, bensin etc. I figur 1 er det vist gjennomsnittlig forbruk til laksefiskere fordelt på ulike varer og tjenester (figur 1). Samlede forbruk per døgn utgjør fra rundt 600 til 1 200 kr per døgn (Aas et al. 2000). For laksefiskerne er det svært lite penger som brukes på guiding og transport.

Figur 1. Kjøp av varer og tjenester ifm. Laksefiske i 8 vassdrag i Norge. (Kilde Aas et al. 2000)

For enkelte mer tilrettelagte aktiviteter kan guiding og transport utgjøre en større andel av forbruket. Reinsjakt på hardangervidda for tilreisende jegere er et eksempel på dette (Aas et al 2004). I figur 2 er det vist hvordan forbruket til disse jegerne fordeler seg på ulike varer og tjenester. Samlede forbruk per døgn utgjør for disse jegerne kr 2 000 (NOK 2003). For denne gruppen jegere utgjorde guiding hele 36 prosent, noe som er svært høyt sammenlignet med hva utmarksturistene i gjennomsnitt kjøper.

Figur 2. Kjøp av varer og tjenester ifm. reinsjakt på Hardangervidda for tilreisende jegere. Kilde Aas et al. 2004.

Utmarksturisme i dal- og fjellregionene i Sør-Norge

I Dervo et al. 2003 er utmarksturismen i dal- og fjellregionen Sør-Norge kartlagt. Målgruppen for undersøkelsen har vært bedrifter som drev med ulike former for turisme knyttet til utmark. Det vi spesielt fokuserte på var tilbydere av overnatting, servering, friluftsliv- og kulturaktiviteter med utmarka som utgangspunkt. Aktiviteter knyttet til gårdsturisme var også inkludert. Undersøkellesområdet ble avgrenset til bedrifter som hadde

sin virksomhet i dal- og fjellregionen på Østlandet, dvs. fylkene Hedmark, Oppland og sørlige deler av Sør-Trøndelag fylke.

Informantene ble segmentert i følgende fire grupper:

1) Fjellstyrer, allmenninger, sameier og grunneierlag heretter kalt "allmenninger og grunneierlag". Denne gruppen består av offentlige rettighetshaverorgan og private rettighetshavere som er organisert med formålet å forvalte bl a statsallmenninger og private jakt- og fiskerettigheter. 2) Bedrifter med jakt og fiske heretter kalt "private grunneiere". Alle bedrifter som var eid av grunneiere som disponerte jakt og eller fiskerettigheter ble plassert i denne gruppen. 3) Bedrifter med andre aktiviteter heretter kalt "aktivitetsbedrifter". Alle de andre bedriftene med aktiviteter som ikke ble klassifisert som grunneiere (bedrifter med jakt og fiske), ble plassert i denne gruppen. 4) Overnattingsbedrifter. Alle disse bedriftene har overnatting som hovedaktivitet.

Bedriftene hadde i gjennomsnitt drevet sin næringsvirksomhet i 29 år, en årlig arbeidsinnsats på 17 månedesverk, i gjennomsnitt en årlig brutto omsetning på 1 million kroner og tilbød i gjennomsnitt 4 "produkter". Med produkter menes her tjenester og aktiviteter som bedriftene selger. De tre vanligste produktene var overnatting, jakt og fiske og servering. I tabell 2 er det vist andelen av bedriftene i undersøkelsen som tilbyr ulike former for utmarksprodukter (Dervo et al. 2003).

Tabell 2. Andelen av bedrifter med ulike typer utmarksbaserte produkter i dal- og fjellregionene i Sør-Norge.

Type produkter	Andel (%) n=197
Overnatting	73,6 %
Salg eller utleie av jakt- og eller fiskerettigheter	53,3 %
Servering	50,3 %
Guiding, kurs og eller opplæring	36,5 %
Organiserte turer til fots eller på ski	34,5 %
Kulturopplevelser	26,9 %
Gårdsopplevelser	26,4 %
Utleie av turutstyr/ (kanoer, sykler, ski, telt mv.)	22,8 %
Spenningsaktiviteter som rafting, juving og eller klatring	17,3 %
Pakketilbud som omfatter to eller flere av ovennevnte	20,8 %
Hester/aktiviteter med hest	20,3 %
Annet	15,2 %

Allmenningene og grunneierlag

Allmenningene/grunneierlag (gruppe 1) var den gruppen av bedrifter som skilte seg mest fra de 3 andre hovedgruppene. Gruppen består av fjellstyrer, bygdeallmenninger, sameier og ulike typer private grunneierlag. Disse hadde i gjennomsnitt drevet sin næringsvirksomhet i 45 år, hadde en årlig arbeidsinnsats på 9 månedesverk, en årlig brutto omsetning på 0,7 million kroner og tilbød 2 produkttyper. Gruppen disponerte i gjennomsnitt 19 senger.

Hovedvirksomheten til denne kategorien av bedrifter var salg av jakt og fiskekort, noe som alle hadde. I tillegg hadde halvparten overnattingstilbud. Det aller meste av dette er enkle hytter som enten leies ut eller står åpne for gratis lån. Noen få tilbød tilrettelagte pakketilbud

med jakt og/eller fiskeopplevelser hvor overnatting og servering var inkludert. Noen drev også med eiendomsutvikling som tomtesalg/hyttebygging og investeringer i aktivitetstilbud. Disse produktene utgjorde imidlertid en svært liten andel av det totale tilbudet.

Allmenninger/grunneierlag” er bedrifter med lang fartstid, men driver en svært ensidig næringsvirksomhet sammenlignet med de andre bedriftstypene. De opptrer mer som forvaltningsorgan som forvalter jakt og fiskerettigheter enn bedrifter som driver næringsvirksomhet. Det er viktig å legge til at det finnes noen få som er langt mer orientert mot det å drive næring. Spesielt gjelder det et par av de private bygdeallmenningene som inngår i undersøkelsen.

Holdningene til næringsvirksomhet gjenspeiles både i forretningsidé og i deres syn på egen virksomhet. Beskrivelse av forretningsideer som ”Ivareta grunneierinteressene”, ”Forvaltning av jakt og fiske”, ”Forvaltning av statsallmenning”, Salg av jakt og fiskekort”, ”Statsallmenningen forvaltes etter Fjellogen” og ”Grunneierlag som leier ut terreng til rypejakt” bekrefter dette.

Enkelte vil hevde at fjellstyrer, allmenninger, grunneierlag og sameier er organer som ikke først og fremst er opprettet for å drive næringsvirksomhet. Mange i denne gruppen av informanter har gitt slike kommentarer til spørreundersøkelsen. Det er på mange måter noe merkelig siden fjellova så klart understreker ”at allmenningen (skal) verte brukt på ein måte som fremjar næringslivet i bygda” (og tek vare på naturvern og friluftsinteressene – fjellova § 3, vår parentes).

Private grunneierne

De private grunneierne (bedrifter med egne utmarksarealer og jakt- og fiskerettigheter; gruppe 2) hadde i gjennomsnitt drevet sin næringsvirksomhet i 22 år, hadde en årlig arbeidsinnsats på 8 månedersverk, en årlig brutto omsetning på 0,6 million kroner og tilbød 4,5 produkter. De disponerte i gjennomsnitt 24 senger. Hovedvirksomheten til denne kategorien av bedrifter var overnatting (84 %), salg av jakt og fiske (70 %), og servering (46 %).

”Grunneierne” driver en langt mer variert næringsvirksomhet enn foregående gruppe. Virksomheten bærer preg av et mangesysleri. Det indikerer at utmarksnæringen ofte er binæring ved siden av annen virksomhet. En variert næringsvirksomhet gjenspeiles også i disse bedriftenes forretningsidé. I denne kategorien er det flere bedrifter som er medlemmer av Norsk Bygdeturisme. Også for denne bedriftsgruppen utgjør de tradisjonelle virksomhetene som utleie av hytter eller husrom, jakt og fiske og servering en stor andel av virksomheten. Gårdsopplevelser er også viktig for denne gruppen.

Hoveddelen av næring knyttet til jakt og fiske består av salg av kort eller utleie, i en del tilfeller koblet med overnatting. Relativt få oppgir litt mer tilrettelagt tilbud og da som ”eksklusivt” laksefiske. Jakt er det som sjeldnest blir nevnt som noe mer tilrettelagt tilbud.

Det er noe overraskende at salg av jakt- og fiskeprodukter ikke er mer utbredt i denne gruppen av bedrifter. Det tyder på at selv om alle disponerer jakt- og fiskerettigheter, er det mange som ikke utnytter disse i næringssammenheng. Dels skyldes nok dette at flertallet av grunneierne sitter på for små eiendommer til at denne typen rettigheter kan utnyttes kommersielt på hver eiendom. Mange har valgt å la sine rettigheter inngå i en felles forvaltning i form av et grunneierlag eller elveeierlag. Videre utnytter mange av grunneierne jakt selv. Spesielt gjelder dette elgjakt.

Kort oppsummert kan man si at gruppen ”grunneiere” består av bedrifter som på varierte, stedstilpassede måter utnytter egen eller andres eiendomsressurser i tilleggsnæring ved siden av tradisjonelt landbruk. Overnatting, jakt og fiske, servering og gårdsopplevelser er viktige aktiviteter. Jakt og fiske er viktig, men mindre enn det potensialet det utgjør. Ofte inngår disse ressursene i en felles forvaltning

Aktivitetsbedriftene

Aktivitetsbedriftene (gruppe 3) hadde i gjennomsnitt drevet sin næringsvirksomhet i 15 år, hadde en årlig arbeidsinnsats på 17 månedersverk, en årlig brutto omsetning på 1 million kroner og tilbydde 4 produkter. De disponerte i gjennomsnitt 64 senger. Hovedvirksomheten til denne kategorien av bedrifter var servering (60 %), guiding (57 %), overnatting (53 %) og organiserte turer (49 %).

Aktivitetsbedriftene driver også en variert næringsvirksomhet, som dels springer ut av tilretteleggings-, informasjons- og kursvirksomhet som også drives av frivillige organisasjoner (DNT, speideren, kajakk/padleorganisasjonen). Virksomheten er imidlertid i større grad knyttet til noe mer tilrettelagte og opplevelsesbaserte aktiviteter, enn for gruppen grunneiere. Det er relativt mye av virksomheten som er basert på ”nye” aktiviteter (”med hjelm”) som rafting, juving og klatring. De tilbyr i svært liten grad jakt og fiske og denne gruppen har selv ingen egne jakt og fiskerettigheter. Når dette er inkludert, er det ofte koblet til guiding eller kurs. Aktivitetsbedriftene er den gruppen som i gjennomsnitt har drevet sin virksomhet i færrest år, dvs det er i denne gruppen flere relativt nye bedrifter. Videre er inntekter og arbeidsinnsats noe høyere enn for foregående grupper. Ut fra forretningsidé og beskrivelser ellers driver de fleste en sesongbetont virksomhet. Flere har det som en bijobb i sommerhalvåret hvor de enten tar seg permisjon fra annen jobb, eller har lang ferie. Forretningsidé tyder også på at det er virksomhet som er knyttet til naturopplevelser som er hovedformålet med mange av disse bedriftene. I denne kategorien bedrifter er det også noen turistinformasjoner, næringsselskaper og aktivitetsselskap, hvor formidling av hytter og andre aktiviteter inngår. Det gjør at antall disponible senger blir overraskende høyt for denne kategorien bedrifter. Mye av aktivitetstilbudene baserer seg på allemannsretten, selv om mange har mer eller mindre formelle avtaler med, eller informerer grunneier om sine aktiviteter.

Kort oppsummert kan man si at gruppen ”aktivitetsbedrifter” består av bedrifter med en variert virksomhet, ofte litt mer tilrettelagte og opplevelsesbaserte aktiviteter i naturen. Mange av aktivitetsbedriftene er relativt nystartede og små bedrifter som driver en sesongbetont virksomhet. Servering, guiding, overnatting og organiserte turer er de viktigste aktivitetene.

Overnattingsbedrifter

Overnattingsbedriftene (gruppe 4) hadde i gjennomsnitt drevet sin næringsvirksomhet i 46 år, hadde en årlig arbeidsinnsats på 38 månedersverk, en årlig brutto omsetning på 2 million kroner og tilbydde 4,5 produkter. De disponerte i gjennomsnitt 82 senger. Hovedvirksomheten til denne kategorien av bedrifter var overnatting (100 %) servering (77 %), jakt og fiske (50 %), og organiserte turer (43 %).

Overnattingsbedriftene har et vesentlig større omfang på sin virksomhet, enn de andre tre bedriftstypene og mange har helårsvirksomhet. (Større overnattingsbedrifter som retter seg inn mot konferansemarkedet og lignende er utelatt fra undersøkelsen). Dette er bedrifter med lang fartstid. Hovedaktiviteten er naturlig nok knyttet til overnatting og servering. Men også

overnattingsbedriftene tilbyr mange aktivitetsprodukter. Forskjellen i forhold til aktivitetsbedriftene er at det er et enklere og mindre tilrettelagt tilbud som gjestene gjennomfører på egen hånd med litt veiledning og i enkelte tilfeller lån eller leie av utstyr. Mange samarbeider også med andre, f.eks. er det halvparten av bedriftene som selger jakt- og fiskekort for andre (grunneiere, grunneierlag eller allmenninger). Noen få disponerer også egne områder.

Kort oppsummert kan man si at gruppen "overnattingsbedriftene" består av noe større bedrifter med lang fartstid og hovedvekt av virksomheten innenfor overnatting og servering. Mange har også et aktivitetstilbud som ofte består av et enkelt og lite tilrettelagt tilbud.

Samlet vurdering

Undersøkelsen, som både omfatter typiske landbruksbaserte turist- og opplevelsesbedrifter, og mindre overnattingsbedrifter innenfor den tradisjonelle hotellbransjen, og nyere bedrifter som dels springer ut av eller er beslektet med tilbud som er gitt av frivillige organisasjoner og ikke har vært kommersialisert i samme grad tidligere, viser at utmarksressursene står helt sentralt for de fleste, men at de utnyttes på ulike måter. Optimismen i næringen er stor, selv om de færreste bedriftene har noen velutviklet forretningside eller god forståelse for marked, markedssegmenter og etterspørselstrender. Strategisk eller praktisk samarbeid med andre bedrifter eller andre aktører i verdikjeden er lite utviklet. Allemannsretten er for flertallet av bedriftene mer et gode enn et hinder. Det norske markedet er klart det viktigste og utgjør omkring 70 prosent. Til tross for at økonomi ikke var noe stort tema i undersøkelsen, tyder tallene på at lønnsomheten er bedre enn tall fra andre undersøkelser har indikert. Alt i alt viser undersøkelsen at utmarksturismen i denne regionen er i vekst og at næringsaktørene ser positivt på mulighetene, men at det er betydelige forbedringsmuligheter knyttet til kompetanseheving og samarbeid.

Fjellmeldingen

I Aas og Vistad 2003 er næringsaktivitet innen turisme og andre næringer i og rundt tre norske nasjonalparker kartlagt. Brutto omsetning er i denne undersøkelsen delt inn i to hovedtyper; (1) primærnæring i form av beiteressurser og (2) turismerelaterte aktiviteter. Det er disse to bruksmåtene som skaper hoveddelen av de økonomiske verdiene i nasjonalparkene i dag.

For Dovrefjell og Sundalsfjella Nasjonalpark med tilhørende naturreservat og landskapsvernområder er brutto omsetning knyttet til utmarksbasert næring (beite, arealleie/festeavgifter, hytteutleie, overnatting, servering, jakt og fiske og andre opplevelsesbaserte aktiviteter) er beregnet til i underkant av 54,2 millioner kroner, hvor beite utgjør 13,9 mill kr og turisme 40,3 mill kr (Aas og Vistad 2003). De største virksomhetene i tillegg til utmarksbeite er overnatting (15,2 mill kr), festeavgifter ifbm hytter (8,7 mill kr) og ulike former for aktiviteter som jakt, fiske, moskusturer og riding (13,9 mill kr). Inntekter fra bergverksvirksomheten er ikke inkludert i oversikten. Brutto omsetning på overnatting inkluderer for enkelte bedrifter all overnatting langs med E6. Dette er trolig noe for høyt i forhold til som reelt er knyttet til bruken av verneområdet. Ikke alle informantene greide å skille ut det som direkte var knyttet opp til Dovrefjell–Sunndalsfjella. I overnatting er det også for noen overnattingsbedrifter inkludert opplevelsesbaserte aktiviteter. Inntekter fra planlegging og bygging av hytter er ikke inkludert, jf avgrensninger side 5. Inntekter fra salg av jakt på hjortevilt, småviltjakt og fiskekort utgjør i underkant av 5 millioner. Inntekter fra eventuelle ringvirkninger utover overnatting er ikke inkludert, jf avgrensninger side foran. Heller ikke kjøttverdien av vilt og fisk er inkludert.

I tabell 3 er bedrifter og aktiviteter for Dovrefjell og Sundalsfjella Nasjonalpark beskrevet. Tabellen viser at det er overnatting med servering, hytter og beitedyr som utgjør de største aktivitetene.

Tabell 3. Antall bedrifter og aktiviteter i og ved Dovrefjell – Sundalsfjella NP med tilhørende naturreservat og landskapsvernområder. Aktivitetene er kartlagt i en sone på 5 km rundt verneområdene. Kilde Aas og Vistad 2003.

	Antall bedrifter/enheter
Overnatting	32 bedrifter (ca 8 000 netter på DNT og ca 13 200 døgn andre)
Aktivitetsbedrifter	13 bedrifter
- guiding	8 bedrifter
- klatring	6 bedrifter
- riding	3 bedrifter
- hundekjøring	2 bedrifter
- leirskole	2 bedrifter
Transport	40 løyver
Hytter	ca 10 000 hytter
Beite	44 000 dyr

KOMMERSIALISERING KNYTTET TIL JAKT- OG FISKEKORT

Allemannsretten, som i Norge stort sett er lovregulert i frilufsloven, sikrer frilufsutøverne gratis tilgang til opplevelser i utmark. Den består av en rekke rettigheter, bl.a. rett til ferdsel i utmark, telting og bærplukking. Det har vært enkelte episoder knyttet til kommersialisering av utmarksressurser. Eksempler på slike trusler er inngjerding av Nordkapp og løypeavgift for skiløyper. Omfanget har imidlertid så langt vært lite.

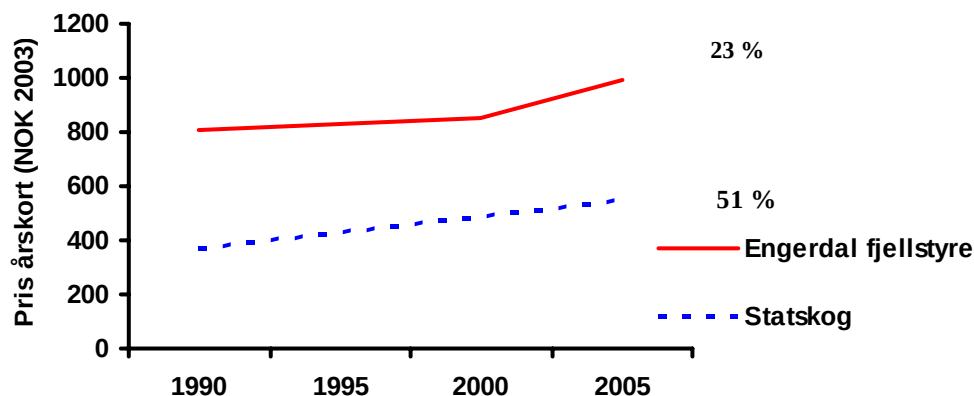
Jakt og fiske er i utgangspunktet betalingsaktiviteter som frilufsutøverne må kjøpe kort eller leie for å få tilgang til. Det er kanskje for disse aktivitetene man først vil se resultater av en økt kommersialisering på. Det finnes ingen samlet oversikt over prisutviklingen for eller tilgangen til jakt og fiske. Dataene som presenteres her er hentet inn for å antyde en utvikling de siste 10-15 årene. Først til hvordan jeger- og fiskerforeningene opplever prisutvikling.

I forbindelse med evalueringen av lokal lakseforvaltning er jeger- og fiskerforeninger (JFF) spurt om de i løpet av de siste 15 årene opplever at det har blitt dyrere å fiske og om tilgangen har blitt dårligere (Dervo et al. 2006). Flertallet av JFF i denne undersøkelsen forholder seg nøytral til påstandene om både prisutvikling og tilgang for laksefiske. Det er mao. ingen allmenn oppfatning blant fiskerne at prisene på laksefiske har økt mye i forbindelse med utvikling av fisketurisme.

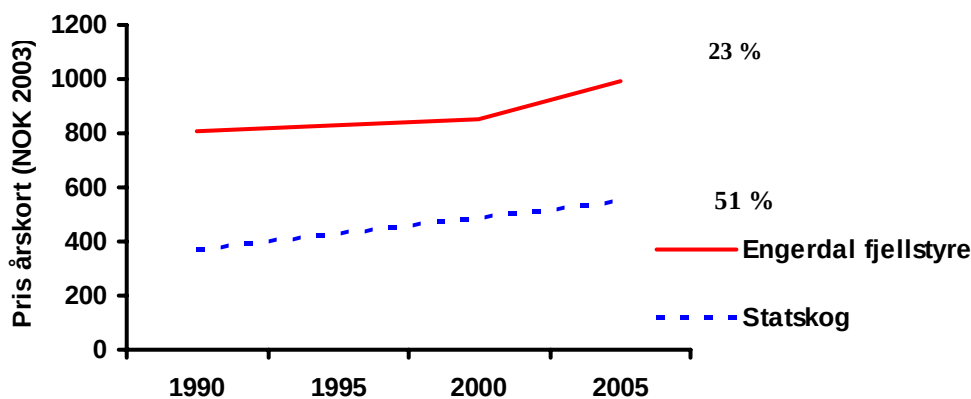
Tabell 4. Gjennomsnittsskår for jeger- og fiskerforeninger på spørsmål om priser og tilgang på laksefisket. Utsagnene er vurdert på en skala fra 1=svært enig til 7= svært uenig, og 4= nøytral. (Kilde Dervo et al. 2006).

Spørsmål	Gj. snitt
Det har blitt dyrere å fiske etter laks og sjørøret.	3,7
Det har blitt vanskeligere å komme til i elva.	4,5

For å se konkret på prisutvikling er det hentet inn priser på jakt og fiskekort fra tre ulike områder; Statskog SF, et fjellstyre og en fiskeadministrasjon. I figur 3 og 4 er utviklingen i pris på årskort for voksne for fiske og for jakt framstilt for perioden 1990 til 2005. Samlet har prisen økt 65 og 67 prosent for de to fiskekortområdene og 23 og 51 prosent for de to jaktområdene. Ved hjelp av konsumprisindeksen er alle prisene justert til NOK 2003.

Figur 3. Prisutvikling på fiskekort i et fjellstyre og en fiskeadministrasjon i Sør-Norge. (NOK 2003, kilde: Engerdal fjellstyre og OFA).

Figur 4. Prisutvikling på jaktkort i et fjellstyre og Statskog. (NOK 2003, kilde: Engerdal fjellstyre og Statskog SF).

Både for jakt og fiske har prisutviklingen vært høy, og høyere enn for andre varer og tjenester i Norge i samme periode. Når vi spør kortselgerne om årsaken til den prisutviklingen svarer de at det skyldes økte kostnader til forvaltning. Det er altså ikke "eiernes" ønske om økt utbytte som er årsaken til prisøkningen, men økte kostnader til forvaltning. Trolig fører både den offentlige forvaltningens krav om driftsplaner og økt kvalitet på for eksempel fiskekultivering, og økt grad av tilrettelegging i utmarka, til at jakt og fiske blir dyrere.

Det som er interessant er at brukere selv i svært liten grad har protestert på denne prisutviklingen. Trolig har den generelle økonomiske utviklingen ført til at jegerne og fiskerne ikke er så prisbeviste for denne typen "tjenester og varer". Kanskje er tilgang viktigere enn pris innenfor de prisnivåene vi her snakker om. Videre utgjør nok jakt- og fiskekort relativt lite av de totale utgiftene til utøvelsen av jakt og fiske.

KOMMERSIALISERING KNYTTET TIL UTSTYR

Det siste tilnærmingen i forhold til kommersialiseringen av friluftslivet, er å se på utviklingen for kostnader til utstyr som brukes i forbindelse med utøvelsen. Heller ikke for dette området finnes det noe god statistikk. Jeg har valgt å bruke meg selv og min sønn som eksempel og regnet ut kostnadene for stang, snelle, snøre og favorittsluk.

Justert for konsumprisindeksen kostet mitt første fiskeutstyr i 1970 omregnet til NOK 2003 omkring 1 000 kroner. Tilsvarende kostet min sønns fiskeutstyr i 2000 kroner 600. For sammenlignbart utstyr er med andre ord prisen nesten halvert.

Hvis man studerer bilder av friluftsutøvere de siste 10-årene, vil man imidlertid raskt se forskjellene. Mens jeg hadde en stang, er det vanlig i dag å ha flere stenger. Det finnes også et vesentlig større utvalg av ulike typer stenger og sneller i alle prisklasser, og det er en tendens til at mange velger utstyr i de øvrige prisklassene. I tillegg er det et vesentlig større utvalg av annet fiskeutstyr, klær og elektroniske hjelpemidler. På det mest ivrige fiskerne er det ikke uvanlig at de har utstyr for 50 - 60 000 kroner.

Samlet har derfor friluftsutøverne utstyr for vesentlig større summer i dag enn for bare 10-15 år siden. Det gjelder ikke bare for favorittfriluftslivet, men for de fleste aktivitetene man deltar på, enten det er fiske, fotturer, sykling eller båttaktiviteter. Selv om det ikke har skjedd mye i forholdt kostnader for friluftslivet innenfor rammene av allemannsretten, bruker gjennomsnittsutøveren vesentlig mer penger på sin aktivitet i dag enn for 10-15 år siden pga. kjøp av utstyr.

OPPSUMMERING

En punktvis oppsummering av gjennomgangen viser at:

- Framveksten av turisme, landbrukets behov for nye inntekter, økt materiell velstand, mer fritid og individualisering med økt oppslutning om mestrings- og spenningsaktiviteter fører til framvekst av utmarksbasert turisme.
- Framveksten av turisme betyr nye muligheter og det er den vanlige friluftsutøveren som ofte er kjøperen av de varer og tjenester som tilbys.. Indirekte kan det være negativt ved at viktige områder og ressurser for friluftslivet bygges ned.
- De sterke tradisjonene rundt friluftsliv, allemannsretten og den "sosialdemokratiske ånden" i Norge setter klare rammer for den utmarksbaserte turismen.

- Omsetningen for utmarksbasert turisme i Norge er grovt anslått til mellom 3 og 6 milliarder kroner.
- Hoveddelen av friluftsutøvernes pengebruk i forbindelse med utøvelsen er knyttet til kjøp av utstyr, overnatting og servering og andre varer og tjenester.
- Prisene på jakt og fiske har økt, hovedsakelig pga. økte kostnader til privat forvaltning.
- Kommersialiseringen skjer først og fremst på utstysfronten, men også økt krav til komfort og tilrettelegging forøvrig.
- Tilbudet av "tilrettelagte" naturopplevelser øker, men de ulike aktivitetene er utydelige og mangler tilstrekkelig beskrivelse. I framtiden vil det bli nødvendig å innføre sertifiseringsordninger og produktkontroll for å få til en bedre oversikt og mulighet til å sammenligne ulike varer og tjenester.
- Det er behov for mer kunnskap om alle sider ved adgangen til "naturressursene" og forvaltningen av disse. I dag er kunnskapen om den reelle tilgangen for allmennheten og hva de ønsker av tilrettelegging og tilbud for dårlig.
- Er forvaltningen tilpasset den nye hverdagen?

REFERANSER

- Arnesen, T. 2003. Utmark og samfunn. En innledning og syv oppslag om utmarka. ØF-rapport 16/2003. 114 s.
- Ashton, R. 1991. World Trends in Tourism and Conservation (Ecotourism). Proceedings of the 1992 World Congress on Adventure Travel and Ecotourism.
- Dervo, B.K., Aas, Ø., Kaltenborn, B.P. & Andersen, O. 2003. Utmarksturisme i fjellregionen i Sørøst-Norge - vekst og vyer eller nedgang og resignasjon? NINA Fagrapport 73: 31pp.
- Kamfjord, G. 2001. Reiselivsproduktet. 3. utg. utg. - Reiselivskompetanse, Oslo.
- SND 2002. Strategisk plan for næringsutvikling i utmark. Rapport SND.
- SND 2003. Handlingsplan. Næringsutvikling i utmark. Rapport SND.
- St meld nr 17 (1998-1999). Verdiskapning og miljø – muligheter i skogsektoren. Landbruksdepartementet.
- St meld nr 19 (1999-2000). Om norsk landbruk og matproduksjon. Landbruksdepartementet.
- Aas, Ø., Birkelund, H. & Thrane, C. 2000. Laksefiskere i Orkla, Årgårdsvassdraget, Namsenvassdraget, Altaelva og Eibyelva : fiskevaner, holdninger til fiskeregler og økonomisk forbruk. NINA oppdragsmelding 665.
- Aas, Ø., Eide, N. & Andersen, O. 2004. Villreinjegere på Hardangervidda og i Forollhogna villreinområder : deres kjennetegn, motiver og holdninger til villreinforvaltning. NINA fagrapport 78.
- Aas, Ø. & Vistad, O. I. 2003. Bruk og forvaltning av nasjonalparker i fjellet : internasjonale erfaringer med forvaltning av menneskelig virksomhet i nasjonalparker, kartlegging av næringsaktivitet i Dovrefjell-Sunndalsfjella, Femundsmarka og Reisa nasjonalparker, litteraturstudie av økologiske, kulturfaglige og sosiale effekter av turisme i verneområder. NINA fagrapport 72.

FORNEMMELSE FOR STIEN

Annette Bischoff

Stipendiat ved Høgskolen i Telemark/Universitetet for miljø- og biovitenskap

The road not taken

Two roads diverged in a yellow wood,
And sorry I could not travel both
And be one traveller, long I stood
And looked down one as far as I could
To where it bent in the undergrowth;

Then took the other, as just as fair,
Because it was grassy and wanted wear;
Though as for that the passing there
Had worn them really about the same,

And both that morning equally lay
In leaves no step had trodden black.
Oh, I kept the first for another day!
Yet knowing how way leads on to way,
I doubted if I should ever come back.

I shall be telling this with a sigh
Somewhere ages and ages hence:
Two roads diverged in a yellow wood, and I
I took the one less travelled by,
And that has made all the difference.

Robert Frost

I dette innlegget ønsker jeg å fokusere på hvordan tilretteleggingen av turstier skaper grunnlag for bestemte kulturelt forankrede måter å oppleve og å forstå naturen på.

Vi går på tur og ”turen” skal gjøre noe med oss, vi skal oppleve naturen, bli friske og glade, ydmyke overfor skaperverket, miljøbevisste, norske og så videre. Stiene er således helt sentrale for vår opplevelse av naturen, uten at vi nødvendigvis tenker så mye over det. De danner en grunnleggende forutsetning for turen, og det er på mange måter gjennom vår vandring på stiene, at vi skal oppnå alt det turen skal gjøre med oss. Stiene utgjør den umiddelbare konteksten for opplevelsene og det betyr at vi må spørre oss hva en sti egentlig er, hvilken rolle stien spiller for vår opplevelse og forståelse av natur og hvordan forvaltningen håndterer disse spørsmål.

Det tilrettelegges flere og flere turstier i Norge, de fleste av dem i nærområdene til der hvor folk bor, for det første for å sikre folks adgang til naturen, å øke tilgjengeligheten for å få folk flest til å bruke naturen til et aktivt idretts- og friluftsliv. Hovedfokus i innlegget er å belyse for det første sammenhengen mellom forvaltning og pedagogikk, for det andre tilrettelegging av turstier som materialisering av holdninger, verdier og intensjoner, for det tredje problematisering av ”hva” som formidles gjennom tilrettelegging av turstier og hva som skjer i møtet mellom sti og turgåer. Gjennom innlegget ønsker jeg å bygge opp en forståelse eller argumentasjon som gjør det mulig å forstå forvaltning som pedagogikk og tilrettelegging som didaktikk.¹ Jeg tar et utgangspunkt i en for form situasjonsbeskrivelse av dagens stiforvaltning og tydeliggjøring av stiene som sosiomaterielle handlingsfelt for deretter å bruke læringsbegrepet og en pedagogisk/didaktisk analyse av de tilrettelagte turstier med henblikk på å tydeliggjøre stiens formende og utviklende potensialer i møtet med den enkelte turgåer.

Det er det min ambisjon å tydeliggjøre forskjellige dimensjoner i møtet mellom menneske og sti. For det første hvordan vi kan forstå ”møtet” mellom menneske og sti med utgangspunkt i fenomenologien. For det andre hvordan vi med bakgrunn i den utvikling og de utviklingsprosesser som har skapt stien kan belyse hvordan stien har et utviklende og formende potensial i forhold til mennesket i møtet med stien. Dette tydeliggjøres gjennom perspektiver på at forvaltning ikke kun bør forstås som en forvaltning av kultur og natur, men like mye som en forvaltning av opplevelser og måter å forstå natur på. Forvaltningen ses parallelt til pedagogikken for å få grep om de utviklende og formende potensialer dagens turstier har iboende.

Innlegget presenterer resultatene av en pedagogisk analyse av turstier i Sør-Norge. Materialet er basert på feltstudier av 20 turstier med ulik grad av tilrettelegging i tidsrommet 2003-2005, 2 opplevelsesanalyser av kyststien mellom Stavern og Helgeroa (Bischoff 1999 og 2001), en forespørsel via e-mail til 120 kommuner i Sør-Norge og samtaler med 3 ulike ”sti”forvaltere høsten 2005. I forespørselen til de 120 kommuner i Sør-Norge etterspurte jeg turstier som var godt beskrevet både gjennom planleggings og tilretteleggingsprosessen. Jeg fikk svar fra 52 kommuner og av disse var det to kommuner som kunne vise til turstiområder som var godt beskrevet gjennom både plan- og tilretteleggingsprosessen. De to kommunene var Lardal og Egersund.

Gjennom innlegget bruker jeg begrepet tursti som et samlebegrep for både turstier og turveier. Jeg har valgt ikke å skjelne mellom tursti og turvei da det i denne sammenhengen **ikke** er forskjell på tilretteleggingens pedagogiske potensialer hva enten det er en tursti eller en turvei. Det som viser seg er kun at perspektivene blir enda tydeligere og kanskje mer uttalte når en ser på turveiene, men det er ikke det som er poenget her.

Begrepet sti er på ingen måte entydig og da målet her er å tydeliggjøre hvordan tilrettelegging skaper premisser for hvordan naturen oppleves bruker jeg i foredraget gamle stier med lav grad av tilrettelegging og nye stier med høy grad av tilrettelegging som utgangspunkt for å skape kontrast. Dette betyr naturligvis at det mellom disse finnes STOR variasjon av stier med ulik grad av tilrettelegging. Min hensikt er således ikke å si noe entydig om hvordan en bør tilrettelegge men heller tydeliggjøre en del perspektiv som er viktig å reflektere over når nye turstier tilrettelegges.

¹ Didaktikk er ”læren om undervisningens planlegging”

Det som har overrasket meg mest gjennom mitt arbeid er at forvaltningen av turstier synes å være et forvaltningsområde som i veldig høy grad er overlatt til tilfeldigheter og frie initiativ. Ser en på hvilken etat / hvem som har ansvaret for turstiene i kommunen fremstår et meget brokete bilde. På bakgrunn av de 52 kommuner som svarte på min henvendelse fremstår følgende bilde:

Hvem har ansvaret for forvaltning og tilrettelegging av stier i kommunen:

• Kultur (idrett/fritid)	35%
• Plan	20%
• Landbruk og skog	15%
• Natur og miljø	14%
• Næring	5%
• Eiendom og bygg	3%
• Ingen /uklart	8%

Det viser seg også å være et mangfold av aktører som rent faktisk både initierer og står for mye av tilretteleggingen av turstier – alene gjennom spørsmål rettet til de 52 kommuner kom frem 10 -12 aktører:

• Kommunen	• Pensjonistlag
• Turistkontor	• Orienteringslag
• Friluftsrådene	• Fiskeforeninger
• Velforeninger	• Grunneiere
• Historielag	• Private med penge-
• Idrettslag	interesser

Det er en stor interesse for turstier de fleste steder og det er en omfattende aktivitet knyttet til tilrettelegging og vedlikehold av stiene. Dette løses på veldig ulike måter fra kommune til kommune og fra sti til sti. Enkelte kommuner hadde etablert en ”fadderordning” hvor enkelt individer i kommunen hadde meldt seg til å gå stien et vist antall ganger om året og rapportere tilbake til kommunen om stiens tilstand og å utbedre det som kunne gjøres enkelt. Andre steder er dette ansvaret lagt til idrettslag eller andre foreninger og andre steder igjen er det kommunenes forvaltere som står for den jobben. Det finns mange ulike interesser knyttet til turstiene og gjennom ulike plandokumenter, samtaler med forvaltere etc. tegner det seg et mangfoldig bilde av hensiktene med turstier og turveier. En hovedhensikt som nevnes ganske ofte er at tilretteleggingen skal bidra til å senke terskelen for at folk skal komme seg ut – ”mange er utrygge” og at naturen skal gjøres tilgjengelig for alle; ”Friluftsliv for alle! – Hver dag!”.

Dernest nevnes viktige hensikter i tur og orden;

De gamle tråkk og stier

De gamle tråkk og stier forteller deres egen historie. De oppstår fra menneskelig aktivitet; føtter som går, buskapen som føres til seters, kjerrer etc. Vi kan lese dem som linjer av kommunikasjon mellom de viktige stedene som knyttet seg til det stedet en bodde. Stiene utgjør linjer landskapet som binder sammen hjemmet↔kirken↔seteren↔markedet. Det var stier som var knyttet til helt nødvendig ferdsel gjennom landskapet, de hadde et formål knyttet til overlevelsen, de tjente til livets opphold og samfunnets organisering – det var nytte og nødvendighet som er danner utgangspunktet for disse stiene. Stiene er samtidig vitnesbyrd om en måte å lese og relatere seg til landskapet, de er skapt over lang tid gjennom menneskets samhandling med naturen og landskapet. De gamle stiene er materialiseringer av den daglige bruk av naturen. De som skapte stiene var selv brukere av stiene og stiene førte dem til de stedene som var viktige å komme til.

Dagens sti

Dagens stier forteller en helt annen historie; den er et tilrettelagt prosjekt som skal lede folk til; spesielle steder, kulturminner, sjeldne planter, utsikten, natur reservatet, etc. De er skapt av "noen" (forvaltere) for "noen" ("folket") for "noe" (helsen, utsikten, kulturminnet..). De tilrettelagte stier er planlagte og veltilrettelagte. De er relatert til fritiden i motsetning til de gamle stiene som var relatert til arbeidet. De er relatert til menneskers rekreasjon og naturopplevelse med utgangspunkt i en sentral forvaltning, planlegging og tilrettelegging.

Stiene kan leses som materialiseringer av kultur; de er sosiomaterielle handlingsfelt. Kulturen danner grunnlaget for bestemte måter å forholde seg til naturen på som for eksempel synet på naturen, forståelsen av hva som er viktig å ta vare på/verne i naturen / (kultur)landskapet. Synet på kropp og helse. Søndagsturen. Her kan det nevnes mange eksempler, men det vesentligste er at leseren ser hvordan ulike kulturer nedfeller seg i stiene i landskapet og danne ulike forutsetninger for opplevelsen av landskapet. For eksempel forskjellen på stiene hvor de gamle stiene som oftest gikk nede i dalen – mest mulig beskyttet for vær og vind og med best mulig fremkommelighet fra seteren ned til bygda – og de nyere stiene som går fra bygda og opp til fjeltopper i området, hvor de helst skal gå innom det som er "severdige" og i hvert fall gi turgåeren mulighet for å nyte utsikten. Til ulike tider brukes landskapet ulikt og det er ulike perspektiv som søkes oppfylt i naturen og landskapet. Generelt er alle fasiliteter materialiserte resultater av handling og kultur, de danner premisser for hvordan rommet, naturen, stien oppleves og de former de strukturelle forhold for videre handling. Når det for

eksempel settes opp skilt og stiene merkes har dette jo en bakgrunn i en kulturell forståelse av at dette er nødvendig for at folk skal kunne finne frem, at det øker tilgjengeligheten etc. Etter hvert som vi har blitt vant med at stier merkes og skiltes skapes en forventning til og en forståelse av at "slik er det når en skal gå på tur". Skilting og merking føyer seg inn i rekken av det vi tar for gitt, det som bare ligger der som den umerkelige, latente ballast vi kan kalle "kulturell kapital".

I 2006 kan det spores en holdning til tilrettelegging av stier som går i retning av øke tilgjengeligheten for "alle", vi finner flere eksempler på flerbruksanlegg; stier og turveier som er ryddet, opparbeidet, gruset, merket, det er satt opp lys etc. En tenker på å kanalisere gang og sykkeltrafikk, en ønsker å skape gode og like muligheter for rullestolsbrukere, syklister, gående, joggere og så videre. Dette er på mange måter helt nødvendig og akseptert i det norske samfunn. Jeg vil karakterisere denne prosessen som en sosialdemokratisering av naturen. Demokratisering av naturen på mange nivå i vårt samfunn og det blir tydelig hvordan grunnleggende kulturelt forankrede syn på natur, på menneske på samfunn uttrykkes og materialiseres i stiene. Tar vi denne materialisering av kultur på alvor, og siger oss enige i at materialiseringen i neste rekke skaper grunnleggende forutsetninger for videre handling, og at handlingene på mange måter danner grunnlaget for forventninger og forståelse hos enkelt individer, da blir det veldig viktig at vi stiller spørsmål til dagens tilrettelegging og forvaltningspraksis.

Et eksempel på forvandlingen av en sti

Rydd, gruslegg, sett opp lys etc.

– og opplevelsen er forandret!

Refleksjonene rundt stien som sosio-materielt handlingsfelt og eksemplet på forvandlingen av en sti aktualiserer det neste spørsmål som er: Hva skjer i møtet mellom menneske og sti?

Stiene er som også nevnt innledningsvis helt sentrale for vår opplevelse av naturen, uten at vi nødvendigvis tenker så mye over det. De danner en grunnleggende forutsetning for turen, og det er på mange måter gjennom vår vandring på stiene, at vi skal oppnå alt det turen skal gjøre med oss. Umiddelbart oppfatter vi ikke stien som gjenstand for vår tur, stien er jo bare der, det er ikke stien vi er kommet for å oppleve, stien er jo "bare" en sti som skal lede oss frem til det som det handler om. Samtidig er stien kanskje en av de viktigste faktorer i vår opplevelse. Stiene danner den umiddelbare konteksten for opplevelsene og det betyr at vi må spørre oss hva en sti egentlig er, og hvilken rolle stien spiller for vår opplevelse og forståelse av natur.

Merleau-Ponty (1994) tydeliggjør at kroppen er vårt utgangspunkt for all sansning, alle våre opplevelser er forankret i den sansende kropp. Det er gjennom kroppen at verden erfares. Gjennom å vandre stien erfarer vi først og fremst stien kroppslig; vi går, vi ser, vi lukter, vi merker stien, solen, vinden, naturen, kulturen i naturen osv. Vår kroppslighet formes gjennom vandringen og gjennom kroppen "svarer" eller forholder vi oss kroppslig gjennom alle sanser til stiens faktisitet² og iboende budskap.

Kroppen danner grunnlaget for opplevelse og forståelse, samtidig som den enkelte turgåer bærer med seg sosiale, kulturelle og individuelle erfaringer og opplevelser som danner grunnlaget for møtet med stien. Stien vil oppleves ulikt av ulike individer. Menneskers ulike forutsetninger og erfaringer vil prege hvordan vi opplever stien – naturen.

Møtet mellom menneske og sti kan beskrives og reflekteres over ut fra 3 dimensjoner:

- Det individuelle og private som omfatter vår karakter, personlighet, verdier, forventninger etc.
- Det vi bærer med oss inn i møtet i form av tidligere erfaring, kompetanse, kulturell bakgrunn, utdanning etc.
- Det som "kommer oss i møte" på stien; landskap, kulturspor, fysisk konstruksjon av stien, været; stien og stiens kontekst

Stiens faktisitet har stor betydning for hvordan vi møter den og hvilke forventninger til handling, atferd den formidler. I flere sammenhenger har jeg prøvd ut et lite tankeeksperiment: bedt folk om å lene seg tilbake og forestille seg at de går en tur i en skog med blød skogsbunn, mens de går her ber jeg dem om å merke etter hvordan det er å være der, hvordan opplever de omgivelsene, hva føler de? Dernest ber jeg dem om å forestille seg at de går på en gruset sti i marka og igjen merke etter hvordan er det å være der, hvordan opplever de omgivelsene, hva føler de? De aller fleste beskriver en følelse av fred og ro, ettertenksomhet når de går i skogen med blød skogsbunn og de beskriver at det blir en følelse av mer tempo og målrettethet forbundet å gå på en gruset sti i marka.

Det finnes således grunnlag for å spørre seg og å reflektere over det læringspotensial som finnes i møtet mellom individ og sti. Stiens faktisitet danner grunnlaget for læringssituasjonen, den danner grunnlaget for hvilke følelser, stemninger og handlinger som aktualiseres. Dette er naturligvis et samspill mellom naturgitte forhold og kulturelle forhold. Den tilrettelagte sti formidler sosial og kulturell forståelse av hva som skal oppleves og erfares i naturen og hvordan opplevelsen skal oppleves.

Stiens didaktikk

Planlegging og tilrettelegging kan analyseres som didaktikk.³ Det kan ses som en tilrettelegging for bestemte måter å oppleve og å erfare naturen (og kulturen). Gjennom en

² stiens faktisitet kan forstås som stiens grunnlag, de betingelser stien som danner stien, og som gir forskjellige muligheter og begrensninger i situasjonen. Faktisitets begrepet knytter seg både til person og situasjon. Se Østerberg 1990

³ Didaktikk er læren om undervisningens planlegging. Didaktisk refleksjonstenkning gir oss et verktøy til å analysere og vurdere sammenhengen mellom mål, innhold, arbeidsmåter, målgruppe etc. i en undervisnings situasjon.

analyse av stienes faktisitet er det mulig å stille seg spørsmål om betydningen av for eksempel:

- Opparbeiding av grunnen
- Rydding og grusing
- Utjevning av stigning
- Fjerning av grener så folk ikke skal komme bort i våte grener
- Borde og benke
- Merking / skilting
- Oppsetting av doer

Normalt tenker vi ganske praktisk i forbindelse med slike tiltak og kanskje ikke så mye over betydningen av disse tiltak på et dypere nivå. Jeg mener at vi bør stille kritiske og vanskelige spørsmål om hvorfor vi gjør det slik – er det fordi vi har en forvaltning tuftet på en bestemt tenkemåte, er det ”gamme” vane i forvaltningen, er det økonomi, er det sosialdemokratiseringen av naturen som slår igjennom eller? Her finnes naturligvis mange ulike svar og mine eksempler skal ikke taes som svarene på spørsmålet, men eksempler på tematikker som vi kanskje ikke har reflektert nok over når og hvis vi ønsker at tilretteleggingen og opphold i naturen skal kunne danne grunnlag for utviklingen at et nært forhold til natur hos den enkelte, at vi skal bli miljøbevisste og så videre. Jeg mener at denne form for tilrettelegging bærer i seg flere iboende budskap.

For eksempel:

- Du skal ikke anstrenge deg
- Ikke bli våt!
- Forvent underholdning
- Dette er sikkert
- Ikke sitt på bakken

Det kan ganske enkelt problematiseres og stilles spørsmål om tilretteleggingen i virkeligheten begrenser bruken av kropp og intellekt. Satt på spissen så blir bevegelsesmønsteret mindre allsidig, du trenger ikke tenke selv du kan blot følge merkene og lese informasjonstavlene etc. Ut fra en didaktisk relasjonstenkning kan stiens indre sammenheng analyseres.

Stiens indre sammenheng?

- Hensiktene / målene
- Hvem brukerne er
- Planlegging og tenkning bak stiene
- Fysiske tilrettelegging
- Utvalg av opplevelseskvaliteter

Samlet sett kan vi se det slik: i det øyeblikk vi erkjenner at tilretteleggingen av turstier er materialiseringer av kulturen – forstått som materialiseringer av synet på naturen, kulturen, mennesket etc. og at materialiseringen skaper grunnlaget for og påvirker hvordan ”naturforståelsen” – synet på naturen, holdninger til natur etableres på individnivå – at stiene er sosiomaterielle handlingsfelt som skaper premissene for videre handling, blir det helt

avgjørende å stille spørsmål til stien som sosiomaterielt handlingsfelt slik de ser ut i dag og spørre seg hvilket natursyn, syn på kultur, menneske, sammenhenger etc. er det de formidler.

For å hente et tidlig poeng opp igjen: vi forestiller oss altså at mennesker skal bli miljøbevisste, ydmyke overfor skaperverket, ta vare på kulturminner, få god helse – hvordan er det mulig? Støtter tilretteleggingen av turstiene opp i forhold til slike ambisjoner eller motarbeides dette?

Det fremheves ofte at tilretteleggingen for friluftsliv i form av turstier skal gi bedre helse – jeg vil gjerne spørre – hvilken form for helse? Høy puls? Hva med den allsidige bevegelsen? Motoriske allsidigheten? Den mentale helse? Osv.

Det fremheves også at turen / stiene / naturen skal være identitetsskapende... men det problematiseres ikke hvordan? Eller hvilken form for identitet det er tale om. Videre skal vi bli miljøbevisste – hvordan fungere dette og hva legger vi i begrepet miljøbevisste... sett i relasjon til tilretteleggingen kunne en spørre seg om miljøbevissthet i den sammenhengen er å lære seg å bruke doer og søppelbøtter, å kjøre bil frem til startstedet, og at det er noen dyr og planter som er viktigere enn andre?

Det finns nok av spørsmål en kan stille seg og jeg skal avslutningsvis vende tilbake til noen av de sentrale perspektiv og problemstillinger.

Ofte er det hevdet fra forvaltere at det er nødvendig med relativt omfattende tilrettelegging for å folk ut, det argumenteres for at her er vi nødt til å senke terskelen for å få folk med – underforstått at vi er nødt til å rydde, gruse, merke, informere etc for at folk skal føle sig trygge. Det er en utbredt oppfatning at tilrettelegging senker terskelen for å komme ut!

Her er vi nødt til å spørre oss selv:

Ligger sikkerhet og trygghet i omgivelsene / stien eller i den enkeltes kompetanse?

Fratar vi gjennom høy grad av tilrettelegging den enkelte ansvaret og dermed også muligheten for å skape en nær relasjon til natur?

Videre er det en rekke viktige spørsmål og utfordringer knyttet til dagens forvaltnings og tilretteleggingspraksis:

Danner dagens stier grunnlaget for en mer ensidig fysisk – motorisk utvikling? (rydding, jevning, grusing....)

Skjer det en bevegelse fra deltaker til tilskuer? (du skal ikke anstrenge deg, informasjon, merking etc)

Reduseres mangfoldet av opplevelses muligheter til færre utvalgte opplevelser? (andre har valgt ut for deg hva som er viktig og vesentlig ut fra naturvitenskaplig fundert forskning og forvaltning...)

Jeg vil gå så langt at jeg vil påstå at:

- Vi MÅ reflektere over hvilken betydning dette kan få for barns relasjon til natur på lengre sikt

- Vi må reflektere ennå mer over hvordan den fysiske tilrettelegging kan skape et bedre grunnlag for å oppnå en del hensikter
- Det er på tide at vi satser ennå mer på stimulering og opplæring – mennesker OGSÅ i Norge må hjelpes til å finne kvalitetene knyttet til en relasjon til natur

I dette innlegget har jeg presentert noen foreløpige resultat og veldig mange spørsmål, og få svar. Dette er spennende område, det er et følelsesladet område, det er et område som har vært gjenstand for tydelige ideologiske konflikter innen friluftslivsfeltet. Jeg har ikke gjort noe forsøk på å være objektiv og nøytral, men heller dratt argumentasjonen vel langt for å sette ting på spissen og prøve ut perspektiv.

Jeg vil veldig gjerne ha perspektiv fra andre som leser dette og har synspunkt, tips på turstier de elsker eller hater. Det endelige feltarbeid skal først foregå høsten 2007 og våre 2008 så alle innspill er velkommen. For de som leser og har lyst til å lese mer og litt dypere i det teoretiske grunnlag – ta kontakt.

LITTERATURLISTE

- Bischoff, Annette (2005): Stien i ytre og indre landskap. Essay skrevet i forbindelse med forskerkurset: "Naturopplevelse, forvaltning og tilrettelegging" ved UMB.
Høgskolen i Telemark, Phd.student ved UMB
- Bischoff, Annette (2004): Er turgåing friluftsliv? Perspektiv på stiens og merkingens makt. Innlegg på forskningskonferansen "Idrettspolitik som størknet mening og skapende kraft" HIT 3-4 desember 2001. I Tangen, J.: Kyststien – tre perspektiver. HIT-Skrift 3-2004.
- Bischoff, Annette (2002): På stier mellom landskap og landskaping. FRIFO-rapport; Forskning i friluft
- Direktoratet for naturforvaltning (2003); Marka. Planlegging av by- og tettstedsnære naturområder. Håndbok 24.
- Direktoratet for naturforvaltning (2004); Kartlegging og verdsetting av friluftslivsområder. Håndbok 25.
- Direktoratet for naturforvaltning (1993); Naturvennlig tilrettelegging for friluftsliv. Håndbok 3.
- Frederiksson, Cecilia (1997); Ursäkta, var är skogen? I Saltzman, K. & B. Svensson, B. (red) (1997) *Moderna landskap*. Bokforlaget Natur og Kultur
- Hornborg, Alf (1997): Landskapet som "text". I Saltzman, K. & B. Svensson, B. (red) (1997) *Moderna landskap*. Bokforlaget Natur og Kultur
- Krogh, Erling(1995): Landskapets fenomenologi. Dr. gradsarbeid Norges Landbrukshøgskole
- Krogh, E. (1999): *Naturbruk – konflikter og konfliktårsaker*. Notat til kurset "Naturressursforvaltning i teori og praksis" Finsås 26.-28. januar 1999. Institutt for økonomi og samfunnsfag, NLH.
- Krogh, E. (1999): *Kulturforskjeller og naturbrukskonflikter*. Notat til kurset "Naturressursforvaltning i teori og praksis" Finsås 26.-28. januar 1999. IØS, NLH.
- Krogh, E. (2000): *Miljøforvaltningens verdigrunnlag*. Notat, Miljøverndepartementet. Kulturdepartementet og DN (1991): Stier, løyper og turveier.
- Merleau-Ponty, Maurice (1994): Kroppens fænomenologi. Pax forlag.
- St.melding 39 (2001): Friluftsliv – en veg til høgare livskvalitet. Miljøvern Departementet 2000-2001.

- Svensson, B. (1997): Vardagsmiljöer og söndagskulisser. I Saltzman, K. og Svensson, B. (red) (1997) *Moderna landskap*. Bokforlaget Natur og Kultur
- Østerberg, Dag (1998): *Arkitektur og sosiologi i Oslo*. Pax Forlag, Oslo. Side 23-35, 84-96, 112-115.

URBANISERING AV HØYFJELLET: VILLASTRØK, BLOKKER, SHOPPING OG UNDERHOLDNING?

Sidsel Mæland

Antropolog, frilansforsker

BAKGRUNN OG AKTUALITET

Det siste tiåret har vi vært vitne til en eksplosiv bygging av og etterspørsel etter fritidsboliger i fjellområder her i landet. For svært mange mennesker er hytta en viktig forutsetning for å oppleve naturglede og for å kunne drive et aktivt friluftsliv. Etter hvert har imidlertid fritidsboligene fått en størrelse og en komfort som overstiger hverdagsboligens, hvilket gjør det mulig å samle både venner og familie i samme husvære over lengre tid. Hytta er nå blitt et sosialt samlingspunkt og møtested. Nye trender fører dessuten med seg urbane behov for kafeiv, shopping og underholdning. Disse forholdene er i ferd med å gi deler av hytteturismen i dag et helt annet preg enn for bare et tiår siden. Spørsmålet er hvilke konsekvenser dette har for fjellfriluftslivet.

Denne artikkelen søker å belyse problemstillingen med utgangspunkt i data som ble produsert fra 2003 til 2005 i forbindelse med fotodokumentasjons-prosjektet *Fjellnatur – Hytter – Landskapsendring* (Mæland 2005) til Naturvernforbundet i Oppland. Dokumentasjonen er omfattende og baserer seg på ca. 1200 originale fotos fra ulike fjellhyttelandskap fra Opplands 19 fjellkommuner,¹ gjennomgang av regulerings- og kommunedelsplaner fra de samme kommunene, og ikke minst på intervjuer og samtaler med arealplanleggere fra disse lokalsamfunnene, som har fjellhytter (beliggende fra 700 m.o.h. og oppover) innenfor kommunegrensene. Prosjektets mål har først og fremst vært pragmatisk: å forsøke å produsere ny kunnskap om tre viktige og svært aktuelle tema knyttet til etablering av fritidsboliger i fjellnatur: samfunnsmessige årsaker, landskapsestetiske endringer og økologiske endringer.

SAMFUNNSMESSIGE DYNAMIKKER

Oppland er i dag landets største hyttefylke med ca. 41.000 hytter og et betydelig press på nyetableringer, da fylket med sine unike og storslåtte fjellområder som Jotunheimen, Rondane, Dovre og Breheimen også er landets største nasjonalparkregion med 5 nasjonalparker innenfor grensene, og med flere under planlegging. Konsentrasjonen av fritidsboliger skjer nå i betydelig grad nettopp rundt nasjonalparkene. De samme prosessene gjør seg gjeldende generelt, og naturligvis da også i de øvrige store hyttefylkene Buskerud, Telemark, og Hedmark med henholdsvis ca. 40.000 (og 10.000 tomter godkjent til utbygging), 25.000 og 30.000 hytter (SSB 2004).

Intervjuer med kommunale arealplanleggere avdekker at dynamikken i hytteboomen i første rekke ser ut til å kretse rundt et samspill mellom en uvanlig stor etterspørsel hos ivrige

¹ Disse kommunene er: Lom, Skjåk, Vågå, Dovre, Lesja, Sel, Vang, Øystre Slidre, Vestre Slidre, Sør-Aurdal, Nord-Aurdal, Etnedal, Nordre Land, Gausdal, Lillehammer, Øyer, Ringebu, Sør-Fron og Nord-Fron.

kjøpere på den ene siden, mens det på den andre siden oftest ser ut til å befinne seg eksterne investorer med risikovillig kapital, som sammen med ulike konstellasjoner av grunneiere initierer kommunale planprosesser. Sagt med andre ord: det som i svært mange tilfeller ligger til grunn for de kommunale hyttplanprosessene, er investorers egne ideer om næringsutvikling i attraktive fjellområder opp til 1300 m.o.h. Samtidig viser de samme intervjuene at det så å si aldri forekommer lokalt samarbeid på tvers av kommunegrensene vedrørende etablering av fritidsboliger i felleskommunale fjellområder, da man i første rekke oppfatter nabokommuner som konkurrenter på ett og samme marked. I mange utkantsamfunn i innlandet er det ikke tvil om at hytteturismen er i ferd med å bli en viktig basis for lokal sysselsetting, verdiskaping og bosetting (Ericsson 2001). Den enkelte lokalforvaltning er av den grunn villig til å strekke seg langt for å imøtekomme utbyggers og investors ideer og initiativ.

Disse faktorene har resultert i et svært oppdrevet tempo i utbyggingssaker, enten disse befinner seg i randsonene til nasjonalparkene, til landskapsvernområder eller i annen utmark. En ytterligere alvorlig konsekvens av dette tidspresset er at lovverk og reguleringer fortolkes så aggressivt og kreativt at det meste framstår som lovlig og mulig. Den svært forserte utbyggingstakten gir verken rom for konsekvensutredninger eller sårbarhets-analyser. Samtidig som lokalsamfunnet er avhengig av eksterne investorer og utbyggere i større utbyggingssaker, mangler man ofte kompetansen og de nødvendige ressursene, som skal til for å stille krav og å holde nødvendig kontroll med prosessene.

PRIVATE REKREASJONSBYER

Urbaniseringstendensene i høyfjellet lar seg ikke kun påvise ved å knytte disse til nye anlegg så som blokker, butikker, restauranter og ulike former for servicevirksomhet, men ligger nedfelt i nye reguleringsplaner, der store arealer nær de planlagte fritidsboligene nå reguleres til uspesifisert næringsvirksomhet på snaufjellet. Dette innebærer at den enkelte kommune får frigjort arealer som kan disponeres til nær sagt hva som helst i unike fjelltrakter. Det viser seg at områder, som er regulert til næringsformål, på relativt kort sikt får sentrumsfunksjoner. Som man sa i Vang kommune: "Næringsvirksomhet betyr å være åpen for alt!"

En reise inn i fjellhyttelandskap anno 2005 er i ferd med å bli en reise inn i private rekreasjonsbyer og private villastrøk. Disse utmarksbyene representerer en form for nyurbanisering. I motsetning til den ordinære byen, eller som tilfellet også er for bygdebyens eller bygdesenterets del, bærer rekreasjonsbyene preg av å være overveiende private rom. Ut over området ved alpinanleggene, der disse finnes, eksisterer det ingen offentlig regulerte rom. Rekreasjonsbyenes private karakter markeres med uregulerte installasjoner som veibommer, med "innkjøring forbudt"-skilt og ulike former for sjikanøse stengsler, og med kameraer, som overvåker det offentlige rommet utenfor hytte-eiendommen (Mæland 2005:14). Slike elementer bidrar til å gi disse private rekreasjonsbyene et monokulturelt og ghetto-aktig preg, der alt som er fremmed stenges ute.

Fritidsboliger og infrastruktur fungerer generelt som barrierer i forhold til naturtilgjengelighet og friluftsliv (Oppland fylkeskommune 2000-5) Av den grunn vil etablering av både større og mindre hytteanlegg resultere i privatisering av naturarealer i en betydelig radius rundt disse anleggene. Etter hvert som stadig flere får mulighet til å drive friluftsliv med utgangspunkt i hytta, er dette med på å redusere omfang, kvalitet og tilgjengelighet til de friluftsområdene, som allerede finnes, og som andre har benyttet seg av (Ibid.). Dessuten viser søk i GAB-registeret (grunneiendoms- adresse- og bygningsregister) at 90 % av nyetablerte fritidsboliger

i dag legges i felt med teknisk infrastruktur som helårsveg, vann, avløp og strøm og stadig oftere med bredbånd, også på høyfjellet og på snaufjellet.

Dette resulterer i betydelige naturinngrep til såkalte infrastrukturgater, gater som ligger ved siden av bilveien fra bygda og opp til rekreasjonsbyen på fjellet, og som ofte er vesentlig bredere enn bilveien. Disse store infrastrukturanleggene fører til betydelig forvitring og nedbygging av sammenhengende naturområder. De forvitrede naturlandskapene vil etter hvert miste sin attraksjonsverdi som rekreasjonsområder og som friluftslivsterreng også for stedets egne beboere. Selv med fritidsbolig på fjellet, vil beboerne ironisk nok på sikt antakelig måtte bruke bil for å komme til et tilfredsstillende rekreasjons- og turterreng.

LANDSKAPSESTETISKE ENDRINGER: FRA VILLMARK TIL VILLASTRØK

Gjenstanden for vår undersøkelse har vært naturlandskapet, nærmere bestemt fjellandskapet, og de endringene dette gjennomgår i forbindelse med den pågående hytte-boomen. St.meld. 29 (1996-97) *Regionalplanlegging og arealpolitikk* har som intensjon å legge premisser for planfaglige hensyn til estetikk og landskapsbilde. Norge er dessuten tilsluttet *Den europeiske landskapskonvensjonen*, som trådte i kraft 1.3.2004, som setter en standard for akseptable endringer av ulike naturmiljøer og landskapstyper. Flere fylkeskommuner har dessuten utarbeidet veiledere i hytteplanlegging, som gir særskilte råd, blant annet med hensyn til landskap, estetikk, kulturminner og kulturmiljøer. Både St.meld. nr. 39 (2000-2002) *Friluftsliv* og St.meld. 29 legger videre opp til at kommuner skal være særskilt restriktive med å tillate nye tiltak som reduserer inngrepsfrie områder.² I St.meld. 39 defineres både inngrepsfrie og villmarkspregede områder som nasjonal naturarv.

Det som finner sted før byggestart, er at byggegrunnen klargjøres med full infrastruktur nedlagt i bakken. I denne prosessen destrueres det opprinnelige kupert terrenget. Den nye landskapskonstruksjonen, som nå omfatter byggegrunn, bilveier og infrastrukturgater, blir så terrassert, planert, og beskåret. Deretter plasseres bygningene i vater oppå en plan terrasse i en opprinnelig skråning eller fjellside. Boligene ligger nå i en terrengkonstruksjon som består av terrasser, og de ligger i villagater med vegskjæringer opp til neste terrasse. Unike fjellandskap underlegges den rette linjes regime. Alle skjønner at man må bruke linjal på byggkonstruksjoner, men færre skjønner at man må bruke linjal for å ferdigstille et naturlandskap etter å ha lagt ned infrastruktur her. For i disse villalandskapene er det ingeniørene som rår grunnen alene. Ingen av våre 19 informantkommuner hadde engasjert eller hatt kontakt med landskapsarkitekter i forbindelse med hytteplanprosesser, da det ”verken var tid eller penger til dette”, som man uttrykte det. Dette er oppsiktsvekkende av flere grunner. Et åpenbar grunn er at man mangler erfaring med så omfattende byggeprosjekter og anleggsetableringer i høyfjellsterreng.

De landskapsestetiske kvalitetene man har tilskrevet storslåtte naturmiljøer er *variasjon, uregelmessighet, asymmetri, store kontraster, dynamikk og brutte linjer*, egenskaper som skiller særlig fjellandskapet fra det kultiverte landskapet (Frängsmyr 1984:27-36, Rogaland fylkeskommune 1996, Oppland fylkeskommune 2000). Det er nettopp landskapstyper med disse estetiske verdiene som i dag bygges ned, og som fundamentalt og irreversibelt endrer karakter fra spektakulære og unike fjellandskap til alminnelige forstadsmiljøer. Disse nye

² Inngrepsfrie områder: mer enn 1 km i luftlinje fra veg eller tyngre tekniske inngrep. Villmarkspregede områder: mer enn 5 km, begge i luftlinje fra veg eller andre tyngre tekniske inngrep.

villastrøkene preges nå derimot av konstruerte landskapstrekk som terrasser: *symmetri, regelmessighet, rette og sammenhengende linjer, forutsigbarhet*. Resultatet er en storstilt landskaps-standardisering, en nærmest enestående banalisering, uniformering og forflatning av de storslåtte naturmiljøene, den nasjonale naturarven (Mæland 2005:22-25). Det kan ikke herske noen tvil om at planfaglige hensyn til landskapsbilde og estetikk settes til side.

ØKOLOGISKE ENDRINGER: FRA VILLREIN TIL VILLA

Når et nytt hyttefelt etableres, forrykkes den økologiske balansen i naturområdet temmelig kraftig. I et felt med full infrastruktur endevendes opp til 50 prosent av arealet både på overflaten og i dybden. Et stort antall hytter med betydelig infrastruktur i til dels svært sårbar natur gir omfattende fragmentering av leveområder for dyregrupper som villrev, tam- og villrein, små pattedyr generelt, for gnagere, krypdyr, amfibier og insekter. Fugleliv er spesielt følsomt for drenering av vannløp og myrer, og for støy fra hyttefeltene med relatert trafikk. Nettopp myrområder tas i økende grad i bruk som byggegrunn etter omfattende drenering og masseutskifting (NINA 2000:58). Samtidig med at myrer som artsrike biotoper forsvinner, ødelegges myrenes effekt som fordrøyningsmagasin for grunnvann og overflatevann, og den flomdempende effekten blir borte.

Sør-Norge har siste rest av Europas opprinnelige villreinstamme. Stammen, som på 60-tallet utgjorde ca. 60.000 dyr, er i dag redusert til ca. 35.000 dyr på grunn av overbeiting av vinterarealene. Hyttebygging utgjør i dag den største trusselen mot villreinstammene. Reinen unngår større områder rundt eksisterende anlegg, da disse inngrepene forbindes med periodevis trafikk. Undersøkelser viser at dyrene unngår bruk av arealer fra 5 km og opp til 10 km fra veier og kraftlinjer. Ytterligere fragmentering vil gjøre de resterende uforstyrrede leveområdene for små til å opprettholde stammen (NINA 2000:61, Nellemann, red. 2003). ”Vi-har-jo-så-god-plass”-mantraet, som ligger til grunn for spredningen av hytteanlegg i fjellnatur, har med andre ord dramatiske konsekvenser for villreinstammens muligheter for å overleve.

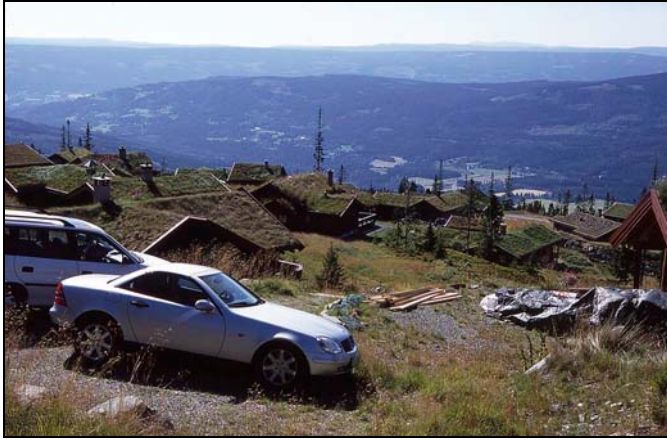
MED STILLHETEN SOM TRUSSEL, ELLER FRI OSS FRA NATUREN

Tempoet er så raskt når det gjelder den kolossale byggingen av fritidsboliger i fjellnatur og annen utmark at ingen i dag med sikkerhet kan si noe om hva dette innebærer for friluftslivet. De pågående prosessene jeg har skissert ovenfor med hensyn til samfunnsmessige dynamikker samt landskapsmessige og økologiske endringer, gir imidlertid klare indikasjoner på at vi har å gjøre med relativt omfattende og langsiktige endringer i naturkonsepsjoner og natur-relateringer.

Antakelig er villmarksdiskursen, som betydelige deler av friluftslivs-tradisjonen og norsk naturkonsepsjon hviler på, i ferd med å endres. Ser vi nå konturene av en urban, nyromantisk naturorientering, der landskapet blir en romantisk kulisse for det gode liv? Investor og utbygger Arthur Buchardt er en trendsetter i den pågående hytteboomen. Han uttrykker den nyurbane naturkonsepsjonen slik:

”Vi må ha på musikk på tunet (på Ilsetra hotell- og leilighetsanlegg ved Hafjeltoppen, 1000 m.o.h., min komm.) når det er mørkt ute, litt folkemusikk, springare og sånt...., for at folk ikke skal føle det er så mye natur” (NRK Brennpunkt 2005).

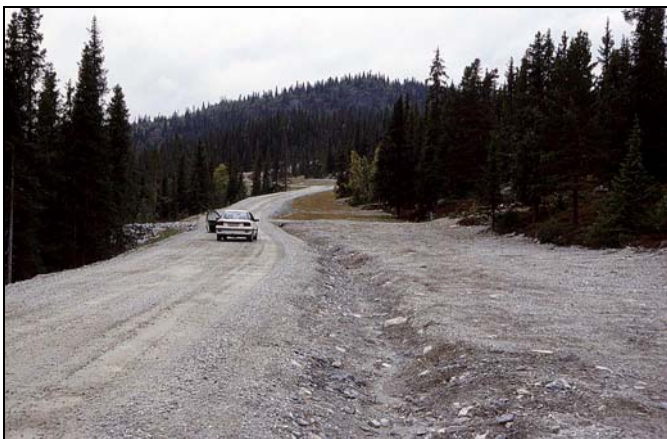
Dersom dette utsagnet er treffende for en allmenn endring av naturkonsepsjoner, har urbaniteten langt på veg seiret over stillheten og villmarkslivet. Natur – kultur relasjonen er kompleks og i stadig endring. Man er nok definitivt mindre ett med naturen enn hva tilfellet var for bare et tiår siden. Konsekvensen av dette, er endrede forutsetninger for det enkle friluftslivet.

Figur 1. Fjellandsby, Hafjell panorama, Øyer. Foto Ola Rise.

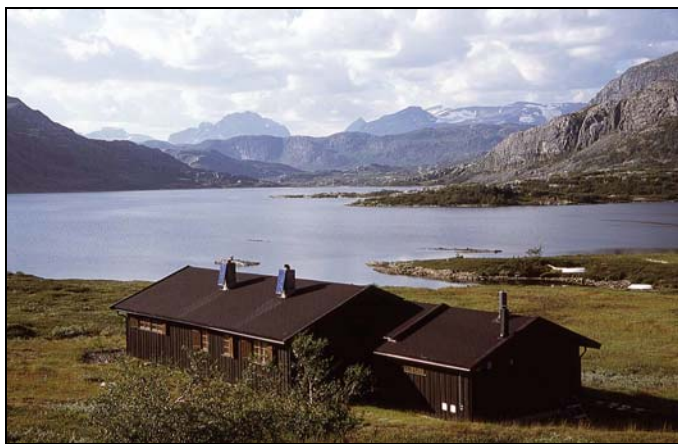
Figur 2. Hafjelltoppen, 1000 m.o.h., silhuetter, Øyer. Foto Ola Rise.

Figur 3. Kvitfjell, bilvei med infrastrukturgate langs veien, Ringebu. Foto Ola Rise.

Figur 4. Fleinsendin, sør for Bygdin, skal bygges ut og forelenges med Beitostølsområdet, Vang. Foto Tor Johansen/Ola Rise.

Figur 4. Fleinsendin mot Jotunheimen nasjonalpark, skal bygges ut og forelenges med Beitostølsområdet, Vang. Foto Tor Johansen/Ola Rise.

REFERANSER:

- Ericsson, Birgitta. 2001. *Utmarksbasert næringsutvikling. Lokaløkonomiske effekter og muligheter av fritidshus*. Ostforsk.no 2001. Forskningssøknad.
- Europarådet. 2004 *Europeisk landskapskonvensjon*
- Frängsmyr, Tore. 1984. *Paradiset och vildmarken*. Stockholm: Liber Forlag.
- Mæland, Sidsel. 2005. *Fjellnatur – Hytter – Landskapsendring*. Lesja: Snøhetta Forlag.
- Miljøverndepartementet:
- Veileder. 2005. *Planlegging av fritidsbebyggelse*
 - St.meld. 29 (1996-97). *Regionalplanlegging og arealpolitikk*.
 - St.meld. 3.9 (2000-02). *Friluftsliv*.
- Nellemann, Chr., red., 2003. "Progressive impact of piecemeal infrastructure development of wild reindeer". *Biological Conservation* 113:307-317.
- NINA Norsk institutt for naturforskning. 2000. *Hyttebygging i Norge. Oppsummering og vurdering av ulike miljø og samfunnsmessige effekter av hyttebygging i fjell- og skogtraktene i Sør-Norge*. NINA Oppdragsmelding 709.
- NRK Brennpunkt. 06.09.2005. *Hytte-boomen*.
- Oppland fylkeskommune. 2000. *Fritidsbebyggelse i Oppland. Veileder i hytteplanlegging. Prosjektrapport 1-5*.
- Rogaland fylkeskommune. 1996. *Vakre landskap i Rogaland*. Prosjektrapport.

FORVALTNING AV STRANDSONEN

Knut Bjørn Stokke

Forsker ved Norsk institutt for by- og regionforskning, NIBR

Aud Tennøy

Forsker ved Norsk institutt for by- og regionforskning, NIBR

INNLEDNING

Bygging i 100-metersbeltet langs sjøen har vært regulert siden 1966, da den midlertidige strandplanloven nedla byggeforbud i 100-metersbeltet langs sjøen utenom i godkjente hytteområder. Dette ble tatt inn i strandplanloven i 1971. Denne loven opphørte siden, men byggeforbudet ble videreført gjennom Plan- og bygningsloven av 1985. I §17-2 heter det der at *"Bygning, konstruksjon, anlegg eller innhegning kan ikke oppføres nærmere sjøen enn 100 meter fra strandlinjen målt i horisontalplanet ved alminnelig høyvann og kan heller ikke endres vesentlig. Forbudet gjelder også deling, herunder salg eller bortleie av ubebygd del (parsell eller tomt) av eiendom."*

I tillegg til regulering gjennom plan- og bygningsloven spiller lov om friluftslivet av 1957 en viktig rolle i diskusjonen om strandsonen. Friluftslovens formål er å *"verne friluftslivets naturgrunnlag og sikre allmennhetens rett til ferdsel, opphold m.v. i naturen, slik at muligheten for å utøve friluftsliv som en helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet bevares og fremmes"*. Friluftsloven fastslår at enhver kan ferdes til fots i utmark hele året, når dette skjer hensynsfullt og med tilbørlig varsomhet. Friluftsloven angir skillet mellom innmark og utmark. Kort fortalt regnes innmark som *"områder hvor allmennhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrengsel for eier eller bruker"*.

På tross av at myndighetene gjennom lover og retningslinjer de siste 35 årene har forsøkt å sikre allmennheten tilgjengelighet til strandsonen, er denne tilgjengeligheten stadig blitt svekket. Grunnen til dette er sammensatt. Lover og regler har ikke hindret at det er bygget mange nye fritidsboliger i 100-meterssonen siden 1965. Hytte-eiendommene er under stadig utvikling på en slik måte at større deler av eiendommene oppleves som privat. Det er også hevdet at det har skjedd en endring i hytteeieres holdninger og oppførsel i forhold til ferdsel på deres eiendom. Dette kommer i tillegg til andre hindringer som infrastrukturanlegg (veier, jernbane), dyrka mark, bratt terreng, tett vegetasjon, manglende ilandstigningsplasser og nye næringer som oppdrettsanlegg som også bidrar til redusert tilgjengelighet til og i strandsonen.

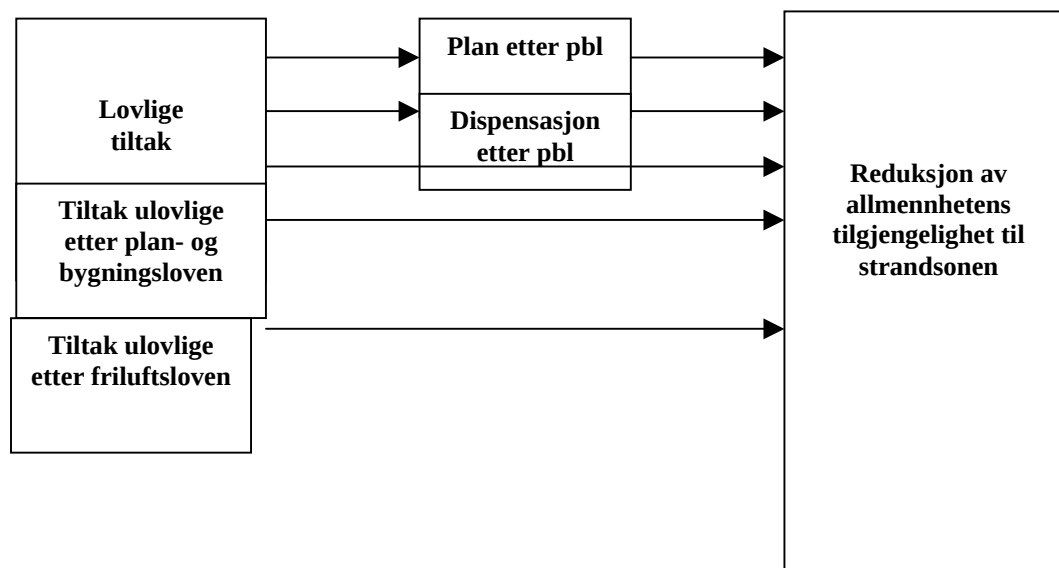
Problemstilling

En rekke interesser kjemper om arealene i strandsonen. Vi har delt dem inn i vern av natur og biologisk mangfold, vern av landskap, vern av kulturminner, friluftsliv, næring, private eiendomsinteresser og andre offentlige interesser. Med så mange interesser innenfor et område er det naturlig at det blir konflikter. De forskjellige interessene har forskjellig tyngde i forskjellige deler av landet. Den mest fremtredende interessekonflikten ser ut til å være mellom en tiltagende nedbygging og privatisering av strandsonen og allmennhetens rett til tilgjengelighet til utmarksområder etter

friluftsløven i Oslofjordregionen og i Agderfylkene. Denne konflikten er imidlertid stadig mer tiltagende også i andre deler av landet.

Mange slags tiltak bidrar til nedbygging og privatisering av strandsonen og reduksjon i allmennhetens tilgjengelighet til området. Noen tiltak er gjennomført i tråd med planer etter plan- og bygningsloven, noen er tillatt ved dispensasjoner mens andre er tiltak som av forskjellige grunner er gjennomført uten noen form for søknad eller behandling.

Figur 1.1 *Illustrasjon av problemforståelsen.*

Tiltak i tråd med planer etter plan- og bygningsloven kan være bygging av boliger, utvidelse av næringsområder eller bygging av ny vei. Tiltak etter dispensasjon kan være bygging av nye fritidsboliger i 100-metersbeltet langs sjøen, bygging av erstatningshytter når gamle hytter rives, utvidelse av eksisterende fritidsboliger eller bygging av levegg. Tiltak gjennomført uten plan eller dispensasjon kan være etablering av nye brygger, mindre utvidelser av eksisterende fritidsboliger, bygging av mindre konstruksjoner som solingsplattinger, oppsett av flaggstenger, anlegging av gressplen eller ulovlig gjennomførte tiltak.

Dagens situasjon og utfordringer

Blant hovedutfordringene i dagens situasjon finner vi at vi ikke har oversikt over hvor stor del av strandsonen som faktisk er tilgjengelig for allmennheten, at strandsonen fortsatt er under nedbygging og at det er mange slags tiltak som bidrar til den uønskede situasjonen.

Det ser ikke ut til at bygging av nye fritidsboliger, etter dispensasjon fra regelen om byggeforbud i 100-meterssonen, i særlig grad bidrar til å forverre tilgjengeligheten til og i strandsonen. Til det bygges det for få nye fritidsboliger. Dispensasjonspraksisen bidrar likevel til at en økende del av arealene i strandsonen bebygges ved at det gis dispensasjoner til utvidelser av og tilbygg til fritidsboliger, bygging av uthus og at store, nye fritidsboliger erstatter små, eksisterende fritidsboliger. Dispensasjoner til tiltak som etablering av tennisbaner og svømmebasseng, bygging av sjøboder på eksisterende brygger og etablering av griller, utepeiser og terrasser kan bidra til privatisering av områder som tidligere ble oppfattet som allment tilgjengelige.

Tiltak som anses som mindre vesentlige, og som dermed tillates uten dispensasjonsvedtak, bidrar også til nedbygging og privatisering av strandsonen. Hvilke tiltak dette gjelder varierer mye fra kommune til kommune, og kan blant annet omfatte alle tiltakene som er nevnt i avsnittet over.

Av tiltak som er unntatt regelen om byggeforbud i strandsonen, og som det ikke kreves dispensasjonsvedtak for ifølge plan- og bygningsloven, kan særlig oppføring av brygger bidra til privatisering av strandsonen. Bryggene legges ofte et stykke fra fritidsboligene, altså i utmark. En del av de nye bryggene er store, og gjerne en kombinasjon av brygge, terrasse, badebrygge etc. Dersom man i tillegg etablerer en sjøbod i tilknytning til bryggen og/ eller lar hagemøbler etc stå ute, vil mange oppfatte området som privat og unngå det. Tilgjengeligheten til området er dermed svekket.

Vi ser altså at en rekke tiltak som kunne vært hindret ved en annen praktisering av lovverket for strandsonen bidrar til at allmennhetens tilgjengelighet til strandsonen forverres. En endring av praksis kan dermed redusere denne forverringen av tilgjengeligheten. En del tiltak som bidrar til forverring av allmennhetens tilgjengelighet til strandsonen krever imidlertid endringer i teksten, forståelsen eller håndheving av plan- og bygningsloven og frilufsloven.

Selv om utfordringene knyttet til utbygging i strandsonen er mest presserende langs Oslofjorden og på Sørlandet, begynner utfordringene også å melde seg andre steder langs norskekysten, særlig i nærheten av byer og tettsteder. I dag er presset i form av antall dispensasjonssaker klart størst i Hordaland. Fylkesdelpaner for kystsonen er lansert som virkemiddel også for en mer helhetlig strandsoneforvaltning. I Hordalands kystsoneplan har man innført en differensiert strandsoneforvaltning, hvor begrepet den funksjonelle strandsone står sentralt. Den funksjonelle strandsonen kan være mer eller mindre enn 100 meter fra sjøen. Meningen er at den enkelte kommune selv skal tegne inn denne sonen i sin kommuneplan, slik at man får prioritert og tatt vare på strandsoneareal av særlig stor viktighet.

DISKUSJON AV TILTAK FOR Å HINDRE FORVERRING AV ALLMENNHETENS TILGJENGELIGHET TIL STRANDSONEN

1) Endringer i plan- og bygningsloven og håndheving av denne

Forbud mot bygging og fradeling i 100-metersbeltet langs sjøen, inkludert unntak, dispensasjonsregler og rikspolitiske retningslinjer, er hjemlet i plan- og bygningsloven. Det er derfor viktig å vurdere hvorvidt endringer i plan- og bygningsloven eller i håndtering av plan- og bygningsloven kan bidra til å sikre allmennhetens tilgjengelighet til strandsonen. Flere muligheter foreligger.

- Utvidelse av det geografiske virkeområdet for rikspolitiske retningslinjer til å gjelde Agderfylkene
- Overføring av dispensasjonsretten fra 100-metersregelen til regionalt nivå
- Innføring av ufravikelig byggeforbud i sone langs sjøen
- Oppheving av unntak fra dispensasjonsregelen for adkomstbrygger
- Mulighet for varierende bredde på strandsonen fra 0 – 300, som i Sverige
- Fjerning av muligheten for å anse tiltak i strandsonen som ”mindre vesentlig endring”
- Innskjerping av at dispensasjonssaker skal på høring til regionale fagmyndigheter
- Politisering av dispensasjonsbehandling
- Avklaring av hva som kan betraktes som ”særlige grunner”

2) Endringer i lovteksten i plan- og bygningsloven

Utvidelse av det geografiske virkeområdet for rikspolitiske retningslinjer til å gjelde Agderfylkene

Agderfylkene opplever mange av de samme problemstillingene og det samme presset som Oslofjordområdet. Det bør derfor vurderes om det geografiske virkeområdet til de rikspolitiske retningslinjene for Oslofjordområdet skal utvides til også å gjelde Agderfylkene. Innføring av de rikspolitiske retningslinjene i Agderfylkene kan bidra til at det blir enklere å endre rutineene og å skjerpe inn dispensasjonspraksisen i området, både for kommunene og for det regionale nivået. Man

må forvente at det vil være delte meninger om hvorvidt en slik utvidelse av virkeområdet for de rikspolitiske retningslinjene for Oslofjordområdet vil være nødvendig og riktig. Miljøverndepartementet har ved brev av 23.06.00 bedt om at Direktoratet for naturforvaltning, i samarbeid med de berørte fylkesmenn, utreder og leverer et beslutningsgrunnlag angående en mulig utvidelse av virkeområdet for rikspolitiske retningslinjer for Oslofjordregionen som kan behandles i løpet av høsten 2001.

Overføring av dispensasjonsretten fra 100-metersregelen til regionalt nivå

I Sverige ligger dispensasjonsretten fra regelen om byggeforbud i 100-meterssonen hos länsstyrelsen, altså på regionalt nivå. Miljøvernminister Siri Bjerke antydte i sitt innlegg under befarings på Malmøya i Larvik 27. juni 2000 at dette også kan være aktuelt i Norge. Hun sa at dersom vi i tiden fremover får dokumentasjon på at kommunene fremdeles gir dispensasjoner i strandsonen som ytterligere undergraver mulighetene for allmennhetens tilgjengelighet, vil reaksjonen kunne bli at kommunene mister dispensasjonsretten, og dermed kun blir innstillende organ for en beslutning som flyttes opp på regionalt nivå. Dette kan være fylkesmannen eller fylkeskommunen, og på sikt vil det også kunne utvikle seg andre alternativer på regionalt nivå. En slik endring vil stride mot oppfatningen om at det er kommunene som skal forvalte egne arealer, og man må regne med en rekke reaksjoner. På den annen side kan det oppleves som en lettelse for en del kommuner å få overført disse beslutningene til et høyere forvaltningsnivå.

Innføring av ufravikelig byggeforbud i sone langs sjøen

Innføring av en sone langs sjøen med bredde 10, 20 eller 50 meter, hvor det er totalforbud (uten dispensasjonsmulighet) mot etablering av alle slags bygg, anlegg og konstruksjoner, kan bidra til å sikre allmennhetens tilgjengelighet til, og spesielt langs, sjøen. Det må eventuelt diskuteres hvordan ønsker om brygger, naust og annet som har naturlig beliggenhet direkte mot sjøen skal håndteres, og hvordan man skal forhindre ulovlig etablering av bygg og anlegg i denne sonen.

Oppheving av unntak fra dispensasjonsregelen for adkomstbrygger

Brygge på bebygd eiendom til sikring av eierens eller brukerens atkomst til eiendommen er ikke søknadspliktige i henhold til plan- og bygningsloven §17.2. Dette betyr at eier, uten å måtte søke om dispensasjon, kan sette opp brygge på egen eiendom (men hun må ha byggetillatelse). Disse bryggene varierer i størrelse, tetthet, utforming og funksjon. Bryggene bidrar til privatisering av strandsonen i den grad de bygges og brukes som badebrygger og privat uteoppholdsrom, til å hindre ilandstigning fra båt dersom det ikke er andre tilgjengelige ilandstigningsplasser i nærheten og til hindring av alminnelig ferdsel langs stranden dersom bryggene er utformet på en slik måte at de kan være vanskelige å forser eller å gå utenom. Ved å oppheve unntaket fra byggeforbudet i 100-meterssonen langs sjøen for adkomstbrygger kan man signalisere at det ikke er fritt frem for slike brygger, og det kan stilles strengere krav til størrelse og utforming av bryggene. Alternativt kan plan- og bygningsloven sette størrelsesavgrensning for adkomstbrygger som unntas byggeforbudet i 100-meterssonen langs sjøen. Dette kan bidra til at adkomstbrygger bygges med denne funksjonen for øyet.

Mulighet for varierende bredde på strandsonen fra 0 – 300, som i Sverige

I Sverige kan länsstyrelsen bestemme at strandsonen og strandskyddet skal utvides til inntil 300 meter, eller reduseres ned til 0 meter. Det bør vurderes om en slik ordning bør innføres i Norge. Ved å ta stilling til hva som defineres som strandsone tar länsstyrelsen stilling til hva som er viktige og mindre viktige arealer for allmenn tilgjengelighet og friluftsliv, og hvor arealene kan brukes til andre formål. Et slikt grep krever kunnskap om og innsikt i lokale forhold som man kanskje ikke kan forvente at det regionale nivået sitter på i dag. Man må dermed påregne at fylkeskommunene må gjøre en relativt stor innsats for å skaffe seg en god nok oversikt over strandsonen i fylkene til å kunne trekke en varierende grense for byggeforbudet. Det ville også være viktig å trekke kommunene inn i denne diskusjonen.

Fjerning av muligheten for å anse tiltak i strandsonen som ”mindre vesentlig endring”

Vi har tidligere sett at tiltak som riving av eksisterende og bygging av ny hytte, utvidelser av eksisterende fritidsboliger med opp til 35 m² og etablering av mindre byggverk som solingsplattinger og utepeiser som ikke fantes på eiendommen før ofte anses av eiendomsbesittere og kommunale myndigheter å være mindre vesentlige endringer som kan tillates uten dispensasjon fra 100-metersregelen i plan- og bygningsloven. Hva som anses som mindre vesentlig varierer mye fra kommune til kommune, enkelte anser alle tiltak i strandsonen som vesentlige endringer mens andre anser oppføring av hele fritidsboliger som mindre vesentlige endringer. Tiltakene som anses som ”mindre vesentlige” bidrar til nedbygging og privatisering av strandsonen, og til å redusere allmennhetens tilgjengelighet til og langs strandsonen. Omfanget av tiltak kan begrenses ved at siste ord i første setning (vesentlig) i plan- og bygningslovens §17-2 fjernes, slik at det står ”Bygning, konstruksjon, anlegg eller innhegning kan ikke oppføres nærmere sjøen enn 100 meter fra strandlinjen målt i horisontalplanet ved alminnelig høyvann og kan heller ikke endres”. Alternativt kan Miljøverndepartementet utarbeide retningslinjer for kommunene som klargjør hva som skal regnes som vesentlig endring. En endring som foreslått kan være i strid med hva folk flest anser som rimelig i forhold til hva man skal kunne bestemme på sin egen eiendom.

3) Endringer i håndheving av plan- og bygningsloven

Innskjerping av at dispensasjonssaker skal på høring til regionale fagmyndigheter

Kommunene er siden 1994 pålagt ved lov å sende dispensasjonssaker på høring til regionale fagmyndigheter. Som vi har sett tidligere varierer denne praksisen en del, og langt under halvparten av dispensasjonssakene sendes på høring til regionale myndigheter. Vi så også at i de tilfeller da dispensasjonssaker ble sendt på høring til regionale fagmyndigheter var det som oftest samsvar mellom de anbefalinger som ble gitt på regionalt og på kommunalt nivå. Et alternativ til overføring av dispensasjonsrett fra kommunalt til regionalt nivå er at saksbehandlingsrutinene skjerpes ved at kommunene i større grad forelegger dispensasjonssaker til fylkeskommunene og fylkesmannen, og at disse instansene bidrar til en bedre praksis gjennom sin håndtering av dispensasjonssakene. Miljøverndepartementet tok opp dette i brev av 11. november 1999, og oppfordringen ble gjentatt av Miljøvernminister Siri Bjerke på Malmøya 27. juni 2000.

Politisering av dispensasjonsbehandling

I mange kommuner er behandling av søknader om dispensasjon fra 100-metersregelen delegert til administrativt nivå, og politikerne tar dermed ikke stilling til enkeltsaker. I de sakene som vi har studert ser det ut til at vedtak gjort på administrativt nivå er mindre debattert og begrunnet enn vedtak gjort på politisk nivå. Det bør vurderes om behandling av dispensasjonssaker bør politiseres i større grad enn det som er vanlig i dag. Det er en viss fare for at dette kan resultere i større liberalisering, heller enn en innskjerping av dispensasjonspraksisen.

4) Avklaringer rundt innholdet i plan- og bygningsloven

Avklaring av hva som kan betraktes som ”særlige grunner”

Dispensasjon fra byggeforbudet i 100-meterssonen langs sjøen kan gis når særlige grunner foreligger (pbl §7). Som diskutert tidligere varierer det mye hva som legges i begrepet ”særlige grunner”. Hovedsakelig ser det ut til at dersom det ikke er forhold som klart og tydelig taler mot at tiltak skal gjennomføres, så anses kravet om ”særlige grunner” som oppfylt. Miljøverndepartementet bør avklare hva som bør legges i begrepet ”særlige grunner”, og distribuere dette til kommunene, fylkeskommunene og fylkesmennene.

5) Planlegging og styring av utviklingen i strandsonen

Tilgjengelighet til strandsonen kan planlegges gjennom planer etter plan- og bygningsloven, som kommuneplan, kommunedelplaner, reguleringsplaner og bebyggelsesplaner. Disse kan alle ha rettslig kraft og styre arealutviklingen på stedet i stor grad. Også fylkesplaner og fylkesdelplaner kan benyttes til å diskutere strandsonens fremtid.

- Revidering av gamle planer
- Planlegging av hyttebygging
- Sikring av tilgjengeligheten gjennom kommunale planer
- Etablering av nødvendig infrastruktur
- Fylkesplaner og fylkesdelplaner som diskusjonsgrunnlag og styringsinstrument

Revidering av gamle planer

Gamle, vedtatte planer er mange steder en viktig grunn til at det fortsatt bygges i strandsonen. Slike planer bør revideres og bringes i samsvar med dagens lovverk, praksis og tenkning. I den grad det er reell fare for erstatningssøksmål i slike saker bør Direktoratet for naturforvaltnings tilbud om juridisk bistand benyttes. Ved politisk uenighet i slike saker er det svært vanskelig å gjøre noe med planene.

Planlegging av hyttebygging

Presset mot strandsonen er stort, og i mange tilfeller kan det være riktig å planlegge nye, tette hytteområder med bilfri adgang til sjøen. Denne hyttebyggingen kan da foregå planlagt og kontrollert og på en slik måte at allmennhetens tilgjengelighet til og bruk av strandsonen ikke forringes. Slike hytteområder bør planlegges utenom om 100-metersbeltet langs sjøen. Kommunene bør i større grad enn i dag ta initiativ til slik planlegging i samarbeid med grunneierne.

Sikring av tilgjengeligheten gjennom kommunale planer

Tilgjengeligheten til og langs strandsonen kan sikres gjennom regulering og opparbeidelse av stier, gang- og sykkelveier, offentlige brygger og kommunale friluftsområder. Dette kan ofte løses i samarbeid med grunneierne, selv om det i mange tilfeller vil kreve ekspropriasjon etter plan- og bygningslovens §35. Viktige friluftsområder kan båndlegges i kommuneplanen.

Etablering av nødvendig infrastruktur

Tilgjengelighet til strandsonen krever også at brukerne kommer seg fra hjemmet til de attraktive friluftsområdene. Dette krever at det etableres infrastruktur som gjør at brukerne av friluftsområdene kan komme seg til disse til fots (fortau), med sykkel (sykkelanlegg og sykkelparkering), med kollektivtransport eller med bil (vei og parkeringsplasser). Kommunene kan bidra til bedre tilgjengelighet til strandsonen ved å sikre infrastrukturen som trengs for å bringe brukerne til de attraktive områdene.

Fylkesplaner og fylkesdelplaner som diskusjonsgrunnlag og styringsinstrument

I flere fylker, blant annet Rogaland, Møre- og Romsdal og Sør-Trøndelag foregår det kystsonenplanlegging på regionalt nivå. I disse planene diskuteres regionale og kommuneovergripende problemstillinger for å komme frem til felles beslutningsgrunnlag som kan gi bedre løsninger for både næringsliv, fritidsbebyggelse og friluftsliv. Slike regionale planer kan i større grad enn i dag benyttes for å frembringe felles beslutningsgrunnlag og strategier for sikring av allmennhetens tilgjengelighet til strandsonen.

6) Endringer i frilftsloven og håndheving av denne

Frilftsloven sikrer allmennhetens ferdsel i utmark og håndtering av tiltak som forringer denne tilgjengeligheten, blant annet sjikanøse stengsler. Endringer i Frilftsloven eller i håndtering av denne kan bidra til bedre tilgjengelighet til strandsonen.

- Innføring av generell rettsregel om fri ferdsel i en gitt sone langs sjøen

- Mer konkret beskrivelse av skillet mellom utmark og innmark i frilufsloven
- Innføring av vernebestemmelser
- Mer aktiv bruk av frilufsloven for å fjerne sjikanøse stengsler

7) Endringer i lovteksten i frilufsloven

Innføring av generell rettsregel om fri ferdsel i en gitt sone langs sjøen

I Danmark er det lovbestemt at allmennheten skal ha adgang til stranden. Miljøvernminister Siri Bjerke nevnte i sin tale på Malmøya den 27. juni 2000 muligheten for å innføre dette i Norge som ett av flere mulige virkemidler for å bedre allmennhetens tilgjengelighet langs strandsonen. Bjerke vil ta opp forslag om en generell rettsregel som slår fast at det skal være fri ferdsel i en sone på for eksempel minst 25 meter opp fra sjøen, så sant det ikke er annen udiskutabel grense mot innmark på stedet, slik som mot et dyrket jorde, et lovlig oppført hagegerde eller andre lovlige fysiske stengsler eller åpenbare avgrensninger mot allmenn ferdsel. Dette vil fjerne de mange tilfeller av tvil som folk opplever når de ferdes langs strendene om hvor utmarksnaturen slutter og hvor den private sonen ved hus- eller hyttetomtene begynner. Man må være klar over at en slik regel kan medføre at sonen lengre opp fra stranden enn for eksempel 25 meter anses som privat i større grad enn i dag, ved at 25-metersgrensen anses som en grense mellom inn- og utmark. Det bør undersøkes hvordan dette fungerer i praksis i Danmark. Det må også gjøres vurderinger om hvordan man skal håndtere situasjoner der fritidseiendommer og bolighus i dag har hele eller deler av sin innmark beliggende i 25-metersbeltet langs sjøen, slik at man unngår store erstatningssøksmål eller utilbørlig ulempe for hytteiere som har store deler av sin eiendom beliggende i det som etter den nye definisjonen ville blitt klassifisert som allment tilgjengelig område.

Mer konkret beskrivelse av skillet mellom utmark og innmark i frilufsloven

Frilufslovens §20 sier at eier, bruker eller et interessert frilufslag kan be kommunen komme med uttalelser i tvilsspørsmål, blant annet om et grunnstykke skal regnes som innmark eller utmark. For å lette kommunenes arbeid, og for å styrke at Frilufslovens intensjoner ivaretas, bør skillet mellom utmark og innmark beskrives mer konkret og detaljert i Frilufsloven enn det vi finner i dag. Dette kan også være til hjelp for grunneiere som opplever at allmennheten tar seg til rette på deres innmark.

Innføring av vernebestemmelser

Miljøvernministeren sa i sin tale på Malmøya 27. juni 2000 at hun vil vurdere behovet for å styrke frilufsloven med en vernebestemmelse for å sikre bynære eller andre viktige frilufsarealer mot nedbygging eller privatisering. Dette vil dreie seg om en bestemmelse som bygger opp under frilufslovens formålsparagraf, men som ikke medfører så strenge rettighetsinnskrenkninger som bruk av naturvernloven ofte innebærer. Hensikten vil være å sikre ytterligere mot at viktige naturområder ikke blir omdisponert på en måte som stenger frilufslivet ute. Områder kan sikres som naturvernområder gjennom verneplaner. Verneområdene vil ofte ha bestemmelser som innskrenker den alminnelige bruk og ferdsel. Deler av slike områder kan tilrettelegges for frilufsliv, slik at frilufsliv likevel kan foregå i deler av områdene.

8) Håndheving av frilufslovens bestemmelser

Mer aktiv bruk av frilufsloven for å fjerne sjikanøse stengsler

Tiltak gjennomført for å hindre allmennhetens ferdsel i utmark, som oppsetting av gjerder, planting av hekk, henlegging av vrak, avfallshauger på stiene og stein for å hindre ilandstigning, kan regnes som sjikanøse stengsler og være forbudt etter frilufsloven. Det samme gjelder privatiserende tiltak som steinsetting av strandsonen og anlegging av plen i utmark. Fjerning av visningsskilter og oppsetting av forbudsskilter i utmark er andre eksempler på tiltak som reduserer allmennhetens tilgang til strandsonen. Frilufslovens §20 c) fastslår at grunneier, bruker eller interessert frilufslag kan kreve uttale av kommunen om hvorvidt et stengsel, annen hindring, skilt eller kunngjøring er ulovlig. Frilufslovens §40 sier at kommunen kan kreve slike innretninger fjernet på de skyldiges kostnad, og

at kommunen om nødvendig kan kreve politiets hjelp til gjennomføring av dette. Sjikanøse stengsler kan altså forlanges fjernet av kommunen, eventuelt ved politiets hjelp. DN-håndok nr. 14-2000 Fjerning av ulovlige stengsler i strandsonen gir konkrete råd og veiledning om hva som kan regnes som ulovlige stengsler og hvordan man går frem for å få disse fjernet. Kommunene bør bruke Friluftsløven mer aktivt for å fjerne sjikanøse stengsler som hindrer allmennhetens tilgjengelighet til strandsonen. I tillegg til at stengslene blir fjernet, vil dette bidra til avklaring av hva som regnes som sjikanøse stengsler og ikke.

9) Sikring av viktige områder ved kjøp og avtaler

Ved å kjøpe opp arealer eller gjøre avtaler med grunneiere om hvordan arealer skal forvaltes og brukes har stat og kommune sikret at store arealer i strandsonen er tilgjengelige for allmennheten, som for eksempel Skjærgårdsparken. Dette arbeidet bør videreføres.

- Tilførsel av ressurser til utvidet bruk av kjøp eller avtale for sikring av arealer
- Sikring av tilgjengeligheten ved etablering av kyststier og kystleder
- Offentlige arealer som frigis bør vurderes sikret som friluftsområder

Tilførsel av ressurser til utvidet bruk av kjøp eller avtale for sikring av arealer

Både Staten og kommunene medvirker til sikring av strandarealer ved kjøp av eller avtale om bruk av disse arealene. Utvidet bruk av kjøp eller avtale for sikring av strandarealer vil medføre at større områder gjøres tilgjengelige og kan tilrettelegges for allment friluftsliv. Utvidet bruk av slike avtaler krever betydelig tilførsel av ressurser i form av arbeidsinnsats og midler. Særlig i Oslofjordområdet, der behovet for sikring av områder er størst, vil utvidet bruk av oppkjøp av områder kreve betydelige midler. Miljøvernminister Siri Bjerke uttalte i sitt innlegg på Malmøya at Miljøverndepartementet vil styrke muligheter til slik sikringsinnsats i årene som kommer.

Sikring av tilgjengeligheten ved etablering av kyststier og kystleder

Kyststier og kystleder er etablert mange steder, blant annet i Hordaland, Rogaland og i Oslofjordregionen, som et ledd i en strategi for å øke tilgjengeligheten, allmenn ferdsel og naturvennlig turisme. I kyststiprosjektet har flere instanser arbeidet sammen for å sikre en sammenhengende sti langs kysten gjennom reguleringsplaner, ekspropriasjon, oppkjøp og frivillige avtaler med grunneiere. Dette er en modell som bør videreføres også andre steder.

Offentlige arealer som frigis bør vurderes sikret som friluftsområder

Omstillinger i Forsvaret og Kystverket medfører at store arealer i 100-meterssonen langs sjøen frigjøres fra sin nåværende funksjon. Det må vurderes hvor stor del av arealene i 100-meterssonen langs sjøen som bør sikres å være i det offentlige eie og tilrettelegges for allmenn tilgjengelighet. Disse arealene vil i mange tilfeller bety en stor forbedring i allmennhetens tilgjengelighet til bynære friluftsområder og sikring av adkomst til fyrøyene i skjærgården. Ulempen med å beholde arealene i offentlig eie er at man går glipp av mulige salgsinntekter. Dette må imidlertid holdes opp med de utgiftene man alternativt ville måtte påregne for oppkjøp av andre arealer i strandsonen.

10) Registrering og overvåkning av utviklingen

Det er viktig å ha kunnskaper om dagens situasjon og forvaltningspraksis for å kunne si noe om utviklingen og om hvilke tiltak som bør iverksettes for å oppnå ønskede endringer. Det er også viktig å slå ned på ulovlig praksis i strandsonen. Registrering og overvåkning av utviklingen i strandsonen og i forvaltningen av denne er derfor viktig.

- Overvåking av strandsonen for å hindre ulovlig bygging og bruksendring
- Etablering av bedre rapporteringssystem for dispensasjonspraksis
- Utvikling og videreføring av arealovervåkningsprosjektet
- Utarbeiding av opplegg for overvåking og registrering av mindre tiltak

Overvåking av strandsonen for å hindre ulovlig bygging og bruksendring

Ulovlige tiltak kan virke like privatiserende som lovlige tiltak. Kommunene må overvåke at det ikke skjer ulovlig bygging i strandsonen, og de må kreve stans og riving når ulovlig bygging har foregått. Det samme gjelder for bruksendringer, for eksempel ved omgjøring av naust og uthus til fritidsboliger. Slik overvåking kan kreve store ressurser. Ved etablering av lite forpliktende og lett tilgjengelige rapporteringsmuligheter kan publikum i stor grad trekkes med i dette overvåkningsarbeidet.

Etablering av bedre rapporteringssystem for dispensasjonspraksis

Ingen har til nå hatt en samlet oversikt over hvordan dispensasjonssaker i strandsonen håndteres. For å få tilstrekkelige data for videre vurdering av dispensasjonspraksis i 100-meterssonen langs sjøen har departementet etablert et nytt rapporteringssystem og i den forbindelse sendt ut et skjema for en enkel rapportering. En rekke avklaringer må gjøres i den forbindelse, blant annet angående hvilke saker som skal regnes som vesentlige og underlegges dispensasjonsbehandling, hvordan saker som regnes som mindre vesentlige og dermed slipper dispensasjon skal rapporteres etc. Det bør også vurderes om det bør opprettes et rapporteringssystem for alle byggesaker i strandsonen, både for tiltak som er unntatt byggeforbudet, tiltak som regnes som mindre vesentlige endringer og tiltak som tillates etter dispensasjon.

Utvikling og videreføring av arealovervåkningsprosjektet

For å kunne styre utviklingen i riktig retning er det nødvendig å ha oversikt over tidligere utvikling og dagens situasjon. Arealovervåkningsprosjektet, som kombinerer data fra GAB-registeret (flere tidsperioder) med digitale kart og dermed gir et bilde av arealbruken og arealutviklingen i gitte områder, må videreutvikles og videreføres. Det er påvist svakheter gjennom pilotprosjektet "Arealovervåking i Oslofjorden", som diskutert i tidligere kapitler, og disse må forbedres dersom prosjektet og statistikken skal være nyttige i offentlig forvaltning.

Utarbeiding av opplegg for overvåking og registrering av mindre tiltak

I arealovervåkningsprosjektet overvåkes kun tiltak som er store nok til å bli registrert i GAB, det vil si bygg over 15 kvadratmeter. Mindre tiltak bidrar i stor grad til den pågående privatiseringen av strandsonen, og bør også overvåkes og registreres. Diskusjoner om hvordan dette best kan gjøres pågår, og det ser ut til at den anbefalte løsningen blir en kombinasjon av feltarbeid, flyfoto/skråfotografering og rapportering fra publikum. Det bør utarbeides en felles fremgangsmåte og rapporteringsmal for kommunene for slike mindre tiltak i strandsonen.

11) Kartfesting av og informasjon om allment tilgjengelige områder

Usikkerhet rundt hvorvidt det faktisk er lov til å gå langs, bade fra eller fortøye mot forskjellige områder, gjerne kombinert med forskjellige privatiserende tiltak og en negativ og uttalt holdning i forhold til annen manns bruk av egen eiendom hos grunneiere, bidrar sannsynligvis ofte til at allmennheten lar være å benytte seg av utmarksområder til friluftsliv. Dette kan forhindres ved kartlegging av og informasjon om hvilke områder som er tilgjengelige for allmennheten.

Registrering og kartfesting av tilgjengelige områder, kvaliteter og bruksverdi
Formidling av opplysninger om tilgjengelige områder

Registrering og kartfesting av tilgjengelige områder, kvaliteter og bruksverdi

Kommunen, eventuelt ved hjelp av interesserte frivillige organisasjoner, kan registrere hvilke områder i strandsonen som er tilgjengelige for allmennheten etter friluftsloven, kvalitet og bruksverdi av disse områdene, samt tilgjengelighet og adkomst. Dette kan være nyttig i forhold til kommunal saksbehandling så vel som for publikums behov for å vite hvor de har rett til å ferdes. Slik registrering kan kombineres med registrering av potensielt sjikanøse stengsler.

Formidling av opplysninger om tilgjengelige områder

For at publikum skal ha nytte av de registrerte og kartfestede opplysningene om tilgjengelige områder i strandsonen må informasjonen formidles slik at flest mulig får tilgang til den. Opplysninger via media om at informasjonen finnes og hvor den finnes er viktig. Likeså bør informasjonen finnes tilgjengelig som kart, både digitalt på kommunens hjemmeside og på papir hos kommunens informasjonssenter. Informasjonen bør også spres via frivillige organisasjoner og andre. Sammen med kart som viser tilgjengelige områder bør det også formidles hvilke plikter og rettigheter allmennheten og grunneierne har i forbindelse med slik ferdsel.

12) Opplæring, avklaringer og faglig utvikling

En av grunnene til at nedbygging og privatisering av strandsonen har kunnet foregå ser ut til å være at kommunene og forvaltningsapparatet for øvrig ikke har visst hvordan de har skullet håndtere utviklingen. Gjennom opplæring, (juridiske) avklaringer og faglig utvikling kan kompetansen styrkes og mulighetene for å lykkes i arbeidet mot nedbygging og privatisering av strandsonen bedres. Initiativet til opplæring, avklaringer og faglig utvikling bør sannsynligvis i de fleste tilfeller komme fra nasjonalt eller regionalt nivå.

- Distribusjon av "Fjerning av ulovlige stengsler i strandsonen" til alle aktuelle kommuner
- Permanent tilbud om juridisk bistand i strandsonesaker til kommunene
- Juridiske avklaringer
- Utarbeiding av veileder for planlegging av hyttebygging
- Videreføring og utvikling av eksisterende faglige fora

Distribusjon av "Fjerning av ulovlige stengsler i strandsonen" til alle aktuelle kommuner

Håndbok nr. 14-2000 "Fjerning av ulovlige stengsler i strandsonen" fra Direktoratet for naturforvaltning skal gi kommunene veiledning i hvordan de kan avgjøre hva som er sjikanøse stengsler og som dermed kan kreves fjernet etter friluftsløven, og om hvordan kommunene kan håndtere de formelle sidene av en slik sak. Håndboken er meget klar og instruktiv, og den bør spres til alle aktuelle kommuner.

Permanent tilbud om juridisk bistand i strandsonesaker til kommunene

Det finnes få rettslige avgjørelser om hvorvidt kommuner kan kreve fjernet konstruksjoner som regnes som sjikanøse stengsler etter friluftsløven eller som forbudte etter plan- og bygningsloven. Kommunene sitter ofte med manglende juridisk kompetanse og kapasitet til å kunne vurdere og håndtere slike saker. Direktoratet for naturforvaltning har gjennom sitt strandsoneprojekt tilbudt samtlige kommuner i fokusområdet juridisk bistand fra et privat advokatkontor på direktoratets regning. Det bør vurderes om det på nasjonalt eller regionalt nivå skal etableres kompetansesentre som kan bistå kommunene i slike saker. Det må sikres at erfaringene og kunnskapen som fremkommer gjennom kommunens bruk av direktoratets tilbud om advokatbistand spres til andre aktuelle kommuner.

Juridiske avklaringer

For å tilrettelegge for at kommunene i større grad enn nå skal bidra til at privatiseringen av strandsonen reduseres, er det viktig å få frem juridiske avklaringer på viktige prinsippsspørsmål. Det må være et mål å få kjørt flere saker gjennom rettssystemet og å få dommer som sier noe om hvor grensene går mellom innmark og utmark, hva som regnes som sjikanøse stengsler og hvordan kommunene kan gå frem for å få slike fjernet. Instanser på regionalt eller nasjonalt nivå bør i større grad ta initiativ til at slike prinsippavklaringer kommer opp for rettssystemet og bistå kommunene gjennom rettsbehandlingen, for så å bidra til å spre kunnskapen om fremkommer gjennom dommene.

Utarbeiding av veileder for planlegging av hyttebygging

Ved å utarbeide en veileder for planlegging av nye hytteområder kan Miljøverndepartementet bidra med kunnskap og innspill til hvordan kommunene kan håndtere de konflikterende ønskene om flere fritidsboliger men tilgjengelig strandsone og skjærgård. Særlig viktig er det da å vise mulighetene for utvikling av attraktive hytteområder lengre fra sjøen enn 100 meter, men med bilfri adkomst til sjøen og andre kvaliteter som hytteeiere og -brukere ønsker. Et alternativ til en slik veileder er en eksempelsamling som viser vellykkede eksempler på slik utvikling.

Videreføring og utvikling av eksisterende faglige fora

Kystsonenettverket ble etablert i 2000, og er et uformelt faglig koordinerende forum for å sikre utveksling av kompetanse, felles strategier og rutiner, god rådgivning og informasjonsflyt når det gjelder overvåkning og forvaltning av strandsonen. I nettverket deltar Direktoratet for naturforvaltning og åtte berørte fylkesmannsembeter fra og med Østfold til og med Rogaland. Dette og eventuelt lignende fora er nødvendige for å komme frem til større kunnskaper og felles strategier for håndtering av problemstillingene i strandsonen. Eksisterende fora bør derfor videreføres og utvikles.

13) Holdningsendringer hos grunneierne og allmennheten

Det har vært antydning at endring av holdninger hos grunneierne har medført større grad av privatiserende tiltak i utmark, omgjøring av utmark til innmark, forbudsskilter og tendenser til å ville jage fremmede bort fra utmark på egen eiendom. Holdningsendringer hos hytteeiere mot større ydmykhet i forhold til disponering av strandeieendommer og større toleranse i forhold til andres bruk av privat eid utmark kan bidra til å redusere mange av de problemstillingene rundt allmennhetens tilgjengelighet til strandsonen som vi ser i dag. Allmennhetens oppførsel kan i mange tilfeller bidra til at grunneierne har en negativ holdning til at allmennheten benytter deres utmark til friluftsliv. Slik oppførsel kan blant annet omfatte forsøpling av området og høylytt bruk av området sent på kvelden. Holdningsendringer hos brukerne kan bidra til at en del grunneiere får en mer positiv holdning til allmennhetens rett til ferdsel i deres utmark.

- Informasjon om lover og regler til grunneiere og brukere
- Avklaringer og presedens gjennom uttalelser fra kommunen i prinsippaker

Informasjon om lover og regler til grunneiere og brukere

Det er tidligere foreslått at kommunene bør registrere og kartfeste hvilke områder som er tilgjengelige for allmennheten etter friluftsløven, og at denne informasjonen bør spres bredt. For å oppnå maksimal effekt av registrerings-, kartfestings- og informasjonsarbeidet bør grunneierne trekkes inn i arbeidet. Det er også viktig at alle grunneierne mottar informasjon om hvilke områder som anses som utmark og dermed allment tilgjengelige og opplysninger om hvilke lover og regler som gjelder. For å redusere potensialet for konflikter mellom grunneiere og allmennheten bør kommunen også spre informasjon om hvilken oppførsel som forventes og tillates av publikum som ferdes i annen manns utmark.

Avklaringer og presedens gjennom uttalelser fra kommunen i prinsippaker

Kommunen skal ifølge friluftsløvens §20 uttale seg i forskjellige tvilsspørsmål forbundet med loven dersom grunneier, bruker eller interessert friluftslag krever dette. Ved å velge ut prinsippaker der kommunen uttaler seg og sørger for at uttalelsene blir kjent gjennom media og finnes tilgjengelig for interesserte grunneiere og andre, kan kommunen bidra til avklaringer rundt tvilsspørsmål mange er opptatt av og skape presedens i et område rundt tolkning av lovteksten. Slike avklaringer kan bidra til holdningsendringer hos grunneiere.

FLERE TILTAK MÅ IVERKSETTE SAMTIDIG

Dersom allmennhetens tilgjengelighet til strandsonen skal bedres må det iverksettes flere tiltak samtidig. Enkelte kommuner mangler kompetanse om hvordan forvaltningen av strandsonen er ment å fungere, andre kommuner har gamle planer som av forskjellige grunner er vanskelig å revidere og i andre kommuner igjen er det de ulovlige tiltakene som forårsaker en økende privatisering av strandsonen.

Det finnes ikke ett tiltak eller én lovendring som løser hele problemet. Det kan være nødvendig med endringer i utforming og håndtering av både plan- og bygningsloven og av friluftsløven, kommunene må være mer offensive i sin forvaltning av strandsonearealene, det er nødvendig med tiltak for å oppnå en holdningsendring hos grunneierne, registreringen og overvåkingen av utviklingen i strandsonen må styrkes og det må sørges for opplæring, avklaringer og faglig utvikling i alle ledd.

REFERANSER

Tennøy, Aud (2001): Allmennhetens tilgjengelighet i strandsonen. NIBR-notat 2000:131.

Hovik, Sissel og Knut Bjørn Stokke (2006): Regional kystsoneplanlegging – et redskap for integrert kystsoneforvaltning? Kommer i form av NIBR-notat 2006:119

LOKAL FORVALTNING AV MOTORFERDSEL – ØKT FOKUS PÅ FRILUFTSLIV?

Margrete Skår

Forsker ved Avdeling for naturbruk, Norsk institutt for naturforskning, NINA

EVALUERING AV FORSØK MED NY FORVALTNINGS- ORDNING FOR MOTORFERDSEL I UTMARK

Miljøverndepartementet inviterte i år 2000 åtte kommuner (Sirdal, Vinje, Stor-Elvdal, Lom, Røros, Hattfjelldal, Fauske og Kautokeino) til å være med på et 3-årig forsøk for å prøve ut nye måter å praktisere motorferdselloven på. Dette ble senere forlenget til 01.05.2005, som er sammenfallende med evalueringsperioden. Selve forsøksperioden er forlenget med ytterligere to år. Kun Fauske, Hattfjelldal, Vinje og Sirdal har hatt så mange som tre praktiseringssesonger. Beklageligvis meldte Kautokeino seg ut av forsøket undervegs.

I forkant av forsøket var presset for liberalisering av lovverket sterkt, mens ønsket om sterkere nasjonal styring av motorferdselforvaltning og praktisering også var til stede. Denne interessekonflikten gjenspeiles i forsøket. I utgangspunktet gis det ingen begrensninger til hvilke formål motorferdsel kan tillates for, men motorferdsellovens formålsbestemmelse¹ gjelder imidlertid uavkortet. Samtidig får kommunene større myndighet etter motorferdselloven.

HOVEDMÅL FOR FORSØKET

Formålsparagrafen for forsøket kan deles opp i 6 delmål:

- Å redusere støy- og trafikkbelastningen totalt sett
- Å redusere omfang av motorisert ferdsel i sårbare områder til et minimum
- En mer helhetlig vurdering av ulike interesser
- En mer demokratisk saksbehandling
- En mer effektiv saksbehandling
- En mer forutsigbar saksbehandling

Et overordnet mål er å oppfylle formålsparagrafen i motorferdselloven i større grad enn i dag.

HOVEDGREP I FORSØKET

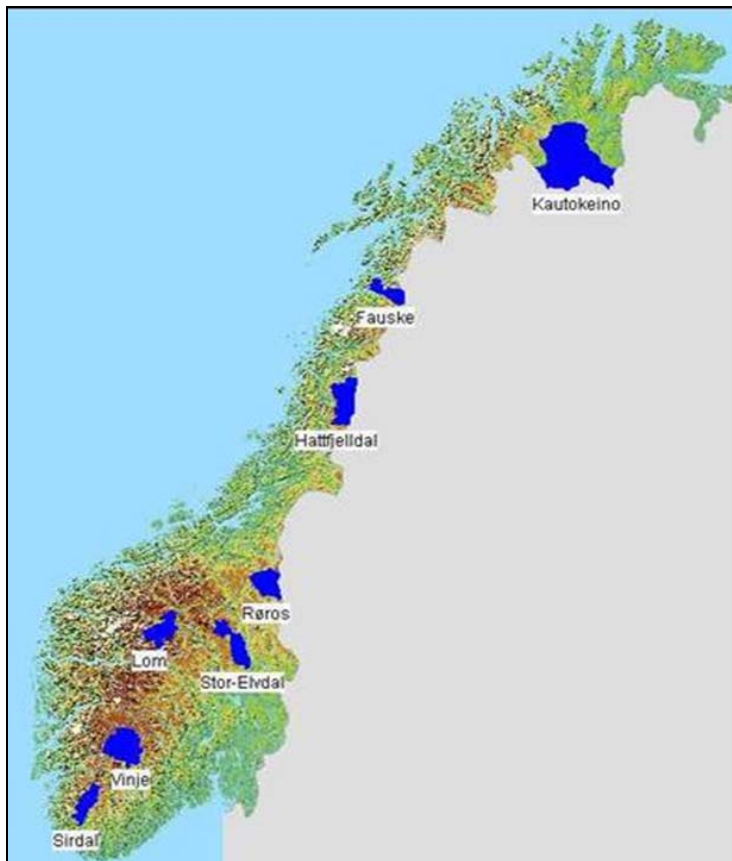
Et hovedelement i forsøket er å kople motorferdselpolitikken til ordinære, lokale planvedtak og planprosesser etter plan- og bygningsloven. På denne måten ønsker en å se om

¹ Motorferdsellovens formålsparagraf lyder slik: § 1. Formålet med denne lov er ut fra et samfunnsmessig helhetssyn å regulere motorferdselen i utmark og vassdrag med sikte på å verne om naturmiljøet og fremme trivselen.

motorferdselpolitikken kan bli mer helhetlig enn i dag. Forsøket innebærer at kommunene sonerer sitt areal med hensyn til om og hvor motorferdsel skal tillates. I soner hvor det tillates motorferdsel skal denne skje i løyper/traseer, og bare i områder der miljøbelastningene (i videste betydning) blir minimale.

Forsøket gir mulighet for å etablere egne løyper for rekreasjonsformål. Dette innebærer en utvidelse av tillatte formål for motorisert ferdsel i forhold til tidligere. I Kautokeino eksisterte slike løyper før forsøket ble satt i gang, og delvis i Fauske og Hattfjelldal som begge hadde isfiskeløyper forut for forsøket. Å legge ut rekreasjonsløyper kan synes vanskelig å forene med målsettingen om å redusere støy og trafikkbelastningen totalt sett.

Det gjelder egne vedtekter for forsøket. Det gjøres delvis unntak fra motorferdselloven. Denne ferdselen reguleres i forsøket gjennom arealdelen i kommuneplanen og utfyllende bestemmelser til denne. Motorferdsellovens § 10 gjelder fortsatt, som innebærer grunneiers rett til å nekte motorisert ferdsel på sin eiendom

Figur 1. De 8 forsøkskommunene

EVALUATORS ROLLE

Motorisert ferdsel i utmark representerer mange konflikter. Som evaluatore har vi prøvd å forholde oss til, oppsummere og analysere erfaringer fra forsøket, mest mulig uten slagside. Informasjonsinnhenting har foregått gjennom nesten fire år i perioden 2002-2005. Vi har ikke hatt rollen som pådrivere eller kvalitetssikrere underveis i forsøket. Hovedelementene i informasjonsinnhentinga har vært: Kommunebesøk, møter og intervjuer med administrasjon

og politikerrepresentant, deltakelse på alle kommunesamlinger i forsøksperioden, gjennomgang av kommunale sakspapirer og kommunedelplaner for motorferdsel, gjennomgang av høringsuttalelser, telefonintervjuer med lag og interesseorganisasjoner lokalt, telefonintervjuer med lensmannsetatene, telefonintervjuer med fylkeskommuner og fylkesmannens miljøvernavdeling.

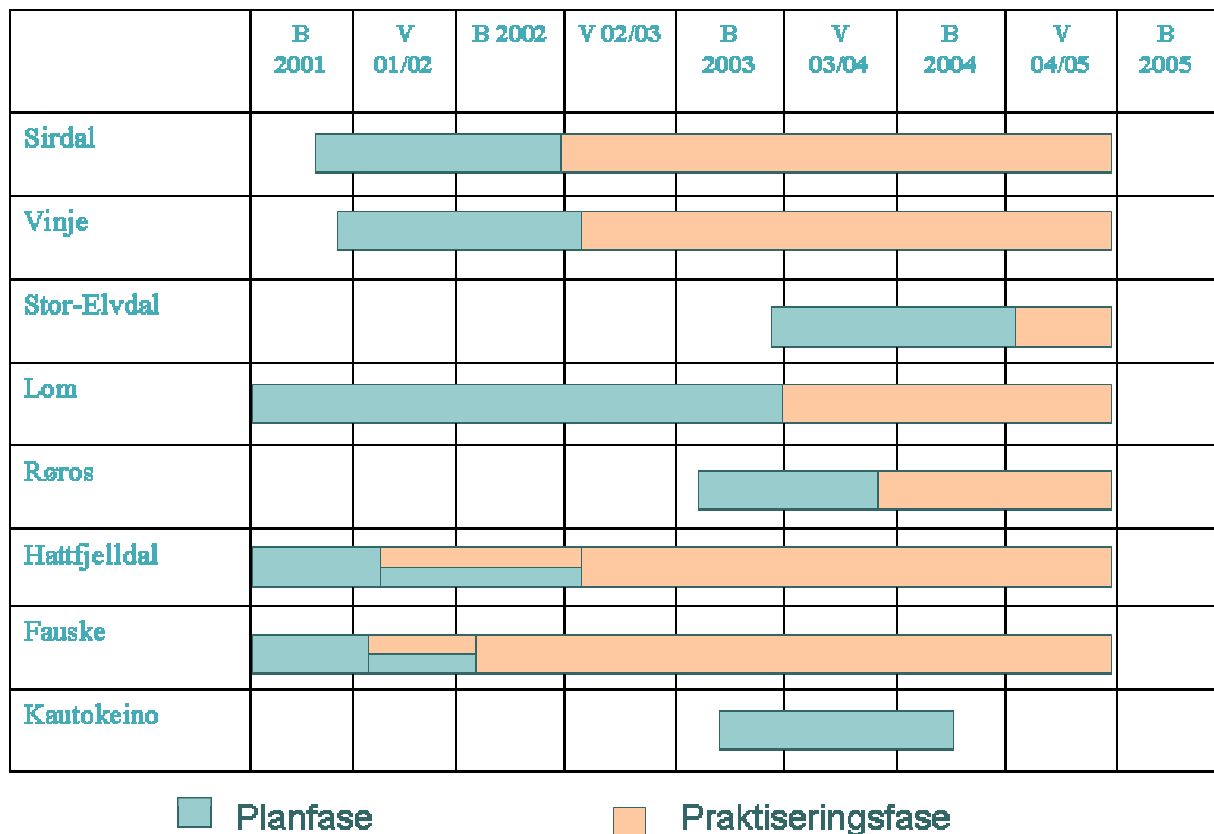

Figur 2. Evaluators rolle.

OVERORDNETE INNTRYKK

Vi har sett mye god og lokal planleggingskunnskap i forsøkskommunene, men også mangel på ressurser og kompetanse. Et hovedfunn er at forvaltning etter plan- og bygningsloven på mange måter gir en mer helhetlig planleggingsprosess enn tidligere. Motorferdsel er satt på dagsorden i større grad enn tidligere. Men motorferdselplanlegging er krevende, både ressursmessig, tidsmessig og kompetansemessig. Selv om forsøkskommunene burde vært ekstra motivert for å fullføre kommunedelplanprosessene i rimelig tid, har praktiseringsperiodene i flere av kommunene vært begrenset.

Situasjonen utenfor forsøket har lenge vært at ulike kommuner praktiserer motorferdselloven ulikt, selv om dette er en nasjonal lov, med tilhørende nasjonal forskrift. Ved hjelp av utstrakt dispensasjonspraksis, ulik tolking av regelverk og ulovlig kjøring, er resultatet en svært ulik kjørepraksis og kjøreomfang i ulike norske kommuner. Dette var også situasjonen blant de åtte forsøkskommunene forut for forsøket. Forsøkskommunene har i stor grad videreført tidligere og ikke minst ulik praksis inn i nytt lokalt regelverk.

Figur 3. Perioden med praktisering av nytt regelverk har vært ulik i forsøkskommunene.

HAR FORSØKET FØRT TIL REDUSERT STØY- OG TRAFIKKBELASTNINGEN TOTALT SETT?

En viktig forutsetning for å vurdere denne målsettingen er at vi mangler data på omfang av motorisert ferdsel før forsøket startet. Sammenligninger bygger derfor på skjønnsmessige vurderinger og erfaringer, bl.a. fra oppsynet. Det har vært gjennomført et eget registreringsopplegg i forsøket i et samarbeid mellom SNO, lensmannsetat og lokalt oppsyn. Resultater av dette arbeidet er dokumentert i egne rapporter (se bl.a. NINA Rapport 91).

Vedtektene i forsøket har ikke resultert i redusert totalomfang på snøskuterkjøring i forsøkskommunene. Nye kjøreformål som rekreasjonskjøring, guida turer og vannhenting under opphold på hytte har bidratt til å øke omfanget av kjøring. I Hattfjelldal og Vinje har denne kjøringen erstattet mye av det som tidligere foregikk som ulovlig kjøring. I Fauske har den åpne turistløypa ført til sterk vekst i kjøreomfanget i dette området. Stor-Elvdal har kun praktisert nye bestemmelser en vintersesong, men rekreasjonskjøring i løypa på Koppangkjølen er et nytt kjøreformål som kommer i tillegg til tidligere praksis.

Omfanget av ulovlig kjøring er blitt redusert. Hovedårsaken til dette er at rekreasjonskjøring delvis er gjort lovlig og at kjøringen i større grad enn tidligere er blitt kanalisert til løyper/faste kjøretraseer. Dette gjør at den opplevde støy- og trafikkbelastningen i noen tilfeller er redusert (for eksempel kjøring i tettbebyggelse, kjøring på natta og kjøring i skiløyper). I andre tilfeller har støy- og trafikkbelastningen økt i avgrensede områder. Dette gjelder for eksempel i Fauske der kjøringen i tilførselsløypa for turistløypa gir betydelig økt belastning for hytteiere langs denne traseen.

I Vinje og Stor-Elvdal er bruken av rekreasjonsløypene begrenset til innenbygds medlemmer i skuterklubbene gjennom grunneieravtaler. Forsøket gir dermed ingen erfaringer på hva det vil si å legge ut åpne rekreasjonsløyper i befolkningstette områder i Sør-Norge. Forsøket har heller ikke gitt erfaringer omkring effekter av å legge ut rekreasjonsløyper gjennom flere kommuner, noe som fort vil bli et spørsmål hvis forsøksvedtektene blir gjeldende nasjonalt.

Det registreres økt antall ATV-kjøretøy i alle forsøkskommunene og økt bruk av slike kjøretøy. Antallet er i særklasse høyest i Kautokeino. Det er også registrert ulovlig barmarkskjøring i samtlige 7 forsøkskommuner med vedtatte kommunedelplaner for motorferdsel selv om omfanget er lite. Utviklingen i omfanget av barmarkskjøring er en nasjonal trend og det ser ut som om forsøket i liten grad har påvirket omfanget av barmarkskjøring. Bestemmelsene som kommunene har laget for denne typen kjøring i forsøket er en direkte videreføring av regelverket slik det var før forsøket startet.

I forsøket har de grepene som er gjort for å stramme inn på eksisterende snøskuterkjøring (for eksempel i Vinje, Sirdal og Fauske) møtt stor motstand, og har i svært liten grad ført til redusert omfang. Forsøket dokumenterer at omfanget av motorisert ferdsel i stor grad er irreversibelt.

HAR FORSØKET FØRT TIL REDUKSJON AV OMFANG AV MOTORISERT FERDSEL I SÅRBARE OMRÅDER TIL ET MINIMUM?

Forsøket har ført til reduksjon av trafikkbelastning noen steder, blant annet i sentrumsområder (dette har også årsak i forbud mot kjøring på offentlig veg). Andre steder har forsøket generert støy, eks i hytteområder nær snøskuterløyper.

Det er fortsatt ulovlig kjøring i sårbare områder. Vinje utmerker seg noe i negativ retning på grunn av forholdsvis stor mengde registrerte spor etter snøskuterkjøring i sårbare områder.

Generelt kan vi si at forsøket har hatt en viss kanaliseringseffekt med redusert omfang av motorisert ferdsel i sårbare områder, men ikke til et minimum.

HAR FORSØKET FØRT TIL EN MER EFFEKTIV, DEMOKRATISK OG FORUTSIGBAR PRAKTISERING AV MOTORFERDSELSAKER?

Plan- og bygningslovens minimumskrav til samråd, informasjon og samarbeid er oppfylt.

Vi har observert en bredere planprosess, der flere parter har vært involvert enn tidligere. Men alle forsøkskommunene uttrykker at det å gå utover plan- og bygningslovens minimumskrav til medvirkning er svært ressurskrevende (dette kan være for eksempel grendemøter, åpne møter, arbeidsgrupper etc), og flere forsøkskommuner har måttet nedprioritere dette i forhold til hva de anser som ideelt.

Forsøket har medført varierende grad av engasjement i kommunene. På møte om arealplanen i Lom var det ingen som ønsket å diskutere temaet, mens i Hattfjelldal rådet rene 17.mai-stemningen da løypenettet åpnet. Dette tyder på at kommunene må investere ulikt for å skape

en bred prosess der alle berørte parter får innflytelse i planprosessen, og at det heller ikke finnes noe fasitsvar på hva som er en ideell planprosess.

Kommunedelplanene for motorferdsel gir saksbehandler politisk ryggdekning, noe som i seg selv er et demokratisk element. I tillegg gir forvaltning etter plan- og bygningsloven en mer forutsigbar saksbehandling i og med at kommunedelplanene i prinsippet skal inneholde bestemmelser for alle kjøreformål i kommunen (inkludert forbud). Tidligere baserte saksbehandlingen seg i større grad på tidligere erfaringer og saksbehandlingspraksis, og sannsynligvis dermed mer skjønnsmessige vurderinger. Innbyggerne skal i prinsippet kunne lese delplanen for motorferdsel i utmark og vite om de har tillatelse til å kjøre eller ikke.

Forsøket har ført til redusert saksbehandlingstid, spesielt i de kommunene som innledningsvis hadde mye saksbehandling. De kommunene som har hatt kort praktiseringsstid tror dette vil bli et resultat over tid. Dette var et viktig mål i forsøket. Men flere kommunene opplever at redusert saksbehandling ikke bør skje for enhver pris. Saksbehandling gir økt kontroll med motorisert ferdsel, og for mye direkte tillatelser etter kommunale regler viser seg å kunne stå i konflikt med andre interesser, blant annet delmål 1.

ULIKE INTERESSER – ULIK INNFLYTELSE

Plan- og bygningsloven skal sikre at de ulike stemmer blir hørt. Med hensyn til motorferdsel er et sentralt spørsmål: Mange stemmer er berørt – men hvilke blir hørt? Vi konkluderer med en bredere prosess, men samtidig har forsøket vist at ulike interesser har hatt ulik grad av innflytelse.

Politikerne. Denne gruppen har i stor grad tilhørt samme linje som kommuneadministrasjonen i forsøkskommunene, men ikke alle steder. Røros var den kommunen som utmerket seg med mye politisk debatt i lokalsamfunnet. Politikergruppa var her delt. Den politiske fløyen som mente tillatelse til snøskuterled over til Sverige kom i konflikt med bl.a. markedsføringa av stillhet og ro i reiselivet ellers, vant. Denne gruppa hadde god støtte fra fylkesmannens miljøvern avdeling og reindriftsnæringa.

Den generelt store enigheten mellom politikere og kommuneadministrasjonen må ses i sammenheng med at de kommunale delplanene for motorferdsel i stor grad viste seg å utformes som en stedfestelse av tidligere etablert kommunal praksis. Denne kommunale praksisen er utviklet over tid og er i mindre grad endret i takt med evt endringer i lokalpolitisk representasjon.

Snøskuterinteressene. Dette er en velorganisert, aktiv og økonomisk ressurssterk gruppe. Den har hatt mye å vinne i forsøket. Det ble etablert nye snøskuterklubber i Sirdal og Stor-Elvdal som følge av forsøket. Snøskuterinteressene har hatt sterk innflytelse på både planprosessen og innholdet i kommunedelplanene i Fauske, Hattfjelldal, Vinje og Stor-Elvdal. De hadde noe innflytelse på planprosessen i Sirdal og bestemte i stor grad fokus i planprosessen i Røros. I Sirdal vant ikke snøskuterklubben fram med ønske om snøskuterløype med muligheter for rekreasjonsskjøring, først og fremst på grunn av vanskelige grunneierforhold i forhold til dette. Angående Røros, se over. I Stor-Elvdal fikk snøskuterklubben og motorsportklubben støtte fra politikere m.fl. i ønsket om å etablere snøskuterløype på Koppangkjølen, åpen for snøskuterklubbens medlemmer.

Snøskuterinteressene har framstått som en enhetlig interesse i forsøket der utlegging av snøskuterløyper med muligheter for rekreasjonsskjøring har vært hovedmål.

Reiselivet. Det har ikke vært et mål i forsøket å stimulere for snøskuterturisme, men det har likevel vært et uttalt satsingsområde i flere kommuner (Fauske, Hattfjelldal og Vinje). Fauske markerte seg med stor satsing som også har gitt ønskete resultater i form av stor omsetning, nye arbeidsplasser og økt næringsaktivitet. Denne satsingen har også medført mer snøskuterkjøring (ca. 50 nye snøskutere er innkjøpt til formålet) og konflikter mellom bl.a. hytteeiere i området rundt turistløypa i Sulitjelma-området og snøskuterinteressene.

Reiselivet har ikke framstått som en enhetlig interesse i forsøket. Paraplyorganisasjonene har ikke ønsket å ta standpunkt til en evt satsing rundt snøskuterturisme.

Reindriftsnæringa. Dette er en velorganisert næring, med loven i hånd. Næringa har hatt sterk innflytelse på både planprosessen og innhold i kommunedelplanene i kommuner med tamreindrift. Reindriftsnæringa er generelt skeptisk til annen motorisert ferdsel enn den som er knyttet til egen næring i aktive reindriftsområder.

Grunneierinteressene. I og med at motorferdsellovens § 10 har stått ved lag, har denne gruppen hatt stor innflytelse på kommunedelplanene, spesielt med hensyn til lokalisering av snøskutertraseer. Gruppen har også hatt innflytelse i spørsmålet om hvem som skal kunne kjøre i traseene. I Vinje og Stor-Elvdal inngikk grunneiere og grunneierlag avtaler med snøskuterklubbene om at kun innenbygdsboende medlemmer av disse kunne kjøre i løypene/traseene. På denne måten har en unngått plan- og bygningslovens bestemmelser som forbyr diskriminering av utenbygdsboende.

Grunneierinteressene er en velorganisert interesse med de fordeler det har i en planprosess. Selv om grunneiere har svært ulike interesser generelt, har en i forsøket i stor grad klart å framstå som en enhetlig interesse i planprosessene.

Natur- og miljøinteresser. Forsøkskommunene er utmarkskommuner og distriktskommuner. Naturvernforbundet er generelt aktive i noen slike kommuner, men ikke alle. Røros og Lom stiller med lokallag, og hadde der innspill i planprosessene. I mange kommuner, og flertallet av forsøkskommuner, har Naturvernforbundet kun enkeltstående medlemmer. Kommuneadministrasjonen og fylkesmannens miljøvernavdeling har hatt en viktig rolle for å sikre natur- og miljøinteressene.

HVA SÅ MED FRILUFTSLIVET?

Friluftslivsinteressene i planarbeidet

Friluftslivsinteressene er generelt dårlig organisert lokalt, og dermed avhengig av ressurspersoner. Dette er sårbart, ikke minst i en planprosess. Fra kommunenes ståsted er det vanskeligere å involvere dårlig organiserte interesser. Fra organisasjonenes ståsted er det vanskeligere å fungere som pressgruppe uten en organisasjon i ryggen.

Friluftslivsinteressene har vært dårlig representert i planarbeidet. Ingen av FRIFO sine medlemsorganisasjoner har deltatt i styringsgrupper/arbeidsgrupper, bortsett fra en jakt- og fiskeforening i Hattfjelldal.

Kommuneadministrasjonen har hatt en viktig rolle for å ivareta friluftslivsinteressene i planprosessen. Kartlagte friområder har vært enklest å ta hensyn til. Utfartsområder som ikke er avsatt til friluftsmål er ikke ivaretatt i like stor grad. Det er fra fylkesmannens

miljøvernavdeling sin side reist flere innsigelser på grunn av manglende hensyn til friluftslivsinteresser. Bl.a. har sentrumsområder og nærområder til sentrum vært avsatt som soner der snøskuterkjøring skulle være tillatt. Det ble også reist innsigelser der snøskutertraseer kom i konflikt med skiløyper, og der snøskutertraseer kom i konflikt med avsatte friluftslivsområder.

En innsigelse fra fylkesmannens miljøvernavdeling i Nordland angikk planene om å legge ut snøskuterløyper inn til foreningshytter i Hattfjelldal. Dette reiser prinsipielle spørsmål. I Hattfjelldal er snøskuteren et naturlig transportmiddel for å komme seg ut i villmarka. For Fylkesmannen i Nordland er det prinsipielt viktig at ferdsel til foreningshytter (åpne for allmennheten) skal foregå på ski.

Konflikter mellom friluftslivsinteresser og lokalisering av snøskuterløyper har vært et sentralt konfliktområde i kommuner med mye motorferdsel.

Friluftslivsinteressene i høringsrundene

Forsøkskommuner med stort omfang av snøskuterkjøring hadde noe større fokus på friluftsliv i høringsuttalelsene lokalt. Hovedtemaet angikk lokalisering av snøskuterløyper.

Forsøket viser at mangel på lokal organisering av friluftslivsinteresser lokalt ikke er erstattet av fylkeslag i høringsrundene. Svært få fylkesorganisasjoner på banen. Kun DNT og NJFF leverte enkelte høringsuttalelser fra fylkeslag. Dette har nok flere årsaker. En faktor kan være at kun enkelte forsøkskommuner sendte kommunedelplanene på høring til eks DNT i fylket. Det var i forsøket ikke avklart, verken fra fylkesorganisasjonene, forsøkskommunene eller oppdragsgiver sin side hvilken rolle fylkesorganisasjonene skulle ha i planprosessen. Fylkesorganisasjoner har også mindre lokalkunnskap på temaet og mangler kan hende ressurser og plankompetanse selv om viljen skulle være der.

Friluftslivsinteressene ble i høringsrundene forsvart av enkeltpersoner, nærmiljøutvalg, Statskog m.fl. Skiklubber, hytteforeninger, jakt- og fiskeforeninger, grunneierlag etc har ulike interesser, også internt i samme forening. Noen ønsker motorisert transport for å komme seg ut til villmarka, bl.a. tyder enkelte høringsuttalelser fra lokallag av jakt- og fiskeforeninger på det. Uttalelser fra hytteeiere tyder på at mange ønsker snøskutertransport en dag, stillhet og ro den neste. Skiforeningene har i liten grad fremmet høringsuttalelser, men i den grad det er gjort er det først og fremst ytret ønsker om økte muligheter for motorisert oppkjøring av skiløyper.

Hvordan ta hensyn til friluftslivsinteresser – erfaringer fra forsøket

Det er viktig å involvere alle parter i planleggingsprosessen. Fordi friluftslivsinteressene ofte mangler lokale organisasjoner, er det desto viktigere å gjennomføre planprosessen på en måte som involverer enkeltpersoner og motiverer for engasjement.

Det er rom for å gi utfyllende bestemmelser eks for åpningstider i snøskuterløyper. Begrenset antall turer til hytta, helgestengning etc. er måter å begrense trafikken på i samsvar med friluftslivsinteresser.

Det er viktig å unngå å legge snøskuterløyper i samme trase som skiløyper. Dette kan noen steder være vanskelig pga terreng. Andre steder er det et økonomisk spørsmål.

Friluftslivsområder er ikke bare friområder. Spesielt kommuneadministrasjonen bør søke å være fullstendig oppdatert på hvilke områder som fungerer som utfartsområder.

Satsing på leiekjøring bør stå i fokus. Leiekjøring er positivt, men kan ofte være vanskelig å få til når privat kjøring allerede er etablert. En streng kommunal linje mht private løyver, nøye gjennomgang av leiekjøringsordningen der administrasjonen gjør seg kjent med etterspørsel og tilbud, god markedsføring av ordningen, merking av leiekjøringsskutere etc er noen tiltak for å få til en best mulig leiekjøringsordning.

Samkjøring har vist seg å gi gode effekter for å redusere omfang til fordel for bl.a. friluftslivsinteresser. DNT, Statskog, SNO og leiekjøringsordning er aktører som har vist seg å få til gode samkjøringsprosjekter (Setesdal Vesthei - Ryfylkeheiane). Kolonnekjøring, opprettelse av vedlager m.m. har bidratt til dette.

OPPSUMMERING

Lokal forvaltning av motorferdsel – økt fokus på friluftsliv? Korte praktiseringsperioder gjør at vi vet for lite om effekter av forsøket på friluftslivet gjennom tid. Vi mangler også grundige data og dermed sammenligninger med før-situasjonen. Vi har likevel gjort rede for at andre interesser enn friluftslivsinteressene hadde mer å si i planprosessen, således ser vi at friluftslivsinteressene ble tapere i forsøket. Generelt viser forsøket at det lett oppstår konflikter mellom skigåeres interesser og lokalisering av snøskutertraseer i kommunedelplanene.

Høringsuttalelsene viser først og fremst at friluftslivet mangler talerør lokalt på grunn av dårlig organisering. Friluftslivets fylkesorganisasjoner har ikke vært på banen i forsøket.

Det er viktig å understreke fylkesmannens miljøvernavdeling sin rolle i forhold til å ivareta natur, miljø og også friluftslivsinteresser i kommunedelplanene. Det kunne med fordel vært en mer aktiv dialog forut for høringsprosessene. Vi er nokså sikre på at dette ville ført til færre og/eller mindre omfang på innsigelsene, og bedre hensyn til bl.a. friluftslivsinteressene på grunn av et bredere vurderingsgrunnlag.

Forsøket viser at innsigelsesmuligheten har vært viktig og nødvendig for å ivareta friluftslivsinteressene. Lokalpolitikere tar i større grad hensyn til klager og ønsker fra kommunens innbyggere enn kommentarer og råd fra fylket. Her er det innsigelser som gjelder.

FRILUFTSLIVSHISTORIER

Kirsti Pedersen Gurholt

Førsteamanuensis ved Seksjon for kroppssøving og pedagogikk,
Norges idrettshøgskole

ABSTRACT

Selvbiografier eller livshistorier representerer en metodisk tilnærming som bare i begrenset grad har vært anvendt som kilde til forståelse av hvilken en plass og betydning natur og turliv har i "vanlige" folks liv. Med bakgrunn i to avsluttede prosjekter og ett som er underarbeid vil dette innlegget problematisere hva slags kunnskap om friluftsliv en slik tilnærming kan gi. Det ene prosjektet benyttet tradisjonell retrospektiv dybde intervjuing. Informantene tilhører tre generasjoner, født henholdsvis ca. 1930, 1940 og 1950. Det andre prosjektet er basert på at ungdom, som alle er født etter 1980, har skrevet essays om hva naturen betyr for dem. Oppgaven inspirerte de unge til å velge en selvbiografisk form. En vanlig fortellerstruktur er at de unge begynner med barndomsopplevelser og skriver prosessuelt om naturens betydning for hvordan de er blitt det individet de i skrivende stund opplever at de er. I intervjusituasjonen skapes historiene på mer varierte måter; noen begynner med dagen i dag og "beveger seg bakover mot barn- og ungdomstid", mens andre begynner andre med barndommen og "forteller seg framover i tid". Det tredje prosjektet anvender både intervjuer og stilskriving.

Selvbiografier gir rom for personlige fortellinger og muligheter for å skape egen identitet. Selv om biografier gir innblikk i viktige utsnitt av den enkeltes livsløp, uttrykker de alltid spor av sosiale strukturer. Forskere som har analysert selvbiografier og stilskriving, mener dette er gode framgangsmåter for å få tilgang til informantenes personlige erfaringer. Metoden fremmer ærlige synspunkter. Den biografiske tilnærmingsmåten bringer dermed sammen flere dimensjoner og nivåer; det historiske, det sosiale, det kulturelle, det psykologiske, det romlige og det kroppslige på måter som det kan være vanskelig å skille. Et *kulturanalytisk perspektiv* er valgt som teoretisk fortolkningsramme: Ved hjelp av komparasjon mellom generasjonene, mellom kvinner og menn, gutter og jenter, samiske og norske, "fastboende" og innflyttere har det vært mulig å studere *både* kontinuitet og endringer i turpraksiser og naturoppfatninger i løpet av den enkeltes livsløp, og over generasjonene. Alle som inngår i materialet bor i det sammen lokalsamfunnet i Finnmark, som har erfart omfattende moderniseringsprosesser over kort tid. Lokalsamfunnets sosiale og kulturelle kompleksitet gjør at de endringsprosesser som her presenteres og analyseres med stor sannsynlighet kan gjenkjennes mange steder i landet.

INNLEDENDE EKSEMPEL

"Etter den store konfirmasjonsdagen satt jeg igjen med sju kniver, et stormkjøkken, en solid matboks, en teflon stekepanne, en turkopp av tre (handlaget), et 4-mannstelt og en ajungilak minisovepose. Jeg var Mr. natur himself(!), noe som ikke var en tilfeldighet i det hele tatt." Slik beskriver en 18-årig gutt som går siste året på videregående skole i Alta i 2001 seg selv i en stil om hva naturen betyr for ham. "Mr. Natur himself" skriver om en barndom preget av flytting fra sør til nord; fra storby til bygde by. Begge steder har han bodd omkranset av hav, skog og fjell. Sammen med familien har han vært på "mange forskjellige typer turer, alt fra

sopp- og bærplukking til milelange fjellvandringar. De beste turene var likevel turene med gutta, de gav oftest en helt annen følelse enn turene med familien (likte dem også).” ”Mr. Natur himself” går på idrettslinja, han spør: ”Har jeg mistet forholdet mitt til naturen?” Med selvinnsikt svarer han: ”Jeg er nok ikke den naturgutten jeg pleide å være, men jeg ferdes da ennå i naturen. Men jeg har så dårlig tid... Måtene jeg møter naturen på har endret seg. Nå er det gjennom trening og interrailturer at jeg blir en del av den store sirkelen (Loch Ness, Stonehenge, Highlands...). Snart begynner det å snø, det blir vinter og jeg blir naturgutten igjen. For utrolig nok, vintergutten er den samme nå som for tre år siden. Jeg har bare byttet ut ski med snowboard. Halvparten av uka går med til turer i fjell, bakker og slalåmbakken. Da er alltid tursekken med. Det er dette jeg drømmer om, flukt fra det normale og den kjedelige følelsen av å alltid måtte være noen. Bare flyte forbi blant trær og sletter. Hilse på dyra på en måte. *Det er to måneder i himmelen det!*” (Gutt 18 år – 2001, Pedersen 2003: 185-6).

I tre prosjekter har jeg brukt livshistorier som metode for å beskrive, fortolke og forstå hvilken plass og betydning natur og turliv har i norsk kultur og hverdagsliv.¹ I tillegg til om lag ett hundre og femti slike stiler som det innledende eksempelet er hentet fra, har jeg analysert om lag tjue livshistoriske dybdeintervjuer der forholdet til natur og turliv er hovedtema. Sistnevnte var ledd i en større sosialantropologisk undersøkelse av friluftsliv basert på et omfattende etnografisk feltarbeid. Slik forskning som dette er eksempler på, interesserer seg for ”vanlige folks” turliv. Denne tilnærmingsmåten, som også kan kalles for et aktørperspektiv², har så langt ikke hatt noen stor plass i norsk friluftslivsforskning.

Flere forskere har imidlertid arbeidet med biografier om markerte eventyrere som Fridtjof Nansen, Roald Amundsen, Hjalmar Johansen, William Cecil Slingsby og Thor Heyerdahl, på måter som direkte eller indirekte berører friluftsliv³. Også i den allmenne ”folkelige” friluftslitteraturen finnes det en rik flora av beretninger med et livshistorisk innhold; for eksempel Per Hohle *Glad i fjellet. Samtaler med fjellfolk* (1984) og Claus Helberg *De første vandrerne* (1994), for bare å nevne to tilfeldig valgte. Denne typen beretninger handler ofte om erfarne og dyktige friluftsmenn. De har gjerne utøvd en eller annen bragd; vært den første til å innta en utilgjengelig tind eller pol. Det er først nylig at kvinner har begynt å ta pennen fatt. Beretningene om kvinners turerfaringer spenner også vidt; fra Liv Arnesen *Snille piker går ikke til Sydpolen* (1995), til Lene Løken (red.) (2004) *Damenes tur. 16 norske kvinner forteller om sine turopplevelser* (2004) og Anka Ryall (2004) *Odyssevs i skjørt. Kvinners erobring av reiselitteraturen*.

Gode biografier er gjerne gode historier, fortalt i en form som har litterære kvaliteter. Når forskere bruker livshistorisk materiale, er det først og fremst for å utvikle ny kunnskap og innsikt. Metoden er kvalitativ, utforskende og fortolkende. En studerer og prøver å forstå hvordan enkelt personers liv (og livsbetingelser) og måter å fortolke seg selv og omverden på, blir til og endrer seg over livsløpet. Teoriutviklingen skjer ofte gjennom sammenligning (komparasjon) og kritisk analyse av flere personers livshistorier (Roberts 2002). Det materialet som jeg har analysert er basert på friluftslivshistoriene til ”folk flest”; til folk som ikke har foretatt førstebestigninger eller omfattende reiser til ukjente fjellområder. De har

¹ Presentasjonen er basert på komparasjon og videreutvikling av resultater fra tre prosjekter finansiert av Norges forskningsråd: 1) *Friluftsliv i kvinners og menns hverdag*, 1990-1995, Program for idrettsforskning, 2) *Ungdom, natur og identitet – mellom lokale tradisjoner og globale trender*, 2000-2003, Program for kulturstudier, 3) *Bærekraftig kystkultur*, RAMBU – Rammebetingelser for bærekraftig utvikling, 2005-2007. Prosjekt 1 og 2 er avsluttet, mens prosjekt 3 er under arbeid.

² Tove Nedrelid (1993) *Ut på tur! – på nordmanns vis*, representerer et unntak.

³ Forfatterlisten er lang, jfr. søk i bibliotekbaser, for eksempel BIBSYS.

heller ingen ”kjendisstatus”. Det er fortellinger om hvordan naturen blir brukt og opplevd i det daglige; for eksempel slik:

”Jeg går ofte til det samme området til flere årstider, tidlig om morgenen, eller sent på kvelden. Det er fint å følge med på... hvordan naturen lever. Været varierer... Lyset er forskjellig... det er alltid noe nytt å oppdage. Det blir aldri kjedelig selv om jeg bare går rett i nærheten av her jeg bor... Noen ganger... er jeg bare lukket inne i mine tanker... Det er dette jeg liker. Jeg går for eksempel til min utsiktsplass, setter meg på en bestemt stein og lar blikket gli hvilende rundt meg. Det er kjent, men likevel noe nytt og forskjellig hver gang...” (Kvinne 40 år – 1994, Pedersen 1999: 97-8).

I dette foredraget vil jeg reflektere over det å bruke livshistorier som datakilde og hva slags kunnskap om og forståelse av friluftsliv som denne tilnæringsmåten kan lede til.

LIVSHISTORIER SOM METODE OG KILDE TIL KUNNSKAP OM FRILUFTSLIV

Biografiske metoder blir anvendt innen flere samfunns- og kulturvitenskaper; blant annet i sosiologi, historie, antropologi, litteratur og pedagogikk. Forskningen er gjerne tverrfaglig og flere beslektede begreper er i omløp; for eksempel livshistorie (life history) og livsfortelling (life story) uten at jeg her skal gå nøyere inn i begrepsdiskusjonene (se Roberts 2002). Det begrepet jeg bruker er inspirert av sosialantropologen Marianne Gullestad og den måten hun definerer begrepet selvbiografi på: ”En tilbakeskuende beretning i prosaform som en person lager om sin egen eksistens, og som understreker hans individuelle liv og spesielt personlighetens historie” (Gullestad 1996: 15). Begrepet omfatter både muntlige og skriftlige beretninger som kan være mer eller mindre sammenhengende fortellinger. Med begrepet *friluftslivshistorier* presiserer jeg at det her handler om en tett integrasjon mellom levd liv og friluftsliv; om livshistorier der bruk og opplevelser i/av naturen er fokus.

I mitt doktorgradsarbeid benyttet jeg vanlig retrospektiv dybde intervjuing med kvinner og menn som har levd ”en stund”. Intervjuene var lagt opp som samtaler som varte mellom halvannen og tre timer. Hensikten var å få fram informantenes egne levde erfaringer, opplevelser og synspunkt *uten* sterk styring fra forskeren. Noen informanter hadde jeg flere samtaler med. Tema for samtale var 1) hvordan den enkeltes bruk og opplevelser av naturen har vært over livsløpet,⁴ og 2) hva som i særlig grad har hatt innvirkning på den enkeltes forhold til natur og turliv (Pedersen 1999).⁵ I postdoktorarbeidet inviterte jeg ungdom som går i videregående skole og i det første studieåret på en høyskole til å skrive essays om *hva naturen betyr for dem*. Også her var intensjonen å få fram de unges egne synspunkter, erfaringer, opplevelser og måter å formulere seg på. Oppgaven inspirerte til en selvbiografisk form (Pedersen 2003a; Gurholt 2005).⁶ Samlet representerer informantene tre (kanskje fire) generasjoner, født omkring 1930, 1940/1950 og 1980. De er alle knyttet til det samme geografiske og sosiokulturelle miljø; Alta i Finnmark. Ungdomsmaterialet er supplert med essays skrevet av elever ved en videregående skole i det sørøstlige området av Oslo.

⁴ Begrepet *livsløp* bruker jeg i kvalitativ betydning som uttrykk for helheten i den enkeltes liv; for de livsvilkår, livsmuligheter og livsvalg den enkelte har og foretar. Andre tilgrensende begreper er livsfaser, livssykluser eller livskurs. Østrem (2003) foreslår å bruke begrepet *livskurs* (”life course”) i kvalitative studier for å skille begrepet fra begrepet *livsløp* (”life span”) som har sin opprinnelse i kvantitative studier.

⁵ Finansiert av Program for idrettsforskning, Norges forskningsråd 2000-2004.

⁶ Finansiert av Program for kulturforskning, Norges forskningsråd 2001-2003.

I intervjusituasjonen skapes den enkeltes livshistorie på varierte måter. Noen begynner å fortelle om eget liv og turliv slik dette arter seg på intervjutidspunktet (som var 1992) og ”forteller seg deretter bakover” mot barne- og ungdomsår. Andre begynner med barndommen og ”beveger” seg framover langs tidsaksen. Samtalene preges av hvordan hukommelsen blir stimulert. En ”guidet” temabasert samtale – uten strenge krav til kronologi – fører til at stadig flere minner dukker opp i hukommelsen. Samtalene kan sammenlignes med en ferd i ulendt terreng; ivrig starter en ut i en retning, før en nærmest ubemerket sporer over i en annen, for så å kanskje gjøre et sprang - over i et nytt område/tema. Forskerens oppgave blir å systematisere stoffet, skape sammenheng og mening, og til sist gi det en lesbar form. I den skriftlige framstillingen, kan forskeren – som andre forfattere - velge mellom ulike fortellergrep. I de skriftlige beretningene (fra 2001) har de unge stort sett valgt en kronologisk fortellerstruktur; de begynner med barndomsopplevelser og skriver prosessuelt om *naturen og turlivets betydning for hvordan de er blitt det individet de i skrivende stund opplever at de er*. Beretningene er gjennomarbeidet og ofte gode. De unge forteller om noe de har kroppslig nærhet til.

UTFORDRINGER OG STRATEGIER FOR ANALYSENE

Livshistorier er selvrepresentasjoner. Det er alltid mulig å fortelle og gjenvettele den enkeltes livshistorie på forskjellige måter, avhengig av det perspektivet en velger, hvilke hendelser en velger å trekke fram og hvordan disse blir fortolket. Det er rett og slett ikke mulig å fange helheten inn i en skriftlig fortelling, og samtidig gjengi og fortolke denne på en måte som inkluderer kroppslige erfaringer, følelser, hendelser og rammer.

Når livshistoriene gjenvettes, skapes det ofte et inntrykk av at den enkeltes liv og friluftsliv er mer sammenhengende enn hva som faktisk er tilfelle. Derfor er livshistorier konstruksjoner og fortolkninger der hensikten er å skape mening og sammenheng. De er ikke gjenvetninger av konkrete og kronologiske livsløp. En kvinne på omkring femti år, som flyttet til Finnmark som ganske ung, skaper en fortettet fortelling for eksempel slik:

”Da jeg kom til Finnmark, til noen av disse småplassene der vi har bodd, så var det jo friluftsliv hele tida kan du si. Bare du tok deg en tur til naboen med spark, eller gikk opp i vedskogen så var det luft over alt, store arealer, fri himmel - stjernehimmel, nordlys eller midnattssol. Etter å ha arbeidet mye ute, er det godt å slappe av inne, eller bare tusle rundt i huset. Men det å skulle gå på tur hver søndag - mellom klokka ti og klokka tre - *det* sitter godt i kroppen, det.” (Feltnotater høsten 1992, Pedersen 1999: 173).

Fortellingene er komprimerte både i tid, form og innhold. De hendelser og tolkninger som blir trukket fram, er slike som den enkelte opplever som særlig betydningsfulle. En annen kvinne som hadde giftet seg med ungdomskjæresten, forteller at ektefellenes felles turliv lenge var ”limet” i tilværelsen. Etter tre barn opplever hun situasjonen annerledes:

”Mens jeg må være fornøyd med en og en halv times skitur, trenger mannen min minst fem timer for at det skal ha vært en vellykket dag. Det enkleste for oss alle hadde vært at jeg ikke hadde likt å gå på lange ski- eller fotturer. Da hadde mange av familiens problemer blitt løst, og det hadde vært mindre spenninger mellom oss voksne. Men jeg kan ikke – jeg elsker å gå på ski.” (Feltnotater, april 1992. Pedersen 1999: 179).

Selvbiografier gir altså rom for personlige fortellinger og muligheter for å skape egen identitet. Hvordan kan en da avgjøre om livshistoriene eller fragmenter av dem er sanne og

ikke oppdiktete eller dramatiserte fortellinger? Forskere som har analysert muntlige og skriftlige selvbiografier, mener at metodene som brukes er gode for å få tilgang til folks levde erfaringer og subjektive opplevelser. De hevder også at metodene fremmer ærlige synspunkter (Dausien 1996; Gullestad 1996; Frønes m. fl. 1997; Midrè og Paulgaard 1999; Roberts 2002). Dette er jeg enig i. Ikke fordi levde kroppslige erfaringer bare *er* sanne i seg selv, men fordi de livshistoriene jeg har fått innblikk i vanskelig kan få den form og innhold de har, uten selvopplevde erfaringer og inngående kjennskap til lokale natur- og turforhold. Både unge og gamle bruker et språk som er handlingsnært og konkret, og som tydelig er forankret i personlige levde erfaringer. (Dette står i kontrast til den erfaringen Ola Vaagbø trekker fram i rapporten *Den norske turkulturen*, publisert i forbindelse med Friluftslivets år 1993. Der hevder han at nordmenn generelt ikke har et velutviklet språk til å snakke om sine turerfaringer.) Livshistoriene har jeg dessuten validert gjennom gjentatte samtaler og gjennom feltarbeidet (Pedersen 1998). De norsklærerne som også har lest essayene, ga uforbeholdent uttrykk for at elevene i denne oppgaven hadde gitt mer av seg selv enn vanlig. To stiler ble forkastet. Den ene gjorde det klart at historien var oppdiktet. Den andre var en åpenbar fleip.

Det livshistoriske materialet kan analyseres og presenteres på forskjellig vis. I den første undersøkelsen valgte jeg å gjenfortelle friluftslivshistoriene til tre kvinner og to menn, på en slik måte at disse framstår som "hele personer". Fortellingene har dramaturgisk spenning. Samtidig gir de fortattede og betydningsmettede "bilder" av erfaringer og opplevelser jeg som forsker mener peker utover individnivået. De belyser kollektive forhold. I tillegg til kriteriet "gode fortellere" har jeg lagt vekt på sosiokulturelle utvalgs-kriterier som alder (generasjon), kjønn, etnisitet og sosial bakgrunn. I drøftingene har jeg trukket inn de andre informantenes erfaringer og observasjoner fra feltarbeidet (Pedersen 1999).

Slik ungdommenes essays var utformet, falt det mer "naturlig" å velge en form for temabasert analyse. Hvilke tema som til slutt ble belyst, var slike som "vokste" ut av empirien, kort og godt fordi det var mange som skrev om det samme tema. Det var for eksempel mange som kom inn på hvilken livgivende betydning naturen har. Et utsagn som ofte gikk igjen er dette: "vi må selvfølgelig må ta vare på naturen". Dette stanspunktet begrunner de unge med at "naturen er jo tross alt en av de største grunnene til at vi mennesker kan leve på denne planeten." "Dreper vi naturen, dreper vi dyrene og uten naturen og dyr, dør også vi tilslutt." "Jeg synes det er viktig å ta vare på naturen, men det er ikke spesielt viktig for meg å ha naturen rundt meg hele tiden." (Pedersen 2003a: 190). Hvordan de unge vil ta vare på naturen i praksis, skriver de lite eller ingen ting om.

KOMPARASJON OG KONTEKSTUELL ANALYSE

Som forsker har jeg hatt en intensjon om å bruke livshistoriene som en innfallsport til å utvikle kunnskap om friluftsliv som et kjønnnet sosialt og kulturelt fenomen som stadig er i forandring. Jeg mener den biografiske tilnærmingen er godt egnet til nettopp dette. Metoden er retrospektiv eller tilbakeskuende. For å kunne forstå og fortolke de enkelte beretningene, har jeg trukket inn så mye kunnskap som mulig om de historiske og samfunnsmessige betingelsene som er grunnlaget for hvordan den enkelte lever og opplever sitt friluftsliv. I mine tolkninger jeg har særlig lagt vekt på hvordan moderniseringen i Altasamfunnet de siste tiårene har ført til en radikal omveltning i folks måter å leve og bruke naturen på. I løpet av noen få tiår er lokale bygdenæringer så godt som nedlagt og erstattet med et globalt integrert næringsliv der de fleste jobber i tjenesteyting i det som nå markedsføres som Nordlysbyen. Den tradisjonelle nyttebrukstilnærmingen til naturen, som dominerte tidligere, er erstattet av et mer romantisk syn, til dels også av et kommersielt syn, der naturopplevelser, rekreasjon og pur nytelse er hovedfokus. Denne omvandlingen er i store trekk representert i min analyse

med henholdsvis besteforeldre- og barnebarngenerasjonen som ytterpunkter. Men forandringene kan også gjenkjennes innenfor rammene av enkeltpersoners liv, ofte som dramatiske og smertefulle kroppslige erfaringer. Endringene er forbundet med følelse av tap; tap av identitet, tilhørighet og fellesskap - av "noe" som den enkelte og større grupper opplever som verdifullt. Å måtte tilegne seg nye kunnskaper og ferdigheter for å tilpasse seg nye samfunnsbetingelser, er krevende.

Tradisjonelt har spesielle steder som bærmýrer, jaktmarker og fiskevann med tilhørende gjøremål, vært en integrert del av folks selvforståelse. Det kommer for eksempel til uttrykk gjennom et kropps- og handlingsnært språk. De eldre sier at de kjenner "en hug" eller "et sug" og at "det krible i fingran"; de "bare må" ut når myrene blir gyldne, seien koker og ørreten modes. Jeg skal trekke fram ett eksempel som illustrerer hva dette kan handle om. En mann i femtiårene forteller at han har prøvd å kjenne *laksesuget*, og å bli laksefisker. Men som han sier: "Æ får det ikke tel". Med en blanding av ironi og sårhet forteller han hvordan han opplever laksefisket (i Altaelva):

"Tenk dæ at du står dær ved ælva i myggsvermen time etter time og kaste med flua. Samtidig veit du at laksen står bak èn bestemt stein. Og du prøver gang på gang å treffe med flua på den bestemte plassen - bak steinen akkurat dær... Slik øve du på presisjonskast, samtidig som du sammens med kompisan diskutere smådetalja i fluestørrelsa, fargenyansa og kasteteknikka." (M 8, høsten 1993, Pedersen 1999: 193-4).

Han rister på hodet og gjentar at "det dær går ikke". Han sier at han bare blir utålmodig og ikke kan finne mening i det. Han finner heller ikke den kroppslige roen som må til for å trives. Hvorfor han har det slik, knytter han til barndomsminner som sitter sterkt 'prentet inn i kroppen'. Den gangen handlet det bare om å ro ut for å skaffe middagsmat: "Da visste æ akkurat kor æ skulle dra – ka for et *me* æ skulle tel. Det va som å hente ferske varer i et spiskammers... sleppe lina ne'r..." og der satt han, 'fesken' (Pedersen 1999: 193). Å sitte ved et bål langs elva, koke kaffe og kanskje ta seg en dram, mens andre fisker laks kan han derimot trives med. Men dette er et valg som kan ha dyptgripende sosiale omkostninger, særlig for menn. Dersom de ikke deltar i de friluftaktiviteter som har status lokalt (kulturell dominans), vil de fort føle seg utenfor og fremmedgjort. Eller de kan bli satt utenfor.

Ved hjelp av livshistorier kan en altså studere *kontinuitet* og *endringer* i turpraksiser og naturoppfatninger i løpet av enkelt personers livsløp, over generasjonene og på (lokal)samfunnsnivå. Livshistoriene gir kunnskap om levd og opplevd friluftsliv i tidligere tider og i vår samtid. Samtidig byr de på perspektiver som peker framover i tid. I mine studier har jeg lagt vekt på det kulturforskere kaller komparasjon. Jeg har sammenliknet turlivet til tre (fire) generasjoner altaværing; til grupper av kvinner og menn, gutter og jenter, samiske og norske, "fastboende" og ulike kategorier innflyttere lever og opplever natur og friluftsliv i dag. Jeg har også kunne sammenligne beretningene til ungdom i et sub-arktisk og sub-urbant miljø (Gurholt 2005). Sammenlignende kulturforskning gjør det mulig å studere *likheter og forskjeller* i måter å bruke og oppleve naturen på, og hvordan dette igjen har sammenheng med sosiale og kulturelle forhold; med utdanningsnivå, næringsgrunnlag, yrkesvalg og arbeidsdeling i familien. Biografier er også godt egnet til å studere hvordan kjønnsforståelser og kjønnsidentitet blir bygget opp og endret over tid.

Jeg mener det er noe ved samfunnsutviklingen i nord som gjør studiet av endringsprosesser i friluftsliv i Alta til et interessant empirisk case. Alta er som et laboratorium for å studere sosiale og kulturelle endringer i naturbruk og natursyn som har nasjonal og globale relevans –

både sett i et samtidshistorisk og i et lengre kulturhistorisk perspektiv. Jeg har identifisert tre idealtyper av turfolk. Disse har jeg kalt *høstere*, *vandrere* og *spesialister*. Forholdet mellom gruppene er motsetningsfylt og sammensatt. Dels representerer de ulike samfunnsformasjoner og en historisk utvikling. Dels er det snakk om tre grupper som kjemper om makt og innflytelse i lokalsamfunnet. I en diskusjon om endringer i turlivet, må en være tydelig på hvilke grupper en snakker om, og hvem sitt ståsted og perspektiv en tar. Den gruppen som de siste to tiårene har vunnet større 'terreng', er spesialistene. Disse representerer en uensartet kategori; den består både av sportsjegere, laksefiskere, sledehundkjørere, villmarkinger, havpadlere, offpist-skikjørere og folk på snøscooter (Pedersen 1999).

For de ulike grupper av spesialister er friluftsliv i dag et statusgivende identitetsprosjekt. Det handler om å *ville bli (til)"noen"* og om å bli oppfattet som "noen"; for eksempel som en spesialist med spisskompetanse i det å være på tur på en helt bestemt måte. Slike identitetsprosesser er knyttet til forskjellige statushierarkier og avgrensingsprosesser der det er om å gjøre å skape et "vi" i kontrast til "de andre". Dette fører igjen til at den enkeltes identitet i sterk grad blir knyttet til det å mestre enkelte, avgrensede aktiviteter. Endringene kan metaforisk uttrykkes slik: tidligere tiders fiske som matauke, er blitt til et fiske for å rekreasjon og tenke. I vår tid synes fisket etter for eksempel laks å handle mer - eller mest - om å prestere og å oppnå intense opplevelser som gir synlighet og distinkt identitet. Identitet kan også bygges opp på andre måter, for eksempel ved å beherske "et helt knippe av tilgrensede aktiviteter" med tilhørende språk, utstyr, ferdigheter og relasjoner. En slik "identitetspakke" som jeg vil kalle det, kan for eksempel bestå av klatring, havpadling og fjellskikjøring. Både kommersielle krefter, økende mediefokusering og estetisering av friluftslivet er viktige drivkrefter i disse prosessene - som vi alle berøres av.

Endringene i natursyn og naturbruk skaper nye interessekonflikter og polariseringer mellom folk som tidligere sto hverandre nær. Utmarka er politisert på måter som splitter familier og lokalsamfunn. Slik jeg har studert dette handler interessekonflikter om:

- ulike syn på natur og turliv
- hvem skal kunne bruke de forskjellige områdene og på hvilken måte
- hvem har rett til å høste av verdifulle ressurser som molter, ryper, røye, ørret og laks - fastboende eller tilreisende
- hvordan skal utmarksressursene forvaltes
- hvem har best kompetanse til å forvalte utmarksressursene; hvilken betydning skal erfaringsbasert kjennskap til lokal natur ha i møte med vitenskapsbasert høgskoleutdanning i naturforvaltning

Etter mitt syn er kompetanse innen kulturanalyse mer påkrevende enn før, dersom en skal kunne forstå hva som foregår innen friluftsliv i dag. Situasjonen krever omfattende forhandlingsprosesser der folk må reorientere seg i tilværelsen og etablere nye måter å forstå seg selv, sin omverden og naturen på. Utfordringene er ikke bare lokale. De kan gjenkjennes mange steder: Hvordan balansere interessene til folk som bor i distriktene opp mot interessene til de økende skarer av turister som kommer på korte visitter og som vil ha maksimalt med opplevelser ut av det beste den lokale natur kan by på? Og hva med de som er unge? Vender de ryggen til naturen og søker mot urbane ungdomskulturer? Eller vender de unge bare ryggen til tradisjonell (lokal) turkultur i søken etter opplevelser, spenning og en identitet som kan "omsettes" i en globalisert naturbasert fritids- og turismekultur?

”ENHVER ER BARN AV SIN TID...”

Enhver er ”barn av sin tid”; dvs. en er barn av den ”store historien – vårt lands friluftslivshistorie” så vel som av den ”nære historien – vår families og lokalsamfunns turkultur”. Vi blir *ikke* den friluftslivsmannen eller –kvinnen vi er eller ønsker å være, bare gjennom personlige valg og personlig tilegnede kunnskaper, ferdigheter og vaner. Både oppvekststed, lokal kultur og sosial bakgrunn blir beskrevet som sterke og formende ’krefter’. Et gjennomgående trekk blant de unge stilskriverne både i nord og sør, er at de framhever familiens betydning. De har vært heldige, skriver de, som har fått vokse opp i en friluftaktiv familie og i et nærmiljø med nærkontakt med naturen.

Men forholdet til naturen endrer seg over livsløpet, også for de unge. Mens barndommens natur er kjær og full av minner fra lek, utforsking og samvær med andre, og fra turer uten tvang, er ungdomstida for de fleste preget av mer avstand til naturen. En av stilskriverne sier det slik: ”Naturen spiller en viktig rolle for meg, men jeg bruker den ikke aktivt. Jeg tar meg selv ofte i å betrakte naturen.” Selv om de unge liker naturen godt, oppholder de seg der sjeldnere enn før, bortsett fra i spesielle situasjoner eller perioder; i påsken, og for guttenes del også i sesongene for jakt og fiske. ”Naturen betydde veldig mye for meg da jeg var liten. Nå når jeg er blitt eldre så bryr jeg meg ikke så mye om naturen.” Likevel er det påfallende mange, både gutter og jenter i Finnmark som i Oslo Øst, som legger vekt på at dersom de selv får barn, ønsker de at barna skal få oppleve den samme frihet til å leke ute i naturområder, som de selv har hatt. De unge i nord, men også i sør vil i framtiden helst bo nær barndomsnaturen (for Osloungdommene betyr dette nær markagrensen). For ”... naturen hjemme, den er på en måte noe helt annet enn naturen andre steder.” ”Jeg... kunne ikke tenke meg å bo et sted uten natur...” (Pedersen 2003a: 184; Gurholt 2005).

”Mr. Natur Himself (!)” er ikke den eneste som reflekterer over sitt forhold til tradisjoner og trender i friluftsliv. Overraskende mange av de unge er opptatt av naturen nær hjemstedet. I nord inkluderer dette også lokale høstingstradisjoner, selv om det ikke er nytteaspektet som står i fokus. Lokale turtradisjoner er viktige symboler som gir opplevelse av tilhørighet og lokal identitet. I sør er det svært mange som trekker fram ”hyttas” betydning for hvorfor de liker å være i naturen. De unge skriver nyansert og sammensatt om hva som gir opplevelser av ”flow”, ”adrenalin-kick” eller ”peak experiences”. Og dersom en tror på de unge stilskriverne, trenger ikke aktivitetene å være kroppslig grensesprengende eller romme fysisk risiko for å gi spenning og nytelse. Spørsmålet om trend og tradisjon, formulerer ikke de unge som en motsetning eller som et spørsmål om å *måtte* velge mellom *enten* det ”nye” *eller* det ”gamle”, noe lokalt eller nasjonalt, tradisjonelt eller moderne og globalt, samisk eller norsk. En elev ved Alta videregående skole - en gutt som har bodd halve livet i en storby i Tyskland, beskriver dette slik:

”Jeg vil verken betegne meg som en av disse ”trendy” friluftslivsfolkene... heller ikke... som en av disse... som går i friluftsklær året rundt, uansett om de er på vidda eller på jobb i en bank. Og som leser ”Jakt og fiske” til frokost, har til lunsj en diskusjonsrunde om rypeåret 1982 eller 1983 var best... Jeg tror at jeg er midt mellom der. For jeg liker å dra søndag formiddag ut i det grønne for å jakte, fiske eller... for å nyte stillheten... slappe av uten å bli forstyrret... bare sette seg ned... filosofere... drømme... og forestille meg at jeg lever under de samme premisser som menneskene har gjort i tusenvis av år før meg.” (Pedersen 2003: 187).

AVSLUTTENDE KOMMENTAR

Å hevde at livshistorier, og dermed også friluftslivshistoriene, er konstruksjoner, er ikke det samme som å si at fortellingene som blir fortalt er tilfeldige eller oppdiktede. De er konstruksjoner i den betydningen at de er basert på *utvalgte* hendelser, opplevelser og inntrykk fra den enkeltes liv, og som er av en slik art at de blir opplevd som viktige, sentrale eller spesielle. Selv om biografier gir innblikk i viktige utsnitt av den enkeltes livsløp, uttrykker de også alltid spor av sosiale strukturer og kollektive erfaringer. Livshistoriene – og dermed også friluftslivshistoriene – har den viktige fordel at de kobler sammen flere dimensjoner og nivåer i forholdet mellom individ, natur og samfunn; det historiske, det sosiale, det kulturelle, det romlige, det kroppslige og det opplevelsesmessige (fenomenologiske) på måter som andre datakilder vanligvis skiller fra hverandre.

Søren Kierkegaards ord har fortsatt gyldighet: *Livet må leves forlengs, men det kan bare forståes baklengs*. Dette gjelder heldigvis også for friluftslivet!

REFERANSER

- Arnesen, Liv (1995) *Snille piker går ikke til Sydpolen*. Oslo: Damm.
- Dausien, Bettina (1996) *Biographie und Gelsecht*. Doktoravhandling. Bremen: Universität Bremen.
- Gullestad, Marianne (1996) *Hverdagsfilosofer. Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gurholt, Kirsti Pedersen (2005) Nature Narratives. Norwegian Youth Negotiating Local Traditions, National Myths and Global Trends. I Richards, Kaye and Robbie Nicol (eds.) *New Trends – Old Traditions*. Ambleside: Brathay Hall, s. 13-23.
- Frønes m. fl. (1997) *Livsløp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helberg, Claus (1994) *De første vandrerne*. Oslo: Den norske turistforening.
- Hohle, Per (1984) *Glad i fjellet. Samtaler med fjellfolk*. Oslo: NKS-forlaget.
- Løken, Lene (red.) (2004) *Damenes tur. 16 norske kvinner forteller om sine turopplevelser*. Oslo: Noras ark.
- Midrè, Georges og Paulgaard, Gry (1999) *Livet ved havet*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Nedrelid, Tove (1993) *Ut på tur – på nordmanns vis!* Oslo: Gyldendal.
- Pedersen, Kirsti (2003a) Er det “ukult” å like natur? Ungdoms fortellinger om natur. I Bjarne Hodne og Randi Sæbøe red. *Kulturforskning*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 183-193.
- Pedersen, Kirsti (2003b) Discourses on Nature and Gender Identity. I Pedersen, Kirsti og Arvid Viken (red.) *Nature and Identity. Essays on the culture of nature*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, s. 121 – 149.
- Pedersen, Kirsti (1999) *”Det har bare vært naturlig!” Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger*. Doktoravhandling. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Roberts, Brian (2002) *Biographical Research*. Buckingham-Philadelphia: Open University Press.
- Rusten, Einar (2002) Selvb biografiske beretninger som datakilde i musikkpedagogisk forskning. I Nesheim, Elef m.fl. (red.) *Flerstemmige innspill. En artikkelsamling*. Oslo: Norges musikkhøgskole, s. 75-96.
- Ryall, Anka (2004) *Odysses i skjørt. Kvinners erobring av reiselitteraturen*. Oslo: Pax.
- Østrem, Nils Olav (2003) Biografi som kilde og metode. Prøveforelesning over et oppgitt emne. I *Migrasjon og kultur*, s. 14-22. Stavanger.

Å LADE BATTERIA

Om turen som kroppsleg og mental restaurering

Odd Inge Vistad

Forsker ved Avdeling for naturbruk, Norsk institutt for naturforskning, NINA

1

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

"DEN GODE TUREN – Kva er det og kvifor er han viktig?"

- Dette er tittelen på forskningsprosjektet. Det er finansiert av Noregs Forskingsråd, innafør programmet "Landskap i endring"
- Men før det starta prosjektet som eit samarbeid mellom DNT og NINA (i samband med det internasjonale "Fjellenes År 2002")
- Vi har invitert folk (i prinsippet kven som helst) til å skrive om "MIN TUR":
 - "Kva er det som er så fint med turgåing og friluftsliv?"

2

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

Kvifor forske på 'Turen'?

Vi veit at mange driv med friluftsliv og særleg turgåing.

- SSB: T.d. 80 – 90 % seier dei går korte turar
- Kvifor går folk på tur?
- Også motivasjon innlemma i SSB (kvantitativt, faste svarskalear):
 - Kontemplasjon, fysisk aktiv, sosiale motiv, naturoppleving (dei 4 viktigaste motivasjonsgruppene)
- Korleis vil "den enkelte" beskrive og forklare med eigne ord?
 - Vil ei slik kvalitativ tilnærming gje noko meir eller noko nytt, samanlikna med dei kvantitative funna?

3

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

Teoretisk, metodisk grunnlag:

- Eksplorerande, kvalitativt opplegg
- Går ut ifrå at det som er ekte og sant, er konstruksjonar i tankane til den enkelte.
- Alle uttrykke meiningar (frå informantane) er (potensielt) meningsfulle, og forskaren øver liten påverknad på dei som blir studerte (dvs. på informantane).

4

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

Tilnærming: Grounded Theory

- Ikkje utgangspunkt i etablerte teoriar eller forståingar
- Teori veks eventuelt ut av prosjektet – gjennom samspelet datainnsamling og analyse.

5

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

Metodisk opplegg

- Prøve å fange ei breidde av folket:
 - Både organiserte og ikkje-organiserte (i høve til friluftsliv)
 - Både by og land
- Invitasjon: SKRIV "MIN TUR":
 - I DNT's "Fjell og Vidde" og "Fjellvåk-heftet" på DNT hytter (dvs. mest DNT-medlemmar, og kanskje mest byfolk?)
 - Annonser i fleire "bygde-aviser" (i nord-, midt-, vest-, sør- og aust-Noreg. Sannsynlegvis fleire uorganiserte?)
- Om lag 100 informantar har skrive (alt frå korte dikt til halve bokmanus)

6

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

Framdrift

- Prosjektet ikkje ferdig (før i 2006)
- Dvs. at analysen pågår, og vil fortsetje til prosjektet er ferdig rapportert! (difor denne form for bidrag til konferanserapporten).
- Presenterer her foreløpige "mønster" og "vurderingar"

7

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

Ein informant minner om ei metodiske utfordring vha. dette verset:

"De som har følt hva livet blant tinderne er
eller kan være for et menneske,
behøver ikke at læse om det,
og de som aldrig har følt det,
vil saa alikevel ikke forstå"

C. W. Rubenson

8

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

Altså utfordringa:

- Informanten opplever → skrivning
- Forskaren les → tolking og analyse → vurdering om mønster og verdi → konklusjonar...
- Evner vi – som forskarar – å trenge inn i, eller "gjennom" teksten og få tak på "konstruksjonen" i opplevinga deira, i dette "kva" og "kvifor"?
- Nokon er reint beskrivande i sine tekstar – delvis grovt, delvis veldig detaljert: Om naturen og landskapet,
 - Men kva med "utbyttet"? Kva gjer denne opplevinga med dei?

9

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

- Og kva med dei som (berre) omtalar slitet, eller frykta, eller insekt, eller uver... opp og i mente? ...og det er likevel denne "elende-turen" dei vél når dei skal fortelje om den "gode turen"!
- KVIFOR?
- Innimellom er det tekstar som vurderer nett dette; som kan hjelpe oss å trenge bak det beskrivande "elendet". T.d. denne karen frå Bergen:

"Kan det forklares? Kan et paradoks forstås? Er vår atferd underlagt fornuftens vurderinger, og hvorfor søker vi, mange av oss, utenom velferdsgodenes behagelige gåsegang? ... Og trass i traurigheten trives så uforklarlig at de drar tilbake år etter år, uansett årstid. ..."

10

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

Og vidare:

"Nettopp naturens voldsomme og varierte kontraster i farger, fauna, flora og flatklemt fjellbjørk drar oss mot høydene. Det ukjente representerer utfordringene vi søker, spenningen, det uforutsette og endatil det mystiske og mytiske. ... Og det merkelige skjer: trass i kontrasten mellom din egen ensomhet og naturens mektighet føler du trygghet, føler du samhold, føler du varme. Bønen du bærer fylles med glede, slitet gir deg verken sår eller savn, hverdagens trykk letter. Og bakom fløyter heiloen sine sørgmodige toner."

Ein av nøklane "... til fjellenes gåtefulle dragning: uansett hvilken liv vi lever og kjøpmannskap vi bedriver, så fylles vi av naturens gåtefulle godhet under vår vandring på livets fjellstier. Vi bærer fjellet med oss i vår personlige minnebok og ingen kan ta det fra oss."

11

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

Dette er **ei** side ved det "å lade batteria". Mange brukar heilt bokstavleg batteri-biletet. Andre krinsar meir om-kring dette å få nye krefter, "å fylle opp att energien."

Her kunne eg dvele ved mange sider og formuleringar som blir brukt om nettopp dette å "halde vedlike" eller "gje nye krefter", om det gode ved fysisk slit, eller om samspelet mellom fysisk innsats, trivsel og mentalt velvere. Skal ikkje det...

Vil berre nemne at den eller dei kvalitetar som aller oftast blir nemnt er knytt

12

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

... til stillheten,
... til fred og ro – den ytre og den indre
... til avstressing, sjelefred, balsam
(slik sett godt samsvar med SSB: 'Kontemplasjon' særleg viktig)

Og det som heng tett i hop med dette, nemleg...

... meditasjonen, refleksjonen:

"... den helt spesielle meditative tilstand, jeg opnår ved at gå der i stilheden uden at spekulere over noget specielt. Jeg kan sidde passivt og glo i timevis og undre mig over begrebet "aktiv ferie" (dansk dame).

13

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

Gjev så dette materialet noko i tillegg til funna frå SSB?

- Eg meiner det...
- Informanten frå Bergen snakka om å "lette på kvardagens trykk". Eg går no inn på tre (foreløpige) kategoriar som seier noko om viktige samanhengar i materialet.
- Og eg gjer det ved hjelp av stikkorda:

KVARDAGEN og DET GODE LIVET

- Det blir tydeleg at der ligg noko viktig i spenninga mellom det å **kontrastere kvardagen**, og det å **gje kvardagen eit viktig og godt innhald**, ved hjelp av **TUREN**, ... for å få til det gode livet.

14

www.nina.no

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøplanleggere

Kvardagen – Turen – Livet

Tre foreløpige "kategoriar": Kva, Kvar, Korleis og Kvifor:

- KVARDAGSTUREN – NÆRMILJØET
- FLEIRDAGARSTUREN – GJERNE FJELLET
- NÅR LIV OG ARBEID HAR FARE HARDT MED DEG

Her gjer eg det ved å sitere frå enkelte informantar.
Tekstane får stå ukommentert – foreløpig.

15

www.nina.no

Kommunikasjon og kunnskap for fremtidsreisende

KVARDAGSTUREN – NÆRMILJØET

- Kvinne 50 år, Bergen:
 - "Jeg er særlig opptatt av at muligheten til friluftsliv i hverdagen ivaretas ... en daglig oase til rekreasjon. Hverdagens ettermiddagsturer, da vi går for å "lufte vetet", og bevege oss litt. Ofte samme turen igjen og igjen. ..."
- Kvinne 50 år, Setesdal:
 - "Fortsatt liker jeg best turer som ikke er altfor godt planlagt. Noen ganger, når jeg har anledning, bare legger jeg fra meg det jeg har i hendene, og går ut, går og går, oppover og oppover til det er slutt på "oppover". Sterk og fri, ubundet og u-fanget står jeg der og ser ned. Ser utover det hele... Når jeg kommer hjem, lukter det sol og frisk luft av hendene mine, og jeg vasker dem ikke før jeg må. Jeg bærer med meg en påminnelse om den andre meg, så lenge duften varer.
 - Jeg tror man er på tur hver gang man går ut for å **være**, ikke nødvendigvis **gjøre**. Det er skifte av fokus det dreier seg om, tror jeg.
 - Den gode turopplevelsen kan jeg ha hvor som helst. Lykkelig er den som er i stand til å registrere det man opplever, da kan man ha en kjempetur rundt huset, om man ikke orker lenger. ...
 - Hvis de gode nærområdene forsvinner, er det bare macho-menn som får gått tur her."

NINA

16

www.nina.no

Kommunikasjon og kunnskap for fremtidsreisende

FEIRDAGARSTUREN

- Kvinne Sørlandet:
 - "De siste timene av denne (dvs. tredje) dagen kjenner jeg en usigelig ro i sjelen, tretthet i kroppen og en rolig, jevn strøm av tanker som kommer og går. ... Alt innbyr til refleksjon over smått og stort ... En ny arbeidsdag venter på oss og vi stiller med oppladde batterier"
- Kvinne frå Danmark, tung start på Dovrefjell, vurderte å snu, så 3. dagen, på eit platå "helt alene i verden":
 - "Den opplevelse, jeg husker er at mine skuldre falder ned samtidig med at jeg udstøder et dybt, høfligt suk: "Det er derfor jeg er her. Derfor jeg gør dette"
 - Og så: vrenge av seg sekken, nakenbad, soltørke, setje opp teltet (stadig naken).

NINA

17

www.nina.no

Kommunikasjon og kunnskap for fremtidsreisende

FEIRDAGARSTUREN 2

- Mann frå Stavanger, aleine, årstast turveke:
 - "...jeg sverger til teltet på turen – jeg vil ha kontroll over omgivelsene og hva jeg utsettes for. De tankeprosessene man kommer inn i etter noen dagers stillhet – den gode indre samtalen – kan ødelegges."
 - "... (aboriginerne) tror at bare vandrere kan utvikle seg og tenke fruktbare tanker."
- Kvinne frå Sandefjord, årstast veke med venninnetur:
 - "Vår hellige uke, ingenting kan røkke ved den. Denne uken er sjelerensuken vår. ... Hverdagens trivialiteter, rutiner og bekymringer blir uklare og uvesentlige, nuet eksisterer intenst. Vi tre som rusler innover fjellheimen, med flere meters mellomrom er i hver sin egen tankeverden. Jeg synes at jeg kan høre hva jeg tenker. ... Kroppens rytme som gikk i ett med naturen rytme"

NINA

18

www.nina.no

Kommunikasjon og kunnskap for fremtidsreisende

NÅR LIV OG ARBEID HAR FARE HARDT..

- Kvinne 46 år, Oslo:
 - "Da jeg i februar 2001 fikk vite at jeg hadde brystkreft, som krevde både operasjon, cellegift og stråling, måtte jeg melde avbud på tur (fellestur i DNT) dette året. Men alt ble snudd på hodet og jeg har aldri gått så mye tur på mange år. Med en hund i huset, ble det fort mange små turer. Da en turkamerat fikk vite om min situasjonen, og sykehuset anbefalte fysisk aktivitet mellom cellegiftsrunderne, ble det turer i skog og mark så langt jeg orket."
- Same informant, våren 2002:
 - "Aldri har våren vært en så sterk opplevelse, både naturen og jeg fikk en ny vår. Fra uke til uke kunne jeg følge blomster, trær og fugler våkne til liv. I mai greide jeg min første 6-timers skogstur."
 - "Min bønn til alle som forvalter vår flotte norske natur. Bevar markagrensene rundt byene våre og og la fjellet vårt forbli et uberørt og stille sted..."

NINA

19

www.nina.no

Kommunikasjon og kunnskap for fremtidsreisende

NÅR LIV OG ARBEID HAR FARE HARDT... 2

- "Kjerringa med staven", uføretrygda, i 60-åra, Oslo:
 - "Da barna var blitt store og mannen flyttet ut, fant jeg ut at det var på tide å realisere noen fjeldrømmer."
 - "Fjelltur blir slankekur, den enkleste og morsomste som noen gang er oppfunnet!"
 - "Alene på fjelltur har jeg ro til å tenke over livet eller å la tankene fly planløst hit og dit som løv med vinder. Jer har frihet til å bare **være**, ta inn sanseinntrykk, bare glede meg over livet her og nå"
 - "Ingen steder opplever jeg alle gratisgledene så sterkt som på tur i fjellet."

NINA

20

www.nina.no

Kommunikasjon og kunnskap for fremtidsreisende

NÅR LIV OG ARBEID HAR FARE HARDT... 3

Kvinne 50 år, Setesdal:

- "Jeg var et forferdelig barn. Notorisk streifende, umulig å holde fanget. I klekkapet mitt hadde jeg et tau, så det at soverommet mitt lå i andre etasje var ingen hindring for noe som helst."
- "Jeg går også tur for å overleve. I en lang periode jobbet jeg alt for mye, ... Jeg gikk på jobb mens det var mørkt, kom hjem når det var blitt mørkt igjen, jobbet i helgene, rakk aldri å ta ut mer ferie enn 10-12 dager, som jeg brukte til å ligge utslått på sofaen. Det gikk i noen år. Så en høst innså jeg at jeg hadde mistet evnen til å føle glede. Jeg hadde samtidig mistet all motivasjon for å gå videre i livet. Da kjøpte jeg meg en shetlandspanny – en bitte liten hest på størrelse med en stor hund, en diminutiv erstatning for de hestene jeg red på tidligere, men ikke lenger hadde krefter eller tid til. Det var en desperat handling, en siste kraftanstrengelse før mørket slukte meg."

NINA

21

www.nina.no

Kommunikasjon og kunnskap for fremtidsreisende

Og videre:

- "Livets mest kostbare øyeblikk av fullkommen lykke er gratis. Jeg opplevde et slikt øyeblikk (på en ridetur...) i Østerrike. Etter år med tiltagende helseproblemer hadde jeg med innbitt turgåing kjempet meg tilbake til bedre form, slik at jeg igjen kunne sitte på en hest. Vi var på vei opp til en topp på 2.300 meter, i stekende sol og utrolig naturskjønnhet, og hadde en pause. Det var akkurat som om dette øyeblikket hadde stått tomt og ventet på meg. Jeg trådte inn, var der akkurat i riktig øyeblikk og smeltet inn i bildet, jeg var ytterst til stede og fullkomment, vettløst lykkelig. I den grad jeg noen gang er "framme", var jeg det akkurat da."

NINA

UTFORDRINGER OM FRILUFTSLIV OG FOLKEHELSE¹

Kjetil Drangsholt

Rådgiver ved Vest-Agder fylkeskommune²

1. HVA ER HELSE

Helse er ofte sett på som fravær av sykdom. Dette helsebegrepet stemmer ikke overens med resultatet i en nylig publisert undersøkelse der et utvalg norske kvinner og menn i fem lokalsamfunn ble intervjuet om hva de legger i begrepet ”god helse”. Resultatet kan sammenfattes slik:

- Helse er trivsel
- Helse er funksjon
- Helse er natur
- Helse er humør
- Helse er mestring
- Helse er overskudd/energi

Trivsel skapes der mennesker utnytter sine evner og egenskaper i samspill med andre til felles beste. Skolen må preges romslighet for mangfold og evne til å inkludere elever som krever tilrettelagt undervisning. Arbeidslivet må inkludere medarbeidere som deltar i verdiskapningen med de ressurser livet har gitt dem. Nærmiljøet må utvikles til de gode fellesskaper hvor gjerder bygges ned og møteplasser etableres. Kulturlivet må legge til rette for at folk trives der de bor og helsetjenesten må organiseres med trivselskvaliteter selv der alvorlig sykdom er tilstede.

Funksjon skapes der tålsomhet for naturlige endringer bli en utfordring mer enn en hindring, der aldri skjer med verdighet og der ungdom utprøver de ytterste grenser.

Natur må gjøres tilgjengelig for alle aldersgrupper der en bor og til daglig oppholder seg. Den reelle naturtilgjengeligheten må økes og naturmangfoldet sikres til allmennhetens beste. Verdien av kystsonen er i helsesammenheng knyttet til soling, bading, lek, fellesskap, flørting, ro, storhet og refleksjon. En uhemmet kommersialisering av kystsonen og fjellviddene kan føre til tap av livskvalitet og dårligere levekår for en stor del av landets befolkning.

Humør er menneskets beste lege. Det påvirker immunsystemet til større tålsomhet for påkjenninger og gir større muligheter til å tåle sykdom. Humør gir oss overskudd til handling og kreativitet selv der handlingsrommet er trangt. I hjem, skole, barnehage, arbeidsliv og på alle sosiale arenaer vil humør være en viktig del av den sosiale kapital og derved i samfunnets samlede verdiskapning.

¹ Innlegget på konferansen tok utgangspunkt i dette notatet.

² Lege, spes.samfunnsmedisin, Dipl.Public Health, rådgiver Vest-Agder fylkeskommune

Mestring er strategien for å lære noe nytt, tåle påkjenninger og utvide livsrommet. Mestring unngår moralisme som pedagogisk virkemiddel men setter den enkelte i stand til å lære, endre, og handle ut fra egne forutsetninger. Denne tilnærmingen må legges til grunn for det spesifikt helsefremmende og sykdomsforebyggende arbeidet for å unngå utstøting, marginalisering og klientifisering. Tro på egne ressurser, veiledning i å bruke dem og makt over eget liv er den beste strategi for en god helse.

Overskudd og energi er den kraft som ligger på lager for å tåle de påkjenninger livet alltid bringer. En ubalanse mellom krav og forventninger i hjem, barnehage, skole, arbeidsliv og samfunnsliv gir underskudd som kan føre til sammenbrudd. Vi må derfor sørge for at virksomhetene samler nødvendig overskudd slik at de harde tider kan gjennomgå uten slike sammenbrudd. Et inkluderende arbeidsliv med daglig overskudd fra sosiale buffere gir oss god helse.

2. HVA ER FRILUFTSLIV?

I Stortingsmelding nr. 40 1986-1987 "Om friluftsliv" er friluftsliv definert som **mosjon, rekreasjon og naturopplevelser**. De tre elementene henger sammen men utføres ofte med litt ulik intensitet og varighet: Den stille ettermiddagsturen etter en lang arbeidsdag gir stor rekreasjon, lite mosjon men god naturopplevelse. Den ukentlige timesturen i raskt tempo med en god venn i pøsende regn gir god mosjon, noe mindre rekreasjon og temmelig mye natur. Den årlige ukesturen med minst fire timers daglig gange i den norske fjellheimen gir alt på en gang: Stor natur, intens rekreasjon og mye mosjon. Friluftsliv er derfor en fleksibel aktivitet tilpasset dagens rytme og livets gang. Friluftsliv kan aldri bli noen normativ aktivitet med krav til den perfekte natur, det perfekte utstyret og den perfekte kropp. Friluftsliv er en motvekt til kommersialisering av dagliglivets mange utfordringer hvor vi som mennesker kan finne balanse i en ubalansert verden. Friluftslivet forstått som tålsomhet for livets gang, gleden over det enkle men tilstrekkelige utstyret, den stadig tilbakevendende vekslings i vær, vind, lys og temperatur og gleden ved å mestre egne fysiske utfordringer er neppe egnet til å sende på friluftslivets forfengelighetsbørs men desto mer egnet som folkets friluftsliv.

3. KAN FRILUFTSLIV GI NOEN GEVINSTER FOR FOLKS HELSE?

Forskningsmessig skaper denne tredelte definisjonen av friluftsliv noen utfordringer. Mye forskning er gjort på verdien av rekreasjon, ennå mer er gjort på verdien av mosjon forstått som fysisk aktivitet men ganske lite er gjort på verdien av naturopplevelsen. Det kan derfor være lurt å splitte opp de forskningsmessige erfaringene som er gjort på disse tre områdene for til sist å prøve på en sammenfattende konklusjon.

3.1 Mosjon

Mosjon er en form for fysisk aktivitet som skiller den fra fysisk trening: Mosjon er enhver kroppslig bevegelse forårsaket av skjelettmuskulatur som medfører energiforbruk målt i kilokalorier per tidsenhet. Målet med mosjon er glede og helse. Målet med fysisk trening kan også være glede men er ofte mer knyttet til fysisk form målt som bedret oksygenopptak per tidsenhet. Mosjonsaktiviteter er fleksible, rimelig intense, har passe varighet og ikke altfor strukturerte. Mosjon øker den fysiske kapasiteten til hjerte og lunger, utvikler muskulær styrke, utholdenhet og fleksibilitet. Den helsemessige gevinst knyttet til mosjon er stor. Først noen gevinster i forhold til fysisk helse:

- Påvirkning av fettstoffskiftet i blod med redusert åreforkalkning, bedre transport av sukker fra blod til muskler, økt følsomhet for insulin og redusert blodtrykk. Dette fører til mindre hjerte-karsykdommer, mindre diabetes type-2 og mindre hjerneslag.
- Påvirkning av mekanismene som utvikler kreft med betydelig redusert risiko for kreft i tykktarm, bryst, prostata, lunger og livmor, kreftformer som utgjør nesten halvparten av alle krefttilfeller i Norge.

I forhold til psykisk helse kan en slå fast følgende:

- Fysisk aktivitet bidrar til bedret selvfølelse og kroppsbilde
- God fysisk form beskytter mot belastende livserfaringer
- Regelmessig mosjon gir bedre søvn
- Fysisk aktivitet gir samme reduksjon av muskelspenninger som medikamenter
- Det er en positiv sammenheng mellom fysisk aktivitet på fritiden og generelt velvære og humør.
- Regelmessig fysisk aktivitet gir lavere forekomst i befolkningen av depresjon og angst.
- Regelmessig fysisk aktivitet som ledd i behandlingen av depresjoner er godt dokumentert fra mange omfattende undersøkelser
- Fysiologiske endringer som følge av den fysiske aktiviteten har mindre å si enn hva en har lyst til å gjøre
- Systematisk fysisk aktivitet har like stor effekt på behandlingen av depresjoner som medikamenter og samtalerapi
- Fysisk aktivitet er virkningsfullt også ved panikktilfeller og rusavhengighet men dokumentasjonen er svak

3.2 Rekreasjon

Rekreasjon er en del av friluftslivet og knyttet til verdier som overskudd, perspektiv, horisont, innsikt og avklaring. Rekreasjon kan også knyttes til allmenne kulturaktiviteter eller andre fritidsaktiviteter som campingliv, hagearbeid, dans, seiling. I en stor amerikansk undersøkelse er hele 18 aktiviteter tatt med som rekreasjonsfremmende og en har målt disse opp mot fysisk og psykisk helse. Resultatene er slik:

- Rekreasjonsaktiviteter gir mindre stress, depresjoner og øker sosial ferdigheter
- Regelmessig rekreasjon gir bedre hjerte-kar status, reduserer komplikasjoner i forbindelse med akutte og kroniske sykdommer, gir en bedret kognitiv funksjon knyttet til oppmerksomhet, bedrer psykososial helse, gir lavere forbruk av hjelpetjenester og sterkt forbedret egenbehandling, selvtillit og aksept av funksjonshemninger.
- Rekreasjon kan brukes i som del av rehabiliteringsprogrammer overfor eldre, barn med funksjonshemninger og innen rusområdet

3.3 Naturopplevelse

Det er en omfattende forskning som viser at naturbaserte aktiviteter som friluftsliv, hagearbeid, båtliv, jakt og fiske fremmer helse og forebygger sykdom. Det er vanskelig å trekke ut naturopplevelsen som egenverdi fra disse undersøkelsene men forholdet til natur spiller en stor rolle. Dette er brukt aktivt i amerikanske og australske intervensjonsprogrammer hvor en bruker friluftsliv som virkemiddel i rehabilitering av mennesker med psykiske lidelser. I Storbritannia har en lenge brukt naturopplevelsen som del av den lindrende behandling for mennesker med alvorlige sykdommer hvor de engelske

”hospices” har tradisjon for hageanlegg utenfor hvert pasientrom. I en nylig publisert norsk undersøkelse gav eksponering for naturmiljø bedret oppmerksomhet, bedre prestasjoner i krevende oppgaveløsning, mer positive selvfølelser og lavere fysiologisk aktivering. I Sverige har en undersøkt verdien av grønne rekreasjonsområder i storbyene hvor slike områder gir betydelig bedret mulighet til å motvirke psykiske påkjenninger i hverdagslivet. I kontormiljøer har en undersøkt trivsel i forhold til grønne planter og finner en positiv sammenheng. Den uberørte natur skårer høyt over hva utlendinger setter pris på i Norge og fra egen erfaring vet vi at naturopplevelsen ganske enkelt gjør oss godt.

4. NOEN UTFORDRINGER FOR DEPARTEMENTENE

Sammenhengen mellom friluftsliv og helse er rimelig godt dokumentert: Et lett tilgjengelig, enkelt, billig og allsidig friluftsliv er avgjørende for en god fysisk og psykisk helse – og kan også forebygge sykdom. Det er et forskningsansvar å dokumentere denne sammenhengen bedre og et politisk ansvar å bruke slik kunnskap til gode samfunnsbeslutninger.

Her kommer noen utfordringer til departementene – de som føler seg kallet kan sette kryss i margin!

- Sikre at alle boligområder har tilgang til friluftsområder/friområder/parker 200 meter fra utgangsdøren
- Sikre at alle barnehager har egen lekeplass med mye natur og litt farlige lekeapparater
- Sikre at ledige naturområder får et lokalt, regionalt og nasjonalt vern i forhold til et enkelt friluftsliv
- Sikre at helsekonsekvenser alltid gjennomføres ved alle typer arealplanlegging
- Etablere folkets forståelse av helse hos helsetjenestens ulike profesjoner
- Utnytte folkets forståelse av helse i behandlingen av sykdommer i primærhelsetjenesten og i spesialisthelsetjenesten
- Komme med eksempler på hvordan helsetjenesten kan bruke friluftsliv i behandling og rehabilitering av folkesykdommene; hjerte-kar sykdommer, kreft, psykiske lidelser, muskel-skjelettlidelser, tap av overskudd og utmattelse
- Komme med eksempler på hvordan humør kan brukes som klinisk virkemiddel i pasientbehandling
- Forske på sammenhengen mellom friluftsliv og helse
- Forske særlig på sammenhengen mellom dagliglivets friluftsliv og folkesykdommene
- Forske ekstra mye på sammenhengen mellom politiske grep, tilrettelagte naturområder, livsutfoldelse og folkehelse
- Forske en del på hvordan helsetjenesten kan utnytte friluftslivet i tilrettelagte programmer for mennesker med kroniske sykdommer for å bedre deres livskvalitet
- Forske mye på hvilke kvalitetsvariabler barn ønsker seg når det gjelder friluftsliv
- Sørge for nødvendige virkemidler slik at barnehagene, grunnskolen og videregående skole bruker minst en dag i uka til et allsidig, spennende, motorisk utviklende og psykisk stimulerende friluftsliv uten at det går ut over den såkalte kunnskapstilegnelsen
- Sørge for at alle barn i Norge uansett etnisk opprinnelse kan spikke
- Øke befolkningens glede over det enkle livet
- Gjenkjenne seg selv som del av et naturlig livsløp med en begynnelse og en slutt

5. EN TEKST TIL INSPIRASJON

”Når verden går meg imot, og det unnlater den sjelden å gjøre når det gis noen leilighet til det, har jeg stedse funnet meg vel ved å ta en friluftsvandring som demper min smule bekymring og uro. Hva som har vært i veien denne gang, husker jeg ikke mere; den det som står klart for min erindring, er at jeg en sommereftermiddag for noen år siden vandret oppover engene på østsiden av Akerselven med fiskestangen i hånden, forbi Torshaug og Sandaker gjennom Lillohagen til oset ved Maridalsvannet. Den klare luft, høylukten, blomsterduften, gangen, fuglekvisperet og de friske luftningene ved elven, virket i høy grad opplivende på mitt sinn.”

KILDER

Martinsen, Egil W Kropp og sinn. Fysisk aktivitet og psykisk helse. Fagbokforlaget 2004. Länsstyrelsen i Stockholms Län Rapport 2001:18 Friluftsliv i tätort.

Östersunds kommun. Jämtlands läns landsting Rekreation och psykisk hälsa. 2001.

Naturvårdsverket .Friluftsrådet. Rapport 5388 Hur förverkliga 2000-talets friluftspolitik? 2004.

Tidsskrift for den norske legeforening temahefte Fysisk aktivitet og helse, 2002.

Statens råd for ernæring og fysisk aktivitet Rapport nr.2/2000 Fysisk aktivitet og helse.

Fylkesplanen 2002 Vest-Agder fylkeskommune.

Lauman, Karin: Restorative and stress-reducing effects of Natural Environments:

Experimental, Behavioural and Cardiovascular indices. Universitetet i Bergen, 2004.

UTFORDRINGER OM FORSKNING PÅ HELSE OG FRILUFTSLIV

Kjetil Bjørklund

Politisk rådgiver i Miljøverndepartementet

INNLEDNING KNYTTET TIL DEN POLITISKE PLATTFORMEN

Hvilke ambisjoner og mål har den nye Regjeringen på dette området?

Soria Moria-erklæringen inneholder målsettinger, intensjoner og en lang rekke tiltak og forpliktelser på miljøområdet. Det vil falle for langt å gå detaljert inn på disse. Jeg har likevel lyst til å beskrive noen hovedtrekk og gi dere et par eksempler:

A) Verdigrunnlaget for et nytt flertall bygger bl.a. på hjørnesteinene *felleskap* og *bærekraft*. Regjeringen vil at Norge skal bli et forgangsland i miljøpolitikken og vil bygge på prinsippet om en bærekraftig utvikling. Vi vil styrke arbeidet med *forebygging i vid forstand* og stimulere tiltak som gir bedre helse og livskvalitet for den enkelte. Skal en lykkes med dette, er det nødvendig å utvikle et nært samspill med frivillige og ideelle organisasjoner.

B) Et helt kapittel i plattformen er viet ”Norge som miljønasjon”. Her poengteres det bl.a. at vi må opprettholde naturmangfoldet og kulturlandskapet og at allmennhetens tilgang til naturopplevelser i Norge skal sikres som utgangspunkt for manges naturglede og miljøengasjement. Friluftslivets betydning som kilde til livskvalitet, rekreasjon og folkehelse framheves. Videre slås det fast at allemannsretten er den viktigste bærebjelken for at alle skal kunne utøve et aktivt friluftsliv og at denne retten må sikres. For å følge opp dette har Regjeringen listet opp en rekke konkrete tiltak med vekt på å sikre natur og friluftsområder med høy kvalitet til fellesskapets beste.

C) Utover dette ligger det selvsagt også viktige miljøkrav og miljømål innenfor flere av de øvrige temaene i Regjeringens politiske plattform. Dette er i tråd med prinsippet om at sektorene må ta sin del av ansvaret for en bærekraftig utvikling.

FRIFOs har i sin gjennomgang identifisert punkter der de mener ”det ser ut til å variere sterkt i hvilken grad Regjeringen har et bevisst forhold” til friluftslivets nytteverdi. FRIFO gir også skryt, men der en savner viktige koplinger, skyldes dette ikke manglende bevissthet fra Regjeringens side. Jeg har ingen problemer med å slutte meg til mange av utfordringer FRIFO peker på. Svaret ligger snarere i det faktum at Soria-Moria-erklæringen på sine rundt 75 sider umulig kan omfatte alle delmål og tiltak som denne Regjeringen vil prioritere. Dette er en politisk plattform som vi skal jobbe videre med å meisle ut mer detaljert og treffsikker politikk fra. Regjeringen har ambisjoner om å sitte i minst fire år og jeg tør minne om at vi bare har sittet ved Kongens bord i litt over én måned foreløpig.

Den første anledningen den nye Regjeringen har hatt til å markere at den mener alvor med sine offensive miljømål, var under framleggingen av tilleggsbudsjettet nå for noen uker siden.

Her tok vi et første skritt på veien ved bl.a. å:

- Øke MDs budsjett med 29 mill. kr. utover det Bondevik II-regjeringen hadde foreslått tidligere i høst.
- I tillegg økte vi tilsagnsfullmakten for båndlegging av friluftsområder med 30 mill. kr. Det er en dobling i forhold til forrige regjeringens bevilgninger. Det er viktig å minne om at dette kommer i tillegg til Regjeringens forslag om å bevilge 30 mill. kr. til sikring av en strandperle på Bygdøy i indre Oslofjord.
- Det bevilges dessuten 2 mill. kr. ekstra til juridisk bistand til kommuner med strandsone-problematikk.
- Miljøvernorganisasjonene får 3 mill. kr. mer til drifts- og prosjektstøtte.
- Lokalt miljøvern styrkes med ytterligere 3 mill. kr.
- Det avsettes 1 mill. kr. ekstra til økt innsats mot lakseparasitten Gyrodactylus salaris.

Friluftslivsbudsjettet er nå passert 100 mill. kr. totalt og er på sitt høyeste nivå på over 10 år. Samtidig er altså budsjettforslaget til aktivitetstiltak (stimulering og motivering) på samme nivå som det har ligget nå i "Friluftslivets år".

SVAR PÅ DE FAGPOLITISKE SPØRSMÅL SOM LIGGER INNENFOR MDs ANSVARSOMRÅDE

Hvordan sikre at alle boligområder har lett tilgang til friluftsområder/friområder/parker? Og hvordan sørge for at alle barnehager og skoler har egen lekeplass/skolegård som innbyr til utfordrende og litt "farlige" aktiviteter?

Det er et nasjonalt vedtatt mål at det ved boligområder, skoler og barnehager skal være god tilgang til trygg ferdsel, lek og annen aktivitet i en variert og sammenhengende grønnstruktur med gode forbindelser til omkringliggende naturområder.

Kommunene har hovedansvaret for dette gjennom sin myndighet etter plan- og bygningsloven. Staten medvirker dels økonomisk til sikring av friarealer og dels gjennom plan- og tiltakssamarbeid og avklaring av vanskelige situasjoner.

Der nye områder utbygges feltmessig med boliger, skoler og barnehager med tilhørende infrastruktur er det liten tvil om hvordan friluftsliv kan og skal ivaretas. Her vil jeg understreke betydningen av samarbeid mellom det offentlige og frivillige organisasjoner. De frivillige natur- og friluftslivsinteressene – ofte representert ved "Forum for natur og friluftsliv" (FNF) - er viktig supplement og korrektiv til den kommunale plan- og miljøkompetansen. Plansamarbeidet mellom kommunene og statlige instanser går i hovedsak godt og det er få planinnsigelser så fremt det ikke står strid om en utbyggingsretning eller om innslag av særlige naturverdier.

Men der vi har "gamle synder" fordi tettstedet eller byen har vært bygd ut med for lite tilgjengelig grønnstruktur nær boligområder, skoler og barnehager er det ofte vanskelig å bedre forholdene. Her må vi godta at ting tar tid, men også spisse innsatsen.

Gjennom økt kompetanse, holdningsskapende fokus og faglig veiledning vil vi stadig kunne bedre forholdene. Det fører for langt å gå inn på de mange måter det arbeides på her. Men regjeringen vil bl.a. gjennomføre tiltak for områder i storbyene som har særlige utfordringer, slik som i Groruddalen i Oslo. Et flerårig samarbeid mellom Direktoratet for naturforvaltning

og byene Stavanger, Bergen, Oslo og Trondheim for å sikre friarealer som gir bedre grønnstruktur i eldre bydeler og mer tilgjengelig strandsone blir fulgt opp i denne sammenheng.

Det at barnehager og skoler skal ha egne og godt egnede utearealer må inngå i vanlig planavklaring og byggesakspremisser. Det finnes god faglig veiledning på hvordan utearealene kan tilrettelegges for varierte og utfordrende aktiviteter slik at barn og unge kan utvikle ferdigheter uten unødig risiko.

Hvordan sikre friluftslivsarealer av lokal, regional og nasjonal verdi?

Det vedtatte nasjonale målet er at områder av verdi for friluftslivet skal sikres slik at miljøvennlig ferdsel, opphold og høsting fremmes og naturgrunnlaget bevares.

Arealer av verdi for friluftslivet har vi både i byer og tettsteders grønnstruktur og i utmark og kulturlandskap omkring, i kystlandskap, langs innsjøer og vassdrag, og i fjell og skogsområder. Det er flere måter å sikre friluftslivsarealer på. Det grunnleggende er at kommuneplanenes arealdel og reguleringsplaner angir hva som skal bevares og tilrettelegges for friluftsliv. I vanlig utmarksnatur utøves friluftsliv basert på allemannsretten i samspill med miljøvennlig landbruk og reiseliv. Men for eksempel bynære skoger har særlig betydning, og vi vil derfor innføre et særskilt lovfestet vern av Osloområdet og andre bymarker. Hvordan dette skal hjemles er under vurdering og jeg kan derfor ikke gå konkret inn på det. Men vi har politisk grunnlag og skal følge opp.

Vi vil også stanse nedbyggingen av strandsonen ved at vernet gjøres strengere i områder med sterk konkurranse om arealbruken, og tydeliggjøre ansvaret for at friluftsloven og plan- og bygningsloven skal brukes aktivt for å bevare friluftslivets naturgrunnlag. Vi følger opp dette gjennom aktuelle lovendringer med bakgrunn i planlovutvalgets forslag og ny veiledning om praktiseringen av regelverket, bl.a. et revidert rundskriv om friluftsloven.

Der vi trenger offentlig råderett for å tilrettelegge for friluftsliv utover allemannsretten, typisk badestrender og andre nøkkelareal for utfart som trenger atkomstbrygge eller parkering og rasteplass eller turveier i grønnstruktur eller kulturlandskap, der må man erverve eller få offentlig bruksavtale. Dette sikringsarbeidet er velkjent, og i samarbeid med kommuner, friluftsråd og fylkeskommuner sikres attraktive friområder ved statlig kjøp eller gjennom statlig tilskudd til kommunalt kjøp. Eventuelt ved varige bruksavtaler med grunneier, slik som i skjærgårdsparkene. Grad av regional verdi angir kommunens vertskrolle og dermed hvor mye staten bidrar med.

Regjeringen vil bevilge mer penger til dette, og har økt budsjettforslaget for 2006 med 30 mill kroner i tilsagnsfullmakt. Det gir særlig kommunene ny driv i samarbeidet med staten for å sikre arealer i strandsonen og i storbyenes grønnstruktur. For – som jeg har nevnt – sikring av offentlig råderett tar tid, ikke minst fordi alle prioriterer å oppnå minnelige avtaler med grunneier, - men vi kan nå spisse innsatsen. Vi startet med en symbolsak på Huk i høst. Mediene har så trukket inn en eiendom på Hardangervidda der temaet var adgangen til jakt og fiske – en situasjon som i liten grad betinger offentlig råderett. Nå går vi videre i samarbeid med bl.a. Friluftsrådernes landsforbund og vil kartlegge og få fram søknader om sikring av mange nye gode friluftsområder. Friluftsliv med jakt og fiske er det god adgang til på statsallmenninger og annen statsgrunn og ikke minst der privat grunn gjennom utmarkslag og annen organisering, har varierte leietilbud og kortsalg.

Hvordan sørge for økte midler til friluftaktiviteter for barn og unge?

Det vedtatte nasjonale målet er at barn og unge skal få mulighet til å utvikle ferdigheter i friluftsliv, og et viktig moment er da å kunne stimulere til varierte aktiviteter. Dette oppnås best med frivillig innsats, og vi vil satse på det frivillige Norge både innen miljøvernarbeidet, innen idrett og friluftsliv, i skolen, på kulturfeltet og ellers. I Soria Moria-plattformen er dette fremhevet flere steder. Vi vil bl.a. bruke mer tippemidler til aktivitet, gi bedre tilgang til nærmiljøanlegg, gjøre leirskoler gratis og gi rom for fysisk aktivitet hver dag i grunnskolen.

I "Friluftslivets år" har bevilgningen til stimulering og motivering ligget på 15.5 mill. kr. og dette nivået beholder vi inn i 2006. Denne posten utgjør vårt viktigste virkemiddel på aktivitetsområdet, men ca. 12 mill. kr. til handlingsplanen for fysisk aktivitet fra Helse- og omsorgsdepartementet og de beskjedne 3 mill. kr. av spillemiddeloverskuddet fra Kultur- og kirkedepartementet, kan med fordel økes betydelig.

Vi ser frem til evalueringen av det store aktivitetsløftet i Friluftslivets År, og vil bygge videre på erfaringene med dette.

Utfordringene i brevet fra FRIFO til HOD,KKD og UFD er:

Hvordan sørge for nødvendige virkemidler slik at barnehagene, grunnskolen og videregående skole bruker minst en time om dagen og en dag i uka til et allsidig, spennende motorisk utviklende og psykisk stimulerende friluftsliv uten at det går ut over den såkalte kunnskapstilegnelsen?

Hvordan få helsetjenestens ulike profesjoner til å bruke friluftsliv i forebyggende helsearbeid?

Hvordan bruke folks egen oppfatning av "god helse" (dvs trivsel, funksjon, natur, humør, mestring og overskudd/energi) i behandlingen av sykdommer?

Hvordan få helsetjenesten til å bruke friluftsliv i behandling og rehabilitering av folkesykdommene; hjerte-kar sykdommer, kreft, psykiske lidelser, muskel-skjelettlidelser, tap av overskudd og utmattelse?

Disse utfordringene gjelder fortrinnsvis andre departementer, og noen av dem er dessverre ikke tilstede her. Jeg vil imidlertid generelt kommentere disse spørsmålene med vårt fokus på et bredt sektorovergripende samarbeid. Friluftslivspolitikken blir lagt opp i nært samarbeid med bl.a. helse, skole og kultur. Soria Moria-erklæringen slår fast at vi vil satse sterkere på sykdomsforebyggende tiltak.

Jeg ser helt klart friluftsliv som et viktig grunnlag for motorisk, psykisk og sosial utvikling, for trivsel og glede så vel som kunnskapstilegnelse, og for å forebygge god helse og bidra til behandlingsopplegg og rehabilitering. Hvordan dette kan operasjonaliseres i det lokale og daglige folkehelsearbeidet, må vi samarbeid nærmere med bl.a. Sosial- og helsedirektoratet om – noe vi faktisk allerede gjør i stor grad både innen temaene "friluftsliv og fysisk aktivitet", "arealplanlegging for folkehelse" og vi har nylig gått i gang med temaet "friluftsliv og psykisk helse".

Når vi er inne på arealplanlegging vil jeg til slutt gå inn på utredning av helsekonsekvenser knyttet til arealplanlegging:

Hvordan sikre at helsekonsekvenser alltid gjennomføres ved alle typer arealplanlegging?

Plan- og bygningslovens regler om konsekvensutredninger gjelder for spesifiserte arealbruksplaner som kan få vesentlige virkninger for miljø, naturressurser og samfunn. Helsekonsekvenser er klart innbefattet i disse begrepene. Reglene gjelder også for nærmere bestemte tiltak etter annet sektorlovverk.

Bestemmelsene skal sikre at konsekvensene for helse blir utredet ved alle typer arealplanlegging som omfattes. Dette går fram av formålet. Hensynet til miljø, naturressurser og samfunn (og altså helse) skal tas i betraktning både under forberedelsen av planen eller tiltaket, og når det tas stilling til om, og eventuelt på hvilke vilkår, planen eller tiltaket kan gjennomføres. (jfr lovens § 33-5 og Forskrift om konsekvensutredninger i kraft 1.04.05)

De fleste planer som omfattes av ny forskrift om konsekvensutredninger er av en slik karakter at de i visse situasjoner kan medføre helsemessige konsekvenser. Krav til utredninger av helsemessige forhold skal derfor i utgangspunktet ivaretas. Helsemyndighetene har ansvar for å angi nødvendige utredningsbehov under høring av planprogrammet for det aktuelle planarbeidet. Dersom dette på en tilfredsstillende måte ivaretar helsemessige hensyn i utredningene, er det ikke behov for separate konsekvensutredninger om helse. I motsatt fall kan det kreves egne utredninger etter kommunehelsetjenesteloven. Forutsetningen er at ulempene ved å foreta utredningene står i rimelig forhold til de helsemessige konsekvenser.

I konsekvensutredningsforskriften er det gitt kriterier til hjelp for vurdering av om en plan eller et tiltak kan ha "vesentlige virkninger" som nevnt. Ett av kriteriene er spesifikt knyttet til konsekvenser for befolkningens helse som følge av vesentlige endringer i befolkningssammensetning, boligmarked, boligbehov eller behov for tjenestetilbud og for befolkningens tilgjengelighet til uteområder. I tillegg er også flere av de andre kriteriene klart helserelaterte; at tiltak er planlagt lokalisert i eller svært nær viktige områder for friluftsliv, støyforhold, økt forurensning, økt risiko for ulykker, stråling, ras eller flomsituasjoner.

Miljøverndepartementet arbeider, bl.a. i samarbeid med helsemyndighetene, for tiden med å utarbeide en veileder om bruken av kriteriene. I tillegg utarbeider Sosial- og helsedirektoratet en egen veileder om helse i konsekvensutredninger. Sammen med Sosial- og helsedirektoratet vil vi på nyåret også delta på flere regionale konferanser i regi av "Forum for helse og miljø" og "Forum for kommunale planleggere" hvor temaet er helse i plan- og konsekvensutredningsprosesser.

SVAR PÅ DE FORSKNINGSPOLITISKE SPØRSMÅL SOM LIGGER INNENFOR MDs ANSVARSOMRÅDE

Her har FRIFO reist en rekke spørsmål til hvordan bl.a. MD kan få til mer forskning på en rekke temaer i skjæringspunktet friluftsliv og folkehelse. Det vil bli for detaljert og for mange fellestrekk ved svarene, dersom jeg tar dem ett for ett. Jeg har derfor valgt å slå dem sammen i et samlet svar. Men, mitt svar må suppleres fra helsedirektoratets side, sett med deres øyne.

Friluftslivsmeldingens kap. 10 og vedlegg 2 samt "Handlingsplanen for fysisk aktivitet 2005-2009) kap. 9 omhandler utfordringer og forslag til løsninger på dette området. Jeg tillater meg derfor å vise til disse for mer utførlig informasjon. Dessuten har departementet utarbeidet en

egen forskningsstrategi der en har drøftet kunnskapsbehovet fram til 2009. Dette legges til grunn for våre årlige bevilgninger til miljøforskning og føringer til Norges Forskningsråd.

Jeg vil hevde at vi kjenner godt til og langt på vei er enige med dere i hvilke temaer vi trenger ytterligere kunnskap om på dette feltet. Utfordringen ligger snarere i å prioritere temaenes viktighet, kople sammen ulike forskningsmiljøer og fagdisipliner og stimulere til tverrfaglig forskning, utvikle gode forskere og sterke forskningsmiljøer. Og sist, men ikke minst – skaffe nok ressurser. Kort og godt er vel svaret mer penger en fellesnevner på alle de 10 spørsmålene dere stiller om forskning.

Og her kan jeg utdype mitt svar noe. Den politiske plattformen for den rød-grønne Regjeringen har et eget kapittel om bl.a. forskning (kap. 10). Her heter det bl.a. at vi vil:

- Øke bevilgningene til grunnforskning
- Heve forskningsinnsatsen slik at Norge ligger på 3 % av BNP
- Styrke forskerrekrutteringen og legge til rette for økt forskerutveksling med andre land.
- Satse på god formidling og nyttiggjøring av forskningsresultater.

Dette burde være klare meldinger.

Helt til slutt kan jeg informere om at det i forslaget til statsbudsjettet for 2006 på temaet miljøforskning ligger inne en samlet bevilgning på ca. 347,0 mill. kr. – en økning på hele 32 mill. kr. fra 2005. Riktignok er friluftslivsforskningen lillebror i dette selskapet, men det viser tross alt en vilje og et bevisst veivalg fra vår side.

Takk for oppmerksomheten!

FRILUFTSLIV EN RESSURS FOR BEDRE HELSE?

Marit Espeland

Rådgiver ved Avdeling fysisk aktivitet, Sosial- og helsedirektoratet

I følge friluftslivsmeldingen er friluftsliv definert som opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse. Miljøverndepartementet er ansvarlig for friluftspolitikken og friluftsløven. Lovens formål er å ”verne friluftslivets naturgrunnlag og sikre allmennhetens rett til fri ferdsel, opphold mv. i naturen slik at muligheten til å utøve friluftsliv som en helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet bevares og fremmes”.

Med dette er det gode grunner til å tro at nettopp friluftsliv er et viktig bidrag i det forebyggende helsearbeidet.

Helse- og omsorgsdepartementet er ansvarlig for helsepolitikken og Sosial- og helsedirektoratet er et utøvende fagorgan for denne.

Fysisk aktivitet forebygger en rekke sykdommer og er en kilde til glede, livsutfoldelse og positive mestringsopplevelser.

LITT OM HELSESTATUS

Fysisk inaktivitet fører til overvekt og sykdomsutvikling, og dette er i ferd med å bli et stort helseproblem i dagens Norge.

Den norske befolkningen beveger seg generelt mindre enn tidligere. Motorisert transport, automatisering og mekanisering har ført til at hverdagens fysiske aktivitet er vesentlig redusert. Særlig urovekkende er reduksjonen av barn og unges fysiske aktivitet. Andelen passive barn og unge ser ut til å øke i betydelig grad, og mange barn har motoriske problemer eller sykdommer relatert til inaktivitet.

FYSISK AKTIVITET SOM FOREBYGGENDE OG HELSEFREMMEDE FAKTOR

Både norske og internasjonale studier dokumenterer at fysisk aktivitet kan redusere risikoen for en rekke sykdommer som hjerte-karsykdommer, diabetes type 2, høyt blodtrykk, muskel-skjellett lidelser, benskjørhet, psykiske lidelser og ulike kreftformer.

Fysisk inaktivitet kan isoleres som en selvstendig risikofaktor for å utvikle nevnte sykdommer. I styrke kan det sammenlignes med risikofaktorer det til nå er lagt mest vekt på i folehelsesammenheng som høyt blodtrykk og røyking.

Fysisk aktivitet gir også viktige funksjonelle effekter som er av sentral betydning i forbindelse med sykdom, som for eksempel bedret funksjonsevne, bedret evne til å tåle ulike former for medikamentell- og strålebehandling, økt psykisk velbefinnende og generelt bedret livskvalitet.

Men fysisk aktivitet er ikke noe man kun gjør for å forebygge og/eller behandle sykdom. Fysisk aktivitet har en verdi i seg selv, enten det er i form av mestringsopplevelser, naturopplevelser, samhold og samarbeid, og sosiale opplevelser. Legges det til rette for å utøve aktivitet på egne premisser, blir man glad av å være i aktivitet! Og dette er viktige aspekter, spesielt for den mentale helsen.

HVOR AKTIV MÅ MAN SÅ VÆRE FOR Å OPPNÅ HELSEGEVINST?

Det er viktig å understreke at et aktivt levesett ikke behøver bety aktivitet som gir blodsmak i munnen. I stedet vektlegger både norske og internasjonale anbefalinger at det er en betydelig helsegevinst å hente ved en beskjeden økning i daglig aktivitetsnivå. En halv time daglig mosjon på et intensitetsnivå som tilsvarer rask gang, bedrer helsen og forebygger sykdom. Nyere studier viser at aktiviteten kan deles opp i bolker, hver på minst 10 minutter.

Den største gevinsten oppnås ved å ta skrittet fra gruppen inaktiv til gruppen moderat aktiv, men for den som allerede er aktiv, er det en ytterligere helsegevinst å hente ved større mengder eller høyere intensitet.

HVORDAN ER SÅ AKTIVITETSMØNSTERET I NORGE?

De mest vanlige aktivitetene er dem folk kan administrere selv; fotturer i skog og mark (51%), skiturer (35%), jogging (30%), sykling (27%), fjellturer (21%) og svømming (19%).

Utbredelse av aktiviteter som krever tilretteleggelse er størst innen aerobic/styrketrening (29%), slalåm/alpint/snowboard (15%), styrketrening/vektløfting (14%). Aktiviteter som vanligvis organiseres gjennom idrettslag ligger på et lavere nivå, der fotball toppet med 11%.

Disse tallene viser at *friluftsliv* står sterkt i Norge; at det utgjør den dominerende aktiviteten.

ER SÅ FRILUFTSLIV EN RESSURS FOR BEDRE HELSE?

Her kan man svare et ubetinget JA, ut fra argumentene som er nevnt tidligere. Men hvilke gevinster er ekstra viktige med friluftsliv?

Det er grunn til å fokusere både på de helsemessige og på de trivselsmessige aspektene ved friluftsliv. Det siste er spesielt viktig for psykisk helse generelt, for å spore til friluftsliv, både når det gjelder deltakelse i nye aktiviteter og vedlikehold av eksisterende aktivitetsmønster.

Gevinstene mht friluftsliv kan sees ut fra både fysisk, psykisk og sosial helse.

POLITISKE UTFORDRINGER

Gruppene som deltar lite i friluftsliv, er kjennetegnet ved begrensede sosiale kontakter, mindre ressurser (lav utdanning og inntekt, ikke bil) og innskrenkede bevegelsesmuligheter (pensjonister, uføre, funksjonshemmede, småbarnsmødre). Forskning viser at avstand til grøntområder er av stor betydning mht bruken av disse. Det ser ut til at en avstand på 200-300 meters avstand kan representere en barriere for mange, og dette avhenger selvsagt av alder og funksjonsnivå.

Man har i de senere årene vært vitne til byggeutvikling med økende fortetting, og dermed større avstand til friområder. Dette er en trussel mot en faktor som har vært dominerende i

norsk friluftsliv, nemlig nærhet og tilgjengelighet til naturområder. Disse to forholdene må både opprettholdes og styrkes gjennom offentlig planlegging, spesielt med vekt på utbygging og bevaring av nære naturområder. De svakere gruppene i forhold til friluftsliv er mest følsomme for disse forhold. Flere turområder, sykkelstier og reguleringsplaner som fremmer fysisk aktivitet i nærmiljøet, er oppskriften på et friskere folk. Det handler om å bygge lokalmiljøer som tilrettelegger for fysisk aktivitet.

Friluftsmeldingen er en svært god melding som tar den nye mangelsykdommen inaktivitet på alvor. Skal vi fremme friluftsliv og fysisk aktivitet, må mange samfunnssektorer ansvarliggjøres. Vi trenger en nasjonal aktivitetsstrategi. Den krever samordning mellom helsepolitikk og andre sektorer, særlig de som styrer politikken innen arealplanlegging, samferdsel, innhold i lære- og studieplaner, arbeidsmiljøforhold, forbrukerspørsmål, undervisning og forskning osv. En nasjonal aktivitetsstrategi har vi fått gjennom Handlingsplan for fysisk aktivitet (2005-2009) *Sammen for fysisk aktivitet* som ble lansert i desember 2004. Det er åtte departementer som står sammen om utformingen og oppfølging av planen. For oppfølging av planen er det opprettet en interdepartemental koordineringsgruppe som ledes av Helse- og omsorgsdepartementet. Sosial- og helsedirektoratet har fått i oppdrag å være sekretariat for gruppen.

Vi har store utfordringer – og store muligheter! Skal vi få de nødvendige resultatene på dette området, må vi få til et samarbeid ved å gå sammen å gjøre de sunne valg til de enkle valg – for alle!

FRILUFTSLIV – FOLKEHELSE – FORSKNING

Eli Ragna Tærum

Rådgiver i Norges forskningsråd

1

Friluftsliv – Folkehelse - Forskning

- Norges forskningsråd har programmer som berører temaet, innen:
 - Helseforskningsprogrammene
 - Miljøforskningsprogrammene

 Norges forskningsråd

2

Forskningsrådets helseforskningsprogrammer 2006-2010

- **Folkehelse ***
- **Helse-og omsorgstjenester**
- **Psykisk helse ***
- **Klinisk forskning**
- **Miljø, gener og helse ***

 Norges forskningsråd

3

Folkehelseprogrammet

- Hovedtemaer:
 - Fysisk aktivitet *
 - Kosthold
 - Rusmiddelforskning
 - Psykisk helse
 - Sosiale ulikheter

 Norges forskningsråd

4

Folkehelseprogrammet – Fysisk aktivitet

Øke kunnskapsgrunnlaget om:

- Hvilke faktorer som fremmer og hemmer fysisk aktivitet
- Aktivitetens betydning for psykisk helse og livskvalitet
- Nye og eksisterende virkemidler for å øke den fysiske aktiviteten

 Norges forskningsråd

5

Helseforskning - Psykisk helse

- Tiltaksforskning og forskning om primærforebygging
- Tiltak som retter seg mot barn og unges psykiske helse

 Norges forskningsråd

6

Helseforskning: Miljø, gener og helse

- Inneklima, astma, allergi
- Helse-og miljøfarlige kjemikalier
- Luftforurensninger
- Stråling
- Fremmedstoffer i mat/drikke
- Gen-miljøinteraksjoner
- Toksikologi
- Antibiotikaresistens
- Støy

 Norges forskningsråd

7

Forskningsrådets miljøforskning - friluftsliv

■ Landskap i endring – temaområder:

- Kulturminner og kulturmiljøer
- Rovvilt og hjortevilt
- Kystområder og kulturlandskap
- Fjellområder og kulturlandskap
- Friluftsliv og livskvalitet *

 Norges forskningsråd

8

Landskap i endring: Friluftsliv og livskvalitet

- Friluftslivet, nærmiljøet – store rekreasjonsområder.
- Sammenhenger mellom friluftsliv og fysisk form, psykisk helse og livskvalitet.
- Det moderne friluftsliv; motivasjonsfaktorer og meningsinnhold
- Forvaltningens håndtering av friluftslivskonflikter
- Arealbruk, LNF - områder (landbruk, natur- og friluftsområder).
- Næringsutvikling basert på friluftsliv, som turopplevelse, jakt og fiske.

 Norges forskningsråd

9

Søke forskningsmidler?

■ Følg med Forskningsrådets nettsider:

Forskningsrådet.no

>Finansiering

>Uttlysninger

 Norges forskningsråd

OPPSUMMERING AV FORSKNING I FRILUFT 2005

Kari E. Fagernæs

Fung. styreleder i Friluftslivets fellesorganisasjon, FRIFO

Ved åpningen av konferansen oppfordret jeg deg til å være i bevegelse. Bevegelse både med tanke på fysisk å komme i kontakt med andre, og på det mentale planet. Og jeg har registrert et høyt aktivitetsnivå i pausene, ute blant posterne, og under måltidene. Det har det vært bredt spekter av foredrag disse dagene, på ulike emner, med ulikt utgangspunkt og på ulike språk. De reflekterte spørsmålene som har kommet fra salen viser at tanker også er blitt satt i bevegelse. Stemningen på konferansen har vært god, trygg og med en gjensidig vilje til å møte andres syn, og ikke dømmende eller dissekterende. Jeg opplever at dette har vært **en god konferanse**, en som vil gå inn i historien som **vellykket**.

Vi er et bevis på at det er mulig å møtes på et sted med få tog- og flyavganger. Men det slår meg: Hvorfor har ikke de inviterte statsrådene klart å komme hit? Kanskje det er fordi ingen av de inviterte departementene føler et eieransvar for konferansen? FRIFO, en frivillig organisasjon, har vært en drivkraft for denne konferansen. Hadde vi fått noen statsråder dersom Miljøverndepartementet hadde vært arrangør? Eller Forskningsrådet? Det hadde kanskje gitt et klarere **eierskap i til konferansen**, også med tanke på oppfølging. Og med et departement som arrangør, ville kanskje konferansen tiltrekke seg representanter som ikke "tilhører menigheten". Kunne det være en tanke at for eksempel Kommunal- og regionaldepartementet arrangerte en konferanse om skjæringspunktet mellom turisme, distriktsutvikling og friluftsliv? Ville noen av departementene være drivkraft for dette? Det er så lett at friluftsliv defineres som Miljøverndepartementets ansvar, mens friluftsliv er sektorovergripende og følgende flere departementers ansvar. Og spesielt i slike sammenhenger som næringsutvikling og fysisk aktivitet, for å nevne to temaer som er blitt berørt på konferansen, kommer ikke friluftsaspektet tungt nok med. Mener jeg da at FRIFO ikke vil arrangere den neste forskerkonferansen på friluftsliv? Forskerkonferansen har vist seg som en god og nøytral arena der forskere, forvaltere og representanter for frivillige organisasjoner kan møtes. Og FRIFO har en klar rolle her. Men jeg tror at andre konferanser med tematikk knyttet til friluftsliv, som turisme og friluftsliv, eller forskerkonferanser innen snevrere problemstillinger, som vindkraft og friluftsliv, bør ha **en sterkere (sektor)departemental forankring**.

Hva skal til for å få **økt fokus på friluftsliv**? Friluftsliv er noe som tas for gitt, akkurat som i Gaups film "Veiviseren" hvor samegutten får spørsmål fra medisinsmannen: hva er livsviktig for deg, og som du først merker når blir borte? Svaret er: Luft. Er slik at mulighetene må reduseres vesentlig mer for at det skal merkes at friluftslivet er viktig? Vi har hørt på konferansen at vi går fra å være deltager til å være tilskuer i naturen. Arne Næss gjør et poeng at vi ikke går "inn i naturen", men "ut i naturen". Vår holdning til friluftsliv og natur er i endring.

Hva må til for å få friluftsliv mer opp på dagsorden? I andre sammenhenger hvor det står dårlig til med Norge, får vi drahjelp av **et EU-direktiv**. Det vil si at EU-direktivet har resultert i nasjonalt fokus på problemstillingen, med etterfølgende forskrifter og penger til tiltak. Men når det gjelder friluftsliv kan vi ikke få drahjelp fra Europa. I den statusrapporten over miljøtilstanden i Europa som det europeiske miljødirektorat (EEA) nylig utga, ble status og utviklingen til de viktigste miljøproblemene presentert. Og økningen av de nasjonale utslippene av klimagasser ble behørig kommentert av vår miljøvernminister. Friluftsliv var ikke omtalt i rapporten. Hvorfor? Høyst sannsynlig fordi franskmenn, tyskere og nederlendere ikke driver friluftsliv slik vi gjør det. I store områder av spesielt vest-Europa er de få inngrepsfrie områder igjen. Og allemannsretten er et norsk- svensk - finsk fenomen. Europeerne kommer til Norge for å drive vår form for rekreasjon: å gå fritt på tur i utmark, padle, slå leir, jakte og fiske. La oss jobbe for at friluftsliv i Norge ikke er så truet at en samlet verdensopponion samler seg for å redde det, tilsvarende regnskogen i Amazonas.

Nytter det? Ja jeg tror det. Det økende fokuset på friluftsliv i skolen, med bl.a. uteskoler og friluftsbarnnehagene viser dette. I år er det **Friluftslivets år**, et år som avsluttes i morgen. Eller rettere sagt, det settes et punktum for temaåret i morgen, for friluftslivsår er det hvert år. Friluftslivsåret 2005 har vært et løft hvor det har vært flere tusen arrangement på lokalt plan – i kommunen, i borrettslaget, med eldreforeningen, med hyttesameiet, av den lokale 4H-gruppa, med Barnas turlag, osv. Flere tusen mennesker har deltatt, på nye, men også kjente aktiviteter i friluft. Kreativiteten har vært stor og friluftslivet har fått et løft. Det er derfor viktig at aktivitetsnivået, engasjementet og fokuset på friluftsliv ikke går ned, men stabiliserer seg på et høyere nivå enn det vi hadde i fjor, før Friluftslivsåret. Slik at vi året etter kan øke det ytterligere igjen. For på den måten blir flere små skritt til sammen et stort sprang.

Takk til arrangementskomiteen for et godt utført konferanse, takk til foredragsholderne, debattanter for sine innspill og ”food for thought” og takk til deg for at du var med på å sette fokus på friluftsliv her.

POSTERE

OMFANGET AV FRILUFTSLIVSAKTIVITETAR I GRUNNSKULANE I SUNNHORDLAND OG NORD ROGALAND

Ei kartlegging av bruken av organisert fysisk aktivitet i skuletida utanom kroppsvingsfaget og friminutta

Trond Egil Arnesen

Høgskulelektor ved Høgskolen Stord/Haugesund

Jørgen E. Nerland

Høgskulelektor ved Høgskolen Stord/Haugesund

Fysisk aktivitet i ulike former, mellom anna friluftsliv, vert vektlagt i offentlege dokument som førebyggjande helsearbeid. Til dømes seier:

-L-97 (KUF 1996): "Skulemiljøet må derfor inspirere og opne for ein fysisk aktiv skulekvardag./.../Dei må derfor få rikeleg med tid til lek og annan fysisk aktivitet heile skuledagen, ikkje berre i kroppsvingstimane og i friminutta."

-Stortingsmelding 16 (Helsedepartementet 2002-2003) at regjeringa vil: "Vurdere tiltak som kan øke aktivitetsnivået og bedre kvaliteten på den fysiske aktiviteten i skolen og fritidsordninga."

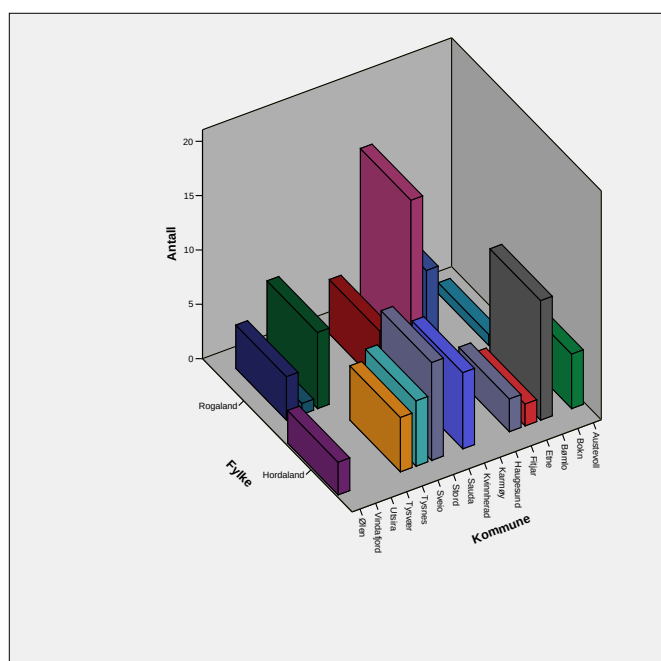
-Stortingsmelding 39 (MD 2000-2001) at regjeringa vil: "Gjennomføre ei nasjonal satsing på uteaktiviteter."

-Kvalitetsutvalget (UF 2003) si innstilling: "I første rekke" foreslår: "Det legges til rette for en periode med variert fysisk aktivitet for alle kvar dag."

Med bakgrunn i det offentlege ynskje om auka fysisk aktivitet i skulane har kroppsvingsseksjonen ved HSH kartlagt det totale omfanget av fysisk aktivitet i grunnskulen i vårt nærrområde. Me ser i denne samanhengen vekk frå den obligatoriske undervisninga i kroppsving og aktiviteten i friminutta. Me har i registreringa skild mellom friluftsliv, idrett og lek, sjølv om det kan vera glidande overgangar mellom kategoriane.

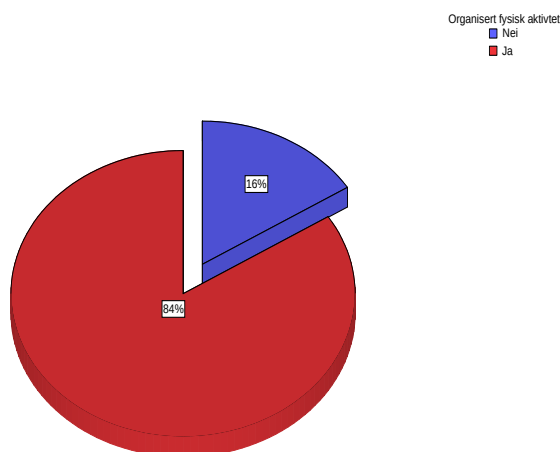
Sentrale rammefaktorar som kan vera med på å kasta ljøs over resultata er og registrert. Dei viktigaste er tilgang og kvalitet på naturområde og kroppsvingskompetansen i personalet.

Datamaterialet vart samla inn i ei survey undersøking som omfatta 94 skular (N=94) fordelt på 16 kommunar.

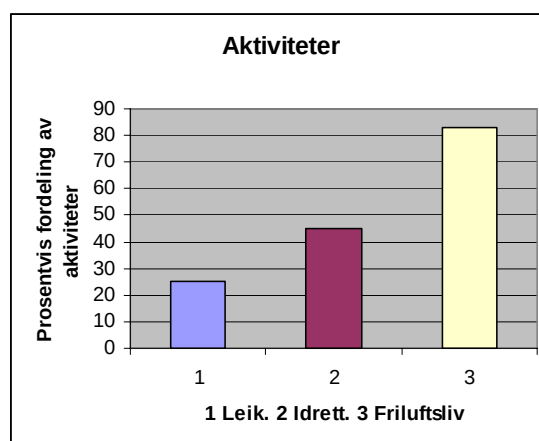
Figur 1 syner talet på skular i dei ulike kommunane og kva fylke dei høyrer til

Heile 84 % (N=94) av skulane har ein eller annan form for organisert fysisk aktivitet utanom kropsøvingsfaget og friminutta.

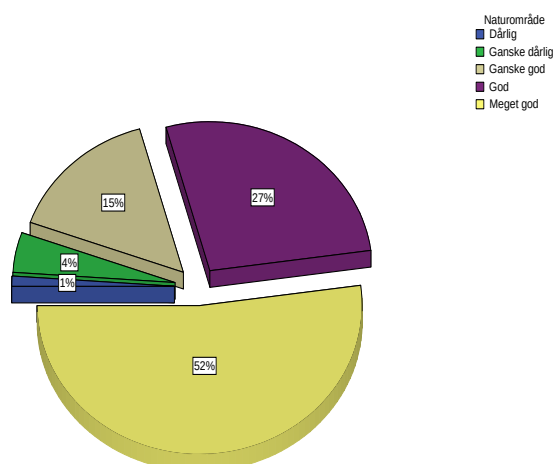
Figur 2 synar i prosent kor stor del av skulane som har fysisk aktivitet utanom kroppssøvingafaget og friminutta

Faktisk nyttar nesten 83 % av dei aktive skulane seg av friluftslivrelaterte aktivitetar (n=84). Dette er atskillig meir enn for kategoriane leik (25 %) og idrett (45 %). Dette er eit høgt tal for friluftsliv når me i tillegg veit at emnet er ein sentral del av læreplanane i kroppsøving.

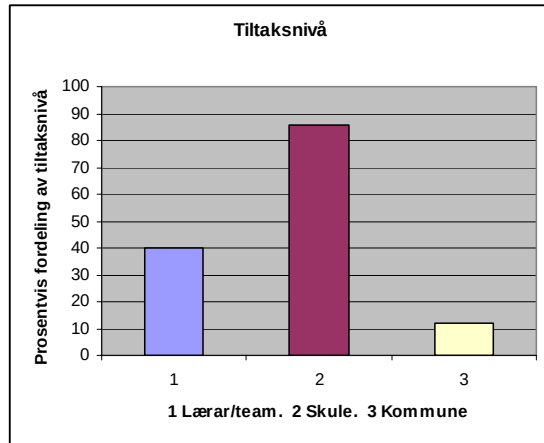
Figur 3 syner i prosent kva type aktivitet dei aktive skulane organiserer (n=84)

Me finn ingen signifikante samanhengar mellom bruken av friluftsliv og skulens kroppsøvingskompetanse. Heller ikkje mellom bruken av friluftaktivitet og tilgjengeleg naturområde finn me korrelasjon. Rektorane seier at tilgangen på eigna naturområde er mykje god (52%) eller god (27%) for fleste skulane. Dette er interessant då me har bykommunar som Haugesund i utvalet.

Figur 4 syner rektor si vurdering av kvaliteten på tilgjengeleg naturområde

Det synt seg at initiativet til aktivitetane oftast låg på skulenivå 86%, mot 12% på kommunalt nivå og 40% på einiskild lærar/team. Dette syner klart kor viktig det

Figur 5 syner på kva nivå initiativa til tiltaka vart tatt

er at leiinga ved skulen er opptatt av utfordringane på området.

Svarprosent blei 99, den vart så høg grunna personleg oppmøte på kvar einiskild skule av grunnfagstudentar frå HSH.

Sjølv om det er feilkjelder i materialet, m.a. grunna mange personar involvert i datainnsamling og bruk av rektor som einaste kjelde til informasjon, trur me at resultata gjev eit godt bilete av situasjonen i distriktet.

Prosjektet er eit samarbeidsprosjekt mellom forfatarane og grunnfagsstudentar i idrett ved HSH studieåret 2003-04. Kvar studentgruppe laga ei problemstilling, stod for datainnsamling i ein kommune og skreiv deretter ei FoU-oppgåva. Alle gruppene nytta same intervju skjema og prosedyre. Resultata me legg fram bygger på vår analyse av det totale datamaterialet studentane samla inn.

Resultata, som inkluderar eit oversyn over tiltak i vårt distrikt, verdt sendt elektronisk

til alle skulane når dei føreligg. Me lagar dessutan ei nettside som kan fungera som ein idébank for skulane i deira vidare arbeid. Sida vil i tillegg til resultata frå undersøkinga gje ei oversikt over litteratur, forskning og gode nettstader som omhandlar problemområdet.

REFERANSER

Helsedepartementet: *Resept for et sunnere Norge* St.meld. nr. 16 (2002–2003).

Kyrkje, utdannings- og forskingsdepartementet: *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen* 1996.

Miljøverndepartementet: *Friluftsliv : ein veg til høgare livskvalitet* St.meld nr 39 (2000-2001)

Utdannings- og forskingsdepartementet: *I første rekke*, NOU 2003.

Utdannings- og forskingsdepartementet: *Kultur for læring*, St. meld. nr. 30 (2003-2004)

Utdannings- og forskingsdepartementet: *Kompetanse for utvikling* (2004)

I GRØNT I DET GRØNNE

Hva slags syn på natur har man i militæret? ¹

Tommy Johansen

Materstudent ved Institutt for Idrett og Friluftsliv, Høgskolen i Telemark

”Opplevelser som: Fjellklatring / rappellering, vinterkurs med isfiske, overnatting i snøhule og andre spennende opplevelser som dukker opp under utdannelsen. Gode muligheter for jakt, fiske og friluftsliv. (For eksempel sykkelstur på Finnmarksvidda, kanopadling i midnattssol på en rolig elv eller fiske ørreter på opptil flere kilo i den samme elva).”
(Fra Heimevernets befalsutdanning i Finnmark)

¹ Masteroppgave ved Institutt for Idrett og Friluftsliv, Høgskolen i Telemark

”Ønsket om å realisere seg selv bør være en del av en soldats liv. Idrettsdeltagelse og annen fysisk aktivitet kan være lystmomentet som bidrar til å innfri soldatenes forventninger til militære opplevelser. Forsvaret må møte fremtidens soldater med spennende og variert aktivitet.”

(Forsvarets institutt/Norges Idrettshøgskole)

* Hvorfor nyttes begreper som ”naturopplevelse” og ”friluftsliv” i forbindelse med den militære utdanning?

* Hva slags forbindelseslinjer er det mellom den norske *naturen* og de norske *militære*?

En foreløpig antagelse er at:

- bruken av natur i militær sammenheng er mest fokusert på den pragmatisk ² naturvitenskaplige måte å betrakte naturen på; terrengformasjonene ses på i forbindelse med utplasseringen av de forskjellige militære avdelinger, vær og vind måles for å kunne beregne granaters bane i luften, lendet vurderes med tanke på troppeforflytninger og forsyninger osv.

- naturen brukes som en sparringspartner for å ”herde” soldaten slik at denne kan tåle de belastninger man møter i en motstander. Natur er både ”venn” (når man behersker den) og ”fiende” (når man ikke behersker den).

Andre militær – natur relasjoner:

- ”Gutta på skauen” – synet på og bruken av natur under okkupasjonen 1940 – 1945.

- Den militære utdannelsen har visse likhetstrekk med den ”utdanning” og det forhold til natur som ses i speiderbevegelsen.

Dette kan avlede flere spørsmål:

- Hvilke forventninger har soldater om ”friluftslivsaktiviteter” og tid i naturen før de kommer inn i militæret?

- Har soldater gode naturopplevelser i forbindelse med sin militære felttjeneste? Er det overhodet rom for naturopplevelser i den militære felttjeneste?

- Hvordan definerer soldater seg selv i den setting som felttjenesten innbyr til? Finnes det en fordeling mellom et jobbperspektiv (militæret) og fritidsperspektiv (”friluftsliv”)?

- Er det samsvar mellom vektlegging av natur fra forsvaret (systemet) og faktisk opplevelse av natur for soldatene (individet)?

² Nytteorientert, formålstjenlig, praktisk.

- Kan (endret?) fokus på å være mye i natur ("friluftsliv") øke rekrutteringen av motiverte soldater?
- Er "idrettsdeltagelse og annen fysisk aktivitet lystmomentet som bidrar til å innfri soldatenes forventninger til militære opplevelser", jamfør sitatet ovenfor?

Kontaktinfo:

Tommy Johansen

E-post: tommyteit@yahoo.no

Mob: 924 12814

FLYSTØY I FRILUFTSOMRÅDER

Virkning på opplevelser og bruk

Norun Hjertager Krog

Forsker ved Nasjonalt folkehelseinstitutt

INTRODUKSJON

Stillhet er en uttalt viktig verdi ved turer i natur. En del studier har inkludert støy som en del av problematikken i konflikter mellom forskjellige brukergrupper. Studier fra USA har undersøkt virkninger av flystøy i nasjonalparker. Den primære støykilden i disse studiene er sightseeingflygninger. Effekter av militærflygninger er også undersøkt. Men kunnskaper om hvordan støy fra sivil luftfart påvirker opplevelser og bruk i nærområder for friluftsliv mangler. Tilgang på et stille område i nærmiljøet er muligens spesielt viktig for de som bor i et støyutsatt område, som for eksempel i nærheten av en flyplass.

METODE

I forbindelse med flyttingen av Norges hovedflyplass fra Fornebu til Gardermoen i 1998 gjennomførte Nasjonalt folkehelseinstitutt en omfattende studie av virkninger av flystøy på opplevelser i og bruk av friluftsområder i nærheten av flyplassene. Studieområder var Bygdøy (ved Fornebu) og Romeriksåsen (ved Gardermoen). Tre forskjellige metoder ble benyttet:

- Felt- og laboratoriumseksperiment: Respons på enkeltoverflygninger i en naturlig (Bygdøy, førsituasjonen) og en simulert friluftssituasjon. Formål: Undersøke hvilke akustiske parametere som best predikerer de besøkendes respons i en friluftssituasjon. (Ansvarlige: Gunn Marit Aasvang og Bo Engdahl).
- Feltstudie: Samtidig innhenting av spørreskjemadata og støymålinger før og etter flyttingen av flyplassen i begge studieområder (n=965/965 for Bygdøy, n=296/705 for Romeriksåsen). Fokus på opplevelsen av flystøy på dagens tur. Formål: Etablere dose-respons sammenhenger mellom flystøy og støyplage. Undersøke betydningen av den generelle endringen i støyeksponering og andre kontekstvariabler for opplevelsen av flystøy. (Ansvarlige: Norun Hjertager Krog og Bo Engdahl).
- Telefonintervjuer, panel: De samme utvalgene av brukere og potensielle brukere av hvert av områdene ble intervjuet før og etter omleggingen av flyplassen (n=1264 for Bygdøy, n= 1370 for Romeriksåsen). Brukere: Fokus på opplevelser og bruk av området siste tre måneder. Ikke-brukere: Om hvorfor de ikke hadde brukt området siste tre måneder. Formål: Studere endringer i opplevelse og bruk av områdene relatert til endringer i flystøy. (Ansvarlige: Norun Hjertager Krog, Bo Engdahl, og Kristian Tambs).

RESULTATER, FELTUNDERSØKELSEN

Tabell 1 viser gjennomsnittlig støyeksponering for deltakerne i feltundersøkelsen.

	Bygdøy		Romeriksåsen	
	1998	1999	1998	1999
Ekvivalentsnivå, fly	67 dB	49 dB	43 dB	45 dB
Andel av tiden over 55 dB	11 %	3 %	0.4 %	1 %
Andel av tiden fly kan høres	37 %	15 %	12 %	27 %

Tabell1. Gjennomsnittlige eksponeringsnivåer for deltakerne i feltstudien 1998 og 1999, Bygdøy og Romeriksåsen.

I tillegg til eksponeringsnivået, hadde følgende kontekstvariabler betydning for grad av støyplage:

- Situasjonen: Før/etter generell endring i støyeksponering i området. Turgåerne på Bygdøy i ettersituasjonen var mindre plaget enn turgåerne i førsituasjonen ved tilsvarende eksponering, og omvendt for Romeriksåsen.
- Den akustiske naturopplevelsen/mental avkobling som grunn til turer i natur gav økt støyplage.
- Støyplagen økte med varighet av turen.
- De som var plaget av flystøy hjemme tenderte mot å være mer plaget av flystøy enn andre i friluftsområdet.
- Støysensitivitet økte plagen.
- Kjønn: Menn tenderte mot å være mer plaget enn kvinner i en friluftssituasjon.

RESULTATER, TELEFONUNDERSØKELSEN

Opplevelse

- På Bygdøy gikk andelen ganske eller svært plaget av flystøy ned fra 49 % til under 1 % etter flyttingen av flyplassen.
- I Romeriksåsen økte andelen ganske eller svært plaget av flystøy fra 15 % til 44 % etter flyttingen av flyplassen.
- Flystøy var det potensielle områdeproblemet som flest besøkende var plaget av, så nær som i ettersituasjonen på Bygdøy.
- Det ble funnet en sammenheng mellom plage av flystøy og områdets opplevde rekreasjonskvaliteter i begge studieområder.

Bruk

- Det ble ikke funnet noen signifikant endring i bruksfrekvens blant de som besøkte Bygdøy eller Romeriksåsen både før og etter flyttingen av flyplassen.
- 13 % av ikke-brukerne oppgav "for mye flystøy" som en grunn til at de ikke hadde brukt friluftsområdet på Bygdøy i førsituasjonen.
- 12 % av ikke-brukerne oppgav "for mye flystøy" som en grunn til at de ikke hadde brukt Romeriksåsen i ettersituasjonen.

KONKLUSJON

Resultatene viser at flystøy kan påvirke både opplevelse og bruk av friluftsområder negativt. Resultatene peker på viktigheten av også å ta hensyn til behovet for stille områder i ærmiljøet i planleggingen av nye flytraseer. Det er behov for flere undersøkelser som ser på virkninger av støy i friluftsområder generelt, og i nærområder for friluftsliv spesielt. Et viktig spørsmål å gå videre på er blant annet spørsmålet om sammenhengen mellom opplevelse og mestring av støy hjemme, og tilgangen på et stille område i nærmiljøet. For mer informasjon om studien og referanser, kontakt: norun.krog@fhi.no.

STORE, RUNDE STRUKTURER I NORSK NATUR

Svein Olav Krøgli

Universitetet i Oslo, Institutt for geofag

Henning Dypvik

Universitetet i Oslo, Institutt for geofag

BLI MED PÅ KRATERJAKT!

Det finnes mer enn 1200 store, runde strukturer spredt over hele Norge, og noen av dem stammer høyst sannsynlig fra asteroide- eller kometnedslag. Nå inviteres alle norske grunnskoleklasser til å være med på kraterjakt!

Hver dag bombarderes jorden av støv, stein og is fra verdensrommet. Det meste faller ned som støv, men av og til treffer store partikler, som meteoritter, kometer og asteroider. Da oppstår enorme eksplosjoner og nedslagskratre dannes. Disse er fra få meter til hundrevis av kilometer store. De ligger igjen som de eneste synlige sporene etter slike katastrofale hendelser, som kan ha skjedd gjennom hele jordens 4,6 milliarder år lange historie.

Det er til nå funnet mer enn 170 meteorittkratre på jorden. I Sverige og Finland finnes det mer enn 20, mens vi i Norge bare har funnet tre. Konklusjonen er at det høyst sannsynlig finnes flere kratre i Norge også.

Ved vitenskapelig analyser av kart har vi funnet 1201 runde gropstrukturer (2 - 8 km i diameter) i Norge. Det kan være mange grunner til at det dannes groper. Elver, isbreer, kysterosjon, vulkaner, varierende bergartssammensetning, oppsprekking, forvitring og ras kan være årsaken til mange av dem. Men enkelte av dem kan også skyldes enorme objekter fra verdensrommet som har krasjlandet og dannet meteorittkratre. Og det er dette vi trenger hjelp til å finne ut av.

Vi vet **hvor** strukturene er, men ikke **hvorfor** de er der!

PROSJEKT

Etter å ha gjennomført analyser av Norges overflate sitter vi igjen med 1201 store groper. På prosjektets nettside er alle disse store strukturene kartlagt, og man kan enkelt finne frem til sin egen kommune og se om den inneholder noe spennende. Da vår gruppe kun består av et fåtall personer har vi ikke kapasitet til å besøke alle strukturene og vet dermed heller ikke hvordan de er dannet. Vi trenger derfor hjelp til de første undersøkelsene. Ved å plote våre runde strukturer og alle skoler i Norge på samme kart, så vi at det finnes skoler nær de fleste runde strukturene. Kanskje vi kan få hjelp fra skoleklasser?

I samarbeid med Nysgjerrigper (Norges forskningsråd) har vi lansert det nasjonale skoleprosjektet "Store runde strukturer i norsk natur". Målet med prosjektet er å få interesserte elever/klasser i aldersgruppen 10 til 14 år til å undersøke runde strukturer i sitt nærmiljø. Skoleprosjektet vil strekke seg over ett år, og oppstarten gikk ved Forskningsdagene september 2005.

Selvsagt er også andre velkomne til å bli med. Våre runde strukturer kan være fine, og sikkert ekstra spennende turmål. Ved å få kontakt med elever og andre interesserte, håper vi å kunne få den første hjelp til enkle undersøkelser og beskrivelser av disse strukturene. Dette vil forenkle vår oppfølging av landskapsformene og være en god faglig hjelp. Håpet er at slik deltagelse også vil føre til økt naturinteresse, siden undersøkelsen spenner faglig vidt og omfatter de fleste naturfagene. I tillegg kan de som blir med få spennende og nye turer på ukjent sti.

MULIGHETER FOR SKOLEN

De store, runde strukturene finnes spredt over hele landet, og ofte i nærheten av skoler, leirskoler, hytter og andre steder folk ferdes. Kanskje dette kan benyttes i forbindelse med egne turer, ekskursjoner eller i den regulære undervisningen?

I skolen gir dette muligheter for et tverrfaglig naturfagsprosjekt med geologi, geografi og kartlære, biologi og matematikk (dimensjoner). Kanskje med tilknyttede spennende astronomiske spørsmål som: Hvor ofte har asteroider og kometer kollidert med jorden? Konsekvenser? Kan dette skje igjen? Faglige utetimer, kanskje til nye og annerledes mål, kan også komme ut av dette.

Vi ønsker oss små, men viktige innspill. Viktigst: Er strukturen rund? Hvor stor? Er fjellet oppknytt i strukturen? Har dere sett bruddstykkebergarter (ser ut som forsteinet lapskaus)? Hvis gropen ikke er et meteorittkrater, så har den blitt dannet på en annen måte, og alle bidrag, resultater og tolkninger er for oss nyttige og interessante.

Vi tror temaet vil fenge, og elevene blir samtidig direkte deltagere i vårt forskningsprosjekt. Gjennom arbeidet kan elevene lære om sammenhenger i naturen og de kommer ut i skog og mark. Vi synes dette må være en ypperlig måte å vekke interesse for realfagene.

HVORDAN

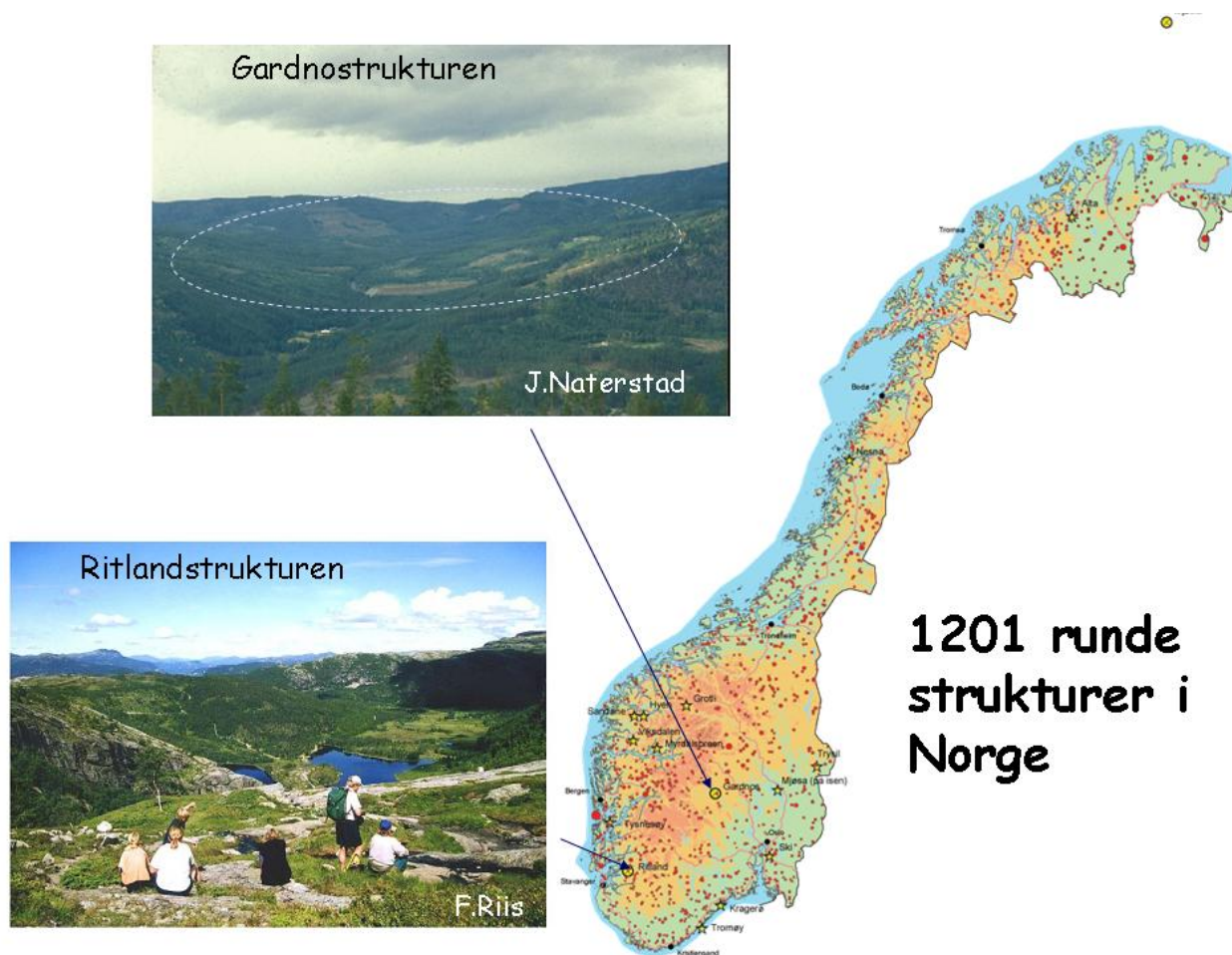
Fra prosjektets nettside www.geo.uio.no/groper kan man enkelt søke i kart og terrengmodeller, og finne ut om det er noen spennende strukturer i nærheten. På nettsiden står det også hvordan man skal gå fram videre (bl.a. sider til lærerne og elevene, samt registreringsskjema og observasjonsskjema), for å bli med på **den store kraterjakten**.

Vi håper selvfølgelig på at mange andre vil være med på dette prosjektet, ikke bare skolene, men spesielt for elev og klassebidragene er at vi foretar en premietrekning september 2006.

Vårt prosjekt har vært presentert i en rekke aviser over hele Norge (Aftenposten, Dagbladet, Bergens Avisa, Sunnmørsposten, Adressa Avisa, Bladet Tromsø, mm.), på nettsider (forskning.no, naturfag.no, skolenettet.no mm.) i radio (Verdt å vite, P4, Radio øst, Radio Adressa) og TV (Newton NRK). Skoler har i tillegg blitt kontaktet direkte gjennom e-post.

Har dere spørsmål eller vil vite mer, ta gjerne kontakt med prosjektkoordinator Svein Olav Krøgli (vit. assistent, tlf: 22 85 83 93, sveinkro@geo.uio.no) eller prosjektleder Henning Dypvik (førsteamanuensis, tlf: 22 85 66 59, henning.dypvik@geo.uio.no).

Prosjektets nettside: www.geo.uio.no/groper.

Bildene viser Gardnos meteorittkrater og det mulige meteorittkrateret Ritland. I tillegg til disse på landjorden, finnes også et meteorittkrater i Barentshavet, Mjølnir.

EN KARTLEGGING AV BRUKEN AV SKOLENES REFERANSEOMRÅDER I TELEMARK

Roar Kråkenes

Høgskolelektor ved Avdeling for estetiske fag, folkekultur og lærerutdanning, Høgskolen i Telemark

FORORD

I Telemark har Statens utdanningskontor, Fylkesmannen i Telemark, Telemark Skogselskap og Fylkeskontaktgruppa for miljølære siden 1994 hatt som prioritert oppgave å legge tilrette for at alle grunnskolene skal få tilbud om et referanseområde til bruk i uteundervisninga. I dag (2005) har ca. 85% av barnekolene og ca 70% av ungdomsskolene i Telemark tilgang til et referanseområde, og benytter seg av tilbudet.

INNLEDNING

Forskning omkring det fysiske miljøet som barna vokser opp i er viktig, og en negativ utvikling når det gjelder kommunenes disponering av arealene i lokalsamfunnet har ført til en økt bevissthet omkring barnas muligheter for å bruke nærområdene til lek og læring.

Forvaltningsmyndighetene ved Miljøverndepartementet, Direktoratet for naturforvaltning og Miljøvernavdelingene i fylkene har utarbeidet veiledningshefter som fokuserer på hvordan en kan ta hensyn til grøntarealene kommunene, og i **plan- og bygningsloven** er det gitt *rikspolitiske retningslinjer* for barn og unge, som pålegger den enkelte kommune å ta hensyn til barn og unge i arealplanleggingen. I tillegg er det utarbeidet temahefter som omhandler friluftsliv, biologisk mangfold og vern av natur.

Uteskole er en viktig pedagogisk innfallsvinkel, hvor deler av skolehverdagen flyttes til områder utenfor skolen i nærmiljøet. Arbeidsmåtene gir elevene anledning til å bruke alle sansene og få personlige og konkrete erfaringer i møte med virkeligheten. Uteskole gir også muligheter for faglige aktiviteter, lek, fantasi, opplevelser og sosialt samvær ... og det er i utgangspunktet en større sjanse for at elevene får et bevisst forhold til naturen og nærmiljøet. (Jordet. 2003. s. 24)

Utdanningssystemet tar dette på alvor. Spesielt er det fokusert på barn og barns bruk av naturen i sin læringsprosess, og både *Rammeplan for barnehagen (1995)* og *Læreplan for grunnskolen (L-97)*, legger vekt på lek og læring i naturen.

L97 skriver blant annet at ”*elevane skal vere med på å velje ut eit referanseområde i nærmiljøet som ei ramme for leik, aktivitetar og observasjonar, og lærestoffet på småskoletrinnet skal leggje vekt på opplevingar og røynsler i nærmiljøet og i kvardagen til elevane. ... og opplevingar i naturen er eit godt utgangspunkt for tverrfagleg arbeid*” (Natur og miljøfag, s. 206, 207). L97 skriver også at ”*Friluftsliv er eit viktig innslag i den norske kulturen. Opplæringa skal fremje glede over fysisk aktivitet og over det storslåtte i naturen ... og utvikle positive holdningar til naturvern og miljøvern*”. Sammenhengen mellom fysisk aktivitet og helse er også nevnt. (Kroppsøving, s. 263-264).

I dette prosjektet ble det viktig undersøke hvordan skolene i Telemark bruker referanseområdene sine, og det førte frem til følgende problemstilling:

Hvordan bruker grunnskolene i Telemark referanseområdene sine – en kartleggingsstudie.

I tillegg ble lærerne spurt om referanseområdets betydning for uteundervisninga og om hva de ønsker å lære mer om i forbindelse med undervisninga på referanseområdet.

METODE

Det ble valgt en kvantitativ metode med bruk av spørreskjema, mest fordi det var minst ressurskrevende for å få satt i gang undersøkelsen, samt at en relativt raskt kan nå og få tilbakemelding fra mange respondenter (Hellevik, 2002).

Spørreskjema ble sendt ut våren 2000 til lærerne i alle grunnskolene i Telemark – i alt 143 skoler. Alle lærerne som brukte referanseområdet ble bedt om å svare på spørreskjema. Den enkelte lærer skulle svare anonymt, men det måtte fremgå hvilken skole svarene kom fra. Etter en runde med selektiv purring svarte 75 av 143 skoler (52,5%) på undersøkelsen. I tillegg til spørreskjema hadde jeg samtaler med lærerne på noen av skolene underveis og etter at spørreundersøkelsen var gjennomført. Målet med undersøkelsen var å kartlegge ulike sider ved bruken av referanseområdene. Svarene fra lærerne skulle gi oss kunnskap om hvordan dette tiltaket har fungert, og gi en pekepinn på hvordan det bør satses i fremtiden.

RESULTATER

Elevene på de aller fleste skolene går fra skolen til referanseområdet, og mer enn halvparten av elevene har referanseområdet under et kvarters gangavstand fra skolen. Nesten tre fjerdedeler av referanseområdene er ikke tilgjengelige, og en fjerdedel er tilgjengelige for rullestolbrukere.

Nærmere halvparten av skolene bruker referanseområdet sjeldnere enn en gang pr fjortende dag, en sjettedel bruker det en gang pr fjortende dag, og vel en fjerdedel av skolene bruker referanseområdet en gang pr uke. Referanseområdene brukes mest av småskoletrinnet, noe mindre av mellomtrinnet, og relativt få ungdomsskoler bruker et fast referanseområde. Elevene er i referanseområdet fra 2-4 timer og opp til hele skoledagen hver gang. Noen skoler har en fast utedag i løpet av uka. De som bruker områdene minst bruker også minst tid i referanseområdet når de først er der.

Relativt mange skoler oppgir at de har gapahuk eller lavvu og bål plass på referanseområdet. Noen skoler oppgir at de skifter leirsted fra år til år på grunn av slitasje.

På referanseområdet er det småskoletrinnet som driver mest av både organiserte og sosiale aktiviteter og frileik, og vel en fjerdedel av lærerne som arbeider på dette trinnet oppgir at

disse aktivitetene opptar 30-50% av tiden. På mellomtrinnet er frekvensen av disse aktivitetene mer enn halvert, mens de på ungdomstrinnet nesten ikke driver slike aktiviteter, og de bruker dessuten andre områder enn referanseområdet.

Vel halvparten av lærerne svarer at bruken av referanseområdet er årstidsavhengig, og da brukes det noe mer høst og vår. Vel en tredjedel av lærerne (de som bruker området mest) svarer at årstiden ikke betyr noe for bruken av området.

Referanseområdene gir mange muligheter knyttet til lek og læring, hvor friluftslivsaktiviteter er limet, men hvor fag som kroppsøving, naturfag og andre fag er involvert. Når det gjelder begrensninger er det få som synes det er noen, og de er da knyttet til avstand (for langt fra skolen), fravær av vann eller bekk, topografi (for flatt eller kupert), eller at de ikke kan brukes av rullestolsbrukere.

De fleste lærerne sier at referanseområdet har stor, eller middels betydning for undervisninga i naturen og nesten to tredjedeler av lærerne svarer at de trenger øke sin kompetanse for å drive med undervisning ute, mens vel en fjerdedel svarer at de ikke trenger øke sin kompetanse.

Lærerne ønsker å lære mer om hva man kan gjøre ute, hvordan de kan trekke inn fagene. De ønsker praktiske opplegg knytta til tema friluftsliv, naturfag, kroppsøving, forming og heimkunnskap, samt tverrfaglige emner - hvordan utnytte naturen som læringsarena, kreative, konkrete eksempel på aktiviteter som dekker opp tema og mål fra læreplanen. Lærerne ønsker også tips om organiseringa av uteundervisninga, og de ønsker hjelp til å kartlegge biotopene rundt referanseområdet. Dessuten ønsker de å vite mer om hvordan de kan motivere elevene til å bli glad i å være ute og dermed bli motivert for å lære.

DISKUSJON OG KONKLUSJON

De aller fleste referanseområdene ligger i gåavstand fra skolen, slik at de fleste skolene kan bruke området i den daglige undervisninga. De områdene som ligger lengst unna vil bli mindre brukt da det tar for lang tid å nå området fra skolen.

Det er gledelig at omtrent en fjerdedel av lærerne oppgir at referanseområdet kan brukes av rullestolsbrukere. Det er ønskelig at referanseområdene kan brukes av rullestolsbrukere, men for flertallet av skolene, er det for dyrt å tilrettelegge stier for rullestolsbrukere.

Lærerne svarer at referanseområdene gir mange muligheter knyttet til lek og læring, hvor friluftsliv på mange måter er limet, men kroppsøving, naturfag og andre fag er involvert.

Når nesten halvparten av lærerne oppgir at de bruker området sjeldnere enn en gang hver fjortende dag er dette et uventet funn. Satsinga på uteskole de siste årene har ført til at referanseområdene brukes mer i dag. Samtaler med lærere på flere skoler synes å bekrefte dette. Referanseområdene brukes noe mer høst og vår, noe også Limstrand (2001) fant i sin undersøkelse i Nordland. At småskoletrinnet driver mest organiserte og sosiale aktiviteter og frileik er forventet. Det at de eldste elevene bruker områdene mindre er også forventet.

I forhold til den store satsinga for å få etablert referanseområder og de senere års satsing på uteskole, er det gledelig at hele 84% av lærerne oppgir at referanseområdet har stor eller middels betydning for undervisninga ute. Samtidig er det nyttig for oss lærerutdannere å se at nesten to tredjedeler av lærerne oppgir at de trenger øke sin egen kompetanse i forbindelse med undervisninga i naturen.

Referanser fås ved å kontakte forfatter.

SKAL VI SLANKEOPERERE, ELLER KAN VI BENYTTE VERDENS SMUKKESTE HELSESTUDIO?¹

Jens Marcussen

Masterstuderende ved Høgskolen i Telemark

INDLEDNING

Hver anden nordmand lider af overvægt, og ca. 400.000 af det, der kaldes sygelig overvægt². Alle prognoser tyder på, at overvægt og fedme bliver et af velfærdssamfundets største problemer i fremtiden. Gennem naturvidenskabelige studier har man efterhånden opnået stor viden om, hvilke sygdomme der kan blive en konsekvens af overvægt og et inaktivt liv (Klarlund 2003). Overvægt og de medfølgende sygdomme kan blive en enorm belastning for det enkelte individ i form af forringet livskvalitet og forkortet levetid. Sygdomme der er relateret til overvægt og inaktivitet vil også medføre et øget pres på sundhedssektoren. Da der er udsigter til at problemet er stigende, må der gøres noget aktivt. Flere naturvidenskabelige studier har vist at det bedste middel mod sygdomme relateret til overvægt er øget fysisk aktivitet. Det næste trin i forskningen må være at undersøge, hvordan de overvægtige motiveres til fysisk aktivitet.

Ofte opfordres den overvægtige til aktiviteter, der har sit udgangspunkt i traditionelle idrætsgrene eller motionsformer. Den form for aktiviteter motiverer givetvis en del af de overvægtige til øget fysisk aktivitet. Jeg har en formodning om, at der findes en god del, som ikke lader sig motivere af disse aktiviteter. Årsagerne til den manglende motivering kan være mange. Det kan være de "settings" aktiviteterne udøves under, der er årsagen. Et eks. er fitnesscentret hvor de primære motiver for træningen ofte er ønsket om den perfekte krop udfra et visuelt perspektiv. Dette vil hurtigt føre til mindreværds komplekser hos den overvægtige, da kropsidealet i disse centre er den trænede og tynde krop. I idrætten vil der ofte være fokus på præstation og konkurrence, noget der igen kan give den overvægtige nederlag. Dette er en meget firkantet beskrivelse af hvilke "settings" den overvægtige kan være fysisk aktiv under. Idrætsbegrebet dækker over et utal af aktiviteter, hvor mange sikkert er i stand til at motivere overvægtige.

Når idrætten bliver brugt i behandling, sker der ofte det, at den bliver et mekanisk middel affødt af den naturvidenskabelige tankegang. Med den naturvidenskabelige indgangsvinkel har behandlingen tendens til at blive fragmentarisk, hvis vi opfatter mennesket som mere end det "fysiologiske menneske".

I denne opgave vil idrætten og fitnesscentre ikke være en del af den empiriske undersøgelse. Jeg mener at idrætten har en berettigelse, når det gælder overvægtige og fysisk aktivitet. Der er tilmed gjort en del erfaringer på området. Derfor vil jeg drøfte disse

¹ Dette er en præsentation af en Masteropgave, der skrives i Kropsøvning, idræt og friluftsliv ved Høgskolen i Telemark.

² WHO-definitionen på helse-skadelig overvægt er et Body Mass Index på over 30 (Social og helse direktoratet).

aktiveringsmiljøer for at perspektivere problemet med at motivere overvægtige til fysisk aktivitet. Mine egen forforståelse omkring det at motivere overvægtige er udtrykt i følgende refleksion.

”Overvægtige har brug for andre motiver end det helsefremmende i forbindelse med udøvelse af fysisk aktivitet. Specielt hvis den fysiske aktivitet skal være en del af en varig livsstilsændring. Der er en mængde af motiver for at udøve friluftsliv. Mange af disse motiver er ikke direkte relateret til den kropslige aktivitet, hvorfor man måske kan undgå fokus på den overvægtige krop. Gennem friluftsliv kan motivationen være, naturoplevelse, spænding, mestring, leg, selvoplevelse, ansvar, gensidighed og sociale aspekter (Bischoff 1995) (Vaagbø 1993) (Vorkinn 2000). I udøvelsen af friluftsliv er man ofte fysisk aktiv uden at fokusere på det. Derfor tror jeg det er velegnet til aktivering af overvægtige. Jeg tror, at man med udgangspunkt i aktiviteter, der er knyttet til friluftslivet, kan skabe en ramme, der med den rigtige pædagogik kan motivere den overvægtige til øget fysisk aktivitet.”

Friluftsliv er ikke ”naturlig” på den måde at oplevelser og værdier kommer den enkelte til del, hvis man bare opholder sig ude i naturen. Den kulturelle kontekst og den pædagogiske proces er ofte af afgørende betydning for hvad den enkelte kan opleve, og hvad vi kan realisere af dybere målsætninger (Tordsson 1993). Derfor bliver det pædagogiske perspektiv vigtigt, når man skal forsøge at forstå, hvordan friluftsliv kan motivere overvægtige til fysisk aktivitet. Af de overstående hypoteser udspringer følgende problemstilling.

PROBLEMSTILLING

Hvordan oplever overvægtige friluftslivet når det bruges som kilde til vægttab?

Hvordan kan friluftsliv motivere overvægtige til fysisk aktivitet?

FORMÅL

Målet er, at den færdige rapport kan øge forståelsen for overvægtiges tilgang til friluftsliv når det bruges i en slanke- og helse kontekst. På den måde håber jeg, at opgaven kan være til inspiration for dem, der arbejder med overvægtige og friluftsliv. Det vil sige, at opgaven er en form for pædagogisk refleksion i forhold til den udfordring der ligger i, at få overvægtige til at øge deres fysiske aktivitets niveau.

METODE

Metoden der er anvendt i dette projekt, er kvalitativ. Undersøgelsen tager udgangspunkt i kvalitative interview med overvægtige, der opholder sig på et slanke center, hvor friluftsliv er en del er oplægget. I tillæg er der gjort observationer på det aktuelle friluftslivsoplæg. Interviewene tolkes og drøftes ud fra et eksistensfænomenologisk perspektiv, samt et motivationspsykologisk perspektiv.

ALM SENTERET

Interviewundersøgelsen og observationerne blev gennemført på Alm Senteret. Alm Senteret er et privat behandlingstilbud til overvægtige, der ønsker råd og vejledning i et forsøg på at ændre livsstil. Livsstilsændringerne består af øget fysisk aktivitet og et sundt kosthold. Alm Senteret er det første sted i Norge, der tilbyder denne form for ”behandling” til overvægtige. Tidligere har en del nordmænd benyttet sig af et ligene tilbud på Ubberup højskole i Ebeltøft, Danmark. Alm Senteret ligger i Rødven, mellem Molde og Åndalsnes. Centeret åbnede efteråret 2004. Centeret tilbyder ophold i 4-18 uger, hvor man bor på stedet. Hovedparten af brugerne betaler selv for opholdet. Uge prisen er på 4.500 kr. Der er imellem 10 og 20 brugere på centeret. De ansatte på centeret er folk med uddannelse indenfor idræt og ernæring. Ligeledes er der tilknyttet socionom, fysioterapeut og psykolog til stedet. Aktiviteterne på Alm Senteret er en kombination af indendørs aktiviteter i Gymnastiksal og Svømmehal, og udendørs aktiviteter. Flere af disse aktiviteter vil falde ind under en vid definition af friluftsliv. En fast dag i ugen er brugerne på tur. Det vil sige, at de er ude fra kl.

9-16. Turen kan være henlagt til fjeldet, eller kystområderne langs fjorden. Brugerne bliver målt og vejlet en gang i ugen, og får fortaget blodsukker målinger.

RESULTATER

I disse dage foretages analyse og fortolkning af interviewene. Denne endelig rapport forventes, at være færdig våren 2006. Her har jeg blot valgt at præsentere enkelte af de temaer jeg behandler i rapporten. Nedenfor har jeg valgt, at lade de overvægtiges udsagn tale for sig selv, i form af citater fra interviewteksten. Tolkninger og teoretiske perspektiver præsenteres i den færdige rapport.

AT GÅ OP FOR AT GÅ NED

Ofte tager friluftslivet på Alm Senteret udgangspunkt i en toptur, til en af fjeldtoppene nær Centeret. De overvægtige klarer efter et par uger på centeret, at tilbagelægge mange hundrede højdemeter i fjeldet. Dette fortæller de overvægtige om topture.

”Du får en personlig sejr, får opleve at du har nået målet, at du ikke giver op før du har nået målet. I kombination med du har en ekstra god følelse i kroppen når du er blevet sliten, og har nået toppen, og kan nyde naturen.”

”Vi har jo haft en del ture til sådanne fjeldtoppe, vældig tunge ture, med at gå en masse op over bakke, men du er motiveret af at nå toppen på det fjeld du skal til. Så er det ligesom det der driver dig frem, og så tænker du på, at du forbrænder fedt samtidig.”

NATUR FREM FOR HELSESTUDIO

De fleste af de overvægtige foretrækker, at gå på tur frem for at træne i et helsestudio. Og på Alm Senteret foretrækkes den ugentlige fjeldtur frem for træning i Gymnastiksalen.

”Jeg har bestemt mig for, at jeg skal gå mere på tur. For det er sådan en trimform jeg liker godt. Jeg tror ikke jeg kommer til at begynde på et helsestudio eller sådan noget, der vil jeg heller gå på tur”

”Jeg havde haft en depression, som gjorde at jeg blev siddende mye inde, og egentlig liker jeg vældig godt at gå ud i naturen, jeg gik ikke på helsestudio, det følte jeg mig for stor til”

FRILUFTSLIV ELLER TRÆNING?

Som det fremgik af indledningen havde jeg en ide om, at friluftslivet som fysisk aktivitet kunne fjerne fokus fra krop og væggtab, og være noget mere end bare et middel. Dette var også tilfældet hos nogen af de overvægtige. Der var dog også en del af de overvægtige der opfattede friluftslivet som træning, og var meget optaget af væggtab. Her et eksempel på dette. *Nej jeg tænker på det som træning i hvert fald så længe vi går i opover bakker. Da bliver jeg altid træt og svedt, så da tænker jeg på det som træning. Men hvis jeg går på en flad vej får jeg ikke så meget af det. Det er derfor jeg liker så godt at gå på fjeldet, for da bliver det tungt, og du må presse dig. Så jeg tænker på det som træning, men samtidig er det jo som en tur.*

LITTERATURLISTE

- Bischoff, Anette. Friluftsliv og behandling. HIT/AIR notat. 1995
- Pedersen, Bente Klarlund. Motion på recept. Nyt nordisk forlag, Arnold Busck A/S. 2003.
- Social og Helsedirektoratet. www.shdir.no
- Tordsson, Bjørn. Perspektiv på friluftslivets pædagogik. Hovedfagsopgave ved Høgskolen i Telemark. 1993
- Vaagbø, Ola: ”Den Norske turkulturen”. FRIFO 1993
- Vorkin, Marit, Vittersø, Joar, Riese, Hanne. Norsk friluftsliv –på randen av modernisering? ØF-rapport nr.02/2000.

HOLDNINGER TIL NATUREN

Betydningen av friluftslivsaktiviteter i sammenheng med viten om naturen

Jørgen E. Nerland

Høgskolelektor ved Høgskolen Stord/Haugesund

Nils O. Vikander

Høgskolelektor ved Høgskolen i Nord-Trøndelag

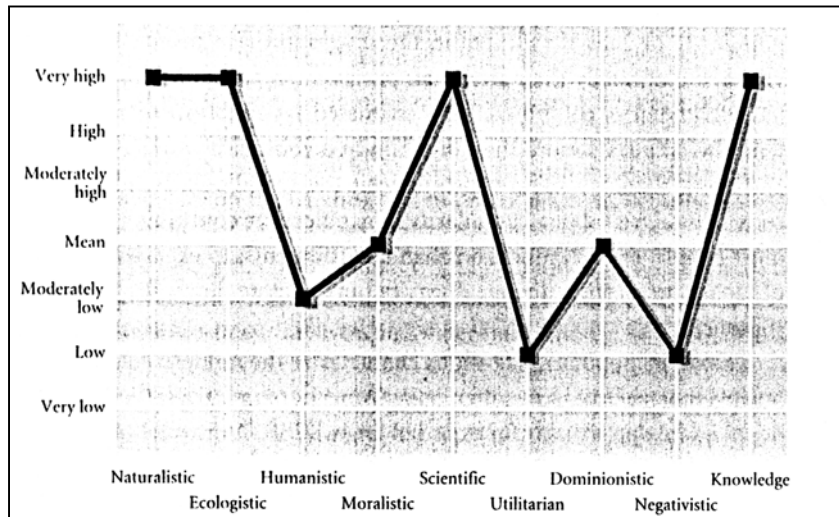
Friluftsliv må nok i de fleste sammenhenger sies å være et subjektivt fenomen, og er derfor vanskelig å definere. Likevel er friluftsliv flere ganger blitt forsøkt presisert både av politikere og forskere. Tellnes (1985:68) skriver for eksempel at friluftsliv er: ”... *hensynsfull ferdsel og ansvarsfull bruk av den frie natur, hvor hovedsiktemålet er gode naturopplevelser*”. Innenfor den politiske arena har blant annet følgende blitt uttrykt i Stortingsmelding 39 (MD 2000-2001:11): ”*Det sentrale er at friluftslivet er miljøvennleg og helsefremjande*”.

Uansett hvordan en ser på friluftsliv som fenomen, så er det tydelig at elementene natur, aktivitet og opplevelser er sentrale. Når det gjelder holdningene til natur innenfor det norske friluftsliv, så synes det klart at det både innenfor den politiske og akademiske arena er et ønske om at aktivitetene skal være preget av miljøbevissthet og positive naturopplevelser. Det er i den sammenhengen interessant å vite at flere har påpekt betydningen graden av viten om naturen har for individets holdninger til naturen (Kellert 1980, 1996; Mordi 1991; Schulz 1986; Smith-Sebasto 1996). Videre mener flere av disse at også typen av friluftslivsaktivitet har innvirkning på individets viten om naturen og dermed også spiller en rolle når det kommer til holdninger (Kellert 1980, 1996; Mordi 1991; Schulz 1986). Spesielt er Kellert fremtredene på dette området og har klart å finne fram til 10 hovedkategorier av grunnleggende holdninger til natur:

- **Naturalistisk:** Sterk interesse og affeksjon for natur og friluftsliv.
- **Økologisk:** Naturen som et system der det er en sammenheng mellom forskjellige arter og habitater i naturen i økosystemer.
- **Humanistisk:** Sterk affeksjon for individuelle dyr, hovedsakelig kjæledyr. I forhold til naturen, så er fokus her på store attraktive dyr med klare antropomorfe forbindelser.
- **Moralistisk:** Hovedsaken her er riktig og gal behandling av dyr, der det er en sterk motvilje mot utnytting og ondskap.
- **Vitenskaplig:** Hovedinteressen ligger i de fysiske forholdene og de biologiske funksjonene.
- **Estetisk:** Skjønnheten og den symbolske betydningen enkelte dyr kan ha.
- **Utilitaristisk:** Den praktiske og materielle verdien av naturen og dens fenomener.
- **Dominant:** Tilfredsstillelse gjennom mestring og dominans over naturen.
-

- **Negativ:** Aktiv antipati mot naturen og dens fenomener.
- **Nøytral:** Passiv unngåelse av naturen og dens fenomener på grunn av likegyldighet.

Disse hovedgrupperingene av holdninger til naturen har så blitt vurdert blant annet i forhold til friluftslivsaktiviteter og graden av viten om naturen. Av forskningen på området kommer det tydelig fram at de som driver med friluftslivsaktiviteter har en høyere grad av viten om naturen enn gjennomsnittet. Disse har også generelt sett et mer positivt forhold til naturen (Kellert 1980, 1996; Mordi 1991; Schulz 1986). Høyest score finner vi blant de som holder på med naturstudier og fuglekikking (Kellert 1996).

Figur 1. Fuglekikking i forhold til viten om- og holdninger til naturen (Kellert 1996)

Schulzs (1986:345) summerer opp funnene i sin studie på følgende måte:

” Respondents with high knowledge level worry about the right and wrong treatment of animals and oppose the exploitation of

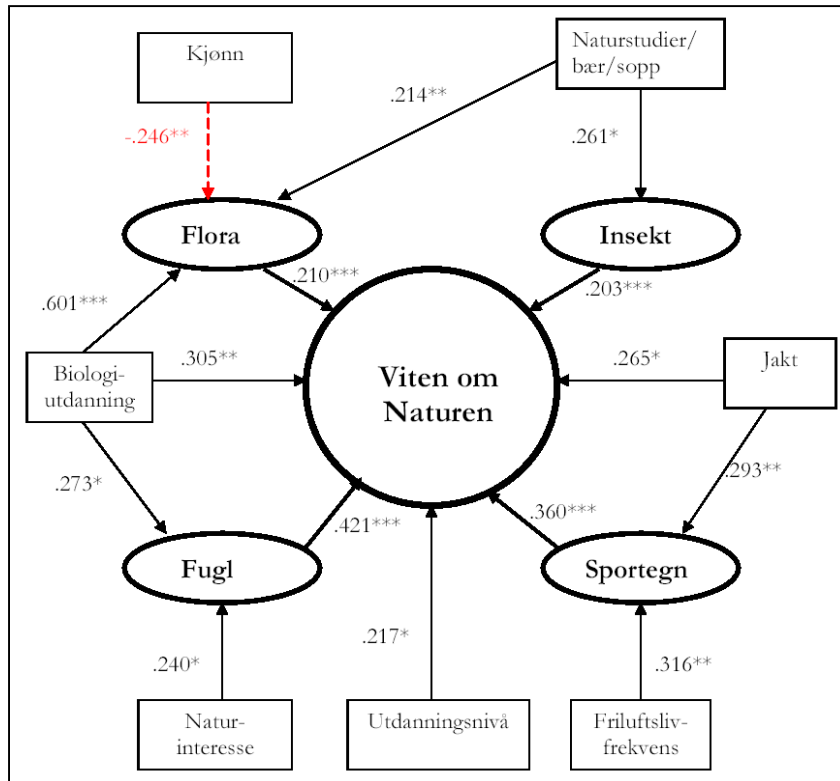
and cruelty toward animals... Perhaps people with a very low knowledge level are thinking in terms of simple constructs typified by individual animals, and though they demonstrate affection for individual animals, they may not be able to see the complexity of nature as a whole and are less concerned about the problems of environmental degradation”.

Det er imidlertid gjort få undersøkelser knyttet til viten om naturen og holdninger til naturen i Norge. En av de få undersøkelsene som kan trekkes inn i denne sammenhengen har følgende problemstilling: I hvilken grad predikerer/forklarer/innvirker de identifiserte faktorene fra litteraturen, graden av viten om naturen for et norsk utvalg sterkt knyttet til natur og friluftsliv (Nerland 2002)? Utvalget besto av friluftslivsstudenter, biologistudenter og kroppsøvlingslærere i den videregående skolen. Hovedfokus i denne studien er rettet mot ulike identifiserte friluftslivsaktiviteters innvirkning sett i sammenheng med betydningen viten om naturen har som prediktor for holdninger til naturen.

Resultatene fra *entered* multippel lineær regresjonsanalyser i denne undersøkelsen viser at ingen av de undersøkte faktorene har spesielt sterk sammenheng med graden av viten om naturen i utvalget (N = 69). Dog er faktisk flere av de undersøkte sammenhengene statistisk signifikante. Ikke overraskende viser friluftsliv aktiviteten ”Jakt” en sammenheng med graden av viten om ”Sportegn” (.293**) og også den samlede ”Viten om Naturen” (.265*). Aktivitetskategorien ”Naturstudier/Bær/Sopp” viser en svak men signifikant sammenheng til henholdsvis graden av viten om ”Flora” (.214**) og ”Insekt” (.261*). Også andre faktorer som blant annet ”Utdanningsnivå” og hyppigheten av friluftsliv ble undersøkt med funn av svake til middels sterke signifikante sammenhenger til ulike områder av viten om naturen.

Selv om funnene fra denne undersøkelsen ikke er så sterke, så er likevel resultatene overraskende med tanke på det relativt lave antallet deltakere i utvalget. En nasjonal undersøkelse med et standardisert spørreskjema basert på Kellert, kan i framtiden gi spennende kunnskap om nordmenns holdninger til naturen og ikke minst hva en bør fokusere

på for å få disse holdningene så positive som mulig. Betydningen av kunnskap om slike forhold vil trolig bare øke ettersom de økologiske problemene i verden blir tydeligere. Videre er det sannsynlig at et godt forhold til natur fører til økt grad av friluftsliv aktivitet. Dette kan igjen ha den konsekvensen at omtanken for miljøet forsterkes i form av et slags positivt feedback loop system.

Figur 2. Modell over sammenhenger (beta koeffisienter = β) mellom prediktorer og naturvariablene "Flora", "Insekt", "Fugl", "Sportegn" og "Viten om Naturen" (Nerland 2002)

LITTERATUR

- Kellert, S. R. (1980). Contemporary values of wildlife in American society. S. 31-60. I: Shaw, W. W. & Zube, E. H. (eds.) Wildlife Values. Tucson: Institutional series report nr. 1.
- Kellert, S. R. (1996). The Value of Life: Biological Diversity and Human Society. Washington, D.C.: Island Press.
- Mordi, R. A. (1991). Attitudes Toward Wildlife in Botswana. New York: Garland.
- Nerland, J. E. (2002). Viten om Naturen i Forbindelse med Friluftsliv – En Eksplorerende Undersøkelse om; Viten om Naturen og Innvirkende Forhold i Tilknytning til et Friluftsliv der Miljø og Naturopplevelse er Sentrale Elementer. Levanger, Høgskolen i Nord-Trøndelag.
- Schulz, W. (1986). Attitudes toward wildlife in West Germany. S. 352-354. I: Decker, D. & Goff, G. (eds.) Valuing Wildlife. Boulder: Westview.
- Smith-Sebasto, N. J. (1996). Environmental education as a strategy in promoting environmentally responsible behavior. S. 200-226. I: Strumse, E. (red.) Faglig Mangfold – Nyttig Kunnskap. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Tellnes, A. (1985). Friluftsliv – veiledning, opplæring og informasjon. Rapport T-598, Miljøverndepartementet. (2000-2001a). St. meld. nr. 39. Friluftsliv – Ein Veg til Høgare Livskvalitet.

BEACH SANDALS IN THE AUTUMN WOODS?!

Upplevelser som lärare från Norge i canadensisk universitetskurs ”Wildland Recreation”

Nils O. Vikander

Høgskolelektor ved Høgskolen i Nord-Trøndelag

“We shall not cease from exploration and the end of all our exploring will be to arrive where we started and know the place for the first time”

T.S. Elliot

LANDSKAP:

Brock University (16,000 studenter) ligger i den kanske mest orepresentativa delen av Canada; i St. Catharines (’The Garden City’; -130,000 invånare) i sydligaste Ontario. Med ett för utomstående överraskande sydligt läge på nivå med franska rivieran, så sätter vingårdar sin prägel på regionen. Hettan, som kan nå upp mot +40C sommartid, ligger ofta kvar långt inpå hösten och är kryddad av fuktighet från de närbelägna Stora Sjöarna, Lake Ontario och Lake Erie. Topografin är till stor del flack, förutom den prominenta förkastningsbranten, The Niagara Escarpment (på vilken universitetet ligger) som den ryktbara 1,090 km långa Bruce Trail följer, samt en del mindre områden med särpräglad geologi (ex. Short Hills Provincial Park, en 735 ha ’för-istids skåra’). Trots vingårdar och fruktodling är Niagara Region, och speciellt angränsande områden i sydost och nord bland de mest tätbefolkade och industrialiserade i Nord-Amerika. Från Buffalo, näst största stad i New York State, till Hamilton, och vidare in i den ’Golden Horseshoe’s Toronto med dess många stora förstäder, så rymmer denna sträckning på mindre än 200 km mer än 7 miljoner människor. Konflikter mellan människa och natur är här uppenbara. Norr om Toronto ligger ikoniska Algonquin Provincial Park, Ontario’s äldsta (1893), och mest berömda. Med sina 7,725 kvadratkilometer har den varit en grön lunga för natursökande storstadsbor i generationer.

VORSPIEL:

Under två år som inbjuden ’visiting scholar’ vid Brock University, 2003-2005, blev jag starkt involverad i den akademiska friluftslivsmiljön, där jag under det andra året bl.a. undervisade en höstkurs, ’Fundamentals of Wildland Recreation’, för 26 studenter. Mina upplevelser under denna period kan tolkas inom ramarna av ’Quest’-begreppet (’Strävan’) som framfört av William C. James (1981), innebär ’preparation, separation, tribulation, and return’, eller ’förberedelse, avskiljande, prövningar, och återkomst’. Tillika kan mina studenter upplevelser tydas inom samma struktur. En koncis nyansering av denna kan nås genom en tillämpning av den ofta genomförda utvärderingen varje afton under canadensiska friluftsturer, ’Roses and Thorns’, eller ’Rosor och Taggar’. Kontraster mellan Canada och

Norge flyter naturligt genom framställningen. Källor för arbetet utgörs av personliga observationer och reflektioner, samt selektioner (anonymiserade) från studenters kursjournaler.

UTGÅNGSPUNKT: -Innan vi kastar loss

Mina rosor : -totalt egenansvar (innehåll, uppgifter, pedagogisk struktur, typ och volym av litteratur, betygsättning); -två 'Teaching Assistants'; -lätt att kommunicera per e-post lista för klassen.

Student-rosor : -friluftsutrustning av ej intim-personlig karaktär tillgänglig för utlån.

Mina taggar : -sent kontrakt innebar mindre möjligheter att skapa helt egen kurs; -mycket administrativt arbete på grund av mer begränsad tillgång till natur (ej allemansrätt); -ej extra betalning för fältarbete; -låg lön; -studiestrukturen med olik sammansättning av kurser för olika studenter innebar att det inte var möjligt att ge sig ut på längre turer; - fredagar (då vi normalt hade vår 3-timmar klass per vecka) var den enda arbetsdagen som kunde användas helt för dagsturer; vår långtur till Algonquin gick över en helg med start ca. 13:00 torsdag då det visade sig att studenterna inte hade annan undervisning den dagen.

Student-taggar : -extra avgift för att täcka alla fältkostnader.

UPPTÄCKSRESA I UTRUSTNINGENS VÄRLD: -Tur till friluftsbutiken.

Mina rosor : -Studenternas djupa intresse samt butikspersonalens gedigna kunskap och storslagna bemötande (butiken öppnades speciellt för oss).

Student-rosor : -"It's amazing, all the advanced equipment that is out now for purchase" (Amanda); -"The people working there were very informative and helpful" (Cathy).

Mina taggar : -Bekymring över hur lite studenterna vet om friluftsutrustning, hur lite de har, och vad kostnaden är i förhållande till deras ekonomi (i Canada betalar de studieavgift vid universitet).

Student-taggar : -"I HAVE NOTHING!!!" (Mary); -"It...made me feel like I could not afford anything in there" (Julie); -"It reminds me how expensive the outdoor industry is,..." (Lisa).

DET LILLA ÄVENTYRET :

Bruce Trail upptäcksfärd (några få kilometers vandring för att känna på campusets naturmiljö, uppleva varandra, samt bära ryggsäck, sätta upp tält, och använda stormkök).

Mina rosor : -studenternas goda humör trots mångas bristande förberedelser!

Student-rosor : -"The trail we took was easy and beautiful; I had no idea that all of this was behind Brock, and anyone can use it" (Mary); -mitt tunneltält "...had been around for about 20 years. I found this ...to be a bit of a shock. ...I had never seen a tent like this and I did not know that tents could... last that long" (Janet); -"Brock has these alcohol stoves that I've never seen before. They're NEAT" (Carol).

Mina taggar : -studenterna hör inte gott nog på läraren och läser inte kursplanen!

Student-taggar : -"I was not prepared; I was wearing flip-flops; my feet were pretty sore at the end" (Susan); -"NOT PREPARED were any of us! I had jeans and sandals on!" (Mary); -"I tripped on a root in the ground and fell with my pack landing on top of me. ...What am I getting myself into?" (Angela).

DET LITE STÖRRE ÄVENTYRET :

Short Hills Provincial Park upptäcksfärd (ett par timmars vandring i detta kuperade område som ligger ca. 2 km. från campus; - en mini-simulering, med packning, av vad som väntar i Algonquin Park).

Mina rosor : -igen , trots i vissa fall bristande utrustning, kondition, samt värme, så behölls över lag den goda inställningen.

Student-rosor : "This was the first time I had ever been to Short Hills, so I was quite thrilled to see what it was all about" (Ellen); -Going to Short Hills...was a fantastic idea. What a great way to do a simulation of what we are to expect in Algonquin" (Jill).

Mina taggar : -onda förningar inför Algonquin-turen: bristande mottaglighet för information; överraskande problem med ryggsäck, backar, och kondition.

Student-taggar : -"...I arrived at school not feeling too great because the night before I had knocked back a few too many,...none of us were sure of exactly what was going to be happening" (Ellen); -"...Short Hills made me realize how out of shape I actually am...There were moments when I just wanted to sit down and cry" (Denise); -"The smart girl I am, I decided to wear flip-flops to class again...all bandaged up...I slid down the very large muddy hill and I fell on my back" (Angela); -"Oh my goodness: I woke up this morning and I could hardly walk. Every muscle in my body is hurting right now" (Lisa).

DET STORA ÄVENTYRET :

Algonquin Provincial Park upptäcksfärd (en fyra-dagars vandringstur i mitten av oktober med tältövernattning).

Förberedelser:

Mina rosor : -den mycket engagerande känslan att för många av studenterna var detta en STOR EXPEDITION;

Student-rosor : -"On the first day of class, I was extremely pumped to hear we were going to engage in a hiking trip!" (Jennifer); -"I can't wait to be outside in nature I haven't seen" (Cathy); -"The night before trip, I could barely sleep...my trip clothes have been calling my name since the end of summer" (Jill).

Mina taggar : -tungvinta administrativa krav från parken: bokning och betalning separat per lägerplats (max. 9 personer), både för campingplatsen vid vägen första natten, samt för de två nätterna längs vandringslederna; -endast specificerade lägerplatser fick användas (innebar detaljplaneringskrav för turen samt brist på flexibilitet); -namn på alla personer per lägerplats måste rapporteras; -varje tälts färg per lägerplats måste specificeras. Vattenfilter, ev. kemikaljer måste medtas. Administration av hyperdetaljerade formulär där studenten frånskriver sig rätten att ställa universitetet till ansvar för ev. skador under turen. Få studenter kom till sista klass före turen på grund av långhelg; -problem med gruppindelning och logistik.

Student-taggar : -"...should have made it a mandatory class, or else you don't go on the trip! I'M BITTER! ...it is supposed to rain all weekend. NO! I have no rain gear. Why did I take this course?" (Mary); -"I have to admit I am scared to go on this trip. I have very little experience camping and surviving in the outdoors...I get cold so easily! I also don't like how it gets really dark really fast now..." (Tracey); -"I am so scared to forget something here, so I'm bringing EVERYTHING" (Carol); -"I'm nervous...because I don't know or trust anyone in the class" (Denise); -"...I am worried about... what food to bring...Hopefully Nils gives us a few hints...or I will be starving...by all means I don't want to have any run-ins with bears, or snakes for that matter, because they are my most hated species; they both scare the hell out of me" (Erin).

Askiljande : -farväl till Brock och kursen ställs mot nord i en liten gul skolbuss

Mina rosor : -alla ställde upp trots mörka väderutsikter och dito självperspektiv hos många, och trots att Brock inte har obligatoriskt deltagande i fältarbete (alternativa uppgifter kan ges).

Student-rosor : "We ...took a yellow school bus for the short and comfortable six hour ride" (Tim); -"I could hardly sleep at all on the bus because I was soo excited to get there" (Lisa).

Mina taggar : -pappersarbete med frånskrivning av Brock-ansvar innan avresa; -budgeten medgav inte annan transport än en mycket enkel skolbuss för den 6 timmar långa färden.

Student-taggar : "When I was walking to the bus stop this afternoon, I almost fell over because the pack was so heavy. This weekend is going to be very difficult" (Angela); -"The trip to the grocery store has to have been the longest I have ever spent in a grocery store without working there. As for packing,...at the equipment room...,boy was this an excursion in itself, some people are very disorganized" (Erin); -"It might have been the longest bus ride of my entire life (not really, but it felt like it took forever)" (Emily).

Prövningar : -dagar till fots och nätter i läger i höstens färg och regn i North Ontario

Mina rosor : -trots alla farhågor mötte studenterna utmaningarna från natur, kamrater, och egen inneboende turbulens på ett beundransvärt sätt.

Mina taggar : -En viss besvikelse över hur gruppindelningen i tre ambitionsnivåer inte realiserades. Resultatet blev att en stor grupp slog basläger efter en kort vandring, och sedan gjorde dagsturer. De resterande två mindre grupperna genomförde likvärdiga vandringar på den planerade mellannivån. Behovet att lägga ned tid på administrativa detaljer med parkpersonal, att behandla dricksvattnet, att känna tvånget med förutbestämda lägerplatser, samt att behöva hänga upp mat på grund av att björnen har lärt sig förknippa människan med lättvint mat.

Student-rosor :Torsdag - "Setting up in the dark was awesome!" (Julie).

Student-taggar : Torsdag - "It was very weird going to the washroom in a forest..." (Angela); -"We went to bed, but none of us slept, since...none of us brought a sleeping pad, or pillow..." (Emily).

Student-rosor : Fredag - "The hiking was not hard at all on the first day; there were some hills and obstacles but they were not difficult" (Steve); -"The first day we were supposed to do a 13 km hike, and to me it seemed very short because the nature takes away your mind..." (David); -"I have a lot more confidence that I can do this since I have such a great group of people to support me!!" (Julie).

Student-taggar : Fredag - "At about 1 am...two girls thought there was a bear outside their tent. I don't think I have ever been so scared in my life. I was actually shaking in my sleeping bag" (Tracey); -"Our packs were unbelievably heavy..." (Ellen); -The worst part of today was the hill. HUGE! HUGE! Thought I was going to die" (Mary); -"Angela had a few falls, and so did Erin,..." (Emily); -"Still want to go home, -wish I could get someone to come and pick me up; I have never been so cold and so wet in my life; hopefully I don't get really sick" (Denise).

Student-rosor : Lördag - "And the walking was small gradual hills, and not so bad" (Anne); -"So we hiked 17 km in 5 hours. We were awesome. We killed that hike" (Mary); -"Team Hard Core has totally bonded and we are so close...I don't really want to leave" (Julie).

Student-taggar : Lördag - "Last night I had the worst sleep ever! I was wet and cold" (Cathy); -"The biggest worry of our group for this day was that we had to hike up a huge hill..." (Steve); -"I slipped and fell in the mud at least 3 times" (Angela).

Student-rosor : Söndag – “The hike this day, very pleasant” (Steve); -“Today, WE GET TO GO HOME, the most exciting day of my life” (Erin); -“It was snowing today...I have never seen anything so beautiful...The hike back to reality was surreal. I didn’t want to go home” (Julie).

Student-taggar : Söndag – “The 4 kms we hiked were the longest ever. We were wet and cold ‘cause it was SNOWING!” (Cathy); -“We hiked and hiked; it was about 3.5 km” (Emily).

Återkomst : -med vår lilla gula buss tillbaka till civilisationen

Mina rosor : -till vår mycket vänliga och hjälpsamma busschaufför; -till studenterna, vars reflekterade och filosofiskt nyanserade betraktningar under det STORA ÄVENTYRETS efterdyningar, illuminerade hur läromästaren, NATUREN, djupt påverkar människan.

Mina taggar : -att mina många blöta, kalla studenter inte fick en något snällare välkomst än vår enkla lilla buss; -att Brock inte har bättre faciliteter för att klara av torkning och rengöring av universitetets friluftsutrustning.

Student-rosor : -“...it was good to finally be somewhere dry” (Emily); -“Now I am home and wishing I was back there, away from civilization and the stresses of school” (Lisa); -“...I have to say I had so much fun. I didn’t think that hiking through all that terrible weather could be pleasant, but here I am with a huge smile on my face just thinking about it” (Richard); -“When I was there I never worried about anything. Not once, and I am always stressing and worrying” (Anne); -“I’m really glad I took this class because I would never have wanted to miss this experience” (Mary); -“Last night as I lay in bed, I said –wow, I really did it! I survived and made it through what I thought I couldn’t do. I had lots of fun, which I thought I wouldn’t have, and I gained knowledge about myself both physically and emotionally. I AM PROUD OF MYSELF!” (Tracey); -“I was happy that I had come and took in this experience with mixed feelings, but came out of it feeling a lot better about myself and glad that I had decided to embark on this journey because it was like none other that I had ever done before” (Ellen); -“Some of the best memories are from when something goes wrong” (Jill).

Student-taggar : -“I don’t think I have ever smelled so bad in my life” (Mary); -“Boy, did that bus smell! YUCK! Everyone stunk,...” (Emily); -“I found it difficult to be a participant on a trip after being a leader for so many years” (Jill: canoe-trip guide).

Nachspiel : betraktningar von oben

För både lärare och studenter så satte höstens upplevelser sina spår. Tankar och ord blev formade av samklangen människa/natur, ofta i lyriska toner.

Carol skriver att ”...it was one of those experiences where you get a certain feeling. I got that feeling today. The feeling that you KNOW this is what you are meant to do. I KNOW that this is what I’m meant to do. I can tell it in the pit of my stomach, down to my toes.”

Jennifer observerade att “some of the hills I find difficult – but I overcome them with effort and my utter happiness just to be in the wild.” Hon lyfter ansiktet upp mot skyn och skriver: “It, of course, was still raining and our group, of course, was having the time of our lives.”

För Julie och Tracey gav aftonen i tältet speciella stunder: ”It was really nice hearing the rain. It’s almost soothing; like a lullaby, putting me to sleep” (Julie).

För Tracey å andra sidan, under mer lugna förhållanden: “Every night in my tent I would always be the last one to go to sleep. I would just lie on my back and hear nothing. This was the first time I have ever heard complete and utter silence.”

Carol formar varsamt sin insikt : "Wilderness is the city. Mother Nature says 'Come In', and she shelters us from the storm of everyday life. "

Miljöfrågor var kanske mer framträdande bland dessa studenter. Jennifer var nog den som var mest engagerad. Hon ryter till i sin journal: "Did we really walk softly in the wilderness? For some, maybe yes; for others, a BIG FAT NO! Here are some things that made me ANGRY!: * garbage on trails, * toilet paper on the ground, * garbage in the privies, * people thrashing off the trails, * people ripping off leaves and branches; -Why are some so ignorant? ARRGH!"

David uttryckte sig på sitt eget sätt: "...go forth and have fun by doing it right. And respect the wilderness while you are there, because it's really all that's left to define who we really are. You'll find that out once you're there."

Det finns nog inte en bättre stig till insikt än att färdas bort från komforten av invanda rutiner och fördomar. Canada-resan tvingade fram inte bara själv-insikt, men också komparativa förståelser av spänningsfältet Canada/Norge, både ifråga om kultur och natur. Den större grad av akademisk frihet i Canada skapade ökade pedagogiska möjligheter. Dessa har sin motpart i den ökade friheten Norge erbjuder för färd i naturen som allemansrätten innebär. Kommersialiseringen (både privat och statlig) av natur och friluftsliv är ett tankekors i Canada, men ser nu ut att även börja få fotfäste på den östliga sidan av Atlanten. Den mänskligt nära dimensionen av lärtillvaron var i Canada präglad av mer öppenhet, med större emotionellt och kognitivt uttryck än vad jag var van vid från Norge. Även i skrift flödade användning av poesi (ofta av eget skapande), utvalda kraftfulla citat, samt egen konst och fotografi som visuella knutpunkter. Intresset för omvärldens friluftsliv var påfallande stort i jämförelse med min erfarenhet i Norge. Michelle formulerade sin entusiasm i denna riktning högst värtaligt: "I believe it that it is one gift to be taught about something as wonderful as the outdoors, but to be able to hear an opinion that comes from across the world, another world view of the outdoors, that is a rare gift only found on occasion, but that can bring a new appreciation for Mother Nature and her creation."

"For those who survive, there are lessons to be learned through the trials of afar that are brought back home for the betterment of all."

James Raffan

REFERENCES:

James, W.C. (1981). The canoe trip as religious quest. *Studies in Religion*. 10 (2): 151-166.
Raffan, J. (1999). *Bark, Skin and Cedar*. Toronto: HarperCollins. 177.

VEDLEGG

POSTERE SOM IKKE ER PRESENTERT I RAPPORTEN

Postere som ble presentert på konferansen, men som ikke er med i denne rapporten er listet opp nedenfor:

God arealforvaltning - avgjørende for barns helse og liv i friluft i nærmiljøet!
Spesialkonsulent Bente Brekken, Vestfold fylkeskommune.

Hvorfor er nordmenn gladere i friluftsliv enn islendinger? Masterstudent Smári Stefánsson, Høgskolen i Telemark.

Tilstades - opplevinga av stilla. Masterstudent Tone Jorunn Tveito, Høgskolen i Telemark/Norges idrettshøgskole.

Strategisk instituttprogram – friluftslivsforskning, NINA, NIBR og NIKU. Koordinator Ketil Skogen, NINA.

Friluftsliv, helse og velvære. Utarbeidelse av kunnskapsoversikt og utvikling av studietilbud. Høgskolelektor Annette Bischoff og høgskolelektor Tone Reiten, Høgskolen i Telemark.

Presentasjon av NINA av Avd. for naturbruk. Ansvarlig Trond Taugbøl, NINA.

OVERSIKT OVER INFORMASJONSUTSTILLINGER PÅ KONFERANSEN

Følgende organisasjoner/institusjoner hadde informasjonsstand på konferansen:

Den Norske Turistforening

Direktoratet for naturforvaltning

Forum for natur og friluftsliv

Friluftslivets fellesorganisasjon

Friluftsrådenes Landsforbund

KFUK-KFUM-speiderne

Naturvernforbundet i Oppland

Norges speiderforbund

Norske 4H

Sosial- og helsedirektoratet

Skiforeningen

Skogselskapet og Husflidslaget

Syklisterenes Landsforening

Telemarkskonferansen

Det kan ha vært noen som hadde informasjonsstand på konferansen, men som ikke er oppført på lista ovenfor. Dette kan blant annet skyldes at det kom til enkelte utstillere på selve konferansen, og som i utgangspunktet ikke var påmeldt og derfor ikke registrert.

PROGRAM

TORSdag 1. DESEMBER

1300 *Registrering og lunsj*

1430 **Kort innledning.** *Kari Fagernæs, fung. styreleder i FRIFO*
Velkommen til Røros. *John Helge Andersen, ordfører i Røros*

Barn/Ungdom og friluftsliv - Møteleder Anne Mari Aamelfot Hjelle, DNT

1445 **Friluftsliv og skole.** *Forsker Per Egil Mjaavatn, pedagogisk institutt, NTNU*

1515 **Høy puls i Uteskolen.** *Førsteamanuensis Ingunn Fjærtøft og høgskolelektor Robert Larsen. - Høgskolen i Telemark og høgskolelektor Oddrun Hallås, høgskolelærer Torbjørn Kristiansen og høgskolelektor Ivar Grønningsæter - Høgskolen i Bergen.*

1545 **Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002.** *Forsker Olve Krange og stipendiat Åse Strandbu - NOVA*

1615 *Pause med frukt og grønt - besøk til postere/utstillinger*

1645 **Ungdom i Danmark - Flere måder at dyrke friluftsliv som personligt, socialt og kulturelt identitetsprosjekt.** *Stipendiat Hans Jørgen Fisker, Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, Danmark*

1715 **Endringer og stabilitet i norsk friluftsliv 1970-2004.** *Stipendiat Alf Odden, Høgskolen i Telemark*

1800 *Aperitiff og omvisning på Rørosmuseet - Smeltehytta*

2000 *Middag på hotellet*

2200 *Visning av filmen Loop for de som har lyst (ca. 1½ time)*

FREDAG 2. DESEMBER

Friluftsliv og forvaltning - Møteleder Siri Parmann, NJFF

0830 **Friluftsliv i Sverige - kunskap och kunskapsbehov.** *Forskningsledare Peter Fredman, ETOUR, Mid-Sweden University*

0900 **Verdsetting og rekreasjonsverdier - en kritisk etterprøving av dagens praksis som grunnlag for forbedrete forvaltningsprosedyrer.** *Forsker Terje Kleven og forsker Ragnhild Skogheim, NIBR.*

0930 **Børs eller naturkatedral? Utfordringer knyttet til kommersialisering av friluftslivet.** *Forsker Børre K. Dervo, NINA Lillehammer*

1000 **Fornemmelse for stien. Om tilrettelegging for naturopplevelse.** *Stipendiat Annette Bischoff, Høgskolen i Telemark*

1030 *Pause med frukt og grønt - besøk til postere/utstillinger*

- 1100 **Fjellnatur - Hytter - Landskapsendringer. En fotodokumentasjon av forvatningens utfordringer.** *Frilansforsker Sidsel Mæland*
- 1130 **Forvaltning av strandsonen.** *Forsker Knut Bjørn Stokke, NIBR*
- 1200 **Motorferdsel som del av kommuneplanen - økt fokus på friluftsliv? Erfaringer fra forsøksprosjekt om motorferdsel i utmark.** *Forsker Margrete Skår, NINA Lillehammer*

1230 *Lunsj*

Friluftsliv - verdier og livskvalitet - Møteleder Oddvin Lund, Skiforeningen

- 1330 **Friluftslivshistorier.** *Førsteamanuensis Kirsti Pedersen Gurholt, Norges idrettshøgskole*
- 1400 **"Å lade batteria" - om turen som kroppsleg og mental restaurering.** *Forsker Odd Inge Vistad, NINA Lillehammer*

1430 *Pause med frukt og grønt - besøk til postere/utstillinger*

Friluftsliv og folkehelse* - Møteleder Magnhild Bruheim

- 1500 **Utfordringer om friluftsliv og folkehelse.** *Informasjonssjef Espen Farstad, NJFF og rådgiver/lege Kjetil Drangsholt, Vest-Agder fylkeskommune.*
Svar fra Miljøverndepartementet. *Politisk rådgiver Kjetil Bjørklund*
Svar fra Helse- og omsorgsdepartementet. *Rådgiver Marit Espeland, Sosial- og helsedirektoratet.*

Spørsmål og kommentarer fra salen

Friluftslivets År 2005

- 1700 **Friluftslivets År 2005 og Forskning i friluft - hva så?** *Kari Fagernæs, fung. styreleder i FRIFO*

1730 Konferansen slutt!

1745 **Oppsatt buss til Oslo via Hamar og Gardermoen**

Før de som blir med videre til avslutningen av Friluftslivets År lørdag 3.

1900 *Middag*

2130 *Tilbakeblikk (lysbildeforedrag om landskapsendringer i Norge de siste 100 årene, Oskar Puschmann, NIJOS (ca 45 min))*

* I tillegg til de som står oppført i programmet hadde rådgiver Eli Ragna Tærum i Norges forskningsråd et kort innlegg: Friluftsliv - folkehelse - forskning.

DELTAKERE PÅ FORSKNING I FRILUFT 2005

ETTERNAVN	FORNAVN	INSTITUSJON/TILKNYTNING
Foredragsholdere		
Bischoff	Annette	Høgskolen i Telemark
Bjørklund	Kjetil	Miljøverndepartementet
Dervo	Børre K.	NINA – Lillehammer
Drangsholt	Kjetil	Vest-Agder fylkeskommune
Espeland	Marit	Sosial- og helsedirektoratet
Fagernæs	Kari	FRIFO
Farstad	Espen	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Fisker	Hans Jørgen	Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, Danmark
Fjørtoft	Ingunn	Høgskolen i Telemark
Fredman	Peter	Mittuniversitetet/ ETOUR, Sverige
Grønningsæter	Ivar	Høgskolen i Bergen
Gurholt	Kirsti Pedersen	Norges idrettshøgskole
Hallås	Oddrun	Høgskolen i Bergen
Krange	Olve	NOVA
Kristiansen	Torbjørn	Høgskolen i Bergen
Larsen	Robert	Høgskolen i Telemark
Mjaavatn	Per Egil	NTNU, Pedagogisk institutt
Mæland	Sidsel	Frilansforsker
Odden	Alf	Høgskolen i Telemark
Skogheim	Ragnhild	NIBR
Skår	Margrete	NINA – Lillehammer
Stokke	Knut Bjørn	NIBR
Tærum	Eli Ragna	Norges forskningsråd
Vistad	Odd Inge	NINA – Lillehammer
Deltakere		
Abrahamsen	Rune	Prosjekt Villmark
Abrahamsen	Terje	Nord-Fron kommune
Andersen	Espen	Høgskolen i Telemark
Andersen	Sidsel	NIKU
Andersen	Wivi	Tokke lensmannskontor
Anker	Matilde	NIKU
Arnesen	Trond Egil	Høgskolen Stord/Haugesund
Athammer	Turid	Rena og Omegn Turistforening
Bakken	Arne	Storwartz leirskole/Røros skole
Bakken	Magnar	Trondheim Turmarsforening
Bekkelund	Ole Inge	KFUK-KFUM-speiderne
Bellingmo	Vegar	Møre og Romsdal fylke

Bentsen	Peter	Københavns Universitet, Inst. for Idræt
Bergrem	Frode Støre	Trondhjems Turistforening
Bjerva	Trine	Høgskolen i Hedmark, institutt for idrett, Elverum
Blørstad	Grete	Nore og Uvdal kommune
Boe	Carl A.	Bodø og Omegns Turistforening
Boe	Randi	Statens naturoppsyn
Bonnevie	Ida Sloth	Friluftsrådet – Danmark
Borge	Synnøve	Brønnerud skole
Brandal	Vegar	Røros Rehabiliteringssenter
Brandsdal	Jan Robert	Bergen kommune
Brandsæther	Sylvi Katrin	FNF Nordland
Braute	Jorunn Nyhus	Landslaget for Fysisk Fostring i skolen
Brede	Hans Chr	Skogselskapet i Sør-Trøndelag
Brekke	Bente	Horten og Omegn Turistforening
Bruheim	Jørgen	Sogn og Fjordane Turlag
Brækkan	Dag Olav	DNT Oslo og Omegn
Carlsen	Espen	NJFF Østfold
Christensen	Steinar N	Statskog
Dahle	Helene Kvan	Høgskolen i Telemark
Duna	Grete	Sør-Trøndelag krets av Norges speiderforbund
Dåsnes	Morten	Friluftsrådenes Landsforbund
Eide	Ågot	Beiarn kommune
Eieland	Wenche	Birkenes kommune
Eliassen	Astrid B.	FNF Sogn og Fjordane
Engh	Anne	Høgskolen i Vestfold
Erichsen	Jørgen	Høgskolen i Telemark
Evensen	Ingjerd	Norges idrettshøgskole
Evensen	Magnus	Høgskolen i Telemark
Fiksdahl	Berit	Dovre kommune
Flataker	Knut Erling	Friluftsrådenes Landsforbund
Flatberg	Per	FNF Nord-Trøndelag
Floor	Hans Kristian	Røros Skole
Flaa	Einar	Akershus fylkeskommune
Flåtten	Berit Storholt	4H-instruktør
Foyen-Bruun	Emilie	Høgskolen i Oslo
Fransson	Erik	Høgskolen i Telemark
Fredriksen	Knut	Levanger kommune, Kulturkontoret
Fredriksen	Ole	Kultur- og kirkedepartementet
Fyhn	Asbjørg	Fylkesmannen i Troms, Miljøvernadv.
Fønstelien	Ingeborg	Asker kommune
Faarlund	Nils	
Gerdes	Søren	Københavns Universitet, Inst. for Idræt
Gotaas	Lars	Oppland fylkeskommune
Graff	Anne Marie	Oslo og Omland Friluftsråd
Grytli	Ingvil	Molde kommune
Grøvdal	Lillian Bjerkeli	Rauma kommune
Gundersen	Ailin	Oslofjorden Friluftsråd
Gunnarsson	Gunnar	Norges idrettshøgskole

Hallandvik	Frode	Sogn og Fjordane fylkeskommune, Kulturavd.
Hansen	Liv Marit	Friluftsrådernes Landsforbund
Hansen-Møller	Jette	Den Kgl. Veterinær- og Lanbohøjskole, Skov & Landskap
Harlem	Olav	Skiforeningen
Haugum	Siri J.	DNT Oslo og Omegn
Hellem	Tove	Direktoratet for naturforvaltning
Henriksen	Willy	FNF Østfold
Hestdahl	Børge	Høgskolen i Telemark
Hiorth	Tone	Modum kommune
Hjermundrud	Ivar	Miljøverndepartementet
Hoftun	Svein Børge	Oslo kommune, Enhet for barne- og ungdomstiltak
Hope	Anne Mette	Birkenes kommune
Hoset	Mary Ann	Skaun kommune
Husom	Bente	Nidaros bispedømmerådskontor
Håve	Kjetil	Møre og Romsdal fylke
Jensen	Morten	Høgskolen i Telemark
Jensen	Peggy	Norske 4H
Jerpåsen	Gro Bjørnstad	NIKU
Johansen	Tommy	Høgskolen i Telemark
Johnsen	Asbjørn	LHL Midt-Norge
Kuraas	Morten	Røros Skole
Kirk	Charlotte Wrist	FNF Oppland
Koksvik	Espen	Miljøverndepartementet
Kristiansen	Thorbjørn	HIBI
Krohn	Arne	Statskog
Krøgli	Stein Olav	Universitetet i Oslo
Kvikstad	Ingvild	Høgskolen i Oslo, avd for lærerutdanning
Kaarby	Karen Marie Eid	Høgskolen i Oslo
Kaasa	Mie	Kristiansand og Opplands Turistforening
Lande	Torgeir	Norges Fjellstyresamband
Larsen	Helene Østby	Dalene friluftsråd
Larsen	Pernille Rød	Den Norske Turistforening
Lein	Lisbeth	Namdalseid kommune
Limstrand	Torgeir	Høgskolen i Bodø
Lindahl	Viggo	Miljøverndepartementet
Lislevatn	Frøydis	Frisklivssentralen, Modum kommune
Ljungstöm	Annika	Norges idrettshøgskole
Lund	Finn	Nore og Uvdal kommune
Lund	Lars Olav	Statens naturoppsyn
Lundby	Olaug Lillestu	Statskog Sør-Norge
Lundemo	Gunleif	Høgskolen i Nord-Trøndelag
Lycke	Anne Katrine	Stavanger Turistforening
Lyse	Kåre	Stavanger kommune
Løken	Aase	Lofoten folkehøgskole
Madsen	Kristin	Norske 4H
Marcussen	Jens	Høgskolen i Telemark
Maske	Julie	Den Norske Turistforening
Meland	Asgeir	Høgskolen i Telemark

Melby	Hege	Skogselskapet i Buskerud
Melås	Bente	NTNU
Myrene	Jin Iren	Høgskolen i Telemark
Neegaard	Henrik	Oslo kommune, FRIGO
Nerland	Jørgen E.	Høgskolen Stord/Haugesund
Nielsen	Kirsten	Friluftsrådet – Danmark
Nitter	Lars	Høgskolen i Telemark
Nordberg	Nic.	Direktoratet for naturforvaltning
Nordlund	Gerhard	Umeå universitet
Nybo	Jan Olav	Den Norske Turistforening
Nystuen	Hilde	Statskog Nordland
Næss	Kjell	NJFF Finnmark
Nøst	Terje	Trondheim kommune, Miljøenheten
Ohr	Jens Kristen	Ryfylke friluftsråd
Olsen	Elisabeth A.	BUIN-prosjektet
Olsen	Jan Petter	Østfold fylkeskommune
Olsen	Terje	Høgskolen i Bodø
Olsen	Tomas	Norges idrettshøgskole
Osnes	Heid	Høgskolen i Oslo
Overbye	Signy R.	Grønn Hverdag i Midt-Norge
Pedersen	Georg	Høgskolen i Nord-Trøndelag
Planke	Anne-Mari	Den Norske Turistforening
Puschman	Oscar	
Ree	Hjørdis	FNF Sør-Trøndelag
Romundstad	Ann Jori	Direktoratet for naturforvaltning
Rustand	Heidi Kristine Syrdahl	Den Norske Turistforening
Rylandsholm	Line	Oslo kommune, FRIGO
Rønes	Anne Hilde	Statskog Sør-Norge
Rønneberg	Merete Løvoll	Eidsdal skule/Nordal kommune
Rønningen	Odd	Stryn kommune
Røysland	Kari	NJFF Vest-Agder
Sandberg	Audun	Den Norske Turistforening
Sandnes	Finn-Åsmund Holst	Vefsn Folkehøgskole – Toppen
Sandvik	Alette	Naturvernforbundet i Sør-Trøndelag
Sandvik	Jostein	Statens naturoppsyn
Schorre	Hans-Jürgen	Kirkerådet/Den norske Kirke
Schrøen	Torbjørn	Høgskolen i Telemark
Seim	Reidun Solberg	NJFF Sogn og Fjordane
Selbekk	Gerdine	Sør-Trøndelag krets av Norges speiderforbund
Silvander	Ulf	FRISAM – Sverige
Singsaas	Marianne	Høgskulen i Volda
Skar	Leif	Stange kommune
Skaset	Hans B.	Oslo og Omland Friluftsråd
Skirstad	Berit	FRIFO
Skogen	Kjetil	NINA
Skogen	Odd Arne	Spjelkavik kyrkjelyd
Slettom	Lars	Villa Vika (barnevernsinstitusjon)
Soelberg	Inger Christine	Høgskolen i Telemark

Solheim	Hege Karin	Oslo kommune, FRIGO
Solli	Egil	Høgskolen i Nord-Trøndelag
Stavne	Ola Andreas	Røros Rehabiliteringssenter
Stefánsson	Smári	Høgskolen i Telemark
Stensaas	Ingebrigt	Direktoratet for naturforvaltning
Stokke	Espen	Norske 4H
Stærk	Martin	Sagavoll Folkehøgskole
Stølen	Aud	Frei kommune
Svaland	Inger	Høgskolen i Hedmark, institutt for idrett, Elverum
Svensson	Rune	Oslofjorden Friluftsråd
Sæther	Eivind	Høgskolen i Nord-Trøndelag
Sæthre	Elisabeth	Direktoratet for naturforvaltning
Sætre	Hans Olav	KRIK Villmark
Sølvberg	Leiv	Sogn og Fjordane 4H
Sørensen	Arild	Direktoratet for naturforvaltning
Thaulow	Morten	Direktoratet for naturforvaltning
Theodorsen	Pål	Direktoratet for naturforvaltning
Thommessen	Harald	Oslo kommune, FRIGO
Torper	Henrik	Høgskolen i Nord-Trøndelag
Torstad	Tore	Norges speiderforbund
Trovik	Harald	FRIFO
Tufte	Jon Steinar	Vestfold fylkeskommune
Tveito	Tone Jorun	
Vangen	Ole	Statens naturoppsyn
Verket	Lars	Høgskolen i Telemark
Vigane	Åge	Norges idrettshøgskole
Vik	Anders A.	Frei kommune
Vik	Ellen	Oslo kommune, FRIGO
Vikander	Nils Olof	Høgskolen i Nord-Trøndelag
Viken	Lars Aune	Høgskolen i Nord-Trøndelag
Vikene	Odd Lennart	Høgskolen i Sogn og Fjordane
Vinje	Kristin Oftedal	Den Norske Turistforening
Voll	Lars	Høgskolen i Nord-Trøndelag
Vaag	Arne B	Statskog SF
Vågen	Geir Olav	Oslo kommune, FRIGO
Wasmuth	Anne Maren	Beiarn kommune
Wirgenes	Paul Erik	Kirkerådet/Den norske Kirke
Zetliz	Mette-Christine	Den Norske Turistforening
Aal	Nils	Statskog Sør-Norge
Aastad	Tore Presterud	Høgskolen i Telemark

Konferansekomité

Berg	Nils-Yngve	Direktoratet for naturforvaltning
Bischoff	Annette	Høgskolen i Telemark
Espeland	Marit	Sosial- og helsedirektoratet
Hjelle	Anne Mari Aamelfot	Den Norske Turistforening
Lerkelund	Hans Erik	FRIFO

Lund
Parmann
Vistad

Oddvin
Siri
Odd Inge

Skiforeningen
Norges Jeger- og Fiskerforbund
NINA – Lillehammer

Sekretariat/info m.m.

Meyer
Thorsen

Siri
Tove

FRIFO
FRIFO

FRIFOs 13 MEDLEMSORGANISASJONER

4H Norge

Den Norske Turistforening

Forbundet KYSTEN

Norges Folkesportforbund

Norges Jeger- og Fiskerforbund

Norges KFUK-KFUM-speidere

Norges Klatreforbund

Norges Orienteringsforbund

Norges Padleforbund

Norges Røde Kors Hjelpekorps

Norges speiderforbund

Skiforeningen

Syklistenes Landsforening

(Kontaktinformasjon til alle organisasjonene finnes på www.frifo.no)

Friluftslivets fellesorganisasjon (FRIFO) representerer de 13 største friluftslivsorganisasjonene i Norge med til sammen over ½ million medlemskap. FRIFOs hovedoppgaver er blant annet å ivareta allemannsretten og det enkle friluftslivets kår i Norge, herunder naturgrunnlaget for å drive friluftsliv.

Nedre Slottsgate 25, 0157 Oslo
Telefon: 23 31 09 80, Telefaks: 23 31 09 89
E-post: post@frifo.no, Nettsted: www.frifo.no